

XUKIMAYEV KAMOLIDDIN XUSNIDDINOVICH

SPORT MENEJMENTI

O'quv qo'llanma

Kitob q
muddat

Oldi
miq

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA'LIM,
FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

**DENOV TADBIRKORLIK VA
PEDAGOGIKA INSTITUTI**

**XUKIMAYEV KAMOLIDDIN
XUSNIDDINOVICH**

**SPORT
MENEJMENTI**

O'quv qo'llanma

**"Pages print" nashriyoti
Toshkent – 2025**

UO‘K: 796.01:005(075.8)

KBK: 75.1+65.290-2ya73

X 89

Xukimayev K.X.

Sport menejmenti [Matn]: o‘quv qo‘llanma / K.X.Xukimayev. – Toshkent: “Pages Print” nashriyoti, 2025. – 228 b.

Mazkur qo‘llanma 60112200 - Jismoniy madaniyat bakalavriat ta‘lim yo‘nalishining malaka talablariga mos ravishda yaratilgan bo‘lib, jismoniy tarbiya sohasida sport menejeri, sport marketologi, menejer-iqtisodchi, ish yurituvchi, kadrlar masalalari bo‘yicha menejer, reklama bo‘yicha menejer, kreativ (ijodkor) menejer, investitsiya va innovatsion loyihalarni boshqarish bo‘yicha menejerlarni tayyorlashda muhim nazariy va amaliy ahamiyatga ega va «Sport menejmenti» fanini mustaqil ravishda o‘rganayotganlar uchun ham foydadan holi bo‘lmaydi.

Mas‘ul muharrir:

Sh.K.Mahmudov - DTPI Pedagogika va psixologiya kafedrasida dotsenti, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

Taqrizchilar:

R.E.Shukurov - DTPI Pedagogika va psixologiya kafedrasida dotsenti, psixologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

F.Xodjayev - Jismoniy tarbiya va sport bo‘yicha mutaxassislarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti “Jismoniy tarbiya, sport nazariyasi va uslubiyati” kafedrasida professori, pedagogika fanlari nomzodi

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti Ilmiy Kengashning 2023-yil 28-noyabrdagi 4-son qarori bilan foydalanishga tavsiya etilgan.

O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta‘lim, fan va innovatsiyalar vazirligining 2023-yil 22-dekabrdagi 537-sonli buyrug‘i asosida o‘quv qo‘llanmani nashr etishga ruxsat berilgan.

ISBN 978-9910-8365-2-7

© Xukmayev K.X. 2025
© “Pages Print” nashriyoti, 2025

KIRISH

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining «2022-2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida»gi Farmonida belgilab berilgan 2022-2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning Taraqqiyot strategiyasining 67-68-ustuvor maqsadlari bo‘yicha «... Jismoniy tarbiya va sport bilan muntazam shug‘ullanadigan aholi sonini 2026-yilda 33 foizga chiqarish, yoshlarni sportga jalb etish va ularni qamrab olish» masalalari belgilab berilgan¹.

Bugungi kunda rivojlangan mamlakatlar qatoriga faqatgina iqtisodiy omillarning o‘zi bilan qo‘shilib bo‘lmasligi barchaga ayon. Bu borada boshqa jihatlarning ahamiyati ham behad kattadir. Jamiyatda yangi qadriyatlar tizimini shakllantirishda kishilarning ruhiyatini o‘zgartirish, ularda islohotlarning talabiga mos keladigan tafakkur tarzini shakllantirish nihoyatda muhim. Agar odamlarning ongida mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlarning muvaffaqiyatiga ishonch ruhi paydo bo‘lmasa – yangicha tafakkurni shakllantirishning iloji yo‘q. Zotan Vataniga sodiq, milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalangan, axborot-innovatsion texnologiyalardan boxabar bo‘lgan ilmiy-pedagogik kadrlarni tayyorlash hammasi davrlarda ham davlat va jamiyat taraqqiyotini belgilovchi dolzarb omillardan biri bo‘lib kelgan.

Insonning shaxs sifatida shakllanib borishida ta‘lim-tarbiya hamda innovatsion ilmiy-tadqiqotlar negizida vujudga keladigan ko‘nikmalarning o‘rni beqiyosdir. O‘zbekistonda ushbu tizim doirasida bugungi kunga qadar bir qancha islohotlar amalga oshirildi. Xususan, «Ta‘lim to‘g‘risida»gi Qonun yangi tahrirda qabul qilinishi soha rivojida dadil qadamlardan biri bo‘lib xizmat qilmoqda.

Mutaxassislarning ta‘kidlashicha, kadrlarda ilmiy layoqat yo‘qligining boisi zarur malakaning talab doirasida shakllanmayotganligidir. Bu borada yoshlardagi intilish va qiziqish layoqatlarini inobatga olish bilan birga ilmiy-tadqiqot ishlarida ishtirok etishlarini ta‘minlash, loyihalarni to‘g‘ri rasmiylashtirishni o‘rganish, ma‘lumotlarni elektron tarmoqlarda to‘g‘ri joylashtirish ko‘nikmalarini shakllantirib borish ham muhim ahamiyat kasb etadi. Jismoniy tarbiya va sport sohasini kuchaytirishga ehtiyojni tizimda vujudga kelayotgan innovatsion ilmiy tadqiqotlarga bo‘layotgan talablar doirasidagi tedensiyalar bilan izohlash mumkin.

Bugungi taraqqiyotning sur‘atlari tobora tezlashmoqda, bu esa jismoniy tarbiya va sport tizimining turli sohalar bilan hamkorlikda rivojlanishini

¹ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining «2022-2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida»gi Farmoni. 28.01.2022 yildagi PF-60-son.

belgilab bermoqda. Xususan, jismoniy tarbiya va sportdagi ijtimoiy-madaniy muammolar ahamiyatining ortib borishi hamda kirib kelayotgan texnika va texnologiyalarning turli darajadagi ta'sirlari sportchilarning ijtimoiy (sotsial) qiyofasini o'rganish, ma'naviy qadriyatlar, din, madaniyat prizmasi ostida olib qarash orqali muammolarning xususiyatlarini tasniflash asosida tadqiq etish zaruriyatini vujudga keltirmoqda. O'zbekiston ilm-fani bugun bozorning o'zgarib borayotgan ehtiyojlariga tez moslasha oladigan, mamlakatimiz va butun dunyoda xaridorgir bo'lgan ilmtalab, yuqori texnologik mahsulot(xizmat)lar ko'rsatishga yo'naltirilgan tom ma'nodagi innovatsion iqtisodiyotning texnologik bazasini yaratishga qaratilgan.

Ilm-fan va zamonaviy texnologiyalarni modernizatsiyalash O'zbekiston Respublikasining jismoniy tarbiya va sport sohasini rivojlantirish borasida hal etilishi lozim bo'lgan ustuvor vazifalardan biri sanaladi. O'zbekistonda jismoniy tarbiya va sportni ommalashtirish, aholi, ayniqsa, yoshlar o'rtasida sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish uchun zarur shart-sharoitlar va infratuzulmani yaratish, mamlakat vakillarining xalqaro sport maydonlarida munosib ishtirok etishini ta'minlash va o'ziga mos o'rinni egallashi uchun ilm-fanning innovatsion yutuklaridan keng ko'lamda foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Bunday mas'uliyatli vazifani mukammal darajada bajarish uchun esa milliy ilm-fanni hamda kadrlar tayyorlash tizimini jadal tarzda rivojlantirishga katta ahamiyat berib kelinmoqda. Eng ilg'or axborot texnologiyalaridan foydalangan holda, jismoniy tarbiya va sport sohasini modernizatsiya qilish va buning uchun ilm-fan hamda ishlab chiqarish o'rtasidagi xalqaro integratsiya aloqalarini kengaytirish belgilangan vazifalarga erishishning eng yaqin va qulay yo'li hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-martdagi «Jismoniy tarbiya va sport sohasida davlat boshqaruvi tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi Farmonida jismoniy tarbiya va sportni tashkil etishda qator tizimli muammolar va kamchiliklarning mavjudligi, ya'ni **birinchidan**, ushbu sohada davlat siyosatini samarali olib borishga va mamlakatning mavjud sport salohiyatidan to'liq foydalanishga to'sqinliklar borligi, **ikkinchidan**, jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish konsepsiyasi ishlab chiqilmaganligi, **uchinchidan**, sportchilarni tayyorlash va ular tibbiy ta'minotining innovatsion tadqiqotlari va uslubiy ishlanmalari, zamonaviy talablarga javob beradigan standartlarining mavjud emasligi sifatli o'quv-mashq jarayoni yo'lga qo'yilishini ta'minlamayotganligi ta'kidlangan.

Oxirgi o'n yilda mamlakatimizda jismoniy tarbiya va sport sohasining tez sur'atda rivojlanishi natijasida yangi sport turlari, bazalari, uskunalari, inventarlari va texnologiyalari, ya'ni sport industriyasi rivojlanmoqda.

Hozirgi davrda jismoniy tarbiya va sport sohasida ta'lim-tarbiya hamda ilmiy- innovatsion tadqiqotlar asosida shakllanadigan ko'nikmalarga ega bo'lgan, shiddatli davr talablariga javob beradigan malakaviy yetuk, professional yosh iqtidorli menejerlarni tayyorlash talab etiladi. Jiddiy e'tibor qaratadigan bo'lsak, dunyoning rivojlangan mamlakatlari, xususan, Buyuk Britaniya, AQSH, Rossiya, Fransiya, Germaniyadagi nufuzli universitetlarda jahon ta'lim standartlari talablariga javob bera oladigan menejerlar tayyorlanayotganini ko'rishimiz mumkin. Bunday menejerlar esa xorijiy davlatlardagi etakchi sport tashkilotlari va klublarini boshqarib kelmoqdalar. Ular rahbarlik qilayotgan sport tashkilotlari va klublari nafaqat sport sohasida, balki iqtisodiy-moliyaviy jihatdan ham ulkan yutuqlarga erishmoqdalar.

Yurtimizda jismoniy tarbiya, sport va xalq milliy o'yinlari ta'lim tizimidan asosiy ta'lim-tarbiya vositalari sifatida mustahkam o'rin olmoqda. O'zbekiston sportchilari Olimpiya va Osiyo o'yinlari, jahon, Osiyo va boshqa nufuzli xalqaro musobaqalarda mustaqil jamoa sifatida ishtirok etib, dastlabki yutuqlarga erishdilar.

Ta'kidlash joizki, aholi salomatligini mustahkamlash maqsadida «Alpomish» va «Barchinoy» maxsus testlarining hayotga tatbiq qilingani, o'quvchi yoshlar va talabalarning turli sport musobaqalari, «Umid nihollari», «Barkamol avlod» o'yinlari, «Universiada», xalq milliy o'yinlari festivallari hamda aholi istiqomat joylari, mehnat jamoalarida spartakiadalar, birinchiliklarning muntazam o'tkazilishi e'tiborga molikdir. Barcha hududlar va markaziy shaharlarda yirik sport inshootlari qad ko'tarmoqda, yangi sport maktablari, litsey va kollejlari tashkil qilinmoqda. Sport jamoalari turlari va sonlari tobora oshmoqda. Bunda ommaviy sog'lomlashtiruvchi va sport mahoratlarini oshiruvchi tadbirlarni maqsadli tashkil qilish mutaxassislar, jamoat idoralari va homiylardan katta matonat, diqqat-e'tiborni talab etadi.

Shu jihatdan jismoniy tarbiya va sport harakatiga rahbarlik qilish, bu sohada etuk kadrlar tayyorlash, ularning malakalarini zamon talablari asosida oshirib borish muhim muammolardan biridir. Ana shu muammolarni o'rganish va hal qilish yo'llarini egallashni o'rgatuvchi fan Sport menejmentidir.

Fanning asosiy maqsadi bo'lajak mutaxassislarni jismoniy tarbiya va sport harakatini boshqarish usullari bilan qurollantirishdir.

Fanning asosiy vazifalari:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va boshqa amaldagi qonunlar, qarorlar hamda nizomlarda ko'zda tutilgan jismoniy tarbiya va sport ishlari haqidagi hujjatlar mazmuni va ulardan kelib chiqadigan vazifalarni o'rganish.

2. Sog'lom avlodni tarbiyalash, ishlab chiqarish unumdorligini, shuningdek, insonlarning ish qobiliyatini oshirish hamda ularning umrini uzaytirishda jismoniy tarbiya, sport va xalq milliy o'yinlarining ijtimoiy-pedagogik mohiyatlarini asoslab berish.

3. Bo'lajak mutaxassislarni ommaviy jismoniy tarbiya va sport ishlarini tashkil qilish hamda uni boshqarish qonuniyatlari va amaliyoti bilan qurollantirish.

4. Bozor iqtisodiyoti munosabatlarining bosqichlariga tayangan holda sport klublari, jismoniy tarbiya jamoalari va aholi turar joylarida ommaviy sport sog'lomlashtirish tadbirlarini tashkil qilish va o'tkazishda talabalarga boshqaruvchilik malakalarini va tadbirkorlik faoliyatini to'la singdirish.

Bu fan, o'z navbatida, talabalar, yosh mutaxassislar va sport tashkilotlarining xodimlariga quyidagi vazifalarni yuklaydi:

- fanning mazmunini chuqur o'rganish va o'tgan davrlarda uning qay yo'sinda taraqqiy etganligini taqqoslagan holda chuqur tahlil qilish;
- davlat va jamoat tashkilotlarining sportni boshqarish va rivojlantirish bo'yicha qabul qilgan farmon va qarorlarini o'zlashtirib olish;
- sport tashkilotlari va ularning rahbarlari erishgan yutuqlar, ilg'or tajribalarni qunt bilan o'rganish;
- ta'lim muassasalari va boshqa tashkilotlarda o'tkaziladigan ilmiy-nazariy anjumanlarda ishtirok etish, qo'yilgan muammolarni o'rganish, ma'ruzalar qilish;
- sport tashkilotlari va uning quyi jamoalari haqida Nizomlarni bilish;
- ommaviy axborot vositalarining jismoniy tarbiya va sport to'g'risidagi ma'lumotlarini doimiy ravishda kuzatib, o'rganib borish;
- boshqaruvga oid huquqiy, moddiy-texnik bilimlarni o'zlashtirish;
- hujjat yuritish, rejalashtirishga oid bilim va malakalarni egallash;
- olingan nazariy bilim va amaliy malakalarni o'quv amaliyotlari jarayonida sinovdan o'tkazish;
- amaliy mashg'ulotlarga puxta tayyorlanish, ularga ijodiy yondoshish, reyting tizimida talablarni chuqur o'rganish, ularni amalda qo'llash;
- jismoniy tarbiya nazariyasi, pedagogika, psixologiya, ixtisoslik (sport turlari) va boshqa fanlardagi boshqaruv usullarini ushbu fan bilan bog'lay bilish.

1-MAVZU: JISMONIY TARBIYA VA SPORTNI BOSHQARISHNING NAZARIY ASOSLARI

REJA:

1.1. Sport menejmenti fanining maqsadi va vazifalari, boshqa fanlar bilan aloqadorligi.

1.2. Jismoniy tarbiya va sport sohasidagi qonun hamda qarorlar – boshqarishning asosiy manbalari.

1.3. O'zbekistonda jismoniy tarbiya va sport taraqqiyoti.

1.4. Davlatni idora qilishda Prezidentlik instituti, Oliy Majlis, Vazirlar Mahkamasi hamda vazirliklar va jamoat tashkilotlarining o'rni.

1.5. Boshqarish tamoyillari. «Jismoniy tarbiya harakati», «Boshqarish», «Boshqarish tizimlari», «Ilmiy boshqarish», «Boshqarish usullari» «Aqli boshqarish» tushunchalarining umumiy ta'rifi.

Tayanch iboralar: qonun, qarorlar, jismoniy tarbiya va sport, boshqarish tamoyillari, boshqarish usullari, funktsiya, boshqarish tizimi, jamoat tashkilotlari.

1.1. Sport menejmenti fanining maqsadi va vazifalari, boshqa fanlar bilan aloqasi.

Sport menejmenti maxsus o'quv hamda ilmiy fan sifatida ijtimoiy-pedagogika fanlarining tarkibiy qismi hisoblanadi. U aholi o'rtasida tashkil qilinadigan ommaviy sog'lomlashtiruvchi jismoniy tarbiya va sport tadbirlarining yo'llarini o'rganadi, shu sohadagi mutaxassislarni tarbiyalashga bevosita xizmat qiladi. Shu sababdan, bu fan O'zDJTSU va respublika oliy o'quv yurtlarining jismoniy tarbiya fakultetlari, oliy sport mahorati maktablari, ixtisoslashtirilgan olimpiya zahiralari maktab-internatlari, sport turlari bo'yicha ixtisoslashtirilgan davlat maktab-internatlari, sport turlari bo'yicha ixtisoslashtirilgan bolalar-o'smirlar sport maktablari, Olimpiya zahiralari va sport hamda pedagogika kollejlari tarkibidagi jismoniy tarbiya bo'limlarining o'quv rejasida o'z o'rni va mavqeiga ega bo'lmog'i lozim.

Fanning asosiy maqsadi bo'lajak mutaxassislarni jismoniy tarbiya va sport harakatining barcha faoliyatlarini tashkil qilish va ularga rahbarlik qilish yo'llari bilan qurollantirishdan iboratdir.

Shu maqsadda u o'z oldiga quyidagi vazifalarni qo'yadi:

- fan asoslari va mazmuni bilan tanishtirish;
- davlat va jamoat tashkilotlari, ularning jismoniy tarbiya va sport sohasidagi faoliyatlarini o'rganish;

- yuqori va quyi sport tashkilotlarining ish mazmunlari hamda ularning usullarini o'zlashtirishni ta'minlash;

- egallangan nazariy bilim, amaliy ko'nikma hamda malakalarni o'quv amaliyoti jarayonida tajribadan o'tkazish;

- ilmiy-nazariy tadqiqotlar o'tkazishga da'vat etish;

- reyting tizimi talablari asosida talabalarning bilimlarini baholash;

Sport menejmenti fani o'quv rejasidagi «Jismoniy tarbiya va sport tarixi», «Jismoniy tarbiya nazariyasi va uslubiyati», Pedagogika, Psixologiya, Iqtisodiyot nazariyasi hamda barcha mutaxassislik fanlari bilan chambarchas bog'liqdir. Chunki boshqarishda doimiy ravishda ta'kidlanib turadigan sport taraqqiyoti, aholini jismoniy tarbiya vositalari yordamida tarbiyalash usullari, sportchilarning ruhiy holatlari hamda barcha sport tadbirlarini uyushtirishda moddiy-texnik ta'minot sohasidagi bilimlar amaliy tajribalar bilan uzviy bog'liqdir.

Fanning asosiy mazmunini quyidagi yo'nalishlar tashkil etadi:

- jismoniy tarbiya va sportni tashkil qilishning nazariy asoslari;

- boshqarishning davlat va jamoat tashkilotlari;

- boshqarishdagi asosiy vazifalar, usullar;

- jismoniy tarbiya va sport harakatidagi asosiy tarmoqlar;

- xorijiy mamalatlarda jismoniy tarbiya va sportni tashkil qilish,

xalqaro sport va Olimpiya harakatlari.

Bularning negizida jismoniy tarbiya va sport sohasidagi bo'lajak mutaxassislarni tayyorlashdagi barcha yo'l-yo'riqlar o'z ifodasini topadi. Eng muhimi, O'zbekistonda olib borilayotgan turli islohotlar, ularning ijobiy natijalari sifatida o'tkazilayotgan har xil sport tadbirlari, sport inshootlarini qurish va boshqalarning o'z aksini topishi ifodalab beriladi.

«Sport menejmenti» fani o'zining tarixiga ega. Bu haqda quyidagi ma'lumotlarni keltirish mumkin. Bu fan ilgari jismoniy tarbiya va sport tarixi fanining tarkibida bo'lib, 1948-yildan boshlab mustaqil fan sifatida ajralib chiqdi va taraqqiy qila boshladi. 1954-1958-yillarda «Организация физической культуры» degan nom bilan birinchi o'quv qo'llanma nashr etilgan.

1961-yilda professorlar I.M. Nikiforov va V.S.Polishanskiy tahririda «Организация физической культуры» nomli rus tilidagi qo'llanma jismoniy tarbiya o'quv yurtlari talabalari uchun nashr qilindi.

1965-yilda yana shu olimlar tahririda «Организация физической культуры» o'quv qo'llanmasi to'ldirilgan holda qayta nashr etildi.

1977-yilda «Управление физкультурным движением» nomi bilan birinchi marotaba darslik tayyorlandi. Darslikni tayyorlashda pedagogika

fanlari doktori, professor Kulunkovich K.A. (Belorussiya Davlat jismoniy tarbiya instituti) rahbarligidagi Belorussiya, Moskva, Kievdagi va boshqa bir qator institutlarning olimlari hamda mutaxassislari ishtirok etdi. Keyingi yillardagi ijtimoiy-madaniy o'zgarishlar, davlatni idora qilish, sport va jamoat tashkilotlarining tashkiliy tuzilishi hamda taraqqiyot jarayonlari bu darslikning yangilanishini va takomillashishini taqozo qildi. 1987 yilda professor Pereverzin I.I. (Moskva Jismoniy tarbiya instituti) boshchiligida «Управление физической культуры и спортом» degan yangi darslik nashr etildi. Bu darslik o'zining mazmuni, tuzilishi jihatidan avvalgi darslik va o'quv qo'llanmalaridan tubdan farq qilgan, jismoniy tarbiya harakatining barcha sohalarida erishilgan ilmiy-uslubiy xulosalarga tayangan bo'lsada, sobiq Ittifoq miqyosidagi ko'pgina jismoniy tarbiya va sport sohasi olimlari, professor-o'qituvchilari tomonidan yaxshi baholanmadi. Buning sababi shundaki, darslikda boshqarish tizimlari, vazifalari (funktsiyalar) va turli tarmoqlardagi jismoniy tarbiya va sport ishlarini rejalashtirish, ish yuritish, musobaqalar o'tkazish kabi muhim faoliyatlarga e'tibor berilmagan yoki alohida hududlargina nazarda tutilgan edi.

Jismoniy tarbiya institutlari hamda oliy o'quv yurtlaridagi jismoniy tarbiya fakultetlarining talabalari uchun eng qulay, tushunish oson bo'lgan o'quv qo'llanmalari 1965-yilda nashrdan chiqqan «Организация физической культуры» va 1972-yilda Bunchuk M.B. (Ukraina) tomonidan tayyorlangan «Организация физической культуры» hisoblanadi.

Keyingi yillarda jismoniy tarbiya texnikumlari, pedagogika bilim yurtlari talabalari uchun «История и организация физической культуры и спорта» V.V.Stolbov (Moskva, 1984) darsligi ommabop xususiyatga ega bo'lgan «Fizkultura harakatini kengaytirish yo'llari» R.Abdumalikov, T.T. Yunusov, A.K. Akramov (Toshkent, 1988) o'quv qo'llanmasi tayyorlandi. O'zbekiston Davlat jismoniy tarbiya instituti tomonidan

T.T.Yunusov va R.Abdumalikovlarning «O'zbekistonda Sport menejmentini tashkil etish yo'llari» o'quv qo'llanmasi chiqarildi. Bular orasida R.Abdumalikovning «Jismoniy madaniyat va sport ixtisosligidagi talabalarni boshqaruvchilik faoliyatlariga tayyorlashning nazariy va amaliy asoslari» monografiyasi (1994), «Sport menejmentining nazariy asoslari» o'quv qo'llanmasi (1995) muhim ahamiyat kasb etdi. Bular talabalarning boshqaruvchilikdagi nazariy bilim va amaliy ko'nikmalarini oshirishda katta xizmat qilmoqda. E'tirof etish kerakki, boshqarish jarayonlarida avvalgi ish tajribalari, erishilgan yutuqlar hamda ilmiy-nazariy tadqiqot natijalari muhim ahamiyat kasb etish bilan fanning asosiy omili bo'lib, ularni o'rganish va tanqidiy yondoshish zarur bo'ladi.

1.2. Jismoniy tarbiya va sport sohasidagi qonun hamda qarorlar – boshqarishning asosiy manbalari.

Barcha o'quv yurtlaridagi ta'lim-tarbiya jarayonida qo'llanilayotgan fanlar kabi Sport menejmenti fani eng avvalo, O'zbekiston respublikasi Konstitutsiyasi va qonunlari, Prezident Farmonlari va Vazirlar Mahkamasining qarorlariga tayanadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi PF-4947-son «O'zbekiston Respublikasini rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida»gi, 2017-yil 3-iyundagi «Jismoniy tarbiya va ommaviy sportni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PQ-3031-sonli qarori, 2018-yil 5-martdagi «Jismoniy tarbiya va sport sohasida davlat boshqaruvi tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PF-5368-son farmoni, 2018-yil 22-sentyabrdagi «2019-2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini innovatsion rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida»gi farmoni, 2017-yil 20-apreldagi «Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish to'g'risida»gi PQ-2909-son qarori, 2018-yil 5-iyundagi «Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarda faol ishtirokini ta'minlash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida»gi PQ-3775-son qarori, 2024-yil 20-yanvardagi «Yoshlar siyosati va sport sohasida davlat boshqaruvi tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PF-18-sonli Farmoni, Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 3-maydagi «O'zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universiteti faoliyatini tashkil etish to'g'risida»gi 331-son qarori, 2018-yil 13-noyabrdagi «O'zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universitetining Nukus filialini tashkil etish to'g'risida»gi 924-son qarori, 2019-yil 13-fevraldagi «2019-2023-yillar davrida O'zbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish konsepsiyasi»da belgilangan vazifalar orqali respublikamizda sport sohasini rivojlantirishga katta e'tibor berilmoqda.

1-jadval

2016-2017 yillarda O'zbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya va sportning rivojlanishi to'g'risida

MA'LUMOTNOMA

Jismoniy tarbiya jamoalari soni

№	Hududlar	2016	2017	Foizda
1	Qoraqalpog'iston	869	877	100,9
2	Andijon	944	974	103,1
3	Buxoro	662	666	100,6
4	Jizzax	640	685	107,0

5	Qashqadaryo	1478	1335	90,3
6	Navoiy	436	432	99,0
7	Namangan	841	827	98,3
8	Samarqand	1512	1418	93,7
9	Surxondaryo	1076	997	92,6
10	Sirdaryo	500	502	100,4
11	Toshkent	1073	1108	103,2
12	Farg'ona	1136	1151	101,3
13	Xorazm	710	734	103,3
14	Toshkent shahar	539	528	97,9
Respublika bo'yicha jami		12416	12234	98,5

2-jadval

Jismoniy tarbiya bilan shug'ullanuvchilar soni

№	Hududlar	2016	2017	2018
1	Qoraqalpog'iston	352190	367342	373152
2	Andijon	558050	587578	591693
3	Buxoro	345630	355757	357612
4	Jizzax	274524	282164	290324
5	Qashqadaryo	651754	666480	669152
6	Navoiy	181290	191214	193871
7	Namangan	514159	524373	526486
8	Samarqand	733774	752611	754012
9	Surxondaryo	489358	506973	507112
10	Sirdaryo	159395	166148	167121
11	Toshkent	504050	498739	499842
12	Farg'ona	670707	684931	686921
13	Xorazm	372119	381046	382223
14	Toshkent shahar	494983	499674	503457
Respublika bo'yicha jami		6301983	6465030	6502978

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev: „Bugungi kunda O'zbekiston jadal rivojlanmoqda. Biz ajdodlarimizning donishmandlik an'analariga amal qilib, uni teran anglagan holda, qat'iy islohotlarni amalga oshirmoqdamiz, mamlakatimizning yangi qiyofasini shakllantirish yo'lidan bormoqdamiz. Jamiyatimizda siyosiy faollik ortib bormoqda, barcha sohalarda chuqur islohotlar amalga oshirilmoqda.

Ulardan ko'zlangan maqsad – «Inson manfaatlari hamma narsadan ustun» degan oddiy va aniq-ravshan tamoyilni amalga oshirish ustuvor ahamiyatga ega bo'lgan demokratik davlat va adolatli jamiyat barpo etishdan iborat², deb ta'kidlab o'tdi.

Darhaqiqat, amalga oshirilayotgan ta'limiy islohotlar zamirida yurtimiz ravnaqiga xizmat qiladigan mutaxassis kadrlarni tayyorlash, mamlakatimiz taraqqiyotini yuksaltirish, barqaror rivojlanish yo'liga o'tish masalalasi birinchi galda kadrlar salohiyatiga va ularni yetkazib berayotgan oliy ta'lim muassasalari faoliyatiga borib taqaladi. Shuningdek, 2020-yil 23-sentabrda qabul qilingan «Ta'lim to'g'risida»gi Qonun dasturilamal bo'lib xizmat qilib kelmoqda.

Respublikamizda jismoniy tarbiya va sport sohasini isloh qilish, uni yanada rivojlantirishga asos bo'luvchi eng muhim tadbirlar amalga oshirilmoqda. Tarixga nazar tashlaydigan bo'lsak, dastlab 1992-yil 14-yanvarda O'zbekiston Respublikasining «Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida»gi Qonuni qabul qilindi. Qonundan ko'zlangan asosiy maqsad mamlakatimiz aholisining sog'ligini mustahkamlash, ularning jismoniy tarbiya va sport bilan shug'ullanishlariga shart- sharoitlar yaratib berish kabi vazifalar belgilab berilgan.

Ushbu qonun 2000-yil 26-mayda va 2015-yil 4-sentyabrda yangi tahrirda qayta qabul qilindi. Yangi qabul qilingan qonunda O'zbekiston Respublikasi fuqarolari jinsi, irqi, millati, tili, dini, ijtimoiy kelib chiqishi, e'tiqodi, shaxsiy va ijtimoiy holatidan qat'i nazar, jismoniy tarbiya va sport bilan shug'ullanish, jismoniy tarbiya-sport jamoat birlashmalarini tuzish, jismoniy tarbiya-sport harakatini boshqarishda ishtirok etish huquqiga egalligi alohida ta'kidlangan³.

Jismoniy tarbiya va sport sohasini rivojlantirish borasida islohotlarning samarasi natijasida 2015-yil 4-sentyabrda yangi tahrirda qabul qilingan «Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasining Qonunida bevosita jismoniy tarbiya va sport sohasida davlat siyosatining asosiy yo'nalishlari belgilab berilgan bo'lib, unga ko'ra:

➤ jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirishni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash;

➤ har kimning jismoniy tarbiya va sport bilan erkin shug'ullanishga bo'lgan huquqini ta'minlash;

➤ jismoniy tarbiya va sport sohasidagi davlat hamda jamoat boshqaruvini uyg'unlashtirish;

➤ fuqarolarning jismoniy tarbiya va sport sohasidagi huquqlarining davlat kafolatlarini belgilash;

➤ jismoniy tarbiya va sport sohasida kamsitishga hamda zo'ravonlikka yo'l qo'ymaslik;

➤ jismoniy tarbiya va sport bilan shug'ullanuvchi shaxslarning, shuningdek, jismoniy tarbiya va sport tadbirlari ishtirokchilari hamda tomoshabinlarining hayoti va sog'lig'i xavfsizligini ta'minlash;

➤ sportning barcha turlari va tarkibiy qismlarini rivojlantirishga ko'maklashish;

➤ nogironlar va jismoniy imkoniyatlari cheklangan boshqa shaxslar, shuningdek yuqori darajada ijtimoiy himoyaga muhtoj aholi guruhlari o'rtasida jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirishga ko'maklashish;

➤ O'zbekistonning milliy sport turlari va xalq o'yinlarini rivojlantirish hamda ommalashtirish uchun shart-sharoitlar yaratish;

➤ fuqarolarni jismoniy tarbiyalashning uzluksizligi va davomiyligini ta'minlash;

➤ xalqaro hamkorlikni amalga oshirish masalalari keltirib o'tilgan.

O'zbekiston respublikasi Prezidentining «Madaniyat va sport sohasida boshqaruv tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida» 2017-yil 15-fevraldagi PF-4956-sonli Farmonini bajarish yuzasidan hamda Jismoniy tarbiya va sport davlat qo'mitasining samarali faoliyat yuritishini ta'minlash maqsadida O'zbekiston respublikasi Xalq ta'limi vazirligi hamda Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining O'zbekiston respublikasi Xalq ta'limi vazirligi huzuridagi Bolalar- o'smirlar sport maktablari xodimlarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish markazini O'zbekiston davlat jismoniy tarbiya instituti huzuridagi Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislarni ilmiy-metodik ta'minlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish markaziga birlashtirish yo'li bilan uni qayta tashkil etish, shuningdek, mazkur markazlarning shtatlar sonini optimallashtirish hamda ularga biriktirib qo'yilgan binolar, inshootlar va boshqa mol-mulkni tasarruf etish va ulardan foydalanish borasidagi muhim masalalar sifatida ta'kidlab o'tilgan.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi PF-4947-sonli Farmoni bilan tasdiqlangan «2017-2021 yillarda O'zbekiston respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi» jismoniy tarbiya va sport sohasini tubdan rivojlantirish, sohada muammolarni bartaraf etish hamda kadrlar tayyorlash

² O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2017-yil 19-sentyabr kuni Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh assambleyasining 72-sessiyasidagi nutqi. www.press.uz.

³ «Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida» (yangi tahriri) O'zbekiston Respublikasining Qonuni, Toshkent sh., 2015-yil 4 sentyabr, O'RQ-394-son. O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2015-yil, 36-son, 473-modda.

tizimini tartibga solish va boshqarish tizimini rivojlantirishda tub burilish bo'la oldi desak mubolag'a qilmaymiz.

O'zbekiston respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi PF-4947-sonli Farmoni bilan tasdiqlangan «2017-2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi»da «Bolalar sportining ommaviyligini oshirish hamda musiqa va san'at ta'limini rivojlantirish uchun qulay sharoitlar yaratish, 251 ta umumta'lim maktabi, 12 ta bolalar va o'smirlar sport maktabida sport zallarini qurish, 9 ta yopiq suzish havzasini qurish va 2 tasini rekonstruksiya qilish» ishlarini amalga oshirish ta'kidlab o'tilgan.

3-jadval

O'zbekiston respublikasida mavjud sport inshootlari soni tahlili, birlik (2000-2017 yillar)

№	Ko'rsatkichlar	2000 y.	2005 y.	2010 y.	2015 y.	2016 y.	2017 y.	2017 yilni 2000 yilga nisbati	
								%	(+;-)
1	Shahar joylarida	9149	9539	9377	23492	24852	23733	259,4	+14584
2	Qishloq joylarida	37338	41659	41291	27442	26001	27573	73,8	-9765
Jami:		46487	51198	50668	50934	50853	51306	110,3	+4819

Manba: O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi ma'lumotlari.

Respublikamiz hududlarida bunyod etilgan sport inshootlari soni jihatdan qaraydigan bo'lsak, 2000-yilda 46487 tani tashkil etgan bo'lsa, shundan 80,3 foizi ya'ni 37338 tasi qishloq joylarida jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish maqsadida bunyod etilgan. 2017-yil yakunlari bo'yicha ko'radigan bo'lsak, jami sport inshootlari soni 51306 tani tashkil etgan holda, qishloq joylarida tashkil etilgan sport inshootlari soni 53,7 foizni ya'ni 27573 tani tashkil etgan.

2016-2020-yillarda bolalar va o'smirlar sport maktablari, ixtisoslashtirilgan bolalar va o'smirlar sport maktablarini qurish, rekonstruksiya qilish va kapital ta'mirlash parametrlari keltirilgan bo'lib, respublika bo'yicha yangidan quriladigan, rekonstruksiya qilinadigan, kapital ta'mirlanadigan BO'SM va IBO'SMlarning umumiy soni jami 152 tani tashkil qilgan holda hududlar kesimida bu ko'rsatkich turlicha keltirilgan (4-jadval).

4-jadval

Bolalar va o'smirlar sport maktablari, ixtisoslashtirilgan bolalar va o'smirlar sport maktablarini qurish, rekonstruksiya qilish va kapital ta'mirlash parametrlari (2016-2020 yillar bo'yicha)

T/r	Hududlar nomi	Yangidan quriladigan, rekonstruksiya qilinadigan, kapital ta'mirlanadigan BO'SM va IBO'SMlarning umumiy soni	shu jumladan:				
			2016	2017	2018	2019	2020
1	Qoraqalpog'iston Respublikasi	13	2	2	3	3	3
2	Andijon viloyati	13	3	2	3	3	2
3	Buxoro viloyati	13	2	3	3	2	3
4	Jizzax viloyati	10	2	2	3	2	1
5	Qashqadaryo viloyati	11	2	2	2	2	3
6	Navoiy viloyati	5	1	1	1	1	1
7	Namangan viloyati	10	3	2	2	2	1
8	Samarqand viloyati	16	3	3	3	3	4
9	Surxondaryo viloyati	11	2	3	2	2	2
10	Sirdaryo viloyati	8	1	2	1	2	2
11	Toshkent viloyati	15	3	3	3	3	3
12	Farg'ona viloyati	15	3	2	4	3	3
13	Xorazm viloyati	4	1	1	1	1	
14	Toshkent shahri	8	2	2	1	2	1
Jami:		152	30	30	32	31	29

Manba: O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi ma'lumotlari.

2017-2021-yillarda jismoniy tarbiya va ommaviy sportni yanada rivojlantirish borasidagi dasturda sport maktablarining moddiy-texnik bazasini mustahkamlash maqsadida 167 ta sport inshooti, jumladan, 90 ta sport majmuasi va 77 ta suzish havzasini qurish, rekonstruksiya qilish, kapital ta'mirlash, jihozlash va qayta jihozlash maqsadida 995,2 milliard so'mdan ziyod mablag' sarflanishi nazarda tutilgan.

Dastur doirasida 2017-yilning o'zida 153 ta bolalar maydonchasi ta'mirlangan, 232 ta zamonaviy maydoncha, Nukus shahrida sportning olimpiya va milliy turlariga ixtisoslashtirilgan sport majmuasi foydalanishga topshirilgan.

Sobiq Ittifoqning inqirozi uning tarkibida bo'lgan barcha respublikalarning, shuningdek, O'zbekistonning mustaqil davlat bo'lishiga olib keldi. Sobiq Ittifoq respublikalari ichida birinchi bo'lib O'zbekistonda Prezidentlik boshqaruvi joriy qilindi.

Qonun qabul qiluvchi organ O'zbekiston respublikasi Oliy Majlisi shakllandi. Oliy Majlis qonunlarni ishlab chiqish va tasdiqlash huquqiga egadir. Uning tarkibida boshqa sohalar kabi fan, ta'lim, madaniyat va sport masalalari bo'yicha qo'mita mavjud. Bu qo'mita o'z vakolatidagi sohalar bo'yicha qonunlarni tayyorlab, Oliy Majlis sessiyasiga tavsiya etadi. O'zbekiston Respublikasining «Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida»gi qonuni ham shu qo'mita tomonidan ishlab chiqilgan.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlarini, Oliy Majlis qabul qilgan qonunlarni amalda ijro etuvchi organ O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi hisoblanadi. U o'z faoliyatida eng muhim muammolarni hal etish uchun qarorlar qabul qiladi va ularning bajarilishini nazorat qiladi.

O'zbekiston mustaqilligi yillarida jismoniy tarbiya va sport sohasiga oid 50 dan ortiq muhim qarorlar qabul qilindi va ular hayotga tadbir etib kelinmoqda.

Yuqorida nomlari qayd etilgan davlat tashkilotlari bilan bir qatorda uning faoliyatiga yordam beruvchi jamoatchi tashkilotlar ham mavjud. Ular orasida O'zbekiston Kasaba uyushmalari federatsiyasi markaziy kengashi, siyosiy partiyalar, «Yoshlar ittifoqi», «Mahalla» va boshqa jamg'arma yoki uyushmalar mavjud.

Boshqarishda bir qator tamoyillar mavjud bo'lib, u O'zbekistonda olib borilayotgan siyosat hamda turli islohotlardan kelib chiqqan holda amal qiladi.

«Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida»gi qonuning 3-moddasida «Jismoniy tarbiya va sport sohasidagi davlat siyosatining asosiy prinsiplari» quyidagicha belgilangan:

- insonparvarlik;
- demokratizm;
- fuqarolar jismoniy tarbiyasining uzluksizligi va davomiyligi;
- jismoniy tarbiya va sport tizimida davlat va jamoat boshqaruvi ustunligi.

Bu tamoyillar negizida jismoniy tarbiya va sportning ommaviyligi, sport mahoratini oshirish, faoliyatlarni ilmiy jihatdan tashkil qilish, har bir tadbir natijalariga xolisona yondoshish kabi muhim talablar ham mavjuddir.

Insonparvarlik prinsipida jismoniy tarbiya va sport tashkilotlari hamda boshqa mutasaddi tashkilotlar, shuningdek rahbarlarning sport tadbirlarini tashkil qilish va o'tkazishda sportchilar, ularning murabbiylari, hakamlar hamda tomoshabinlarga nisbatan g'amxo'rliqi, sharoitlar yaratib berishga intilishi, jismoniy tarbiya va sport bilan aholining tobora ko'proq qismi shug'ullanishini ta'minlash kabi ishlar ko'zda tutilganligi o'z-o'zidan ma'lum.

Demokratizm tamoyili jismoniy tarbiya va sportni tashkil qilish faoliyatidagi xalqchilik, ko'pchilikning hohishiga rioya etish, tizimdagi rahbar organ va rahbarlarni saylash, shuningdek, ularning o'z jamoalari oldida muntazam hisobot berib borishlaridan iborat.

Fuqarolar jismoniy tarbiyasining uzluksizligi va uzvuyligi tamoyili, asosan, o'quv yurtlaridagi jismoniy tarbiya darslari, sport to'garaklari mashg'ulotlarining doimiy tashkil qilinishini ko'zda tutadi. Shuningdek, mehnatkash aholi va keksa kishilarni ham jismoniy tarbiya va sport bilan shug'ullanishga jalb etishdir. Bunda turli musobaqalarni muntazam o'tkazish, sog'lomlashtirish markazlarining ish faoliyatini yaxshilash maqsad qilib qo'yilgan. Bu tamoyillarning yana bir jihati shundaki, aholini jismoniy tarbiya va sport, xalq milliy o'yinlariga jalb etish, ayniqsa, iqtidorli sportchilarning mahoratlarini oshirib borish, shuningdek, sog'lom avlod tarbiyasini yaxshilashga qaratilganidir. Sport mashg'ulotlarini tashkil qilish, ularni rejalashtirish, musobaqalar o'tkazish, mutaxassis xodimlarni tayyorlash va boshqa faoliyatlarda tadqiqotlarning natijalariga tayanish, faoliyatlarni ilmiy ravishda boshqarish muhim ahamiyatga ega ekanligi bayon qilinadi. Ayniqsa, sport musobaqalarini o'tkazish, turli natijalar, hisob-kitob, nazorat qilish kabi faoliyatlarda xolisona yondoshish masalalari ishning taraqqiyotiga ko'maklashishi hisobga olingan.

O'zbekistonda jismoniy tarbiya va sportning taraqqiyoti.

Jismoniy tarbiya va sport harakatida juda ko'p maxsus atamalar ishlatiladi va ularning mazmunida o'ziga xos boshqaruvchilik faoliyatlarini talab etuvchi ma'nolar mavjud. «Jismoniy tarbiya», «Jismoniy madaniyat», «Sport» kabi atamalarning mazmuni va mohiyati «Jismoniy tarbiya nazariyasi va uslubiyati» fanida etarli darajada bayon qilingan. Shu sababdan ularga alohida to'xtalish zaruriyati yo'q. Shunday bo'lsada, qisqacha tavsif berish joizdir. Ya'ni, jismoniy tarbiya pedagogik jarayon sifatida inson kamolotini takomillashtiruvchi vosita va usuldir.

- jismoniy madaniyat umumtarbiyaning muhim tarkibiy qismi sifatida jismoniy mashqlar bilan shug'ullanish, unda asbob-uskuna, kiyim-bosh, inshootlardan foydalanish, tozalikka rioya etish, gavdaning to'g'ri hamda chiroyli o'sishini ta'minlovchi tarbiyaviy jarayondir.

Ko'rinib turibdiki, bu ikki atama bir-birini to'ldiradi. Jismoniy tarbiya va jismoniy madaniyat bilan uzluksiz hamda ommaviy shug'ullanish esa jismoniy tarbiya harakati demakdir.

Sport murakkab mashqlar majmuasidan tarkib topib, texnik-taktik jihatdan baxslashishdir. Bunda maxsus qoida va talablarga rioya etish zarur, g'oliblar esa musobaqa shaklida aniqlanadi.

Davlatni idora qilishda Prezidentlik instituti, Oliy Majlis, Vazirlar Mahkamasi hamda vazirliklar va jamoat tashkilotlarining o'rni.

Davlat – o'z hokimiyatini amalga oshirish imkonini beruvchi tashkiliy-moddiy kuchga, ya'ni davlat mexanizmiga egadir. Mexanizm davlatning nimadan tashkil topganligini ko'rsatuvchi tarkibiy va predmetli ifodasidir. *Davlat mexanizmi* - davlat organlari va boshqa tashkilotlarining davlat hokimiyatini, vazifa va funksiyalarini amalga oshirishning yaxlit ierarxik, ya'ni bo'ysinuvga asoslangan tizimidir.

Davlat mexanizmining boshlang'ich va asosiy tarkibiy elementlaridan biri – bu davlat organlaridir. *Davlat organlari* - davlat funksiyalarini amalga oshiradigan va hokimiyat vakolatiga ega bo'lgan davlat mexanizmining bo'g'inidir.

Davlat va huquq nazariyasi faniga ko'ra, *davlat organlarining mazmun-mohiyatini ochib beruvchi xususiyatlarga quyidagilar kiradi:*

a) davlat organi – davlat mexanizmining bir bo'lagi sifatida, ma'lum bir mustaqillikka (avtonomiyaga) egadir. Davlat organlari davlat mexanizmida o'z o'rniga ega bo'lib, uning boshqa qismlari bilan o'zaro aloqada bo'ladi;

b) *davlat organi* – turli munosabatlarda davlat nomidan harakat qiluvchi xizmatchilardan iborat bo'ladi. Aynan davlat xizmatchilarining harakatlarida u yoki bu davlat organining faoliyati namoyon bo'ladi;

v) *davlat organlari* ichki tarkibiy tuzilmaga egadir, ya'ni ular yagona maqsad atrofida birlashgan bo'linmalardan iborat bo'ladi;

g) *davlat organlari* ma'lum bir hajm va mohiyatga ega bo'lgan davlat-hokimiyat vakolatiga egadir;

d) *davlat organlarining* funksiyalanishini – davlat tomonidan moliyaviy mablag' ajratish orqali ta'minlanadi;

e) *davlat organlari* – davlatning vazifa va funksiyalarini amalga oshirish uchun, ma'lum bir shakl va uslublardan foydalanadi.

Davlat organi o'zining mohiyatiga ko'ra qandaydir tashkilotni, fuqarolarning jamoasini anglatadi. Bunday fuqarolarning jamoasi davlat faoliyatining u yoki bu turini amalga oshirish uchun davlat tomonidan tashkil etiladi.

Davlat o'z organlarini bevosita tashkil etadi yoki ularni tashkil etish tartibini belgilaydi, ularning funksiyalanishining asosiy qoidalarini o'rnatadi, davlat nomidan va davlat manfaatini ko'zlab harakat qilishi uchun ularga ma'lum bir vakolatlarni berib qo'yadi.

Davlat organlarining barchasi, yagonalikda - *davlat apparatini* tashkil etadi. Davlat apparati orqali davlat oldida turgan vazifa va funksiyalar amalga oshiriladi.

Davlat – fuqarolarning siyosiy tashkiloti bo'lganligi sababli, tashkil qilinadigan davlat organlari hokimiyat vakolatiga ega bo'ladi.

Davlat-hokimiyat vakolati keng qamrovli tushuncha bo'lib, asosan quyidagilarni o'z ichiga oladi: a) davlat nomidan va davlat manfaatini ko'zlab huquqiy akt chiqarish; b) ularning amalga oshirilishini - tarbiyalash, ishontirish va rag'batlantirish choralarini qo'llash orqali ta'minlash; v) huquqiy aktlardan kelib chiqadigan talablar ijro etilishini nazorat qilish; g) huquqiy aktlarni himoya qilish, ya'ni huquqiy aktlarda nazarda tutilgan talablar buzilganda, ularni majburiy choralar qo'llash orqali himoya qilish.

Davlat organlari to'g'risida batafsil tushuncha hosil qilish uchun, ularni fuqarolarning boshqa jamoalaridan, masalan jamoat tashkilotlaridan farqlash lozim. Jamoat tashkilotlari davlat tomonidan emas, balki fuqarolar yoki mehnat jamoasi tomonidan, davlat organi esa davlat tomonidan tashkil etiladi. Ba'zi hollarda davlat o'z organlari orqali jamoat tashkilotlarini tashkil etish asoslarini va tartibini, faoliyat yo'nalishlarini belgilab berishi mumkin. Davlat organlari davlat-hokimiyat vakolatiga ega, ya'ni davlat nomidan va davlat manfaatini ko'zlab butun mamlakat bo'yicha yoki ma'lum bir hududlar (viloyat, tuman, shahar) bo'yicha harakat qiladi. Jamoat tashkilotlari ham ma'lum bir vakolatlarga ega, lekin bu vakolatlarda davlat-hokimiyat vakolati hisoblanmaydi. Jamoat tashkilotlarining vakolati ma'lum bir belgilangan doirada, masalan jamoat tashkiloti dorasida yoki jamoat xodimlariga nisbatan harakatda bo'ladi.

Davlat organlarining o'ziga xos xususiyatlarini korxonalar bilan taqqoslab ko'rganda ham ko'rish mumkin. Jumladan, davlat organlari davlat oldida turgan vazifa va funksiyalarni amalga oshirib, o'zlarining xatti-harakatlari bilan bevosita moddiy boyliklar yaratmaydilar. Korxonalar esa bevosita ishlab chiqarish bilan, moddiy boyliklarni yaratish bilan shug'ullanadi.

Demak, *davlat organlari*: *birinchidan*, davlat mexanizmi (apparati)ning bir qismi hisoblanadi; *ikkinchidan*, davlat-hokimiyat vakolatiga ega bo'ladi; *uchinchidan*, davlat oldida turgan vazifa va funksiyalarni amalga oshirish maqsadida davlat tomonidan tashkil etiladi; *to'rtinchidan*, ma'lum bir tashkiliy tuzilmaga ega bo'ladi; *beshinchidan*, ularning faoliyati bevosita ishlab chiqarish bilan, moddiy boyliklarni yaratish bilan bog'liq emas.

Ijro hokimiyati organlari tushunchasi va ularning o'ziga xos xususiyatlari. Turli huquq sohalari mutaxassislarining davlat organlari va xususan ijro hokimiyati organlari tushunchasi, mazmuni va ahamiyati muammolariga bag'ishlangan ko'pdan-ko'p ilmiy izlanishlari mavjuddir. 90-yillarning boshlaridan, ya'ni sobiq Ittifoqning parchalanishi, yangi davlat tuzilmalarining shakllanishi va rivojlanishi bilan, bu muammoga bo'lgan e'tibor yanada kuchayib bordi. Bu ayniqsa davlatlar tomonidan asosiy qonunning ishlab chiqilishi va qabul qilinishi bilan yanada jonlandi.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiya asosida davlat hokimiyatining bo'linishi prinsipining o'rnatilishi bilan, davlatning – qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud hokimiyati organlariga bo'linishi mustahkamlandi.

Ijro hokimiyati organlari - davlat hokimiyatining bir bo'g'ini bo'lib, davlatning vazifa va funksiyalarini amalga oshirish maqsadida tashkil etiladigan hamda davlat-hokimiyat vakolatlariga ega bo'lgan siyosiy tashkilotdir.

Ijro hokimiyati subyektlari o'rnatilgan kompetensiya doirasida davlat boshqaruvini amalga oshiradilar. *Ijro hokimiyati* - davlat boshqaruvi organlari tizimidan tashqarida mavjud bo'lishi mumkin emas. Ijro hokimiyati – bu uning organlarini, ya'ni normativ tartibda o'rnatilgan maqsad, vazifa, kompetensiya, tuzilma va boshqaruv personal (davlat xizmatchilari)ga ega bo'lgan davlat boshqaruvi organlarini tashkil etish va ular funksiyalanishining tizimidir.

Ijro hokimiyati organlari – bu hokimiyat organlari tizimining bir qismi bo'lgan, qonunlar va boshqa normativ hujjatlarni ijro etish va ijrosini ta'minlash maqsadida davlat tomonidan tashkil etiladigan, boshqaruv harakatlarining maxsus shakl va uslublaridan foydalanib, davlat va jamiyat hayotining barcha sohalarida boshqaruv funksiyalarini amalga oshiradigan, tegishli tuzilishga, kompetensiyaga, davlat-hokimiyat vakolatlariga va davlat xizmatchilari shtatlariga ega bo'lgan tashkilotdir.

Ijro hokimiyati organlarining tushunchasi hokimiyat bo'linishi prinsipidan kelib chiqadi, uning mazmuni esa – ijro hokimiyatining xususiyatlari bilan belgilanadi.

Ijro hokimiyati organlari – mazkur davlat hokimiyatini amalga oshiruvchi asosiy subyekt bo'lib, uning ishtirokisiz davlat-boshqaruv faoliyatini ro'yobga chiqarish, ma'muriy-huquqiy munosabatlarni vujudga keltirish mumkin emas. Bundan tashqari, ma'muriy huquq boshqa subyektlarining ma'muriy huquqiy holati, aynan mana shu davlat organlarining faoliyatida namoyon bo'ladi.

Ijro hokimiyati organi - ijro hokimiyati mexanizmi (tizimi)ning tarkibiy qismi bo'lib, ijro hokimiyati sohasida davlat ko'rsatmasiga ko'ra va davlat nomidan harakat qiladi; ijro etish va farmoyish berish xususiyatidagi faoliyatni amalga oshiradi; o'zining kompetensiyasiga ega; o'zining tuzilishiga ega; faoliyatning o'ziga xos bo'lgan shakllari va uslublarini qo'llaydi.

Ijro hokimiyati organlari – davlatning ijro hokimiyati amalga oshirilishini ta'minlaydi. Mazkur organlar mazmuni va uslublariga ko'ra, o'ziga xos bo'lgan davlat faoliyatini – *davlat boshqaruvini* amalga oshiradilar.

Ijro hokimiyati organlari o'zining *davlat-huquqiy tabiatiga ko'ra*, o'zini o'zi boshqarish organlaridan, *funksional ahamiyatiga ko'ra* esa, davlat hokimiyatining boshqa organlaridan, shuningdek, davlat korxon va muassasalaridan farqlanadi.

Ijro hokimiyati organlari davlatning normal funksiyalanishini ta'minlash maqsadida vakillik (qonunchilik) va sud organlari bilan o'zaro munosabatda bo'ladi. Bu munosabatlar turli xildagi tashkiliy shakllarda namoyon bo'lishi mumkin (masalan, kelishuv komissiyalari yoki vakillik organlarining majlislarida ijro hokimiyati organi mansabdor shaxsining ma'lumotlarini tinglash).

Ijro hokimiyati organlari mustaqil organlar bo'lib, yuridik mazmuniga ko'ra, ijro etish va farmoyish berish faoliyatini amalga oshirib, huquqiy aktlarni qabul qilish va ularni amalga oshirish bo'yicha davlat-hokimiyat vakolatlariga ega bo'ladilar. Ular keng doiradagi huquq ijodkorligi, huquqni qo'llash va huquqni himoya qilish bo'yicha vakolatlariga ega bo'ladi. Shuni alohida ta'kidlab o'tish lozimki, ijro hokimiyati organlarining mustaqilligi, huquq bilan belgilangan doirada bo'ladi. Ularga nisbatan «*taqiqlanmagan har qanday faoliyatni amalga oshirish mumkin*» degan qoida tatbiq etilmaydi.

Ijro hokimiyati organlari – huquqiy aktlar bilan belgilangan vakolat doirasida, ma'lum bir tartibda va o'rnatilgan huquqiy shakllarda harakat qilishlari mumkin.

Ijro hokimiyati organlari huquqiy holatining muhim xususiyatlaridan biri – bu ular faoliyatining qonunosti xususiyatiga ega ekanligidir. Ular o'z faoliyatlarida Konstitutsiya va qonunlarning talablariga qat'iy rioya qilishlari, bajarishlari va o'z vakolatlari doirasida ularning boshqalar tomonidan bajarilishiga ko'maklashishlari lozim.

Ijro hokimiyati organlarining o'ziga xos xususiyatlari:

1) ijro hokimiyati organi – qonunchilik va sud hokimiyati organlari singari

davlat apparatining alohida bo'g'ini hisoblanadi. Ijro hokimiyati organlari davlat nomidan uning siyosatini turli sohalarda – xo'jalik, ijtimoiy-madaniy va ma'muriy- siyosiy sohalarda amalga oshiradilar; ma'lum bir hajmdagi davlat-hokimiyat vakolatlariga ega bo'ladilar;

2) ijro hokimiyati organlariga beriladigan *davlat-hokimiyat vakolatlari* ularning huquqlarida o'z ifodasini topadi hamda quyidagilarda namoyon bo'ladi:

a) davlat nomidan majburiy bo'lgan huquqiy aktlarni qabul qilish. Bunday aktlar – bevosita ularga bo'ysinuvchi korxonalar va muassasalarga yoki quyi turuvchi ijro hokimiyati organlariga yoki kimga bo'ysinishi va qanday mulk shaklida bo'lishidan qat'i nazar, barcha korxonalar va muassasalarga yoki jamoat (nodavlat) tashkilotlariga yoxud keng shaxslar doirasiga (shu jumladan, fuqarolarga) majburiylik xususiyatiga ega;

b) huquqiy aktlar bilan o'rnatilgan talablar va qoidalarga rioya etilishi ustidan kuzatuv (nazorat)ni amalga oshirish;

v) huquqiy aktlar talablarining bajarilishini ta'minlash va ularni turli xildagi buzilishlardan davlatning ta'sir choralari, masalan, ishontirish, tushuntirish, rag'batlantirish yoki majburlov choralari qo'llash orqali himoya qilish;

3) davlat-hokimiyat vakolatlari barcha davlat hokimiyati organlariga berilganligi sababli, unda ijro hokimiyati organlari vakolatining doirasini o'rnatish, muhim ahamiyatga egadir.

Ijro hokimiyati organlari davlat-hokimiyat vakolatlaridan, faqatgina boshqaruv faoliyatida foydalanadi.

Ijro hokimiyati organlari – xo'jalik, ijtimoiy-madaniy va ma'muriy-siyosiy qurilishga rahbarlik qilish jarayonida qonunlar va qonunosti hujjatlarining ijro etilishini ta'minlash maqsadida tashkil etiladi. Shu sababli, ularga tegishli bo'lgan davlat-hokimiyat vakolatlari, ijro etish va farmoyish berish yoki davlat boshqaruv faoliyati amalga oshiriladigan sohalarda doirasida bo'ladi.

Qonunchilik hokimiyati organlari ham qonunlarni qabul qilish va ularning ijrosini nazorat qilish orqali, mazkur sohalarda rahbarlikni amalga oshirishi mumkin. Sud hokimiyati organlari esa, ushbu sohalarda umuman rahbarlikni amalga oshirmaydi.

Demak, ijro hokimiyati organlarining funksional ahamiyati bo'lib, ijrochilik hisoblanadi.

4) *ijro hokimiyati organlari o'z faoliyatlarini qonun asosida va qonunlarni ijro etish maqsadida amalga oshiradi, ya'ni ularning faoliyati qonunosti xususiyatiga egadir.* O'zlarining faoliyatlarini amalga oshirish jarayonida mazkur organlar qonun talablarini, shuningdek, davlat boshqaruvi sohasida o'zlari tomonidan o'rnatilgan talablar va qoidalarning bevosita amalga oshirilishini tashkil etadilar;

5) *respublika va mahalliy miqyosda harakat qiluvchi ijro hokimiyati organlari yagona davlat ma'muriyati tizimini tashkil etadi.* Mazkur tizim doirasida har bir bo'g'in, ya'ni aniq bir ijro hokimiyati organi operativ mustaqillikka ega bo'ladi. Bu, unga tegishli bo'lgan vakolatlarning hajmi va javobgarlik doirasi singari, mazkur organlarning kompetensiyasida ifodalangan. Ijro hokimiyati organlarining kompetensiyasi Konstitutsiyada, joriy qonunlarda hamda boshqa normativ hujjatlarda o'z ifodasini topadi;

6) ijro hokimiyati organlari korxonalar va muassasalar singari, *fuqarolarning ma'lum bir jamoasi bo'lib, ma'muriy-boshqaruv personalini (xodimlari)dan yoki davlat xizmatchilaridan iborat.* Lekin bunday jamoaning maqsadi korxonalar va muassasalar maqsadlaridan farq qiladi; ikkinchidan esa, ijro hokimiyati organini tashkil etuvchi mazkur jamoa doirasida ma'lum bir tashkiliy-huquqiy aloqalar mavjud keladi, funksional majburiyat va huquqlar taqsimlanadi, shuningdek, yuklatilgan ish bo'yicha javobgarlik belgilanadi. Bu – davlat-xizmat munosabatlari bo'lib, mazkur organning xodimlari – davlat xizmatchilari hisoblanadi;

7) ijro hokimiyati organlari – *tashkiliy tuzilishga, ya'ni bo'ysinuvchi tuzilmaviy bo'linmalarni tashkil etishni nazarda tutuvchi ichki qurilishga ega bo'lgan davlat organidir;*

8) har bir ijro hokimiyati organi – *davlat boshqaruvi faoliyatining ma'lum bir hududiy yoki predmetli doirasiga ega.* Ijro hokimiyati organlarining faoliyati ma'lum bir hududlarda, masalan, butun davlat yoki ma'lum bir ma'muriy-hududiy birliklar doirasida amalga oshirilishi mumkin. Shuningdek, ijro hokimiyati organlari umumiy yoki maxsus ahamiyatga ega bo'lgan (predmetli) boshqaruv funksiyalarini, masalan, tartibga solish, ruxsat berish, nazorat va farmoyish berish kabi funksiyalarni amalga oshirishlari mumkin.

Demak, ijro hokimiyati organi – bu hokimiyat bo‘linishi prinsipiga asoslanib, davlat tomonidan jamiyatning xo‘jalik, ijtimoiy-madaniy va ma‘muriy-siyosiy hayotining turli sohalarida ijro etish va farmoyish berish faoliyatini amalga oshirish yuklatilgan hamda ma‘lum bir davlat-hokimiyat vakolatiga ega bo‘lgan davlat hokimiyati mexanizmining bo‘g‘ini hisoblanadi.

Ijro hokimiyati organlari tizimini tashkil etish va ular faoliyatining asosiy prinsiplari. Ijro hokimiyati organlari tizimi deganda – ijro hokimiyati organlarining yig‘indisi va ular o‘rtasida kompetensiyani taqsimlash asosida o‘zaro munosabatlarining tizimi tushuniladi. Tizimlilik - ijro hokimiyatini tashkil etuvchi hamda uni amalga oshiruvchi subyektlar o‘rtasida – *faoliyat olib borish predmeti va vakolatlarning taqsimlanishini* belgilab beradi.

Yuridik adabiyotlarda, ijro hokimiyati organlari tizimini tashkil etish va ular faoliyatining asosiy prinsiplari turlicha ko‘rsatib o‘tilgan.

O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va joriy qonunlari bilan o‘rnatilgan tartibdan kelib chiqqan holda, hamda huquqshunos olimlarning ijro hokimiyati tizimini tashkil etish va ular faoliyatining prinsiplari bo‘yicha bildirgan qarashlarini e‘tiborga olib, ***O‘zbekiston Respublikasi ijro hokimiyati organlarini tashkil etish va ular faoliyatining quyidagi asosiy prinsiplarini*** ko‘rsatib o‘tishimiz mumkin:

1) *ijro hokimiyati organlari tizimini tashkil etilishining O‘zbekiston Respublikasi davlat tuzilishiga mos kelishi prinsipi.* Mazkur prinsip – konstitutsiyaviy, keng qamrovli qoida bo‘lib, nafaqat ijro hokimiyatining, balki O‘zbekiston davlati tashkiliy-huquqiy tuzilishining xususiyatini belgilab beradi. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga binoan O‘zbekiston Respublikasi – suveren demokratik respublikadir. O‘zbekiston Respublikasi viloyatlar, tumanlar, shaharlar, shaharchalar, qishloqlar, ovullar, shuningdek, Qoraqalpog‘iston Respublikasidan iborat. Demak, O‘zbekiston Respublikasi davlat tuzilishiga unitarlik xususiyati xos bo‘lib, aynan shu asosda ijro hokimiyati organlari tizimi tashkil etiladi. (Lekin unitarlik so‘zini asl ma‘nosida tushunish kerak emas. Chunki, O‘zbekiston Respublikasi tarkibida Qoraqalpog‘iston Respublikasi ham mavjud. O‘zbekiston Respublikasi davlat tuzilishi aralash shaklga ega, ya‘ni unitarlik va federativ davlat tuzilishlarining xususiyatlarini o‘z ichiga olgandir.);

2) *ijro hokimiyati organlarining fuqarolar oldida mas‘ulligi prinsipi.* O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 2-moddasiga binoan, davlat xalq irodasini ifoda etib, uning manfaatlariga xizmat qiladi. Davlat organlari

va mansabdor shaxslar jamiyat va fuqarolar oldida mas‘uldirlar. Konstitutsiyaning

14-moddasiga binoan esa, davlat o‘z faoliyatini inson va jamiyat farovonligini ko‘zlab, qonuniylik, ijtimoiy adolat va birdamlik prinsiplari asosida amalga oshiradi;

3) *ijro hokimiyati organlari faoliyatini tashkil etishda va amalga oshirishda qonuniylik prinsipi* Mazkur prinsip nafaqat ijro hokimiyati organlariga, balki barcha shaxslarga taalluqlidir. Qonuniylik prinsipi – konstitutsiyaviy asosga ega bo‘lib, unga amal qilish shartdir. Ijro hokimiyati organlari O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va qonunlari asosida tashkil etilishi, shuningdek, o‘z faoliyatlarini amalga oshirishlari mumkin.

4) *ijro hokimiyati organlari faoliyatida markazlashganlik va markazlashmaganlikning mavjud bo‘lishi prinsipi.* *Markazlashganlik* ijro hokimiyati organlari tizimining yagonaligidan kelib chiqadi. *Markazlashtirganlik* - quyi turuvchi organlarning yuqori turuvchi organlarga bo‘ysinishi, yuqori turuvchi organlar normativ hujjatlarining quyi organlar uchun majburiyligida, ayrim hollarda yagona predmet va vakolatlar doirasida birgalikda faoliyatni amalga oshirishda yaqqol namoyon bo‘ladi. *Markazlashmaganlik* esa, qonunchilik aktlari bilan ma‘lum bir ijro hokimiyati organi zimmasiga faoliyat predmeti va vakolatlarning yuklatilishi bo‘lib, tashqaridan (yuqori turuvchi organning) aralashuviziz mustaqil amalga oshirishdir. Bunda vertikallik bo‘yicha faoliyat predmeti va vakolatlarning taqsimlanishi, mavjud bo‘lmaydi;

5) *ijro hokimiyati sohasida funksiyalar va vakolatlarning taqsimlanganligi prinsipi.* Ushbu prinsip ijro hokimiyati organlari faoliyatining predmeti va vakolatlar doirasining tizimga kiruvchi organlar o‘rtasida taqsimlanishini belgilab beradi. Har bir ijro hokimiyati organi aniq faoliyat va vakolatlar doirasiga ega bo‘ladi, undan tashqariga chiqishga yo‘l qo‘yilmaydi.

6) *ijro hokimiyati organlari faoliyatining kollegiallik va yakkaboshchilik asosida tashkil etilishi prinsipi.* Mazkur prinsip ijro hokimiyati organlarini tashkil etishda va ular faoliyatini amalga oshirishda, davlat boshqaruv faoliyatining muhim masalalarini hal etishda jamoa fikrining hisobga olinishini ta‘minlaydi. Shu maqsadda, ijro hokimiyati organlari tizimida turli xildagi maslahat, muvofiqlashtiruvchi kengash va hay‘atlar tashkil etiladi. Masalan, O‘zbekiston Respublikasida deyarli barcha vazirliklar va davlat qo‘mitalari tizimida Kengash va Hay‘atlar faoliyat ko‘rsatadi. Shu bilan birga ijro hokimiyati organlari faoliyatida yakkaboshchilik ham mavjuddir. Yakkaboshchilik - ijro etish va farmoyish

berish faoliyatini amalga oshirishda, shuningdek, tegishli boshqaruv tartibini o'rnatishda zarur bo'lgan intizomni ta'minlashga xizmat qiladi. Kollegiallik – boshqaruv qarorlarini qabul qilishda foydalidir, yakkaboshchilik esa – davlat-boshqaruv faoliyatining ajralmas belgisidir.

Ijro hokimiyati organlarini tashkil etish va ular faoliyatining asosiy prinsiplariga *xalq hokimiyatchiligi, oshkoralik, insonlar va fuqarolar huquqlari va erkinliklarini ta'minlash, javobgarlik* kabi prinsiplarni ham kiritishimiz mumkin.

Ijro hokimiyati organlarining tasnifi. Ijro hokimiyati organlarining turli darajalarda tashkil etilishi sababli va faoliyatining keng qamrovli xususiyatga ega ekanligini inobatga oladigan bo'lsak, ularni bir necha asoslarga qarab guruhlariga ajratish, ya'ni tasniflash mumkin.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va qonunlariga asoslanib, ijro hokimiyati organlarini quyidagi turlarga bo'lish mumkin:

1) *faoliyatining hududiy doirasiga ko'ra* ijro hokimiyati organlari uch guruhga bo'linadi: a) *oliy ijro hokimiyati organi* (O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi); b) *markaziy ijro hokimiyati organlari* (bunga respublika miqyosida faoliyat ko'rsatuvchi vazirliklar, davlat qo'mitalari, korporatsiya, assotsiatsiya, kompaniya va boshqalar); v) *mahalliy ijro hokimiyati organlari* (markaziy ijro hokimiyati organlarining boshqarma va bo'limlarini, hokim boshchilik qiladigan ijroiya apparatni kiritish mumkin);

2) *tashkil etish asoslariga ko'ra* ijro hokimiyati organlari quyidagilarga bo'linadi: a) O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi asosida tashkil etiladigan organlar (masalan, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi); b) O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari asosida tashkil etiladigan organlar (masalan, vazirliklar, davlat qo'mitalari).

3) *ijro hokimiyati organlari vakolatlarining hajmi va xususiyatiga ko'ra*, ular quyidagilarga bo'linishi mumkin:

a) *umumiy vakolatli davlat organlari*. Bu guruh davlat organlariga - O'zbekiston Respublikasining Vazirlar Mahkamasi va hokimlarni kiritish mumkin. Bu davlat organlari, vakolat doirasida, barcha sohalariga taalluqli bo'lgan qarorlarni qabul qilishlari mumkin. Masalan, amaldagi qonunchilikda, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining iqtisodiy, ijtimoiy-madaniy jarayonlarni boshqarishi ko'rsatib o'tilgan bo'lib, uning vakolati mana shu sohalar doirasida amalga oshiriladi;

b) *sohaviy vakolatga ega bo'lgan davlat organlari*. Bu davlat organlarini ikki guruhga bo'lish mumkin: birinchidan, *bir soha bo'yicha vakolatli davlat organlari* - bu organlar o'z faoliyatini aniq bir soha bo'yicha

amalga oshiradi; ikkinchidan, *sohalararo vakolatli davlat organlari* - bu organlar bir necha sohalar bo'yicha harakat qilish vakolatiga ega bo'ladi.

Ko'pgina yuridik adabiyotlarda, bir soha bo'yicha harakat qiluvchi davlat organlariga – vazirliklar, sohalararo vakolatli davlat organlariga – davlat qo'mitalari kiritilgan.

Lekin hozirgi sharoitda vazirliklarning - sohalararo harakatini, davlat qo'mitalarining esa – bir soha bo'yicha harakatlanishini kuzatish mumkin.

Bundan tashqari, yuridik adabiyotlarda *maxsus vakolatga ega bo'lgan davlat organlari* ham, ko'rsatib o'tilgan.

O'zbekiston Respublikasi qonunchiligidan kelib chiqadigan bo'lsak, ijro hokimiyati organlari vakolatining xususiyatiga ko'ra, ularni maxsus vakolatli organlarga bo'lish mumkin. Masalan, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi ko'pgina davlat organlari (inspeksiyalar va boshqa davlat idorlari) maxsus vakolatlarga egadir;

4) ijro hokimiyati organlari *tashkiliy-huquqiy shakliga ko'ra* quyidagilarga bo'linadi: a) *Hukumat* (Vazirlar Mahkamasi); b) *vazirliklar*; v) *davlat qo'mitalari*;

g) *agentliklar*; d) *qo'mitalar*; e) *komissiyalar*; j) *markazlar*; z) *davlat aksionerlik kompaniyalari*; i) *davlat uyushmalari*; k) *davlat konsernlari*; l) *davlat korporatsiyalari*; m) *davlat assotsiatsiyalari*; n) *departamentlar*; o) *inspeksiyalar* va boshqalar;

5) *ijro hokimiyati organlarida rahbarlikni amalga oshirish shakliga ko'ra* ular quyidagilarga bo'linadi: a) *yakkaboshchilikka asoslangan organlar*; b) *kollegial organlar*; v) *yakkaboshchilik va kollegial rahbarlik uyg'unlashgan (ya'ni aralash shakldagi) organlar*.

O'zbekiston Respublikasida aksariyat ijro hokimiyati organlarida yakkaboshchilik bilan kollegial rahbarlikning uyg'unlashganligini ko'rish mumkin;

6) *mablag' bilan ta'minlanishiga ko'ra* ijro hokimiyati organlari ikkiga bo'linadi:

a) *davlat va mahalliy byudjet mablag'laridan moliyalashtiriladigan organlar*. Mazkur davlat organlari ishlab chiqarish yoki moddiy boyliklarning muomalasi bilan bevosita bog'liq bo'lmay, mulkiy mustaqillikka ega emas; ularning majburiyatlari uchun davlat javobgardir;

b) *xo'jalik hisobidagi organlar*. Ushbu davlat organlari mulkiy mustaqillikka ega bo'lib, asosiy va muomala vositalariga ega; o'z majburiyatlari bo'yicha o'zlarining mulki bilan bevosita javobgar bo'ladilar; ularning faoliyati moddiy boyliklarni ishlab chiqarish, pulli xizmatlar ko'rsatish bilan bog'liqdir.

Oxirgi vaqtlarda ijro hokmiyati organlarini mablag' bilan ta'minlashning *aralash shakli* ham namoyon bo'lmoqda. Bu guruhga kiruvchi davlat organlari harajatlarining ma'lum bir qismi byudjetdan, ma'lum bir qismi esa xo'jalik yuritishdan qoplanadi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining XX bob 114-moddasida va 2003-yil 29-avgustda qabul qilingan «O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi to'g'risida»gi qonuniga binoan, *O'zbekiston Respublikasining Vazirlar Mahkamasi* – O'zbekiston Respublikasi Hukumati, O'zbekiston Respublikasida iqtisodiyotning, ijtimoiy va ma'naviy sohaning samarali faoliyatiga rahbarlikni, O'zbekiston Respublikasi qonunlari, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining qarorlari, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari, qarorlari va farmoyishlari ijrosini ta'minlovchi ijro etuvchi hokimiyat organidir.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi davlat boshqaruvi organlari tizimiga va o'zi tashkil etadigan xo'jalik boshqaruvi organlari tizimiga boshchilik qiladi, ularning hamjihatlik bilan faoliyat ko'rsatishini ta'minlaydi.

Vazirlar Mahkamasi o'z faoliyatida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti va O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi oldida javobgardir.

Vazirlar Mahkamasi qonunchilik tashabbusi huquqiga ega.

Vazirlar Mahkamasi o'z faoliyatida: kollegiallik; demokratiya va qonuniylik; O'zbekiston Respublikasida yashovchi barcha millat va elatlarning manfaatlarini hisobga olish prinsiplariga asoslanadi.

Vazirlar Mahkamasi tarkibiga O'zbekiston Respublikasi Bosh vaziri, uning o'rinbosarlari, vazirlar, davlat qo'mitalarining raislari kiradilar. Qoraqalpog'iston Respublikasi hukumatining boshlig'i o'z lavozimi bo'yicha Vazirlar Mahkamasi tarkibiga kiradi.

Vazirlar Mahkamasining tarkibi O'zbekiston Respublikasining Prezidenti tomonidan shakllantiriladi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Bosh vazir nomzodini ko'rib chiqish va tasdiqlash uchun O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining palatalariga taqdim etadi hamda uni vazifasidan ozod qiladi.

Vazirlar Mahkamasining a'zolarini Bosh vazir taqdimiga binoan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tasdiqlaydi va vazifasidan ozod qiladi.

Vazirlar Mahkamasi yangi saylangan O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi oldida o'z vakolatlarini zimmasidan soqit qiladi.

Vazirlar Mahkamasi vazirliklar, davlat qo'mitalari, idoralar hamda davlat va xo'jalik boshqaruvining boshqa organlari ishini muvofiqlashtirib hamda yo'naltirib boradi.

Vazirliklar, davlat qo'mitalari, idoralar hamda davlat boshqaruvining boshqa organlari haqidagi nizomlar Vazirlar Mahkamasi tomonidan tasdiqlanadi.

Vazirlar Mahkamasi vazirliklar, davlat qo'mitalari, idoralar hamda O'zbekiston Respublikasi Davlat byudjeti hisobidan ta'minlanadigan davlat boshqaruvi boshqa organlarining markaziy devoni xodimlari sonini va ular ta'minotiga ajratiladigan mablag'lar miqdorini belgilaydi.

Vazirlarning o'rinbosarlari, davlat qo'mitalari raislarining o'rinbosarlari hamda davlat boshqaruvi boshqa organlarining rahbarlari va ularning o'rinbosarlari O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan lavozimga tayinlanadi va lavozimidan ozod etiladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti bilan kelishilgan holda Vazirlar Mahkamasi O'zbekiston Respublikasi Hukumati tomonidan tashkil etiladigan xo'jalik boshqaruvi organlarining rahbarlarini hamda ularning boshqaruvlarining a'zolarini, shuningdek, vazirliklar, davlat qo'mitalari, idoralar hay'atlarining a'zolarini tasdiqlaydi.

Vazirlar Mahkamasi zarurat bo'lganda o'z vakolatiga kiruvchi davlat boshqaruvining ayrim masalalarini hal etishni, agar bu masalalarning hal etilishi qonun hujjatlarida O'zbekiston Respublikasi Hukumatining mutlaq vakolatlariga kiritilgan bo'lmasa, vazirliklar, davlat qo'mitalari va o'z bo'ysinuvidagi davlat boshqaruvi boshqa organlariga berishi mumkin.

Vazirlar Mahkamasi vazirliklar, davlat qo'mitalari, idoralar va davlat boshqaruvi boshqa organlarining faoliyati ustidan nazoratni amalga oshiradi.

Vazirlar Mahkamasi vazirliklar, davlat qo'mitalari, idoralar hamda davlat va xo'jalik boshqaruvi boshqa organlarining hujjatlari amaldagi qonun hujjatlariga zid bo'lgan hollarda ularni bekor qilish huquqiga ega.

Yangi shakllantirilgan Vazirlar Mahkamasi O'zbekiston Respublikasi Prezidenti bilan kelishilgan holda O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga ko'rib chiqish uchun o'z vakolatlari davridagi faoliyati dasturini taqdim etadi.

Vazirlar Mahkamasi O'zbekiston Respublikasini iqtisodiy va ijtimoiy rivojlantirishning asosiy yo'nalishlarini, O'zbekiston Respublikasi Davlat byudjetining asosiy ko'rsatkichlarini va unga kiritiladigan o'zgartishlarni ishlab chiqadi hamda ularni O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi ko'rib chiqishi uchun taqdim etadi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining palatalari Vazirlar Mahkamasi muayyan a'zosining o'zi rahbarlik qilayotgan davlat yoki xo'jalik boshqaruvi organi faoliyati masalalari yuzasidan axborotini eshitishlari hamda zarur bo'lganda uni iste'foga chiqarish to'g'risida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti ko'rib chiqishi uchun taklif kiritishlari mumkin.

Vazirlar Mahkamasining a'zolari O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalari majlislarida, palatalarning qo'mitalari majlislarida hozir bo'lish va axborot berishga haqli.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi deputatlari va O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senati a'zolari tomonidan Vazirlar Mahkamasi yoki uning muayyan a'zolari faoliyatiga taalluqli masalalar qo'yilgan taqdirda, Bosh vazir shu masalalar yuzasidan zarur tushuntirishlar olish va tushuntirishlar berishga haqli.

Vazirlar Mahkamasi O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalari qo'mitalarining O'zbekiston Respublikasi Hukumati faoliyati masalalariga doir tavsiyalari va takliflarini ko'rib chiqadi hamda ular yuzasidan chora-tadbirlar ko'radi. Tavsiyalar va takliflarni ko'rib chiqish natijalari haqida hamda ko'rilgan chora-tadbirlar to'g'risida Vazirlar Mahkamasi O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarining tegishli qo'mitalariga kelishilgan muddatda ma'lum qiladi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasidan, Qonunchilik palatasi deputatidan, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senatidan, Senat a'zosidan O'zbekiston Respublikasi Hukumatining yoki unga bo'ysinuvchi davlat yoxud xo'jalik boshqaruvi organlarining faoliyatiga doir parlament so'rovi olgan Vazirlar Mahkamasi yoxud O'zbekiston Respublikasi Hukumati a'zosi qonun bilan belgilangan muddatlarda O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi tegishli palatalarining majlislarida og'zaki yoki yozma javob berishi shart.

Vazirlar Mahkamasi o'z vakolatiga kiruvchi masalalar yuzasidan nodavlat notijorat tashkilotlari bilan o'zaro hamkorlik qiladi va qonun hujjatlariga muvofiq ularga zarur ko'mak ko'rsatadi.

Davlat boshqaruvining, xo'jalik va ijtimoiy-madaniy qurilishning eng muhim masalalari Vazirlar Mahkamasining majlislarida hal etiladi. Vazirlar Mahkamasining majlislari yilning har choragida kamida bir marta o'tkaziladi. Vazirlar Mahkamasining majlislarini Bosh vazir o'tkazadi. O'zbekiston Respublikasining Prezidenti Vazirlar Mahkamasining majlislarida raislik qilishga haqli.

Bosh vazir va uning o'rinbosarlaridan iborat tarkibdagi *Vazirlar Mahkamasining Rayosati* Vazirlar Mahkamasining doimiy organi sifatida faoliyat ko'rsatadi. Bosh vazirning qaroriga binoan Vazirlar Mahkamasi Rayosatining tarkibiga O'zbekiston Respublikasi Hukumatining boshqa a'zolari ham kiritilishi mumkin.

Vazirlar Mahkamasi *doimiy komissiyalar* tuzadi va ularning vazifalari, vakolatlari hamda faoliyat tartibini belgilaydi.

Davlat va xo'jalik boshqaruvining ayrim masalalari bo'yicha takliflar tayyorlash, Vazirlar Mahkamasining qarorlari loyihalarini ishlab chiqish, shuningdek, Vazirlar Mahkamasining ayrim topshiriqlarini bajarish uchun Vazirlar Mahkamasining *muvaqqat komissiyalari va boshqa ishchi organlari* tuzilishi mumkin.

Vazirlar Mahkamasi qonun hujjatlariga muvofiq O'zbekiston Respublikasining butun hududida barcha organlar, korxonalar, muassasalar, tashkilotlar, mansabdor shaxslar va fuqarolar tomonidan bajarilishi majburiy bo'lgan qarorlar hamda farmoyishlar qabul qiladi.

Vazirlar Mahkamasining normativ tUSDagi yoki o'ta muhim ahamiyatga ega bo'lgan hujjatlari *Vazirlar Mahkamasining qarorlari* shaklida qabul qilinadi.

Vazirlar Mahkamasining tezkor va boshqa joriy masalalar bo'yicha qarorlari *Vazirlar Mahkamasining farmoyishlari* shaklida qabul qilinadi. Vazirlar Mahkamasining qarorlari va farmoyishlari Bosh vazir tomonidan imzolanadi.

O'zbekiston Respublikasining Prezidenti O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 114-moddasi va 119-moddasiga asoslangan holda Vazirlar Mahkamasi vakolatiga kiruvchi masalalar yuzasidan qarorlar qabul qilishga, Vazirlar Mahkamasi qarorlari va farmoyishlarini hamda Bosh vazir farmoyishlarini bekor qilishga haqli.

Vazirlar Mahkamasining qarorlari va farmoyishlari, agar ularda boshqacha tartib nazarda tutilgan bo'lmasa, imzolangan kundan boshlab kuchga kiradi.

Vazirlar Mahkamasi o'zi qabul qilgan qarorlarning bajarilishi ustidan bevosita yoki vazirliklar, davlat qo'mitalari, idoralar hamda davlat va xo'jalik boshqaruvining boshqa organlari orqali nazoratni amalga oshiradi.

Vazirlar Mahkamasining normativ tUSDagi qarorlari O'zbekiston Respublikasi Hukumati qarorlari to'plamida e'lon qilinadi, keng ommaga darhol etkazish zarur bo'lgan taqdirda esa ommaviy axborot vositalari orqali ma'lum qilinadi.

Vazirlar Mahkamasi va uning Rayosati majlislariga tayyorgarlik ko'rish, tegishli qarorlar loyihalarini, tahliliy, axborot va boshqa materiallarni tayyorlash, Vazirlar Mahkamasi qarorlarining bajarilishini muntazam ravishda tekshirib borish uchun *Vazirlar Mahkamasining devoni* faoliyat ko'rsatadi.

Vazirlar Mahkamasining devoni va uning tarkibiy bo'linmalari to'g'risidagi nizomlar Vazirlar Mahkamasi tomonidan tasdiqlanadi.

Vazirlar Mahkamasining devoni asosiy tarkibiy bo'linmalari rahbarlari O'zbekiston Respublikasi Prezidenti bilan kelishilgan holda Bosh vazir tomonidan lavozimga tayinlanadi.

Vazirliklar, davlat qo'mitalari hamda boshqa davlat va xo'jalik boshqaruvi organlari. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 93-moddasi 8-bandiga binoan, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti – ijro etuvchi hokimiyat devonini tuzadi va unga rahbarlik qiladi; respublika oliy hokimiyat va boshqaruv organlarining bahamjihat ishlashini ta'minlaydi; vazirliklar, davlat qo'mitalari hamda davlat boshqaruvining boshqa organlarini tuzadi va tugatadi, shu masalalarga doir farmonlarni keyinchalik O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining palatalari tasdig'iga kiritadi.

Har bir davlatda, uning vazifalari va funksiyalarini amalga oshirilishini tashkil etilishiga qarab, vazirliklar va davlat qo'mitalarining turlari belgilanadi.

Vazirlik - ijro hokimiyati tizimining asosiy organlaridan biri hisoblanadi. Vazirliklar belgilangan sohada davlat siyosatini va boshqaruvini amalga oshirish, shuningdek, mazkur sohadagi ijro etuvchi organlarning faoliyatini muvofiqlashtirish maqsadida tashkil etiladi. Demak, vazirlikning ma'muriy- huquqiy maqomi ikki asosiy holat bilan belgilanadi: *birinchidan*, vazirlik sohaviy organ sifatida faoliyat ko'rsatadi; *ikkinchidan*, muvofiqlashtiruvchi davlat organi sifatida harakat qiladi.

Shuni alohida ta'kidlab o'tish lozimki, ba'zi vazirliklar azaldan mavjud (masalan, ichki ishlar, mudofaa, ta'lim, madaniyat, moliya, adliya va boshqalar), boshqalari esa ma'lum bir holatlardan yoki davlat ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda tashkil topadi (masalan, favqulodda vaziyatlar vazirligi).

Vazirliklar – O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasiga bo'ysinadi. Vazirliklarning ba'zi birlari esa, bevosita O'zbekiston Respublikasi Prezidentiga bo'ysindirilgan (masalan, ichki ishlar, mudofaa vazirligi).

Vazirlik o'z faoliyatida – O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga, O'zbekiston Respublikasi qonunlariga, Oliy Majlisning qarorlari va boshqa

hujjatlariga, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari, qarorlari va farmoyishlariga, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarorlari va farmoyishlariga, O'zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalariga, shuningdek, o'zining Nizomiga amal qiladi.

Nizom – O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan tasdiqlanadi hamda O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligida davlat ro'yxatiga olinadi. Nizomda – ularning huquqiy maqomi, faoliyatining asosiy yo'nalishlari, vazifalari, funksiyalari, tashkiliy asoslari va boshqa umumiy masalalar belgilab beriladi.

Vazirlik o'z ishini davlat boshqaruvining boshqa organlari, Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahar davlat hokimiyati organlari hamda jamoat tashkilotlari bilan o'zaro hamkorlikda amalga oshiradi.

Vazirlikning o'z vakolatlari doirasida qabul qilgan qarorlari – vazirliklar, idoralar, joylardagi hokimiyat va boshqaruv organlari, xo'jalik birlashmalari, korxonalar va muassasalar, shuningdek, fuqarolar tomonidan bajarilishi majburiy hisoblanadi.

Vazirlik yuridik shaxs hisoblanadi, mustaqil balansga, bank muassasalarida hisob raqamlariga va boshqa hisob raqamlariga, O'zbekiston Respublikasi Davlat gerbi tasviri tushirilgan va o'z nomi yozilgan muhrga, shuningdek, tegishli muhrlar va shtamplarga ega bo'ladi.

Vazirlikka O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan lavozimga tayinlanadigan va lavozimdan ozod qilinadigan, keyinchalik O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi tomonidan tasdiqlanadigan *Vazir* boshchilik qiladi. Vazir Vazirlikka yuklangan vazifalarning bajarilishi uchun shaxsan javob beradi.

Vazir: a) vazirlik, uning tasarrufidagi muassasalar, tashkilotlar va o'quv yurtlari faoliyatiga rahbarlik qiladi; b) o'z vakolatlari doirasida tasarrufidagi barcha tashkilotlar va muassasalar tomonidan bajarilishi majburiy bo'lgan buyruqlar va farmoyishlar chiqaradi, ko'rsatmalar va topshiriqlar beradi; v) vazirlik vakolatiga tegishli masalalar bo'yicha normativ hujjatlar loyihalarini ko'rib chiqish uchun belgilangan tartibda Vazirlar Mahkamasiga kiritadi; g) vazir o'rinbosarlari o'rtasida vazifalarni taqsimlaydi va ular faoliyatini muvofiqlashtiradi; d) vazir o'rinbosarlari, tarkibiy bo'linmalar rahbarlarining, shuningdek, tasarrufidagi tashkilotlar va muassasalar rahbarlarining ular zimmasiga yuklangan vazifalar bajarilishi uchun mas'uliyati darajasini belgilaydi;

e) Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilangan xodimlar soni va mehnatga haq to'lash fondi doirasida vazirlik markaziy apparatining shtat

jadvalini, hududiy bo'linmalar to'g'risidagi nizomlarni, tasarrufidagi muassasalar, tashkilotlar va korxonalarining nizomlari va ustavlarini tasdiqlaydi; j) vazirlik markaziy apparati xodimlarini va vazirlikka bevosita bo'ysinuvchi muassasalar, tashkilotlar va korxonalarining rahbarlarini, hududiy bo'linmalar rahbarlarini lavozimga tayinlaydi va lavozimdan ozod etadi; z) vazirlik markaziy apparati xodimlarini moddiy rag'batlantirish shart-sharoitlarini belgilaydi; i) alohida o'rnak ko'rsatgan xodimlarni belgilangan tartibda davlat faxriy unvonlari, yorliqlar va mukofotlar berishga taqim etadi; k) qonun hujjatlarida belgilangan boshqa huquqlarga ega bo'ladi.

Vazirlikda - Vazir hay'at raisi, lavozimiga ko'ra vazir o'rinbosarlaridan, shuningdek, vazirlik va uning tizimining boshqa rahbar xodimlaridan iborat tarkibda *hay'at* tashkil etiladi. Hay'at a'zolari, Vazir va uning o'rinbosarlaridan tashqari, Vazirlar Mahkamasini tomonidan tasdiqlanadi. Hay'at tasarrufidagi tashkilotlar, muassasalar va korxonalarining faoliyatini takomillashtirish, kadrlarni tanlash va ularni joy-joyiga qo'yish, muhim hujjatlar loyihalarini tayyorlash, qabul qilingan qarorlar ijrosini tekshirishning muhim masalalarini ko'rib chiqadi, tasarrufidagi tashkilotlar va muassasalar rahbarlarining hisobotlarini eshitadi. Hay'at qarorlari Vazirning buyruqlari bilan amalga oshiriladi. Vazir bilan hay'at a'zolari o'rtasida kelishmovchiliklar paydo bo'lgan taqdirda Vazir kelib chiqqan kelishmovchiliklar to'g'risida Vazirlar Mahkamasiga axborot bergan holda mustaqil ravishda qaror qabul qiladi. Hay'at a'zolari ham o'z fikrini Vazirlar Mahkamasiga ma'lum qilishlari mumkin.

Vazirliklar zarur hollarda hamda o'z oldida turgan vazifalarni bajarilishini ta'minlash maqsadida qo'shma normativ-huquqiy aktlarni ham chiqarishlari mumkin.

Vazirlikda ilmiy-texnik muammolarni ko'rib chiqish va asoslantirilgan qarorlarni qabul qilish maqsadida ilmiy-texnik, maslahat kengashlari, ekspertizalar va turli xildagi komissiyalar tashkil qilinishi mumkin. Ular to'g'risidagi nizomlar vazir tomonidan tasdiqlanadi.

Vazirliklar - bosh boshqarma, boshqarma, departament, bo'lim va boshqa xildagi hududiy bo'linmalardan (tuzilmalardan) tashkil topgan bo'lishi mumkin.

Davlat qo'mitasi - ijro hokimiyatining markaziy organlaridan biri bo'lib, kollegiallik asosida tarmoqlararo muvofiqlashtirishni amalga oshiradi, shuningdek, faoliyatning ma'lum bir sohasida tartibga solish vazifasini bajaradi.

Davlat qo'mitalarining vazirliklardan farqi shundaki, birinchidan, ular kollegial organlar toifasiga kiradi; ikkinchidan, ular tarmoqlararo muvofiqlashtirish vazifasini bajaradi.

Davlat qo'mitalari vazirliklar singari ularga yuklatilgan sohalarda muvofiqlashtirish va umumiy rahbarlikni amalga oshiradi. Shu jihatidan bu ikkala davlat organi bir-biriga o'xshab ketadi, ya'ni ularni yaqinlashtiradi. Amaliyotda vazirlikning davlat qo'mitasiga, va aksincha, davlat qo'mitasining vazirlikka aylantirish holatlari uchray turadi. Lekin ularning farqini ma'muriy-huquqiy maqomini aniqlash orqali belgilash mumkin.

Davlat qo'mitalari, vazirliklar singari, o'z faoliyatlarida - O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga, O'zbekiston Respublikasi qonunlariga, Oliy Majlisning qarorlari va boshqa hujjatlariga, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari, qarorlari va farmoyishlariga, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarorlari va farmoyishlariga, O'zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalariga, shuningdek, o'zining Nizomiga amal qiladi.

Davlat qo'mitalarining nizomlari O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi yoki Vazirlar Mahkamasini tomonidan tasdiqlanadi hamda O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligida davlat ro'yxatiga olinadi.

Davlat qo'mitalari nizomida - ularning huquqiy maqomi, faoliyatining asosiy yo'nalishlari, vazifalari, funksiyalari, tashkiliy asoslari va boshqa umumiy masalalar belgilab beriladi.

Davlat qo'mitalari o'z ishini davlat boshqaruvining boshqa organlari, Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahar davlat hokimiyati organlari hamda jamoat tashkilotlari bilan o'zaro hamkorlikda amalga oshiradi.

Davlat qo'mitalarining o'z vakolatlari doirasida qabul qilgan qarorlari - vazirliklar, idoralar, joylardagi hokimiyat va boshqaruv organlari, xo'jalik birlashmalari, korxonalar va muassasalar, shuningdek, fuqarolar tomonidan bajarilishi majburiy hisoblanadi.

Davlat qo'mitalari - yuridik shaxs hisoblanadi, mustaqil balansga, bank muassasalarida hisob raqamlariga va boshqa hisob raqamlariga, O'zbekiston Respublikasi Davlat gerbi tasviri tushirilgan va o'z nomi yozilgan muhrga, shuningdek, tegishli muhrlar va shtamlarga ega bo'ladi.

Davlat qo'mitasi O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan lavozimga tayinlanadigan va lavozimdan ozod qilinadigan, keyinchalik O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi tomonidan tasdiqlanadigan *Rais* tomonidan boshqariladi.

Davlat qo'mitasida Rais (rais) va lavozimi bo'yicha rais o'rinbosarlaridan, shuningdek, davlat qo'mitasining boshqa a'zolaridan iborat tarkibda hay'at (kengash) tashkil etiladi. Qo'mita hay'ati (kengashi) tarkibi Raisning taqdimiga binoan O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Maqkamasi tomonidan tasdiqlanadi. Hay'at (kengash) majlislarida davlat qo'mitasi faoliyatining asosiy masalalari ko'rib chiqiladi hamda tegishli bayonnomalari va qarorlar qabul qilinadi.

Davlat qo'mitasida turli mutaxassislardan iborat ilmiy-texnik kengashlar, davlat ekspertizasi kengashlari va turli xildagi maslahat kengashlari tashkil qilinishi mumkin.

Jamiyat hayotining barcha tomonlarini erkinlashtirish va isloh qilishning hozirgi bosqichi talablariga muvofiq iqtisodiyotni boshqarish tizimini yanada takomillashtirish, davlat tuzilmalarining hokimiyat vakolatlarini qisqartirish, davlat va xo'jalik boshqaruvi vazifalarini aniq chegaralab qo'yish, shuningdek, respublika davlat boshqaruvi organlari faoliyati samaradorligini oshirish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan 2003 yil 9 dekabrda «Respublika davlat boshqaruvi organlari tizimini takomillashtirish to'g'risida»gi farmoni qabul qilindi. Mazkur Farmonga binoan, *respublika davlat boshqaruvi organlariga* – vazirliklar, davlat qo'mitalari, qo'mitalar, agentliklar, shuningdek, ular huzurida va O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzurida tashkil etiladigan davlat boshqaruvi tuzilmalari kiradi.

Mazkur Farmonga binoan, *respublika davlat boshqaruvi organlarining asosiy vazifalari va funksiyalari* quyidagilardan iborat:

- O'zbekiston Respublikasi qonunlari, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmonlari hamda boshqa normativ-huquqiy hujjatlar amalda ro'yobga chiqarilishini, ularning ijrosi ustidan ta'sirchan nazorat amalga oshirilishini ta'minlash;

- tashqi va ichki siyosatni amalga oshirish, davlatning tashqi va ichki xavfsizligini ta'minlash;

- mamlakatni strategik rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlarini belgilash, davlatning maqsadli dasturlarini ishlab chiqish hamda ularni amalga oshirishni tashkil qilish, iqtisodiy islohotlarni ro'yobga chiqarish borasidagi chora- tadbirlarni amalga oshirish;

- insonning konstitutsiyaviy huquqlari va erkinliklarini, aholining ta'lim, tibbiy xizmat, ijtimoiy ta'minotga bo'lgan huquqlarini ta'minlash va himoya qilish, mehnat bozorini tartibga solish, ijtimoiy sohada umumdavlat boshqaruv tizimi faoliyatini boshqarish va muvofiqlashtirish;

- tegishli huquqiy muhitni yaratish, litsenziyalash, sertifikatlashtirish va standartlashtirish orqali xo'jalik yurituvchi subyektlar faoliyatini davlat tomonidan tartibga solish;

- soliqlar, bojxona to'lovlarini yig'ish, davlat daromadlarini taqsimlash yo'li bilan xazinaga oid vazifalarni amalga oshirish.

Bozor islohotlarining hozirgi bosqich talablariga binoan, iqtisodiyotni boshqarishni yanada erkinlashtirish, ma'muriy islohotlarni chuqurlashtirish, korporativ boshqaruvi norma va prinsiplarini keng joriy etish, xo'jalik birlashmalarini unifikatsiyalash va ular faoliyatini tashkil qilish samaradorligini oshirish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan 2003-yil 22-dekabrda «Xo'jalik boshqaruv organlari tizimini takomillashtirish to'g'risida»gi farmoni qabul qilindi. Farmonga binoan, *xo'jalik boshqaruvi organlari* bo'lib, tarkibiga kiruvchi korxonalarining xo'jalik birlashmasiga tegishli bo'lgan aksiya paketlari orqali ana shu korxonalarining xo'jalik boshqaruvinu amalga oshiruvchi aksiyadorlik kompaniyalari, shu jumladan davlat-aksiyadorlik kompaniyalari; muassis-korxonalar tomonidan ular faoliyatiga ko'maklashish uchun muassis-korxonalarining aksiyalari paketlarini boshqarish huquqsiz ayrim umumiy vazifalarni ularga topshirish yo'li bilan ixtiyoriylik asosida tashkil qilinadigan uyushmalar hisoblanadi.

Xo'jalik birlashmalari asosiy vazifalari va funksiyalari quyidagilardan iborat:

- tarmoq va iqtisodiyot sohasini barqaror rivojlantirishning istiqbolli strategiyasini belgilash;

- marketing tadqiqotlarini tashkil etish, ichki va tashqi bozorlarda raqobatbardosh mahsulotlarning yangi turlarini ishlab chiqarishni (ishlar, xizmatlarni) o'zlashtirish, ularning jahon bozorlariga kirib borishiga ko'maklashish;

- korxonalarini modernizatsiya qilish va texnologik jihatdan qayta qurollantirish, ushbu maqsadlarga xorijiy investitsiyalarni keng jalb qilishda yordam berish;

- ular tarkibiga kiruvchi korxonalar va tashkilotlarga axborot xizmatlari ko'rsatish;

- kadrlar tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirishni tashkil qilish.

Mazkur Farmonga ko'ra davlat boshqaruvi, shu jumladan taqsimlash vazifalari, shuningdek, ularning tarkibiga kiruvchi korxonalar faoliyatiga ma'muriy aralashuv – xo'jalik boshqaruvi organlarining vakolatiga kirmaydi.

Mahalliy davlat hokimiyati organlari. Oldingi paragraflarda O'zbekiston Respublikasining tanlagan taraqqiyot yo'liga qisqacha to'xtalib o'tgan edik. O'tish davrida ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy islohotlarni muvaffaqiyatli amalga oshirishda kuchli ijroiya hokimiyati zarur. Hayot taqozosiga ko'ra tarixiy sinalgan an'analarga asoslanib, O'zbekiston Respublikasida *hokimlik instituti* vujudga keldi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining qarori bilan 1991-yil 18-noyabrda Toshkent shahrida hokimlik lavozimining tashkil etilishi, bu boradagi birinchi qadam bo'ldi.

1992-yil 4-yanvarda esa O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashi tomonidan «O'zbekiston Respublikasining mahalliy hokimiyati idoralarini qayta tashkil etish to'g'risida»gi qonun qabul qilindi. Bunda bozor iqtisodiyotiga o'tishning o'ziga xos shartlari e'tiborga olinib, avvalo ijroiya hokimiyatini mustahkamlash nazarda tutilgan edi.

Mahalliy davlat hokimiyatini isloh qilishda – davlat qurilishi borasida tarixan shakllangan milliy, an'anaviy tajribalardan, shuningdek, xorijiy mamlakatlarning ijobiy tajribalaridan muvaffaqiyatli foydalanildi.

Toshkent shahrida, barcha viloyat, tuman va shaharlarda hokimlik lavozimi joriy etildi hamda ular zimmasiga vakillik va ijroiya hokimiyatini boshqarish mas'uliyati yuklatildi.

1992-yil aprelda Qoraqalpog'iston Respublikasida ham, hokimlik lavozimini joriy etish borasida qonun qabul qilindi.

1992-yil 8-dekabrda qabul qilingan O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida ham hokimlik instituti mustahkamlab qo'yildi.

1993-yil 2-sentyabrda esa O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashi «Mahalliy davlat hokimiyati to'g'risida»gi qonunni qabul qildi. Qonun va qabul qilingan boshqa normativ hujjatlar hokimlik institutini amalda qo'llash uchun huquqiy asos bo'lib xizmat qildi.

Qisqa muddat ichida hokimlar amaliy ishlari bilan o'zlarini, bir tomondan umumdavlat, ikkinchi tomondan mahalliy manfaatlarni ifoda etuvchi, shuningdek, mamlakatda tinchlik va barqarorlik kafolati sifatida namoyon bo'ldi.

Mahalliy hokimiyat organlari deganda – viloyat, tuman, shahar hokimlari boshchilik qiladigan ijroiya apparati va vakillik organlari (viloyat, tuman, shahar xalq deputatlari Kengashlari) tushuniladi.

Mahalliy davlat hokimiyati organlarining huquqiy maqomi – O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining XXI bobi 120-127-moddalarida hamda O'zbekiston Respublikasining «Mahalliy davlat hokimiyati

to'g'risida»gi qonunida nazarda tutilgan. Unga ko'ra, *mahalliy hokimiyat organlari ixtiyoriga quyidagilar kiradi:*

- qonuniyligni, huquqiy-tartibotni va fuqarolarning xavfsizligini ta'minlash;

- hududlarni iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy rivojlantirish; mahalliy byudjetni shakllantirish va uni ijro etish, mahalliy soliqlar, yig'implarni belgilash, byudjetdan tashqari jamg'armalarni hosil qilish;

- mahalliy kommunal xo'jalikka rahbarlik qilish;

- atrof-muhitni muhofaza qilish;

- fuqarolik holati aktlarini qayd etishni ta'minlash;

- normativ hujjatlarni qabul qilish hamda O'zbekiston Respublikasi

Konstitutsiyasiga va O'zbekiston Respublikasi qonunlariga zid kelmaydigan boshqa vakolatlarni amalga oshirish.

Mahalliy davlat hokimiyati organlari – O'zbekiston Respublikasining qonunlarini, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlarini, davlat hokimiyati yuqori organlarining qarorlarini amalga oshiradilar, respublika va mahalliy ahamiyatga molik masalalarni muhokama qilishda qatnashadilar.

Xalq deputatlari Kengashlari va hokimlarning vakolat muddati - 5 yil.

Viloyat hokimlari va Toshkent shahri hokimi O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan tayinlanadi va lavozimidan ozod qilinadi hamda tegishli xalq deputatlari Kengashi tomonidan tasdiqlanadi.

Tuman va shaharlarning hokimlari tegishli viloyat hokimi tomonidan tayinlanadi va lavozimidan ozod qilinadi hamda tegishli xalq deputatlari Kengashi tomonidan tasdiqlanadi.

Shaharlardagi tumanlarning hokimlari tegishli shahar hokimi tomonidan tayinlanadi va lavozimidan ozod qilinadi hamda xalq deputatlari shahar Kengashi tomonidan tasdiqlanadi.

Tumanlarga bo'ysinadigan shaharlarning hokimlari tuman hokimi tomonidan tayinlanadi va lavozimidan ozod qilinadi hamda xalq deputatlari tuman Kengashi tomonidan tasdiqlanadi.

Xalq deputatlari viloyat, tuman, shahar Kengashi va viloyat, tuman, shahar hokimi tegishli hududda o'zini o'zi boshqarishni rivojlantirishga ko'maklashadilar, o'zini o'zi boshqarish organlarining faoliyatini yo'naltirib turadilar.

Xalq deputatlari viloyat, tuman, shahar Kengashi va viloyat, tuman, shahar hokimi berilgan vakolatlari doirasida umum manfaatni ifodalovchi tadbirlar o'tkazish, qo'shimcha korxonalar, xo'jalik tashkilotlari tuzish uchun, turli tarmoqlar va boshqaruv sohaslarida faoliyatlarni uygunlashtirish

maqsadida Qoraqalpog'iston Respublikasining, O'zbekiston Respublikasi boshqa viloyatlari, shaharlari va tumanlarining davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari bilan shartnomalar asosida o'zaro munosabatlar o'rnatishga haqlidirlar.

Xalq deputatlari viloyat, tuman, shahar Kengashi *qarorlar* qabul qiladi.

Viloyat, tuman, shahar hokimi *qarorlar* qabul qiladi va *farmoyishlar* chiqaradi.

Xalq deputatlari Kengashi va hokim qabul qilgan hamda chiqargan hujjatlar imzolangan vaqtdan boshlab kuchga kiradi, basharti ana shu hujjatlarda o'zga tartib belgilanmagan bo'lsa.

Xalq deputatlari Kengashi va hokim o'z vakolatlari doirasida qabul qilgan hujjatlar viloyat, tuman, shahar hududida joylashgan barcha korxonalar, muassasalar, tashkilotlar, mansabdor shaxslar va fuqarolar tomonidan ijro etilishi majburiydir.

Xalq deputatlari viloyat, tuman, shahar Kengashi va viloyat, tuman, shahar hokimi faoliyatining iqtisodiy asosini ma'muriy-hududiy tuzilmalarning davlat mulki (kommunal mulk) hamda viloyat, tuman va shaharda mavjud bo'lib, iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishga xizmat qiluvchi boshqa mulk tashkil etadi.

Xalq deputatlari viloyat, tuman, shahar Kengashi va viloyat, tuman, shahar hokimi mutloq O'zbekiston Respublikasi mulkida bo'lgan davlat mulki obyektlariga nisbatan ishlab chiqarish va ijtimoiy obyektlarni samarali joylashtirish, tabiiy va mehnat resurslaridan oqilona foydalanish, atrof-muhitni muhofaza etish, aholini ijtimoiy himoya qilish sohasida nazoratni amalga oshiradilar.

Viloyat, tuman, shahar ijroiya hokimiyatiga hokim boshchilik qiladi. Hokim O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi belgilaydigan miqdorda birinchi o'rinbosar va o'rinbosarlarga ega bo'ladi.

Viloyat va Toshkent shahar hokimining birinchi o'rinbosari hamda o'rinbosarlari hokim tomonidan O'zbekiston Respublikasining Prezidenti bilan kelishilgan holda lavozimga tayinlanadi va lavozimdan ozod etiladi, bu xususda qabul qilingan qaror tegishli xalq deputatlari Kengashining tasdig'iga kiritiladi. Tuman, shahar hokimining o'rinbosarlari tegishli hokim tomonidan yuqori turuvchi hokim bilan kelishilgan holda lavozimga tayinlanadi va lavozimdan ozod etiladi, bu xususda qabul qilingan qaror tuman, shahar xalq deputatlari Kengashining tasdig'iga kiritiladi.

Shahardagi tuman, tumanga bo'ysinuvchi shahar hokimining o'rinbosarlari tegishli hokim tomonidan yuqori turuvchi hokim bilan kelishilgan holda lavozimga tayinlanadi va lavozimdan ozod etiladi.

Hokimning o'rinbosarlari hokim tomonidan belgilangan vazifalar taqsimotiga muvofiq ish bajaradilar. Hokim yo'qligida yoki u'zimmasidagi vazifalarni bajarish imkoniyatiga ega bo'lmagan taqdirda uning vakolatlarini birinchi o'rinbosar yoki hokimning topshirig'iga binoan uning o'rinbosarlaridan biri bajaradi.

Hokim, uning o'rinbosarlari, hokimlikning boshqa xodimlari va mahalliy davlat hokimiyati organlarining mansabdor shaxslari boshqa haq to'lanadigan lavozimni egallashlari mumkin emas.

Mahalliy ijroiya hokimiyati organlari (hokimliklar) boshqarmalar, bo'limlar va boshqa bo'linmalardan iborat bo'lib, ularning strukturasi, ularni tashkil etish tartibi va faoliyati O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tasdiqlaydigan tegishli nizomlar bilan belgilanadi.

Hokim rejalashtirish, byudjet, moliya, hisob-kitob, viloyat, tuman, shahar mulkini boshqarish, mulkchilikning turli shakliga mansub korxonalar, muassasalar va tashkilotlar bilan hamjihatlik qilish, qishloq xo'jaligi, er va boshqa tabiiy resurslardan foydalanish, tabiatni muhofaza qilish, qurilish, transport, yo'l xo'jaligi va aloqa, aholiga kommunal, savdo va ijtimoiy-madaniy xizmat ko'rsatish, aholini ijtimoiy muhofaza qilish, qonuniylik, huquq-tartibot va xavfsizlikni ta'minlash, fuqarolarning huquq va erkinliklarini muhofaza qilish sohasida qonun hujjatlarida o'z vakolatiga berilgan boshqa masalalarni ham hal etadi.

1.5. "Boshqarish", "Boshqarish tizimlari, "Ilmiy boshqarish", "Boshqarish usullari", "Aqlli boshqarish" tushunchalarining umumiy ta'rifi.

«Boshqarish» atamasi barcha sohaga tegishli bo'lgan umumiy ma'nodagi so'z bo'lib, u bevosita faoliyatlarga rahbarlik qilishni anglatadi. Jismoniy tarbiya va sport harakatida «boshqarish» muhim ahamiyat kasb etuvchi faoliyatni ifodalab, sport tashkilotlari, sport klublari, jamoalar orasida musobaqalar, yig'in- anjumanlarni o'tkazishga, yo'lboshchilik qilish ma'nosida ishlatiladigan atamadir.

Boshqarish tizimlari o'z navbatida jismoniy tarbiya va sport harakatining sertarmoqligini bildiradi. Masalan, o'quv yurtlari, ishlab chiqarish mehnat jamoalari, muassasalar, sport inshootlari va hokazo. Ular, o'z navbatida, yana bir qator tizimlardan tarkib topgandir. Ya'ni, o'quv yurtlari tizimiga: umumta'lim maktablari, akademik litsey va kasb-hunar kollejlari va oliy o'quv yurtlari kiradi.

Ilmiy boshqarish tushunchasiga, eng avvalo, ilmiy tadqiqotlar, ilg'or tajribalarning natijalarini qo'llash kiradi. Jamoalarni boshqarishda

qo'llaniladigan sinov-tajriba, jarayonlar monitoringi ishlarni ilmiy ravishda boshqarish asoslaridir.

Boshqarish usullari - bu jismoniy tarbiya va sport harakatida ko'p qo'llaniladigan va mazmun hamda shakl jihatdan bir-biridan farq qiluvchi faoliyatlardir. Chunki barcha soha yoki jamoalarda birdek ish tutish mumkin emas. Masalan, sport inshootlari va murabbiylarga yaratilgan imkoniyatlar bir xil bo'lgan futbol jamoalarining ish faoliyatida o'xshashlik, talablar yagonadek ko'rinsa-da, ular bir-biridan tubdan farq qiladi. Shuning uchun o'yinlardagi natijalar va jadvallardagi o'rinlar ham har xil bo'ladi. Shu sababdan sport tashkilotlari va jamoalarida eng ilg'or, samarali usullardan foydalanish maqsadga muvofiq.

O'zbekiston Respublikasining xalqaro aloqalari jahon sporti faoliyatida keng qo'llanib kelinayotgan ba'zi bir yangiliklarni vujudga keltirdi. Bu, o'z navbatida, menejment, marketing, tadbirkorlik kabi tushunchalarni keltirib chiqardi va ular amaliy faoliyatga tobora chuqur singib bormoqda.

Bo'lajak mutaxassis kadrlarni nazariy bilim, amaliy malaka hamda ko'nikmalar bilan qurollantirishda, «Sport menejmenti» fanining ahamiyati katta bo'lmoqda. Uning mazmuni va mohiyati, xususan, talabalarga ta'lim-tarbiya berish, kasb-hunarlarining turli usullari bilan tanishtirish, ayniqsa, respublika, viloyat, shahar sport qo'mitalari, ularning quyi tarmoqlaridagi tashkiliy ishlar, ularga rahbarlik qilish yo'llarini o'rgatish yangi talablar darajasida amalga oshirilmoqda. Bu esa talabalarining ijodkorlik faoliyatlari hamda o'z vazifalarini puxta bilish mas'uliyatlarini oshirmoqda.

Jismoniy tarbiya va sport mutaxassislari tayyorlashda sohaga doir qonunlar, farmonlar qarorlarni o'rganish, ularning ijrosini tahlil qilish, talabalarining o'quv amaliyotlarida ularga amal qilish yo'llarini singdirish o'quv jarayonining muhim tarkibiy qismiga aylanmoqda.

Sport menejmenti fanini o'zlashtirishda o'quv rejasidagi boshqa nazariy va amaliy mutaxassislik fanlari mazmunini bog'lash, ularni taqqoslash ishlari talabalarining mustaqil, ijodkorlik bilan o'z kasbiga yondoshishini taqozo etmoqda.

O'z-o'zini nazorat qilish uchun savollar:

1. Fanning maqsadi, vazifalari, ahamiyati nimalardan iborat?
2. Sport menejmenti fani o'quv rejadagi qaysi fanlar bilan bog'liq?
3. Sport menejmentining asosiy manbalari.
4. Boshqarish qanday tamoyillarga asoslanadi?
5. «Jismoniy tarbiya harakati», «Boshqarish», «Ilmiy boshqarish» tushunchalari-ning umumiy ta'rifini bering.

2-MAVZU. O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI SPORT VAZIRLIGI

REJA:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Yoshlar siyosati va sport sohasida davlat boshqaruvi tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi Farmoni va uning asosiy mazmuni.
  2. O'zbekiston Respublikasi Sport vazirligining tashkiliy tuzilishi.
  3. O'zbekiston Respublikasi Sport vazirligining ichki tuzilishi.
  4. O'zbekiston Respublikasi Sport vazirligining tarkibiy tarmoqlari.
  5. O'zbekiston Respublikasi Sport vazirligi davlat idoralari va jamoat tashkilotlari faoliyatini muvofiqlashtiruvchi maxsus tashkilot.
  6. Sport tashkilotlari.
  7. Sport boshqarmalarining faoliyatlari: mutaxassis xodimlar, sport jamoalari, uyushmalar (federatsiyalar) bilan ishlash, jismoniy tarbiya va sportni tashkil etishning ilmiy asoslari.
  8. O'zbekiston Respublikasi Sport vazirligining ommaviy axborot vositalari bilan aloqasi (radio, televidenie, matbuot).
- Tayanch iboralar:** *O'zbekiston Respublikasi Sport vazirligi, vazirliklar, tarkibiy tuzilma, davlat idoralari, sport federatsiyalari, sport uyushmalari, sport jamoalari, mutaxassis xodimlar.*

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Yoshlar siyosati va sport sohasida davlat boshqaruvi tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi Farmoni va uning asosiy mazmuni.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-martdagi «Jismoniy tarbiya va sport sohasida davlat boshqaruvi tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PF-5368-son Farmoni ijrosi yuzasidan «O'zbekiston Respublikasi Yoshlar siyosati va sport vazirligini tashkil etish to'g'risida» O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-martdagi PQ-3583-sonli qarori qabul qilindi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 20-yanvardagi «Yoshlar siyosati va sport sohasida davlat boshqaruvi tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PF-18-sonli Farmoniga muvofiq Yoshlar siyosati va sport vazirligi negizida Sport vazirligi tashkil etilishi hamda Qoraqalpog'iston Respublikasi Yoshlar siyosati va sport vazirligi, viloyatlar va Toshkent shahar yoshlar siyosati va sport boshqarmalari negizida Qoraqalpog'iston Respublikasi Sport vazirligi,

qo'llaniladigan sinov-tajriba, jarayonlar monitoringi ishlarni ilmiy ravishda boshqarish asoslaridir.

Boshqarish usullari - bu jismoniy tarbiya va sport harakatida ko'p qo'llaniladigan va mazmun hamda shakl jihatdan bir-biridan farq qiluvchi faoliyatlardir. Chunki barcha soha yoki jamoalarda birdek ish tutish mumkin emas. Masalan, sport inshootlari va murabbiylarga yaratilgan imkoniyatlar bir xil bo'lgan futbol jamoalarining ish faoliyatida o'xshashlik, talablar yagonadek ko'rinsa-da, ular bir-biridan tubdan farq qiladi. Shuning uchun o'yinlardagi natijalar va jadvallardagi o'rinlar ham har xil bo'ladi. Shu sababdan sport tashkilotlari va jamoalarida eng ilg'or, samarali usullardan foydalanish maqsadga muvofiq.

O'zbekiston Respublikasining xalqaro aloqalari jahon sporti faoliyatida keng qo'llanib kelinayotgan ba'zi bir yangiliklarni vujudga keltirdi. Bu, o'z navbatida, menejment, marketing, tadbirkorlik kabi tushunchalarni keltirib chiqardi va ular amaliy faoliyatga tobora chuqur singib bormoqda.

Bo'lajak mutaxassis kadrlarni nazariy bilim, amaliy malaka hamda ko'nikmalar bilan qurollantirishda, «Sport menejmenti» fanining ahamiyati katta bo'lmoqda. Uning mazmuni va mohiyati, xususan, talabalarga ta'lim-tarbiya berish, kasb-hunarlarining turli usullari bilan tanishtirish, ayniqsa, respublika, viloyat, shahar sport qo'mitalari, ularning quyi tarmoqlaridagi tashkiliy ishlar, ularga rahbarlik qilish yo'llarini o'rgatish yangi talablar darajasida amalga oshirilmoqda. Bu esa talabalarining ijodkorlik faoliyatlari hamda o'z vazifalarini puxta bilish mas'uliyatlarini oshirmoqda.

Jismoniy tarbiya va sport mutaxassislarni tayyorlashda sohaga doir qonunlar, farmonlar qarorlarni o'rganish, ularning ijrosini tahlil qilish, talabalarining o'quv amaliyotlarida ularga amal qilish yo'llarini singdirish o'quv jarayonining muhim tarkibiy qismiga aylanmoqda.

Sport menejmenti fanini o'zlashtirishda o'quv rejasidagi boshqa nazariy va amaliy mutaxassislik fanlari mazmunini bog'lash, ularni taqqoslash ishlari talabalarining mustaqil, ijodkorlik bilan o'z kasbiga yondoshishini taqozo etmoqda.

O'z-o'zini nazorat qilish uchun savollar:

1. Fanning maqsadi, vazifalari, ahamiyati nimalardan iborat?
2. Sport menejmenti fani o'quv rejadagi qaysi fanlar bilan bog'liq?
3. Sport menejmentining asosiy manbalari.
4. Boshqarish qanday tamoyillarga asoslanadi?
5. «Jismoniy tarbiya harakati», «Boshqarish», «Ilmiy boshqarish» tushunchalari-ning umumiy ta'rifini bering.

2-MAVZU. O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI SPORT VAZIRLIGI

REJA:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Yoshlar siyosati va sport sohasida davlat boshqaruvi tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi Farmoni va uning asosiy mazmuni.
2. O'zbekiston Respublikasi Sport vazirligining tashkiliy tuzilishi.
3. O'zbekiston Respublikasi Sport vazirligining ichki tuzilishi.
4. O'zbekiston Respublikasi Sport vazirligining tarkibiy tarmoqlari.
5. O'zbekiston Respublikasi Sport vazirligi davlat idoralari va jamoat tashkilotlari faoliyatini muvofiqlashtiruvchi maxsus tashkilot.
6. Sport tashkilotlari.
7. Sport boshqarmalarining faoliyatlari: mutaxassis xodimlar, sport jamoalari, uyushmalar (federatsiyalar) bilan ishlash, jismoniy tarbiya va sportni tashkil etishning ilmiy asoslari.

8. O'zbekiston Respublikasi Sport vazirligining ommaviy axborot vositalari bilan aloqasi (radio, televidenie, matbuot).

Tayanch iboralar: *O'zbekiston Respublikasi Sport vazirligi, vazirliklar, tarkibiy tuzilma, davlat idoralari, sport federatsiyalari, sport uyushmalari, sport jamoalari, mutaxassis xodimlar.*

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Yoshlar siyosati va sport sohasida davlat boshqaruvi tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi Farmoni va uning asosiy mazmuni.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-martdagi «Jismoniy tarbiya va sport sohasida davlat boshqaruvi tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PF-5368-son Farmoni ijrosi yuzasidan «O'zbekiston Respublikasi Yoshlar siyosati va sport vazirligini tashkil etish to'g'risida» O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-martdagi PQ-3583-sonli qarori qabul qilindi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 20-yanvardagi «Yoshlar siyosati va sport sohasida davlat boshqaruvi tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PF-18-sonli Farmoniga muvofiq Yoshlar siyosati va sport vazirligi negizida Sport vazirligi tashkil eilishi hamda Qoraqalpog'iston Respublikasi Yoshlar siyosati va sport vazirligi, viloyatlar va Toshkent shahar yoshlar siyosati va sport boshqarmalari negizida Qoraqalpog'iston Respublikasi Sport vazirligi,

viloyatlar va Toshkent shahar sport boshqarmalari tashkil etilishi belgilangan.

Farmonning 1-ilovasiga muvofiq quyidagilar Sport vazirligi faoliyatining ustuvor yo'nalishlari hisoblanadi:

a) sport sohasida yagona davlat siyosatini amalga oshirish, unda ishtirok etuvchi davlat organlarining ushbu yo'nalishdagi faoliyatini muvofiqlashtirish hamda mazkur sohada qonunchilikka rioya etilishi ustidan nazoratni amalga oshirish;

b) sohaga oid kompleks dasturlarni ishlab chiqish hamda sport sohasida faoliyat yuritadigan nodavlat notijorat tashkilotlar hamda fuqarolik jamiyatining boshqa institutlarini qo'llab-quvvatlash;

d) aholi o'rtasida sportni ommalashtirish va sog'lom turmush tarziga keng jalb etish, sport ta'limi tizimini takomillashtirish, sport turlari bo'yicha yuqori natijador sportchilar zaxirasini yaratish;

e) Olimpiya va Paralimpiya harakatini rivojlantirish, nufuzli xalqaro musobaqalarda sportchilarning muvaffaqiyatli ishtirokini ta'minlash;

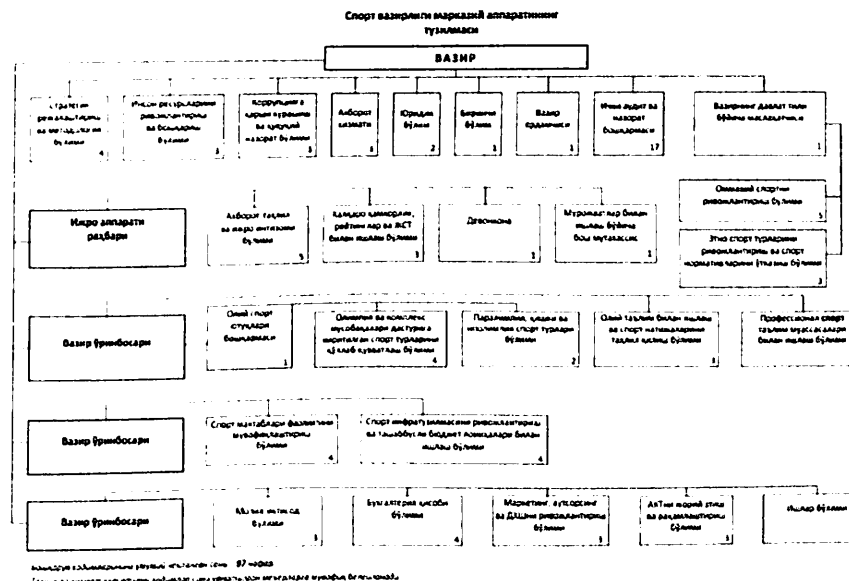
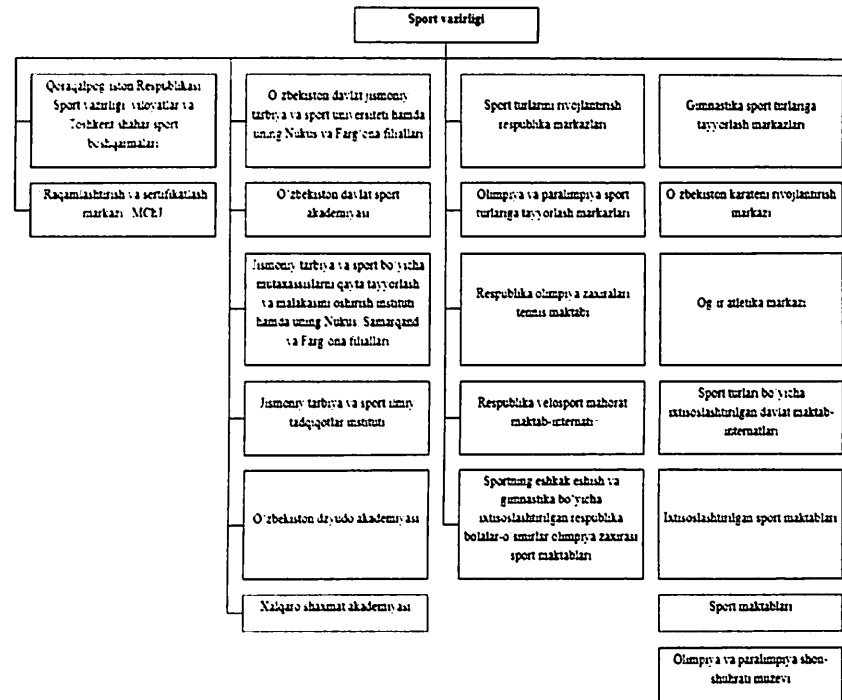
f) sport infratuzilmasini modernizatsiya qilish, sohani bosqichma-bosqich raqamlashtirish, sohada xalqaro hamkorlikni rivojlantirish;

g) sport sohasida xalqaro hamkorlikni yo'lga qo'yish va mustahkamlash, xalqaro shartnomalar tayyorlash, tuzish va bajarish haqida takliflar taqdim etish;

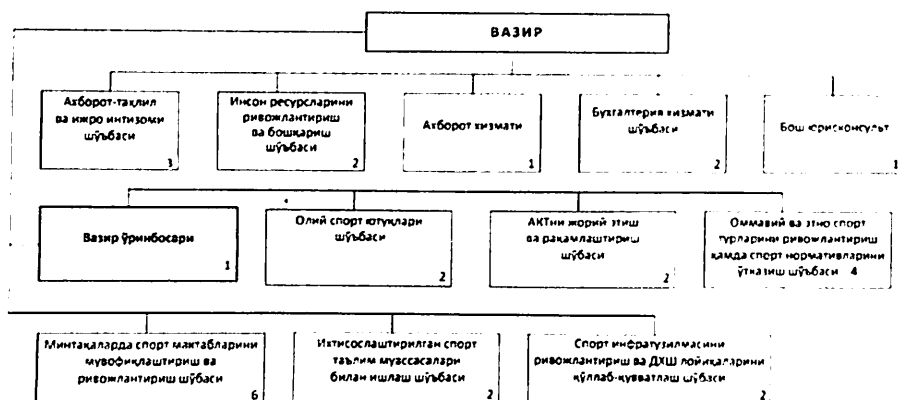
h) normativ-huquqiy hujjatlar va texnik jihatdan tartibga solish sohasidagi normativ hujjatlarning ishlab chiqilishi va tasdiqlanishini tashkil etish.

O'zbekiston Respublikasi Sport vazirligi jismoniy tarbiya va sport sohasida yagona davlat siyosatini amalga oshiruvchi davlat boshqaruvi organi hisoblanadi. Vazirlikning o'z vakolatlari doirasida qabul qiladigan qarorlari davlat va xo'jalik boshqaruvi organlari, mahalliy davlat hokimiyati organlari tomonidan ijro etilishi majburiy hisoblanadi. Tuman (shahar) Sport bo'limlarining shtatlar soni, jumladan Qoraqalpog'iston Respublikasi Sport vazirligi, viloyatlar va Toshkent shahar jismoniy tarbiya va sport boshqarmalarining tuman (shahar) jismoniy tarbiya va sport bo'yicha bosh mutaxassislari sonini qisqartirish hisobiga shakllantiriladi. O'zbekiston Respublikasi Sport vazirligi respublika hududida davlat sport obyektlari qurilishining maqsadga muvofiqligi yuzasidan ekspert xulosasini beradi va ulardan samarali foydalanilishini monitoring qiladi.

O'zbekiston Respublikasi Sport vazirligining tashkiliy tuzilishi.

Qoraqalpog'iston Respublikasi Sport vazirligining tuzilmasi

O'zbekiston Respublikasi Sport vazirligi huzurida «Jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish jamg'armasi» shakllantirildi. Uning mablag'larini shakllantirish manbalari quyidagilardir:

- xayriya tashkilotlari, xususiy tadbirkorlar, jismoniy va yuridik shaxslar, jumladan O'zbekiston Respublikasi norezidentlari tomonidan ajratiladigan homiylik o'tkazmalari, jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish uchun 2018-yil 1-iyundan kiritiladigan yig'imlar miqdori, ya'ni:

T/r	Yig'im to'lovchilari	Yig'im obyekt	Miqdori
1.	Pivo ishlab chiqaruvchilar	Pivo sotish hajmi	1 dal uchun 2 000 so'm
2.	Aroq ishlab chiqaruvchilar	Aroqni sotish hajmi	1 dal uchun 5 000 so'm
3.	Tamaki mahsulotlarini ishlab chiqaruvchilar	Sotilgan sigaretlar soni	1 ming dona uchun 1000 so'm

- O'zbekiston Respublikasining Davlat byudjeti mablag'lari;

- 2018-yil 1-iyundan boshlab, trenerlik faoliyati bilan shug'ullanish uchun attestatsiyadan o'tkazish va ruxsatnomalar berish, shuningdek, jismoniy tarbiya- sog'lomlashtirish va sport inshootlarini pasportlashtirish hisobidan tushadigan mablag'larning bir qismi va qonun hujjatlarida taqiqlanmagan boshqa tushumlar.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan O'zbekiston Respublikasi Yoshlar siyosati va sport vazirligi huzuridagi «Jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish jamg'armasi» faoliyatini tashkil etish, uning daromadlari va xarajatlari parametrlarini, jumladan bolalar sporti obyektlarini, xususan homiylik mablag'laridan qurish, qayta qurish va

kapital ta'mirlash ishlarini moliyalashtirishning aniq manbalarini belgilash bo'yicha Hukumat qarori qabul qilindi.

O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi Davlat soliq qo'mitasi bilan birgalikda «Jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish jamg'armasi»ga yig'imlarni hisoblab, to'lash tartibi to'g'risidagi nizomni ishlab chiqqan.

O'zbekiston Respublikasi Sport vazirligining ichki tuzilishi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi qarori bilan poytaxt mintaqasida «Sport» erkin iqtisodiy zonasini tuzildi. «Sport» erkin iqtisodiy zonasida jahonning etakchi ishlab chiqaruvchilarini jalb etgan holda, sport kiyimlari, inventarlari va uskunalarini ishlab chiqarish bo'yicha zamonaviy korxonalar qurish va ushbu zonada amalga oshirish uchun loyihalarni tanlab olish mezonlarini aniqlagan holda direksiya tashkil etildi.

Qarorda «Sport» erkin iqtisodiy zonasining faoliyat yuritish muddati 30 yilni tashkil etilishi ko'rsatib o'tilgan. «Sport» erkin iqtisodiy zonasida amalga oshiriladigan loyihalarni moliyalashtirish uchun grantlar, kredit liniyalari va investitsiyalar, xalqaro moliya institutlari, xorijiy banklar va boshqa investorlar — yuridik va jismoniy shaxslar (jumladan xorijiy investorlar), davlat va nodavlat jamg'armalar, korxonalar va tashkilotlarning beg'araz moliyaviy ko'magi, shuningdek, tijorat banklarining kreditlari jalb etilishi ko'rsatilgan.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi, Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyatlar va Toshkent shahar hokimliklari ikki oy muddatda o'rta maxsus, kasb-hunar ta'lim muassasalarini optimallashtirish natijasida bo'shatiladigan bino va inshootlar, inventar va uskunalarining bir qismi O'zbekiston Respublikasi Sport vazirligining hududiy bo'linmalari balansiga o'tkazilgan. Mazkur qarorga asosan Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyatlar va Toshkent shahar hokimliklari umumta'lim maktablari va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'lim muassasalari o'quvchilari o'rtasida sport va jismoniy tarbiya- ommaviy tadbirlarning doimiy asosda tashkil etilishi hamda o'tkazilishini nazarda tutgan holda, tegishli mahalliy byudjet mablag'lari, shuningdek, qonun hujjatlarida taqiqlanmagan boshqa manbalar hisobidan moliyalashtiriladigan sport va jismoniy tarbiya- ommaviy tadbirlarning hududiy, tuman (shahar) kalendar rejalar har yili tasdiqlanadi va uni ijrosi ta'minlanadi.

O'zbekiston Respublikasi Sport vazirligi hududiy bo'linmalari boshqaruv xodimlarining cheklangan soni quyidagi jadvalda aks ettirilgan.

T/r	Hududlar	Boshqaruv xodimlarining umumiy cheklangan soni	jumladan:	
			Qoraqalpog'iston Respublikasi Yoshlar siyosati va sport vazirligi, viloyatlar va Toshkent shahar boshqarmalarida	Tuman (shahar) jismoniy tarbiya va sport bo'limlarida
1.	Qoraqalpog'iston Respublikasi	70	14	56
2.	Andijon viloyati	66	11	55
3.	Buxoro viloyati	55	11	44
4.	Jizzax viloyati	55	11	44
5.	Qashqadaryo viloyati	66	11	55
6.	Navoiy viloyati	47	11	36
7.	Namangan viloyati	54	11	43
8.	Samarqand viloyati	70	12	58
9.	Sirdaryo viloyati	49	11	38
10.	Surxondaryo viloyati	60	11	49
11.	Toshkent viloyati	89	13	76
12.	Farg'ona viloyati	78	12	66
13.	Xorazm viloyati	53	11	42
14.	Toshkent shahri	57	13	44
	Jami:	869	163	706

O'zbekiston Respublikasi Sport vazirligi hududiy bo'linmalari boshqaruv xodimlarining cheklangan soni 869 ta, shundan Qoraqalpog'iston respublikasi Sport vazirligi, viloyatlar va Toshkent shahar Sport boshqarmalarida 163 ta, tuman (shahar) Sport bo'limlarida 706 tani tashkil etadi.

Sport bo'limlari xodimlarining cheklangan sonidan kelib chiqqan holda, toifalangan shaharlar - viloyat markazlari, tuman (shahar)lar ro'yxati quyidagi jadvalda aks ettirilgan:

T/r	Hududlar	Tumanlar va shaharlar	
		1-toifa	2-toifa
1.	Qoraqalpog'iston Respublikasi	Nukus shahri Qo'ng'iro't tumani Xo'jayli tumani Beruniy tumani To'rtko'l tumani Chimboy tumani Ellikqal'a tumani Amudaryo tumani	Shumanay tumani Qonliko'l tumani Kegeyli tumani Mo'ynoq tumani Qorao'zak tumani Taxtako'pir tumani Nukus tumani Taxiatosh tumani
2.	Andijon viloyati	Andijon shahri Qo'rg'ontepa tumani Shahrixon tumani Andijon tumani Jalaquduq tumani Izboskan tumani Marhamat tumani	Xonobod shahri Asaka tumani Baliqchi tumani Bo'z tumani Buloqboshi tumani Paxtaobod tumani Oltinko'l tumani Xo'jaobod tumani Ulug'nor tumani
3.	Buxoro viloyati	Buxoro shahri G'ijduvon tumani Romitan tumani Qorako'l tumani Shofirkon tumani	Kogon shahri Jondor tumani Peshku tumani Olot tumani Buxoro tumani Vobkent tumani Kogon tumani Qorovulbozor tumani
4.	Jizzax viloyati	Jizzax shahri Zomin tumani Do'stlik tumani G'allaorol tumani Forish tumani	Baxmal tumani Sh.Rashidov tumani Paxtakor tumani Mirzacho'l tumani Arnasoy tumani Zarbdor tumani Zafarobod tumani Yangiobod tumani
5.	Qashqadaryo viloyati	Qarshi shahri Shahrisabz tumani Nishon tumani Muborak tumani Mirishkor tumani Chiroqchi tumani G'uzor tumani Yakkabog' tumani Koson tumani Qamashi tumani	Shahrisabz shahri Qarshi tumani Kitob tumani Dehqonobod tumani Kasbi tumani

6.	Navoiy viloyati	Navoiy shahri Zarafshon shahri Uchquduq tumani Qiziltepa tumani Xatirchi tumani Karmana tumani	Konimex tumani Navbahor tumani Nurota tumani Tomdi tumani
7.	Namangan viloyati	Namangan shahri Kosonsoy tumani Norin tumani Uchqo'rg'on tumani Chust tumani Pop tumani To'raqo'rg'on tumani	Chortoq tumani Mingbuloq tumani Namangan tumani Uychi tumani Yangiqo'rg'on tumani
8.	Samarqand viloyati	Samarqand shahri Kattaqo'rg'on shahri Urgut tumani arpay tumani Jomboy tumani Samarqand tumani Ishtixon tumani Payariq tumani Pastdarg'om tumani Kattaqo'rg'on tumani	Bulung'ur tumani Nurobod tumani Paxtachi tumani Oqdaryo tumani Qo'shrobd tumani Tayloq tumani
9.	Sirdaryo viloyati	Guliston shahri Sirdaryo tumani Boyovut tumani Sayxunobod tumani Xovos tumani	Shirin shahri Yangiyer shahri Sardoba tumani Oqoltin tumani Guliston tumani Mirzaobod tumani
10.	Surxondaryo viloyati	Termiz shahri Denov tumani Sho'rch'i tumani Sherobod tumani Jarqo'rg'on tumani Sariosiyo tumani Muzrobod tumani	Qumqo'rg'on tumani Uzun tumani Angor tumani Boysun tumani Qiziriq tumani Oltinsoy tumani Termiz tumani

11.	Toshkent viloyati	Nurafshon shahri Olmaliq shahri Angren shahri Bekobod shahri Chirchiq shahri Bo'stonliq tumani Qibray tumani Zangiota tumani O'rtachirchiq tumani Yangiyo'l tumani	Ohangaron shahri Yangiyo'l shahri Ohangaron tumani Oqqo'rg'on tumani Bekobod tumani Bo'ka tumani Quyichirchiq tumani Parkent tumani Pskent tumani Chinoz tumani Yuqorichirchiq tumani Toshkent tumani
12.	Farg'ona viloyati	Farg'ona shahri Qo'qon shahri Marg'ilon shahri Quva tumani Bog'dod tumani Beshariq tumani O'zbekiston tumani Toshloq tumani Uchko'prik tumani	Quvasoy shahri Buvayda tumani Dang'ara tumani Oltiariq tumani Qo'shtepa tumani Rishton tumani Farg'ona tumani Yozyovon tumani So'x tumani Furqat tumani
13.	Xorazm viloyati	Urganch shahri Hazorasp tumani Xiva tumani Xonqa tumani Bog'ot tumani Shovot tumani	Xiva shahri Urganch tumani Qo'shko'pir tumani Gurlan tumani Yangiariq tumani Yangibozor tumani
14.	Toshkent shahri	Olmazor tumani Bektemir tumani Mirobod tumani M.Ulug'bek tumani Sergeli tumani Uchtepa tumani Chilonzor tumani Shayxontohur tumani Yunusobod tumani Yakkasaroy tumani Yashnobod tumani	
Jami		106	94

1-toifa - 4 nafar shtat birligi soni belgilanadi (boshliq - 1, sportni rivojlantirish va saralash (seleksiya) bo'yicha bosh inspektor - 1, ommaviy sportni rivojlantirish va jismoniy tarbiya-sport tadbirlarini tashkillashtirish bo'yicha bosh inspektor - 1, bosh buxgalter - 1);

2-toifa - 3 nafar shtat birligi soni belgilanadi (boshliq - 1, sportni rivojlantirish, saralash bo'yicha bosh inspektor - 1, bosh buxgalter - 1);

Jami: 706 shtat birligi (boshliq - 200 nafar, sportni rivojlantirish va saralash (seleksiya) bo'yicha bosh inspektor - 200 nafar, ommaviy sportni rivojlantirish va jismoniy tarbiya-sport tadbirlarini tashkillashtirish bo'yicha bosh inspektor - 106 nafar, bosh buxgalter - 200 nafar)ni tashkil etadi.

Respublika jamoat tashkilotlarining turlari

Sport tashkilotlari.

O'zbekistonda sport tashkilotlari sifatida Kasaba uyushmalari jismoniy tarbiya va sport jamiyati, «O'zbekiston», «Dinamo» kabi sport klublari faoliyat ko'rsatib kelmoqda. Ijtimoiy-madaniy va aholining ishlab chiqarishdagi faoliyatlariga asoslangan holda sport jamiyatlarining nomlari («Spartak»,

«Burevestnik», «Mehnat», «Paxtakor», «Yosh kuch» va boshqalar) turli davrlarda (1936-1940, 1950-1957, 1987) o'zgartirildi va ular birlashtirildi. Ular o'z taraqqiyoti tarixiga egadir. Bu haqda to'la ma'lumotlarga ega bo'lish uchun R.Abdumalikov, T.T.Yunusov, A.K.Akramov va boshqalarning o'quv-uslubiy qo'llanmalariga murojaat qilish mumkin.

O'zbekiston Respublikasi Yoshlar siyosati va sport vazirligi davlat organi sifatida respublikada jismoniy tarbiya, sport, xalq milliy o'yinlarini aholining kundalik turmushiga singdirish va ularga bevosita bog'liq bo'lgan qator tadbirlarni olib borish bilan shug'ullanadi. Uning asosiy maqsadi va vazifalari alohida Nizomda qayd etilgan. Respublikamizda jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish bo'yicha jamoatchilik asosida faoliyat ko'rsatuvchi sport jamiyatlari mavjuddir. Ular tarkibiga quyidagilar kiradi:

1. Respublika Kasaba uyushmalari federatsiyasi qoshidagi «O'zbekiston» sport jamiyati. Bu jamiyat, asosan, mehnat jamoalarida jismoniy tarbiya va sportni tashkil qilish bilan faoliyat ko'rsatadi. Shuningdek, uning tarkibida terma sport jamoalari, bolalar va o'smirlar sport maktablari mavjuddir.

2. «Dinamo» sport jamiyati. Bu jamiyat, asosan, ichki ishlar idoralari xodimlari va ular bilan bog'liq korxonalar, muassasalarda mehnat qiluvchilar bilan jismoniy tarbiya ishlari olib boradigan tashkilotdir.

3. «Yoshlik» (sobiq «Mehnat rezervlari» va «Yosh kuch» sport jamiyatlari uyushmasi) sport jamiyati o'z faoliyatini maktab o'quvchilari, «Talaba» sport uyushmasi esa o'rta maxsus va oliy o'quv yurtlari talabalari bilan ommaviy sport tadbirlarini o'tkazishda namoyon etadi.

4. «Vatanparvar» tashkiloti O'zbekiston mudofaasiga ko'maklashuvchi tashkilot sifatida o'quvchi-yoshlar va ishchilar orasida sportning harbiy-texnika bilan bog'liq turlarini tashkil etadi (parashyut, avto-motoklub, radio-texnika va hokazo).

5. Markaziy harbiy sport klubi - maxsus sport klub sifatida faoliyat ko'rsatib, asosan, harbiy tashkilotlarda sport ishlarini uyushtirish bilan faoliyat ko'rsatadi.

6. Keyingi yillarda o'z maqomiga ega bo'lgan futbol, karate, taekvondo, dzyudo, kurash, turon kabi sport turlari bo'yicha maxsus sport uyushma (federatsiya)lari tashkil etildi.

Yuqorida qayd etilgan sport tashkilotlari va klublarning maxsus nizomlari, ustavlari mavjud bo'lib, ularda xaq-huquqlari to'la aks ettirilgan. Bu haqda keyingi boblarda batafsil so'z yuritiladi.

3. Boshqarishning davlat organlari, umumiy va maxsus vakolatli davlat organlari.

Davlat boshqaruvi usullari tushunchasi va xususiyatlari. Boshqaruv shakli (ijro hokimiyati yoki boshqaruv harakatlari shakli) masalasi bilan tanishib chiqish, boshqa huquqiy hodisaning – *boshqaruv usullarini* ham aniqlash lozimligini ko'rsatadi. *Usul* - bu amaliy faoliyatning usuli, vositasi hisoblanadi. Boshqaruv shakllari va boshqaruv usullarini bir-biridan ajratmagan holda ko'rib chiqish lozim. Ma'muriy huquqning tartibga solish usuli va ma'muriy huquqiy (boshqaruv) usullar, nomlanishi jihatidan bir-biriga juda yaqin turadi. Lekin bu holat ularning faqatgina tashqi ko'rinishidan yaqinligini ko'rsatadi. *Tartibga solish usuli* – ma'muriy huquqning asosiy funksiyasi bo'lib, boshqaruv munosabatlarini huquqiy tartibga soluvchi vosita hisoblanadi. *Davlat boshqaruvi usuli* esa, boshqaruv subyektlari (ijro hokimiyati organlari) oldida turgan barcha vazifalarni, shu jumladan tartibga solishni ham, amaliy hal etish vositasi hisoblanadi.

Davlat boshqaruvi usuli – ma'muriy huquq har qanday subyektning emas, balki ma'lum bir sohada boshqaruvni (ijro hokimiyatini) amalga oshirish vakolatiga ega bo'lgan subyektning funksiyasi hisoblanadi.

Boshqaruv organlari normativ tusdagi hujjatni qabul qilganida, bu ikkala vosita bir-biriga mos kelishi mumkin. Lekin tartibga solish usuli o'zining mazmun- mohiyati va ahamiyati bilan davlat boshqaruvi usullaridan ajralib turadi. Huquqiy tartibga solish hamma vaqt normativdir. Shu sababli, uning vositalari (ko'rsatma berish, taqiq, vakolat berish) tartibga solinadigan munosabatlarning barcha subyektlariga nisbatan qo'llaniladi. Boshqaruv usullari esa bunday vakolatga ega bo'lgan ijro hokimiyati organi (mansabdor shaxs) tomonidan qo'llaniladi hamda ular yakallashtirilgan, ya'ni individuallashtirilgandir.

Yuridik adabiyotlarda boshqaruv usullari turlicha nomlangan bo'lishi mumkin, masalan, «*boshqaruv harakatlarini amalga oshirish usullari*»,

«*boshqaruv faoliyati usullari*», «*ma'muriy huquqiy usullar*», «*ijro hokimiyatini amalga oshirish usullari*» va h.klar. Lekin bu tushunchalarning mazmuni bir xil, ya'ni davlat boshqaruvi organlari va ularning mansabdor shaxslari tomonidan boshqaruvni (boshqaruv harakatlarini) amalga oshirish, tegishli obyektlar va shaxslarga ma'muriy ta'sir ko'rsatish maqsadida, qonunchilikda ruxsat etilgan doirada, qo'llaniladigan usul va vositalardir.

Demak, *boshqaruv usuli* – davlat boshqaruvi faoliyatining maqsadlariga erishish, vazifalarini bajarish va funksiyalarini amalga oshirish uchun foydalaniladigan huquqiy vositalar hisoblanadi.

Boshqaruv shakli boshqaruv ta'siri usullarini o'z ichiga oladi. Masalan, boshqaruv organi tomonidan ma'lum bir sohada nazoratni amalga oshirish va javobgarlikni qo'llashi uchun mansabdor shaxsning majburiyatlarini o'rnatuvchi huquqiy akt qabul qilinishi lozim.

Shakl usulga qaraganda birlamchi hisoblanadi.

Boshqaruv usuli boshqaruv subyektining obyekt bilan o'zaro munosabatga kirishganligini aniqlash imkoniyatini beradi.

Boshqaruv usuli boshqaruv shaklida albatta o'z ifodasini topadi. Boshqacha aytganda, boshqaruv shakli bo'lmaganida, boshqaruv usullari, ya'ni boshqaruv subyektining obyektga nisbatan ta'siri o'z ma'nosini va o'zining formal mazmunini yo'qotadi, amalda emas, balki xayolda qoladi. Masalan, ma'lum bir shaxsni ma'muriy yoki intizomiy javobgarlikka tortishga yoxud davlat byudjeti mablag'laridan ma'lum bir obyektning moliyalashtirishga qaratilgan boshqaruv faoliyati harakatlarini rasmiylashtirmasdan turib, ya'ni boshqaruvning tegishli huquqiy aktini qabul qilmasdan turib, amalga oshirib bo'lmaydi. SHu sababli, boshqaruv usullari boshqaruv shakllari bilan va asosan huquqiy aktlarni qabul qilish bilan chambarchas bog'liq bo'ladi.

Davlat boshqaruvi tizimida boshqaruv usullari muhim *huquqiy vosita* hisoblanadi.

Ma'muriy huquq nazariyasi nuqtai nazaridan, boshqaruv usullari masalasini ikki ko'rinishda ko'rib chiqish maqsadga muvofiqdir: *birinchidan*, boshqaruv usullari mavjud bo'lishini va ularning boshqaruv sohasidagi ahamiyatini nazariy asoslash; *ikkinchidan*, boshqaruv usullarini amalga oshirish mexanizmini yaratish va normativ ta'minlash.

Boshqaruv usullari – ijro hokimiyati organlari tomonidan davlat boshqaruvi maqsadlari, vazifalari va funksiyalarining amalga oshirilishini ta'minlash vositasi sifatida namoyon bo'ladi.

Boshqaruv usullari yordamida davlat funksiyalari bevosita amalga oshiriladi. Uning vazifalari hal qilinadi, huquq-tartibot, fuqarolar va turli tashkilotlarning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlari ta'minlanadi. Boshqaruv usullari – iqtisodiyot (xo'jalik), ijtimoiy-madaniy va ma'muriy-siyosiy qurilish sohalarida ommaviy boshqaruvni amalga oshirishning zaruriy elementi hisoblanadi.

Boshqaruv usullari – boshqaruv ishi qanday amalga oshirilishini, boshqaruv maqsadiga uning qanday usul va vositalari orqali erishilishini belgilab beradi.

Boshqaruv usullari - huquq subyektining boshqasiga nisbatan maqsadga muvofiq yo'naltirilgan ta'sir etish vositasidir.

Maxsus adabiyotlarda huquqshunos olimlar, boshqaruv usullariga deyarli bir xilda yondoshgan, boshqaruv usullarining odatiy, *o'ziga xos xususiyatlariga* esa quyidagilar kiritilgan:

1) boshqaruv usullarining mavjudligi – *davlat hokimiyati ijro etuvchi organlarini tashkil etishga asoslanadi;*

2) boshqaruv usulining asosiy maqsadi yoki uning amaliy ahamiyati – *davlat boshqaruvini, boshqaruv vazifalari va funksiyalarining ijro hokimiyati organlari tomonidan amaliy bajarilishini ta'minlashdan iborat;*

3) boshqaruv usullaridan *boshqaruv faoliyatida qo'llaniladi va foydalaniladi;*

4) *davlat boshqaruvi subyektini va obyektini o'rtasida maxsus huquqiy munosabatlar mavjud bo'ladi.*

Bu munosabatlarda davlat organi yoki mansabdor shaxs turli vositalar – ishontirish, tarbiyalash, tartibga solish yoki majburlash choralarini qo'llash orqali o'z vakolatini amalga oshiradi. Boshqaruv usullari mazkur munosabatlarda boshqaruv subyektini va obyektini o'rtasida vujudga keladigan aloqa va munosabatlarni ifodalaydi;

5) huquqiy aktlarda boshqaruv ta'siri o'rnatiladi, ya'ni boshqaruv usulini qo'llash huquqiy tartibga solingan bo'ladi.

Lekin boshqaruv amaliyotida huquqiy normalar bilan tartibga solinmagan (yoki ularda nazarda tutilmagan) usullar (masalan, ishontirish, tarbiyalash) ham qo'llanilishi mumkin;

6) boshqaruv usullari boshqaruv subyektlariga tegishli bo'lgan kompetensiya va vakolatlarni amalga oshirish vositasi hisoblanadi;

7) boshqaruv usullari boshqaruv subyektlari tomonidan obyektga nisbatan qo'llaniladigan vakolatlarning; tegishli subyekt yuridik hokimiyat vakolatlarining xususiyatlarini namoyon etadi;

8) har bir aniq holatda boshqaruv ta'sirining mazmuni boshqaruv usullari qo'llanilayotgan obyektning xususiyatlariga bog'liq bo'ladi (masalan, jismoniy shaxs yoki tashkilot, mulk shakli, vertikal bo'ysinuvning mavjudligi va h.k.lar);

9) boshqaruv usullari har qanday boshqaruv ta'siri singari, boshqaruv sohasida namunali (belgilangan) tartibni ta'minlaydi; ular tashkiliy xususiyatga ega va boshqaruv tizimida yuz berayotgan jarayonlarni tartibga soladi;

10) boshqaruv ta'sirini ko'rsatuvchi subyektlar tomonidan huquq ijodkorligi va individul-farmoyish berish vakolatlari amalga oshiriladi;

11) boshqaruv usullarining doimiy harakatda bo'lishi, ya'ni ular boshqaruv tizimini, funktsiya va vakolatlarning bajarilishini real ta'minlaydi;

12) qonunchilikda boshqaruv usullarini qo'llashning belgilangan tartibi mavjud bo'ladi;

13) boshqaruv usullarini qo'llashning tashkiliy-huquqiy shakllari yoki ularni ifodalashning huquqiy shakllari mavjud bo'ladi.

Boshqaruv usullar to'g'ridan-to'g'ri boshqaruv shakllariga bog'liq bo'lib, ularda ifodalangan bo'ladi. Shu ma'noda, boshqaruv usullari va boshqaruv shakllari o'zaro chambarchas bog'liqdir. Masalan, ma'muriy majburlash usuli aniq bir shaxsni ma'muriy jazoga (jarima, ma'muriy qamoq) tortishga qaratilgan individual akti qabul qilish orqali amalga oshiriladi. Boshqaruv usullari ma'muriy huquq ijodkorligi shaklida ham, masalan, boshqaruv ta'sirini ta'minlash maqsadida ma'lum bir normativ huquqiy akti tayyorlash va qabul qilishda ham namoyon bo'lishi mumkin;

boshqaruv usullari – boshqaruv subyektining obyektga nisbatan ta'siri o'ziga xos xususiyatlarga ega.

Boshqaruv usullari to'g'ridan-to'g'ri ta'sir etishi (masalan, huquqbuzarga nisbatan jismoniy kuch ishlatish yoki mansabdor shaxslarga

intizomiy javobgarlikni qo'llash) yoki egri ta'sir etishi mumkin (masalan, qonunchilikda nazarda tutilgan davlat xizmatchilari uchun cheklovlarni amalda tatbiq qilish yoki, aksincha, rag'batlantirish choralari qo'llash);

boshqaruv usulida boshqaruv obyektiga yakka yoki jamoa ta'sirini ko'rsatish mavjud bo'ladi;

boshqaruv usullarini qo'llashning vaqtinchalik xususiyatga ega bo'lishi, ya'ni boshqaruv ta'siri hamma vaqt ham uzoq muddatga emas, balki ma'lum bir muddatga mo'ljallangan bo'ladi.

Boshqaruv usullari o'rtasida davlat boshqaruvi organlari va ularning mansabdor shaxslarining yuridik hokimiyat vakolatlarini amalga oshirish bilan bog'liq bo'lgan ma'muriy-huquqiy usullar muhim ahamiyatga egadir.

Hozirgi vaqtda iqtisodiyot sohasidagi boshqaruv tizimida umumiy tartibga solish yoki ma'muriy-huquqiy tartibga solish usullari shakllanmoqda va huquqiy mazmunga ega bo'lmoqda. Ularda iqtisodiy munosabatlarga boshqaruv ta'sirini o'tkazishning kuchli va samarali potentsiali mavjuddir. Jumladan, iqtisodiyotning turli sohalaridagi davlat kontroli va nazorati; sanoat sohalariga moliyaviy (byudjet) yordam ko'rsatish; davlat tashkilotlarini samarali boshqarishni ta'minlash; monopoliyaga qarshi tartibga solish; xususiylashtirish jarayonlarining amalga oshirilishi; subyektlarga u yoki bu faoliyatni amalga oshirish uchun ruxsatnomalar (litsenziyalar) berish va h.k.lar.

Ma'muriy-huquqiy usullarning maqsadi – ommaviy manfaatlarni himoya qilish, huquqiy tartibotni, jismoniy va yuridik shaxslarning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini ta'minlashga yo'naltirilgan davlat tadbirlarini kuchaytirish, davlat boshqaruvida intizomni mustahkamlashdan iboratdir.

Davlat boshqaruvi usullarining turlari. Yuridik adabiyotlarda, davlat boshqaruvi tizimidagi ta'sir ko'rsatishning ikki asosiy (universal) usuli: *ishontirish* va *majburlash* usullari ko'rib chiqiladi. Amaliyotda bu usullar turli ko'rinishlarda namoyon bo'ladi.

Ishontirish - boshqaruv usuli sifatida, *tushuntirish*, *tarbiyalash*, *rag'batlantirish* va boshqa axloqiy ahamiyatga ega bo'lgan choralarni amalga oshirish orqali isonlarga ta'sir ko'rsatish hisoblanadi. Rag'batlantirish, masalan, davlat boshqaruvi sohasida ijro hokimiyatining fuqarolar, yuridik shaxslar, huquqiy munosabatlar turli subyektlari bilan bo'ladigan o'zaro munosabatlarida qonuniylik va intizomni ta'minlashga xizmat qiladi.

Boshqaruvning maqsad va vazifalariga erishish majburlash xususiyatidagi choralar yordamida ham ta'minlanishi mumkin. Bu holatda,

boshqaruv obyekti, normativ huquqiy aktlarda ko'rsatib o'tilgan tartibda harakat qilishga majbur bo'ladi.

Agar, shaxslarning harakati huquqiy aktlarning talablariga mos kelmasa, davlat, uning organlari va mansabdor shaxslar majburlov choralari qo'llash huquqiga ega bo'ladi. Ba'zi vaqtlarda bu choralari huquqiy tartibotni, jamoat tartibini, harakatlarni amalga oshirishning o'rnatilgan tartibini ta'minlovchi choralari sifatida namoyon bo'ladi.

Ayrim hollarda esa, majburlov choralari huquqbuzarlikni (nojo'ya xatti- harakatni) sodir etgan shaxsni jazolashga qaratilgan bo'ladi. Bu – intizomiy, moddiy, ma'muriy yoki jinoiy xususiyatdagi choralari sifatida namoyon bo'ladi.

Majburlov choralari shaxsning qonunga xilof xulqini cheklashga, shuningdek, turli ijtimoiy munosabatlardagi qonuniy tartibni qayta tiklashga qaratiladi.

Boshqaruv usullari *ma'muriy (to'g'ri)* va *iqtisodiy (tartibga soluvchi)* usullarga bo'linadi.

Ma'muriy usullar - boshqaruv subyekting obyekti (fuqarolarga, yuridik shaxslar, davlat xizmatchilariga) bir tomonlama tartibda davlat-hokimiyat ta'sirini ko'rsatishi orqali ifodalanadi.

Boshqaruvni amalga oshiruvchi subyekt tegishli shaxslar uchun bajarilishi majburiy bo'lgan va yuridik oqibatlarni keltirib chiqaradigan huquqiy aktlarni qabul qiladi. Qabul qilingan qarorning, buyruqning yoki farmoyishning bajarilmaganligi intizomning buzilishi hisoblanib, aybdor shaxsga nisbatan qonunda belgilangan majburlov choralari qo'llaniladi.

Davlat boshqaruvi ideologiyasi o'z tarkibida to'g'ridan-to'g'ri hokimiyat ta'sirini ko'rsatishning ma'muriy usullari mavjud bo'lishini talab etadi. Keng ma'noda, *boshqaruv usullari* ijro hokimiyatining birligini, davlat boshqaruvi turli subyektlari o'zaro munosabatida tartib-intizomni, shuningdek, ijro hokimiyati organlari funksiyalanishining qonuniyligini ta'minlaydi.

Boshqaruv usullari mazkur usullar yo'naltirilgan shaxslarning ongiga, irodasiga va xulq-atvoriga ta'sir ko'rsatadi. Bu usullarni amalga oshirish huquq subyektlariga to'g'ridan-to'g'ri iqtisodiy ta'sirni, moddiy-mulkiy natijalarni keltirib chiqarmaydi.

Ma'muriy usullarda obyektlar o'z hohishiga ko'ra boshqaruvni amalga oshirish imkoniyatiga ega emas, ular belgilangan ma'muriy tartib doirasida va qabul qilingan ko'rsatmalarni bajarishga majburdirlar.

Huquq subyektlariga to'g'ridan-to'g'ri ta'sir etish (ma'muriy) usullaridan foydalanmasdan, davlat boshqaruvining maqsad va vazifalariga

erishib bo'lmaydi. *To'g'ridan-to'g'ri ta'sir etish* – bu ma'lum bir vakolatga ega bo'lgan yuqori turuvchi mansabdor shaxs yoki boshqaruv subyekti tomonidan bo'yruq, farmoyishning qabul qilinishidir.

Ma'muriy usullar boshqariluvchilarning moddiy manfaatlariga ta'sir ko'rsatish, ya'ni moddiy naf yoki moddiy rag'batlantirish olishni nazarda tutmagan.

Namunali xulq-atvoriga o'rnatilgan ko'rsatmalarga ixtiyoriy rioya qilish orqali erishiladi, ya'ni bunda asosiy ta'sir ko'rsatish vositasi *axloqiy xususiyatga* ega bo'ladi.

Iqtisodiy munosabatlarga to'g'ridan-to'g'ri (ma'muriy) ta'sir ko'rsatish davlatning iqtisodiy manfaatlarini qondirilishini ta'minlashda zarurdir. Iqtisodiyot sohasiga davlatning ta'siri quyidagilarda namoyon bo'ladi: *birinchidan*, iqtisodiy faoliyat ma'lum bir turlarining faqat davlat tomonidan amalga oshirilishi (masalan, soliq, bojxona faoliyati); *ikkinchidan*, davlat tashkilotlari xo'jalik faoliyatini boshqarish va markazlashgan holda tartibga solish; *uchinchidan*, davlat mulki obyektlarini boshqarish; *to'rtinchidan*, iqtisodiyot sohasida davlat kontroli va nazoratini amalga oshirish; *beshinchidan*, ro'yxatga olish, ruxsat berish (litsenziya) faoliyatini amalga oshirish va h.k.lar.

Ma'muriy usullarni turli asoslarga ko'ra *tasniflash* mumkin. Jumladan:

1) *ifodalash shakliga ko'ra* ma'muriy usullar: a) *huquqiy* (normativ huquqiy aktlarda nazarda tutilgan va huquqiy mazmunga ega bo'lgan) usullar; b) *tashkiliy* (boshqaruv subyekti tomonidan tashkiliy-boshqaruv harakatlarini amalga oshirish) usullariga bo'linadi;

2) *ma'muriy-huquqiy xususiyatlarga asoslanib*, ular: a) *normativ* (normativ huquqiy aktlarni qabul qilish maqsadida qo'llaniladigan) usullar; b) *individual* (yakka ma'muriy huquqiy aktlarni qabul qilishda qo'llaniladigan) usullarga bo'linadi;

3) *boshqaruv obyektiga ta'sir ko'rsatish darajasiga ko'ra* ma'muriy usullar: a) *imperativ*, ya'ni taqiqlarni, to'g'ridan-to'g'ri ma'muriy buyruqlarni, davlat-hokimiyat ko'rsatmalarini nazarda tutuvchi, shuningdek, tegishli harakatlarni sodir etish yoki tegishli xulq-atvorni amalga oshirishga majburlovchi usullar; b) *vakolat beruvchi*, ya'ni ma'lum bir harakatlarni amalga oshirish yoki boshqaruvning tegishli aktini qabul qilishga ruxsat beruvchi usullar; v) *rag'batlantiruvchi* va *tavsiya beruvchi*, ya'ni rag'batlantirish yoki ma'lum bir harakatlarni amalga oshirish bo'yicha tavsiyalarni beruvchi usullarga bo'linadi.

Boshqaruvning *tartibga soluvchi (iqtisodiy)* usullarini qo'llash orqali boshqaruv obyektlari tomonidan namunali xulq-atvoriga erishilganida,

ularning iqtisodiy yoki moddiy manfaatlarini qondirish ta'minlanadi. Boshqaruv subyekti boshqariluvchi obyektlarning individual (yakka) manfaatlariga ta'sir etish orqali boshqaruvning maqsad va vazifalarining bajarilishiga shart-sharoit yaratib beradi.

Moddiy (yoki iqtisodiy) tartibga solish orqali boshqariluvchi obyektlar tomonidan o'z faoliyatlarida o'rnatilgan tartib va ko'rsatmalarga rioya etishi ta'minlanadi. SHu tariqa *boshqaruvning ichki apparati* (masalan, davlat organlarida xizmatchilarni moddiy rag'batlantirish, mansabdor shaxslar uchun moddiy va mulkiy imtiyozlar berish) hamda *iqtisodiy munosabatlarning rivojlanishi* (masalan, iqtisodiyotga yangi ishlanmalarni joriy etishni tartibga solish, iqtisodiyotning ma'lum bir sohalarini qo'llab-quvvatlash, soliq imtiyozlarini berish) ta'minlanadi.

Davlat organlari tomonidan boshqariluvchilarga samarali boshqaruv ta'sirini ko'rsatish – iqtisodiy usullarni «egri» yo'l bilan qo'llash orqali erishiladi.

Boshqaruvni tartibga soluvchi (iqtisodiy) usullari quyidagi *o'ziga xos xususiyatlarga* ega: a) boshqaruvning nazarda tutilgan natijalariga erishish uchun, boshqariluvchi shaxslarning ongi va irodasiga ta'sir ko'rsatish; b) boshqariluvchi subyektlarning manfaatlariga, ehtiyojlariga ta'sir ko'rsatish orqali, ularning namunali xulq-atvorda bo'lishini ta'minlashning real boshqaruvini tashkil etish; v) jismoniy va yuridik shaxslarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini buzishga qaratilgan harakatlar va qarorlarni ma'muriy hamda sud tartibida shikoyat qilinishini ta'minlash; g) ma'lum bir harakatlarni amalga oshirish va qarorlarni qabul qilishni belgilovchi boshqaruv aktlarini chiqarish; d) boshqaruv harakatlarini amalga oshirish usullari qaratilgan shaxslarga xatti-harakat (xulq-atvor)ni tanlash imkoniyatini berish; e) tartibga solishning normativ o'rnatilishi va h.k.lar.

Boshqaruvning iqtisodiy usullari, ma'muriy usullar singari, faqatgina normativ hujjatlar asosida amalga oshirilishi mumkin. Boshqaruv bu usullarining tartibga solish ta'siri - boshqaruv sohasidagi ularning muhimligi, ahamiyatliligi va samaradorligi bilan ifodalanishi kerak.

Ba'zi huquqshunos olimlar tomonidan bozor iqtisodiyotini davlat tomonidan egri (iqtisodiy) tartibga solishning quyidagi elementlari ham ko'rsatib o'tiladi: davlat axboroti va prognozi; dasturlar, kontraktlar va buyurtmalar; baho, daromad, aholi bandligi, professional tayyorgarlikni tartibga solish; soliq va amartizatsiyaviy siyosat.

Ma'muriy va iqtisodiy usullar turlicha mazmunga va ahamiyatga ega bo'lsalar ham, amaliyotda ular chambarchas bog'liqdir. Ular boshqaruv mazmuniga ega ekanligi; qo'llash subyektlari; boshqaruv ta'sirining

obyekti; boshqaruvning maqsadiga erishish va vazifalarini bajarish; boshqaruv ta'sirini amalga oshirish shakli (ma'muriy yoki boshqaruvning huquqiy aktini qabul qilish) bo'yicha umumiy xususiyatlarga egadir. Shu bilan birga davlat boshqaruvining turli sohalarida u yoki bu boshqaruv usullaridan foydalanish ko'p uchrab turadi. Masalan, davlat xavfsizligi organlari yoki ichki ishlar organlari faoliyatini tashkil etish va amalga oshirishda ma'muriy usullar ko'proq qo'llaniladi; ta'lim, fan va sog'liqni saqlash sohalarida ma'muriy usullar bilan bir qatorda, iqtisodiy usullar katta ahamiyatga ega bo'ladi; sanoat sohasida ma'muriy usullarga qaraganda, iqtisodiy usullar ko'proq qo'llaniladi.

Ma'muriy va iqtisodiy usullar birgalikda boshqaruv ta'sirining tegishli usullar va vositalar tizimini tashkil etadi.

Yu.M.Kozlov, boshqaruv usullarining ishontirish va majburlash turlaridan tashqari, tegishli harakatlarning aniq maqsadlaridan kelib chiqqan holda, ularni uch guruhga bo'ladi: *birinchidan, boshqaruv ta'siri usullari*. Bunda boshqaruv subyekti va obyekti o'rtasidagi munosabatlarga xos bo'lgan barcha xususiyatlar bevosita o'z ifodasini topadi; *ikkinchidan, ijro hokimiyati organlari ishini tashkil etish usullari*. Bu usullar apparat ahamiyatiga ega bo'lib, samarali boshqaruv ta'sirini ko'rsatish uchun zarur bo'lgan shart-sharoitlarni yaratib beradi. Mazkur usullarga huquqiy (masalan, apparat xodimlari o'rtasida javobgarlikni o'rnatish, vakolatlarni taqsimlash) va huquqiy bo'lmagan (masalan, matematik, ijtimoiy, tadqiqot) vositalar kiradi. Bunday usullardan boshqaruv ta'siri doirasida foydalaniladi; *uchinchidan, boshqaruv harakatlarini amalga oshirish usullari*. Bu usullar protseduraviy xususiyatga ega (masalan, boshqaruv qarorlarini qabul qilishning, kontrol-nazorat harakatlarini amalga oshirishning ma'lum bir usullari mavjud).

Ma'muriy-huquqiy usullar (boshqaruv usullari) turli ko'rinishlarda: xulq-atvor qoidalarini o'rnatishda; aniq vazifalarni berishda; ma'lum bir harakatlarni sodir etishni belgilashda; lavozimga tayinlashda; boshqaruv munosabatlari ishtirokchilarining qonuniy talablarini qondirishda; ma'lum bir harakatlarni taqiqlashda; turli xildagi ruxsatnomalar berishda; ro'yxatga olish faoliyatini amalga oshirishda; kontrol va nazorat olib borishda; moddiy va axloqiy rag'batlantirishda; moddiy sanksiyalarni qo'llashda; ma'muriy nizolarni hal etishda; davlat buyurtmalarini rasmiylashtirishda; ma'muriy majburlov choralarini qo'llashda va h.k.larda namoyon bo'lishi mumkin.

Insonlarni qonunlarga, huquqiy tartib-intizomga rioya qilish, bo'ysinish ruhida tarbiyalash boshqaruv huquqiy aktlarini va harakatlarini ixtiyoriy

amalga oshirilishini ta'minlashda katta ahamiyatga egadir. Ayrim hollarda, fuqarolarning o'z huquq va majburiyatlarini bilishi, o'z-o'zidan huquqiy ko'rsatmalarning bajarilishiga, shaxsning intizomlilikiga olib keladi.

Davlat, mahalliy va shaxsiy faoliyat yutuqlari va ijobiy natijalari to'g'risidagi axborotlar tizimini shakllantirish ham katta ahamiyatga egadir. Ishontirish shakllariga ko'rgazmalarni tashkil etish, konkurs'larni o'tkazish, ma'lum bir dasturlarni, ommaviy tadbirlarni amalga oshirish ham kiradi.

Insonlarning xulq-atvoriga shaxsga bo'lgan ishonch, jamoadagi muhit, ishni aniq tashkil etish, samarali nazoratni amalga oshirish ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Insonlarga samarali tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish, aybdor shaxslarga o'z vaqtida va adolatli javobgarlik choralari qo'llash, qonunga zid xatti-harakatlarga qarshi kurashishning yaxshi tashkil etilganligi ham ko'pchilikda namunali xulq-atvorning shakllanishiga, qonun talablariga mos xulq-atvorni amalga oshirishga (ishontirishga) xizmat qiladi va h.k.lar.

Rag'batlantirish tushunchasi va uning turlari. **Boshqaruvning samarali usullaridan yana biri - bu rag'batlantirishdir. Rag'batlantirish - manfaatdorlik, ong orqali insonlarning irodasini belgilangan foydali ishni bajarishga yo'naltiruvchi ta'sir etish usulidir. Rag'batlantirish ma'lum bir ishlarning bajarilishiga, moddiy va axloqiy manfaatdorlikning vujudga kelishiga olib keladi.**

Hozirgi vaqtda, boshqaruvning rag'batlantirish usulini tartibga soluvchi huquqiy normalar (qonunchilik) shakllangan bo'lib, rivojlanish jarayonidadir. Bunga konstitutsiyaviy, ma'muriy, mehnat va boshqa huquq normalarini kiritishimiz mumkin. Huquqiy tartibga solingan rag'batlantirish, A.V.Malkoning fikricha, bu - ixtiyoriy, maqsadga muvofiq va xurmatga sazovor xulq-atvorni ma'qullashning yuridik shakli va chorasi bo'lib, uni amalga oshirish natijasida subyekt mukofotlanadi (ya'ngi unga nisbatan foydali oqibatlar vujudga keladi).

Amaldagi huquqiy normalar yordamida rag'batlantirish choralari; uni qo'llash asoslari; hokimiyat subyektining rag'batlantirish bo'yicha vakolati; rag'batlantirish tartibi mustahkamlangan.

Boshqaruvning rag'batlantirish usulini tartibga solishda ma'muriy-huquqiy normalarni tutgan o'rni kattadir. Ular orqali rag'batlantirishning turli choralari, keng ko'lamdagi rag'batlantirish asoslari va rag'batlantiriluvchi shaxslar doirasi belgilab beriladi.

D.N.Baxraxning ko'rsatib o'tishicha, rag'batlantirish - ijro hokimiyati faoliyatining usuli sifatida quyidagi o'ziga xos xususiyatlarga egadir: 1) hokimiyat subyektidan ijobiy baholanadigan xizmat, xatti-harakat

- rag'batlantirishning faktik asosi bo'lib hisoblanadi; 2) rag'batlantirish sodir etilgan xatti-harakatlarni baholash bilan bog'liqdir; 3) rag'batlantirish ma'lum bir individual yoki jamoa subyektlariga nisbatan qo'llaniladi; 4) rag'batlantirish - axloqiy ma'qullash, huquqlar, imtiyozlar, moddiy qimmatliklar berishdan iboratdir; 5) u orqali rag'batlantiriluvchi irodasiga manfaatdorlik, emotsiya, ong orqali egri ta'sir ko'rsatiladi.

Rag'batlantirish - ko'pgina insonlarda mavjud bo'lgan ularni faoliyatini baholash, xizmatini tan olish hamda ular amalga oshirayotgan faoliyatga e'tibor qaratish ehtiyoji bilan bog'liqdir.

Boshqaruv faoliyatini amalga oshirishning umumiy prinsiplaridan, rag'batlantirishning - *asoslantirilganlik*, *operativlik* va *oshkoralik* prinsiplari kelib chiqadi. Ularga amal qilish rag'batlantirish usulining samarali qo'llanilishini ta'minlaydi.

Rag'batlantirish faoliyatining oshkoraligi - rag'batlantirilgan shaxs uchun ham, uni o'rab turgan muhit uchun ham katta ahamiyatga egadir. U rag'batlantirilgan shaxsning obro'-e'tiborini oshiradi, o'rab turgan muhitning unga nisbatan bo'lgan munosabatini yaxshilaydi, ko'pgina shaxslarga namunali ta'sir ko'rsatadi.

Huquqiy tartibga solingan rag'batlantirish qonunlar, davlat rahbari, ijro hokimiyati organlari, davlat va nodavlat tashkilotlarining aktlari bilan o'rnatiladi.

Boshqaruv harakatlarini amalga oshirish usuli sifatida, rag'batlantirish, tartibga soluvchilik ta'sirini ko'rsatish usullarining tizimini ifodalaydi. Ijobiy baholanadigan xatti-harakatlarning turli-tumanligi sababli, ularga nisbatan qo'llaniladigan rag'batlantirish vositalari ham har xildir.

Rag'batlantiriluvchi shaxsga ta'sir ko'rsatishning barcha ijobiy tartibga solish vositalarini uch guruhga: a) *axloqiy*; b) *moddiy*; v) *aralashga* bo'lish mumkin. Masalan, moddiy rag'batlantirishni olib ko'radigan bo'lsak, u qimmatli sovg'alar berishda ifodalanadi.

Rag'batlantirish choralari bir vaqtning o'zida ham moddiy, ham axloqiy bo'lishi mumkin. Masalan, bunday aralash shakldagi ta'sir ko'rsatishga (rag'batlantirishga) - muddatidan oldin navbatdagi darajani berishni kiritish mumkin.

O'zbekiston Respublikasining Mehnat kodeksining 180-moddasiga binoan ishdagi yutuqlar uchun xodimga nisbatan rag'batlantirish choralari qo'llanilishi mumkin. Rag'batlantirish turlari, ularni qo'llash tartibi, afzallik va imtiyozlar berish jamoa shartnomalari, ichki mehnat tartib-qoidalari va boshqa lokal hujjatlarda, jamoa kelishuvlarida, intizom to'g'risidagi ustav va nizomlarda belgilab qo'yiladi. Xodimlar mehnat sohasida davlat va

jamiyat oldidagi alohida xizmatlari uchun davlat mukofotlariga taqdim etilishi mumkin. Ish haqi, mukofotlar, qo'shimcha to'lovlar, ustamalar va mehnat haqi tizimida nazarda tutilgan boshqa to'lovlar rag'batlantirish turlariga kirmaydi.

Yuqorida o'rnatilgan talab umumiy bo'lib, barcha sohada davlat va nodavlat tashkilotlari unga amal qilishi lozim. Aniq bir sohada qo'llaniladigan rag'batlantirish choralari bilan tanishib chiqadigan bo'lsak, rag'batlantirishning mazmun-mohiyati va ahamiyati to'g'risida tushunchalarni yanada boyitish mumkin.

Sport tashkilotlari. "Dinamo", "Yoshlik", "Talaba" sport jamiyatlari, Mudofaaga ko'maklashuvchi "Vatanparvar" tashkiloti.

Sport tashkilotlari – O'zbekistonda sport tashkilotlari va sport jamiyatlari ancha yillardan buyon faoliyat ko'rsatib kelmoqda. Respublika mustaqillikka erishgandan so'ng, yangi Nizomlari ishlab chiqildi. Ijtimoiy-madaniy va aholining ishlab chiqarishdagi faoliyatlariga asoslangan holda sport jamiyatlarining nomlari o'zgartirildi va ular birlashtirildi. Ular O'zbekiston Respublikasi jismoniy tarbiya va davlat sport qo'mitasi sifatida Respublikada jismoniy tarbiya, sport, xalq milliy o'yinlarini aholining kundalik turmushiga singdirish va ularga bevosita bog'liq bo'lgan qator tadbirlarni olib borish bilan shug'ullanadi. Uning asosiy maqsadi va vazifalari alohida Nizomida qayd etilgan.

Sport tashkilotlarining eng asosiy vazifalari quyidagi faoliyatlarga qaratilgan:

- boshqaruvchilik qarorlarini tayyorlash, qabul qilish va ularni amalda qo'llash;
- boshqarish bilan bog'liq bo'lgan barcha faoliyatlarni tashkil qilish va ish yuritish;
- eng muhim faoliyatlarni yo'lga solish (regulirovka);
- barcha ishlarni hisobga olib borish va ularni nazorat qilish;
- amalda bajarilgan faoliyatlarni tahlil qilish, bajarish, ularga tanqidiy qarash va hokazo.

Respublika miqyosidagi barcha sport tashkilotlari va sport jamiyatlari o'z faoliyatlarini talab darajasida yuritish uchun **yuqori davlat organlarining ko'rsatmalariga itoat etishi zarur**. Shu bilan birga o'zlarining quyi tarmoqlar faoliyatini nazorat qilib boradi va ish natijalarining ijrosini talab qiladi. Sport tashkilotlari va jamiyatlari hamda ularning quyi tarmoqlarida turli xil qarorlarni ishlab chiqish, ularni qabul

qilish va amalga oshirish **faoliyatlari yagona tartibda** olib boriladi. Bunda quyidagi faoliyatlardan foydalanishga to'g'ri keladi:

1. Rejalar asosida yig'ilish (majlis) kun tartibini belgilash.
2. Asosiy masalalar buyicha materiallar (ma'lumotlar, dalillar) yig'ish.
3. Ma'ruza (hisobot, nutq, mulohaza va hokazo) tayyorlash.
4. Yig'ilishgacha qaror loyihasini tayyorlash.
5. Yig'ilish jarayonida barcha ma'ruza, muzokaralar, nutqlar, chiqishlar bayonini yozib borish.
6. Yig'ilish oxirida qaror loyihasini muhokama qilish va o'zgartirishlar kiritish.
7. Qarordagi asosiy vazifa, topshiriqlardan ko'chirmalar olib, tegishli rahbar va tashkilotlarga jo'natish.

Majlis kun tartibi va muhokama qilinadigan masalalar qatoriga asosan kuyidagilar kiritilishi zarur:

1. Yuqori tashkilotlarning qarorlari, ko'rsatmalari asosida vazifalarni belgilash va ularning bajarilish yo'llarini ishlab chiqish.
2. Qilingan ishlar yuzasidan hisobot va ma'lumotlar berish.
3. Musobaqalarning kalendar rejaları, Nizomlar, sport unvonlar (darajalar) va hokazolar tasdiqlash.
4. Sport tashkilotlari, sport maktablari, murabbiylar va boshka mansabdor shaxslarni ish lavozimiga tasdiqlash yoki ishdan ozod etish va boshkalar.

Yuqori tashkilotlar qabul qilgan qarorlarni hayotga singdirishda o'zlarining tarmoqlari orqali ish tutadi. Qarorlarda ko'rsatilgan topshiriq va vazifalarning amalga oshirilayotgani, ularning bajarilayotganligi haqidagi ma'lumotlar hisobot, bildirish yo'li bilan yuqori tashkilotlarga ma'lum qilanadi.

Eng zarur faoliyatlarni demokratik tamoyillar yo'li bilan hal etishda yig'ilish qarorlarining mohiyati kattadir va ular doimiy ravishda qo'llanilishi lozim bo'lgan tashkiliy jarayonlardan hisoblanadi.

Qarorlarning bajarilishi, asosan yo'nalishni belgilashdan iborat bo'lib, ular:

1. O'zbekiston Prezidentining farmonlari, Vazirlar Mahkamasining qarorlari.
2. O'zbekiston Respublikasi Sport vazirligi qaror va buyruqlaridan iborat.

Bular asosan sport jamityalari, Sport menejmenti bilan bog'liq bo'lgan Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi, Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi tizimlariga tegishlidir. O'zbekiston Prezidenti devoni tarkibida

jamiyat oldidagi alohida xizmatlari uchun davlat mukofotlariga taqdim etilishi mumkin. Ish haqi, mukofotlar, qo'shimcha to'lovlar, ustamalar va mehnat haqi tizimida nazarda tutilgan boshqa to'lovlar rag'batlantirish turlariga kirmaydi.

Yuqorida o'rnatilgan talab umumiy bo'lib, barcha sohada davlat va nodavlat tashkilotlari unga amal qilishi lozim. Aniq bir sohada qo'llaniladigan rag'batlantirish choralari bilan tanishib chiqadigan bo'lsak, rag'batlantirishning mazmun-mohiyati va ahamiyati to'g'risida tushunchalarni yanada boyitish mumkin.

Sport tashkilotlari. "Dinamo", "Yoshlik", "Talaba" sport jamiyatlari, Mudofaaga ko'maklashuvchi "Vatanparvar" tashkiloti.

Sport tashkilotlari – O'zbekistonda sport tashkilotlari va sport jamiyatlari ancha yillardan buyon faoliyat ko'rsatib kelmoqda. Respublika mustaqillikka erishgandan so'ng, yangi Nizomlari ishlab chiqildi. Ijtimoiy-madaniy va aholining ishlab chiqarishdagi faoliyatlariga asoslangan holda sport jamiyatlarining nomlari o'zgartirildi va ular birlashtirildi. Ular O'zbekiston Respublikasi jismoniy tarbiya va davlat sport qo'mitasi sifatida Respublikada jismoniy tarbiya, sport, xalq milliy o'yinlarini aholining kundalik turmushiga singdirish va ularga bevosita bog'liq bo'lgan qator tadbirlarni olib borish bilan shug'ullanadi. Uning asosiy maqsadi va vazifalari alohida Nizomida qayd etilgan.

Sport tashkilotlarining eng asosiy vazifalari quyidagi faoliyatlarga qaratilgan:

- boshqaruvchilik qarorlarini tayyorlash, qabul qilish va ularni amalda qo'llash;
- boshqarish bilan bog'liq bo'lgan barcha faoliyatlarni tashkil qilish va ish yuritish;
- eng muhim faoliyatlarni yo'lga solish (regulirovka);
- barcha ishlarni hisobga olib borish va ularni nazorat qilish;
- amalda bajarilgan faoliyatlarni tahlil qilish, bajarish, ularga tanqidiy qarash va hokazo.

Respublika miqyosidagi barcha sport tashkilotlari va sport jamiyatlari o'z faoliyatlarini talab darajasida yuritish uchun **yuqori davlat organlarining ko'rsatmalariga itoat etishi zarur**. Shu bilan birga o'zlarining quyi tarmoqlar faoliyatini nazorat qilib boradi va ish natijalarining ijrosini talab qiladi. Sport tashkilotlari va jamiyatlari hamda ularning quyi tarmoqlarida turli xil qarorlarni ishlab chiqish, ularni qabul

qilish va amalga oshirish **faoliyatlari yagona tartibda** olib boriladi. Bunda quyidagi faoliyatlardan foydalanishga to'g'ri keladi:

1. Rejalar asosida yig'ilish (majlis) kun tartibini belgilash.
2. Asosiy masalalar buyicha materiallar (ma'lumotlar, dalillar) yig'ish.
3. Ma'ruza (hisobot, nutq, mulohaza va hokazo) tayyorlash.
4. Yig'ilishgacha qaror loyihasini tayyorlash.
5. Yig'ilish jarayonida barcha ma'ruza, muzokaralar, nutqlar, chiqishlar bayonini yozib borish.
6. Yig'ilish oxirida qaror loyihasini muhokama qilish va o'zgartirishlar kiritish.
7. Qarordagi asosiy vazifa, topshiriqlardan ko'chirmalar olib, tegishli rahbar va tashkilotlarga jo'natish.

Majlis kun tartibi va muhokama qilinadigan masalalar qatoriga asosan kuyidagilar kiritilishi zarur:

1. Yuqori tashkilotlarning qarorlari, ko'rsatmalari asosida vazifalarni belgilash va ularning bajarilish yo'llarini ishlab chiqish.
2. Qilingan ishlar yuzasidan hisobot va ma'lumotlar berish.
3. Musobaqalarning kalendar rejaları, Nizomlar, sport unvonlar (darajalar) va hokazolar tasdiqlash.
4. Sport tashkilotlari, sport maktablari, murabbiylar va boshka mansabdor shaxslarni ish lavozimiga tasdiqlash yoki ishdan ozod etish va boshkalar.

Yuqori tashkilotlar qabul qilgan qarorlarni hayotga singdirishda o'zlarining tarmoqlari orqali ish tutadi. Qarorlarda ko'rsatilgan topshiriq va vazifalarning amalga oshirilayotgani, ularning bajarilayotganligi haqidagi ma'lumotlar hisobot, bildirish yo'li bilan yuqori tashkilotlarga ma'lum qilnadi.

Eng zarur faoliyatlarni demokratik tamoyillar yo'li bilan hal etishda yig'ilish qarorlarining mohiyati kattadir va ular doimiy ravishda qo'llanilishi lozim bo'lgan tashkiliy jarayonlardan hisoblanadi.

Qarorlarning bajarilishi, asosan yo'nalishni belgilashdan iborat bo'lib, ular:

1. O'zbekiston Prezidentining farmonlari, Vazirlar Mahkamasining qarorlari.
2. O'zbekiston Respublikasi Sport vazirligi qaror va buyruqlaridan iborat.

Bular asosan sport jamityalari, Sport menejmenti bilan bog'liq bo'lgan Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi, Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi tizimlariga tegishlidir. O'zbekiston Prezidenti devoni tarkibida

hamda Vazirlar Mahkamasi qoshida maxsus nazorat komissiyalari tashkil etilgan. Ularning faoliyati barcha davlat va jamoat tashkilotlarining tashkiliy tuzilishida aks ettirilgan. Shuningdek barcha vazirliklarda ham qarorlarning ijrosini nazorat qiluvchi, tekshiruvchi xuquqiga ega bo'lgan xodimlar faoliyat ko'rsatadi. Har bir idora, tashkilot va ularning boshqarmalari, bo'limlari o'z sohalari bo'yicha qarorlarning ijrosini kuzatish, nazorat qilish, tekshirish huquqlariga egadir. Komissiyalar tuziladi. Ularga asosiy yo'l-yo'riqlar ko'rsatadi va komissiyalar xulosalarini odilona tahlil qilib, tegishli xulosa chiqaradi.

Nazoratlar asosan quyidagi shakllarda namoyon bo'ladi:

1. Respublika sport tashkilotlari, turli idoralari va o'quv yurtlaridagi jismoniy tarbiya va sport mutaxassislarining yig'ilishi.
2. Respublika viloyat va tuman sport jamiyatlarining anjumanlari.
3. Respublika, viloyat hokimligi sport bo'limlari hamda sport jamiyatlari kengashlarining kollegiya, Hay'at majlislarida qonun ijrosi haqidagi xisobotlar.
4. Maxsus tuzilgan komissiyalarni joylarga safarbar etish va qonun hamda qarorlarning hayotga singdirilishini o'rganish, ma'lumotlar tayyorlash.
5. Telefonlar orqali aloqa bog'lab turish, qonun va qarorlar ijrosi haqida ma'lumotlar olish.

Uyushgan jismoniy tarbiya jamoasi

Uncha katta bo'lmagan korxonalar, muassasalarning xizmatchilari, ishchilar o'rtasida ommaviy tarbiyaviy ishlarni tashkil etish uchun jismoniy tarbiya jamoasini tuzish mumkin bo'lmasa, soha va tarmoq tartibi bo'yicha birlashgan jamoalar tashkil etiladi.

Birlashgan jamoalarni tuzish to'g'risida tegishli Kengashlar yoki kasaba uyushmalari qo'mitalarining sport jamiyati Kengashi rayosatining qarori bo'lishi lozim.

Jismoniy tarbiya jamoasini tashkil etishning yuqori va takomillashgan shakli sport klubidir. Respublika kasaba uyushmalari federatsiyasining 1991-yil qaroriga asosan, korxonalar sport klubi ommaviy-sog'lomlashtirish va sport ishlari bo'yicha yuqori ko'rsatkichlarga erishgan jismoniy tarbiya jamoalaridagina tashkil etiladi.

Bozor iqtisodiyoti talablaridan kelib chiqqan holda va Respublika hukumatining qarorlariga binoan o'zini-o'zi boshqarish va moliyaviy ta'minlash bo'yicha yirik ishlab chiqarish korxonalarini, sport inshootlari, aholi istiqomat joylarida mustaqil sport klublar tashkil etilmoqda. Ularning o'z sharoitlari asosida Nizom va ustavlari mavjud. Shu asosida ular o'z

faoliyatlarini a'zolik badallari, pullik xizmatlar, tijorat, xomiylik kabi omillar hisobiga yuritadilar. Bularga misol tariqasida «Bunyodkor», «Paxtakor», «Dinamo» kabi sport va futbol klublarini ko'rsatish mumkin. Bunday ish usullari va ilg'or tajribalar viloyatlarning markazlarida tennis, boks, shaxmat, ot sporti, sharqona yakka kurashlar va b.q. sport turlari bo'yicha tashkil etilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi maktab o'quvchilarining «Yoshlik» sport jamiyati

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1999-yil 27-maydagi 271-son qarorini amalga oshirishda Xalq ta'limi vazirligi yangi qadam qo'ydi. Mustaqillik yillarigacha «Yosh kuch» va keyingi yillarda «Mehnat rezervlari» nomi bilan yuritilgan o'quvchi yoshlarning sport jamiyati o'rniga «Yoshlik» sport jamiyati tashkil etildi.

O'zbekiston «Yoshlik» jismoniy tarbiya va sport jamiyati O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi (hozirgi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi), Qoraqolpag'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahar boshqarmalaridagi jismoniy tarbiya va sport jamiyatlari, klublar va boshqa birlashmalarning o'zini o'zi boshqaradigan Respublika jamoat birlashmalari hisoblanadi.

Uning viloyatlar, shahar-tumanlarda quyi tarmog'i mavjud. Uyushmaning asosiy maqsadi maktab va professional ta'lim muassasalari o'quvchi-yoshlarini ommaviy sport tadbirlariga jalb etish, iqtidorli yoshlarning sport mahoratlarini oshirishga qaratilgan. Bu yo'lda «Umid nihollari» va «Barkamol avlod» o'yinlari sport musobaqalarini tashkil qilish bilan asosiy faoliyat ko'rsatadi. Jamiyatning nizomi va ustavi mavjud. Maktab o'quvchilarining «Umid nihollari» Respublika musobaqalari muvaffaqiyatli o'tkazilib kelinmoqda. Uning Nizomi asosida musobaqalar to'rt bosqichga (jamoalar, tuman-shahar, viloyat va respublika miqyosida) o'tkaziladi. 2002-yilda navbatdagi final musobaqalar Farg'onada o'tkazildi. Bunday musobaqalar uzluksiz ta'limning bir tarmog'i sifatida o'quvchilar, jamoalar va yuqori muassasalarning ommaviy sog'lomlashtiruvchi sport tadbirlarining yo'lga qo'yilishi va eng muhimi «Sog'lom avlod dasturi»ning hayotga singdirilish borasidagi ko'rik-sinov hisoblanadi. Shuningdek «Alpomish» va «Barchinoy» maxsus testlari talablarini bajarishga zamin tayyorlaydi. Mamlakatda o'rta maxsus o'quv yurtlarini yagona tizimga aylantirilishi jismoniy tarbiya va sport harakatida yangi bir bosqichni yaratdi, ya'ni «Barkamol avlod o'yinlari» sport musobaqalarini yagona tizim va talablar darajasida o'tkazishni taqozo etdi. Bunday yirik sport tadbiri 2001-yil 30-apreldan 5-maygacha Jizzax shahrida zo'r tantana bilan

o'tkazildi. Bunday tadbirlar ham to'rt bosqichda o'tkazilish ko'zda tutilganligi, o'quv yurtlari, tuman-shahar va viloyatlar miqyosida yoshlar o'rtasida sportni ommalashtirishga qaratilganligi bilan muhim ahamiyatga egadir.

«Umid nihollari» va «Barkamol avlod» sport musobaqalarini tashkil etishda Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi, Madaniyat vazirligi, Sport vazirligi, sport jamiyatlari o'zaro hamkorlikda faoliyat ko'rsatmoqdalar.

Jamiyatning asosiy maqsad va vazifalari quyidagilar:

- sport, tinchlik, hamkorlik va o'zaro totuvlik g'oyalarini targ'ibot qilish;

- MTT tarbiyalanuvchilari, umumiy o'rta ta'lim maktablari o'quvchilari o'rtasida maktabdan va sinfdan tashqari ommaviy sport va sog'lomlashtirish ishlariga tashkiliy-uslubiy rahbarlik qilish;

- bolalar va o'quvchi yoshlarni, ta'lim tizimi xodimlarini jismoniy tarbiya, sport bilan muntazam shug'ullanishiga jalb qilish;

- sog'lom turmush tarzi ko'nikmalarini shakllantirish, faol dam olishni tashkillashtirish;

- sport turlari bo'yicha respublika terma jamoalari uchun asosiy va zahira tarkibiga malakali sportchilarni tayyorlash va turli musobaqalarda ishtirok etish;

- sport maktablari, sport maktab-internatlari faoliyatini muvofiqlashtirish hamda amaliy, nazariy va uslubiy yordam ko'rsatish.

O'zbekiston "Yoshlik" jismoniy tarbiya va sport jamiyatiga a'zo bo'lish tartibi

Jamiyatga 7 yoshdan boshlab a'zo bo'lish mumkin. Jamiyatga yakka tartibda va jamoa bo'lib a'zo bo'lish belgilanadi.

O'zbekiston Respublikasi va boshqa Respublikalarning fuqarolari, umumta'lim maktablarining, o'quv yurtlarining o'quvchilari va bitiruvchilari, xalq ta'limi tizimi xodimlari jamiyat a'zosi bo'lishlari mumkin.

Jamiyatga a'zolik hohlovchilarning arizasiga asosan jamiyat boshlang'ich tashkilotlarning qarori bilan ham amalga oshiriladi. Umumta'lim maktablarining, o'quv yurtlarining, bolalar va o'smirlar sport maktablarining boshlang'ich tashkilotlari, sport klublari, mehnat jamolari, fuqarolarning birlashmalari jamiyatning jamoa a'zolari bo'lishlari mumkin.

O'zbekiston "Yoshlik" jismoniy tarbiya va sport jamiyatining tashkiliy tuzilmasi

Jamiyatning tashkiliy tuzilmasi quyidagicha:

Jamiyatning markaziy kengashi;

Jamiyatning Qoraqolpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahar kengashlari;

Jamiyatning tuman, shahar kengashlari;

O'quv yurtlarida, tashkilotlarda va xalq ta'limi tizimidagi ta'lim muassasalarida tashkil qilinadigan jismoniy tarbiya va sport klublari jamoalari jamiyatning boshlang'ich tashkilotlari hisoblanadi.

O'zbekiston "Yoshlik" jismoniy tarbiya va sport jamiyati mablag'larini shakllantirish

Jamiyat a'zoliciga qabul qilingan o'quvchi – yoshlar uchun kirish badali yiliga bir marotaba eng kam ish haqining 2 foizi xodimlar uchun 4 foizi miqdorida belgilanadi.

Yetim bolalar, ota-onasining vasiyligidan mahrum bo'lgan bolalar, bolalar uylarida tarbiyalanuvchilar va maxsus maktab-internatlarining o'quvchilari, nogironlar, nafaqadagilar a'zolik va kirish badallari to'lashdan ozod qilinadilar.

A'zolik badallarining 25% bogshlang'ich tashkilotlarda, 25% tuman va shahar kengashlariga, 25% mintaqaviy kengashlariga, 25% Markaziy kengashga yo'llanadi.

"Yoshlik" jismoniy tarbiya va sport jamiyati a'zolarinig huquqlari

Jamiyat a'zolari quyidagi huquqlarga ega:

- sport seksiyalari va sog'lomlashtirish guruhlarida shug'ullanish, sport maktablari, bolalar va o'smirlar jismoniy tayyorgarlik klublari va hokazo;

- ommaviy jismoniy tarbiya bayramlari, festivallari, sport musobaqalarda qatnashish, jamiyat o'tkazadigan o'quv kurslari va seminarlarida o'qish;

- o'quv-mashq mashg'ulotlari va dam olish uchun sport inshootlaridan, jamiyat bazalari va sport jihozlaridan belgilangan tartibda foydalanish;

- jamiyatning sport kiyimini kiyish, jamiyat belgisi va nishonini taqib yurish.

"Yoshlik" jismoniy tarbiya va sport jamiyati a'zolarinig burchlari

- jamiyatning Ustaviga amal qilish;

- jamiyat oldida qo'yilgan asosiy maqsad va vazifalarini amalga oshirishga ko'maklashish;

- har yili a'zolik badallarini to'lash.

"Yoshlik" jismoniy tarbiya va sport jamiyatining huquqlari

- Jamiyat yuridik shaxsning barcha huquqlaridan foydalanadi;

- jamiyat o'z bayrog'iga, ramzi hamda vimpeliga, faxriy yorliqlariga, sport medallariga, diplomlar va ko'krakka taqiladigan nishoniga ega bo'ladi;

- jamiyatning mintaqaviy va shahar va tuman kengashlari bo'lad;
- jamiyat klubi, filial va bo'limlari belgilangan tartibda ta'sis etishi mumkin;
- mintaqaviy kengash tomonidan tasdiqlangan daromad va xarajatlar smetasi;
- yilliy ish rejasi, musobaqalar jadvali va bajarilishi bo'yicha hisobotlar yuritadi.

“Yoshlik” jismoniy tarbiya va sport jamiyatining mintaqaviy kengashlari faoliyati

Jamiyat mintaqaviy kengashlarining yuqori organi besh yilda bir marotaba chaqiriladigan konferensiyasi hisoblanadi.

Mintaqaviy kengashlar yuridik shaxs hisoblanadi. Tuman, shahar kengashlaridan tushadigan a'zolik badallari uchun mintaqaviy Kengashlarida maxsus hisob raqam ochiladi.

Umumiy a'zolarining soniga asosan hisoblanganda a'zolik badallarining 25% mintaqaviy kengashining o'zida qoladi, 25% Markaziy kengashga o'tkazilib beriladi.

Mintaqaviy kengashlarining mablag'lari Markaziy kengash tomonidan tasdiqlangan smetaga asosan ishlatiladi.

“Yoshlik” jismoniy tarbiya va sport jamiyati mintaqaviy kengashlarining me'yoriy hujjatlari

Mintaqaviy kengashlarining quyidagi me'yoriy hujjatlari bo'lishi lozim:

- kengashni tashkil qilish bo'yicha ta'sis konferensiyasi qarori;
- shahar va tuman kengashlarini tashkil qilish bo'yicha qaror;
- shahar va tuman kengashlarining ta'sis konferensiyasi qarorlari;
- shahar va tuman kengashlariga saylangan rais va rais o'rinbosarlarining ro'yxati;
- boshlang'ich tashkilotlar ro'yxati;
- jismoniy tarbiya jamoasi rahbarlari ro'yxati;
- shahar va tuman kengashlari tomonidan a'zolik badallarining bajarilishi bo'yicha tahliliy ma'lumot;
- yig'ilgan a'zolik badallarini belgilangan qismini Markaziy kengashga o'tkazganlik bo'yicha band tasdiqlangan hujjat;
- Markaziy kengash tomonidan tasdiqlangan daromad va Yillik ish rejasi, musobaqalar jadvali.

“Yoshlik” jismoniy tarbiya va sport jamiyati boshlang'ich tashkiloti faoliyatining amalga oshirilishi

Jamiyatning boshlang'ich tashkiloti o'quv yurtlarida, tashkilotlarda va Xalq ta'limi tizimidagi ta'lim muassasalarida tashkil qilinadi.

Maktab jismoniy tarbiya jamoasining kamida 15 nafar a'zosining xohishiga asosan tashkil qilinadi.

Tashkil qilingan har bir boshlang'ich tashkilot jamoa a'zolarining ro'yxati olinadi va tuman, shahar kengashlarida hisobda turadi.

O'z tarkibida 100 nafardan ortiq a'zolari biriktirgan, o'zining zarur sport bazasi, kadrlari bo'lgan va sport ko'rsatkichlari yaxshi bo'lgan boshlang'ich tashkilotga yuridik tashkilot maqomi berilishi mumkin.

Boshlang'ich tashkilot raisligiga o'quv muassasa rahbarlari saylanadi va o'zining amalga oshirgan ishlari to'g'risida vaqti-vaqti bilan tuman kengashiga axborot berib turadi.

Tashkilot a'zolarining ixtiyoriy ravishda bergan a'zolik badallarining 25% boshlang'ich tashkilotning o'zida qoladi, 75 % tuman kengashi hisob raqamiga pul o'tkazish yo'li bilan o'tkazib beriladi. Boshlang'ich tashkilot mablag'ning o'zida qolgan qismini tashkilot a'zolarining musobaqalarda ishtirok etishi, musobaqalar o'tkazish, muassasa sport bazasi uchun birlamchi sport jihozlari sotib olishga va boshlang'ich tashkilot nizomida belgilangan maqsad va vazifalarni bajarish uchun sarflaydi.

“Yoshlik” jismoniy tarbiya va sport jamiyati boshlang'ich tashkilotining me'yoriy hujjatlari

Boshlang'ich tashkilotda quyidagi me'yoriy hujjatlar bo'lishi lozim:

- Boshlang'ich tashkilot a'zolari ro'yxati;
- Boshlang'ich tashkilotni tashkil etish bo'yicha yig'ilish qarori;
- Boshlang'ich tashkilot a'zolarining a'zolikka kirish bo'yicha arizasi yoki umumiy yig'ilish qarori;
- a'zolarida pul yig'ilganligi bo'yicha qaydnoma;
- yig'ilgan a'zolik badallarini belgilangan qismini tuman kengashiga o'tkazganlik bo'yicha bank tasdiqlagan hujjat;
- yilliy ish rejasi, musobaqalar jadvali va bajarilishi bo'yicha hisobot.

“Yoshlik” jismoniy tarbiya va sport jamiyatining shahar, tuman kengashlari faoliyati

Jamiyatning tuman, shahar kengashlarining yuqori organi kamida ikki yilda bir marotaba chaqiriladigan konferensiyasi hisoblanadi.

Tuman, shahar kengashlari yuridik shaxs hisoblanib, bankda o'zining hisob raqamiga ega bo'lish kerak.

Tuman, shahar kengashlari yig'ilgan a'zolik badallaridan nizomda ko'rsatilgan foizini mintaqaviy kengashlariga o'tkazib beradi.

Kengash mablag'lari boshlang'ich tashkilotlarning azolaridan tushgan a'zolik badallaridan shakllanadi.

Badallarning 25% tuman, shahar kengashining o'zida qoladi 50% viloyat kengashiga o'tkazib beriladi.

Tuman, shahar kengashlarining mablag'lari yuqori kengash tomonidan tasdiqlangan smetaga asosan ishlatiladi. "Yoshlik" jismoniy tarbiya va sport jamiyatining shahar va tuman kengashlari uchun kerakli me'yoriy hujjatlar.

Jamiyatning shahar va tuman kengashlari uchun quyidagi me'yoriy hujjatlar bo'lishi lozim:

- Kengashni tashkil qilish bo'yicha ta'xis konferensiyasi qarori;
- Boshlang'ich tashkilotlar va a'zolarining ro'yxati;
- Boshlang'ich tashkilot rahbarlari ro'yxati;
- Jismoniy tarbiya jamoasi rahbarlari ro'yxati;
- Boshlang'ich tashkilotlarda o'tkazilgan yig'ilish bayonlari;
- Boshlang'ich tashkilotlar tomonidan a'zolik badallarining bajarilishi bo'yicha tahliliy ma'lumot;
- Yig'ilgan a'zolik badallarini belgilangan qismini mintaqaviy kengashiga o'tkazilganlik bo'yicha bank tasdiqlagan hujjat.

Sport federatsiyalari – qaysi sport turi bo'lmasin, musobaqalarni tashkil qilish va o'tkazish faoliyatlarini amalga oshiradigan tashkilot. Bunda musobaqa Nizomi, hakamlik ishlari asosiy o'rinda turadi. Shu tufayli mamlakatimizda 90 dan ortiq sport turlari bo'yicha federatsiyalar tashkil etilgan. Ular o'z navbatida olimpiik sport turlari, nonolimpiik sport turlari hamda milliy sport turlari federatsiyalariga bo'linadi. Hozirgi kunda Respublikamizda 25 ta milliy federatsiyalarimiz mavjud (<https://www.olympic.uz/oz/sports-federations>). Ushbu milliy federatsiyalar mamlakatimizda milliy sport turimizni rivojlantirish uni jahon miqyosida nufuzini oshirish bilan birgalikda, milliy qadriyatlarimiz, urf odatlarimiz hamda an'analarimizni tiklash o'sib kelayotgan yosh avlodga sport orqali singdirish kabi vazifalarni ham bajaradi.

Har bir federatsiyaning o'z Nizomi mavjud. Nizomlarda federatsiyalarning tarkibiy tuzilishi, rahbar va xay'atini saylash, ish mazmuni hamda vazifalari, moddiy mablag'lar kabi jihatlar aks ettirilgan.

Federatsiyalarning eng muhim vazifalariga musobaqa koidalarini ishlab chiqish yoki o'zgartirishlar kiritish, musobaqalarning Nizomini tayyorlash, hakamlarning malakasini oshirish, murabbiylarning faoliyatlarini o'rganish kabi talablar kiradi.

Sport federatsiyalari tarkibiga asosan hakamlar va murabbiylar kengashi kiradi. Ular o'z faoliyatlarini mustaqil va alohida olib boradilar.

Hakamlar kengashi musobaqa qoidalarini ishlab chiqishi, bajarilishini doimiy nazorat qilish, yangiliklar kiritish bilan shug'ullanadilar. Musobaqalar asosan, avvaldan tuzilgan va tasdiqlangan Nizomlar asosida o'tkaziladi, ularning yakunlari federatsiya hay'atida ko'rib chiqiladi va hisobot beriladi.

Murabbiylar kengashi ilg'or tajribalarni ommalashtirish, sportchilarning texnik va taktik mahoratlarini takomillashtirish, musobaqalarga tayyorgarlik kabi muhim masalalarni muhokama qiladi. Zarur muammolarni federatsiya hay'atiga tavsiya etadi.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekistonda boshqarish ishlariga jamoatchilik keng jalb qilinmoqda. Demokratik tamoyillarni amalga oshirishda o'zini-o'zi boshqarish, bunda pullik xizmatlar, tijorat va ishlab chiqarish yo'llari bilan moddiy ta'minlashga imkoniyatlar yaratilmoqda. Bu sohada sport jamiyatlari, uyushmalari, assotsiatsiyalar, jamg'armalar va boshqa jamoat tashkilotlari faol ishtirok etmoqdalar.

Sport jamiyatlari, uyushmalari va ular bilan bevosita aloqador bo'lgan tashkilotlar mustaqil faoliyat yuritish evaziga sportchilarning tayyorgarliklarini yaxshilash, ularning mahoratini oshirish, sport buyumlari va jihozlarini xarid qilish, sport inshootlarini kengaytirish, ta'mirlash kabi zarur ishlarni amalga oshirmoqda.

Bunday faoliyatlar, ayniqsa, «Dinamo» sport jamiyati, mudofaaga ko'maklashuvchi «Vatanparvar» tashkiloti va boshqa sport jamiyatlari hamda tashkilotlarida yaxshi yo'lga qo'yilgan.

Respublikada jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirishda sport jamiyatlari, ularning tarmoqlari, ayniqsa, jismoniy tarbiya jamoalari hamda ishlab chiqarish korxonalarini, oliy o'quv yurtlari tarkibidagi sport klublarining hissasi tobora oshib bormoqda. Barcha toifalarda o'tkazilayotgan sport musobaqalarining aniq maqsad yo'lida tashkil etilishida hakamlar, murabbiylarning roli va mas'uliyatlari kengaymoqda.

Boshqarishning jamoat tashkilotlari. "Mahalla", "Sog'lom avlod uchun" va boshqa xayriya jamg'arma uyushmalari, "Ma'naviyat va ma'rifat" markazi, "Yoshlar ittifoqi"ning jismoniy tarbiya va sport sohasidagi vazifalari.

Jismoniy tarbiya va sportni tashkil qilishda jamg'arma va uyushmalarning faoliyati

Mustaqillik sharoiti davrida aholining ijtimoiy turmush darajasini tobora oshirish milliy qadriyatlarni qayta tiklash, ma'naviy-ma'rifiy

Tuman, shahar kengashlari yig'ilgan a'zolik badallaridan nizomda ko'rsatilgan foizini mintaqaviy kengashlariga o'tkazib beradi.

Kengash mablag'lari boshlang'ich tashkilotlarning azolaridan tushgan a'zolik badallaridan shakllanadi.

Badallarning 25% tuman, shahar kengashining o'zida qoladi 50% viloyat kengashiga o'tkazib beriladi.

Tuman, shahar kengashlarining mablag'lari yuqori kengash tomonidan tasdiqlangan smetaga asosan ishlatiladi. "Yoshlik" jismoniy tarbiya va sport jamiyatining shahar va tuman kengashlari uchun kerakli me'yoriy hujjatlar.

Jamiyatning shahar va tuman kengashlari uchun quyidagi me'yoriy hujjatlar bo'lishi lozim:

- Kengashni tashkil qilish bo'yicha ta'xis konferensiyasi qarori;
- Boshlang'ich tashkilotlar va a'zolarining ro'yxati;
- Boshlang'ich tashkilot rahbarlari ro'yxati;
- Jismoniy tarbiya jamoasi rahbarlari ro'yxati;
- Boshlang'ich tashkilotlarda o'tkazilgan yig'ilish bayonlari;
- Boshlang'ich tashkilotlar tomonidan a'zolik badallarining bajarilishi bo'yicha tahliliy ma'lumot;
- Yig'ilgan a'zolik badallarini belgilangan qismini mintaqaviy kengashiga o'tkazilganlik bo'yicha bank tasdiqlagan hujjat.

Sport federatsiyalari – qaysi sport turi bo'lmasin, musobaqalarni tashkil qilish va o'tkazish faoliyatlarini amalga oshiradigan tashkilot. Bunda musobaqa Nizomi, hakamlik ishlari asosiy o'rinda turadi. Shu tufayli mamlakatimizda 90 dan ortiq sport turlari bo'yicha federatsiyalar tashkil etilgan. Ular o'z navbatida olimpiik sport turlari, nonolimpiik sport turlari hamda milliy sport turlari federatsiyalariga bo'linadi. Hozirgi kunda Respublikamizda 25 ta milliy federatsiyalarimiz mavjud (<https://www.olympic.uz/oz/sports-federations>). Ushbu milliy federatsiyalar mamlakatimizda milliy sport turimizni rivojlantirish uni jahon miqyosida nufuzini oshirish bilan birgalikda, milliy qadriyatlarimiz, urf odatlarimiz hamda an'analarimizni tiklash o'sib kelayotgan yosh avlodga sport orqali singdirish kabi vazifalarni ham bajaradi.

Har bir federatsiyaning o'z Nizomi mavjud. Nizomlarda federatsiyalarning tarkibiy tuzilishi, rahbar va xay'atini saylash, ish mazmuni hamda vazifalari, moddiy mablag'lar kabi jihatlar aks ettirilgan.

Federatsiyalarning eng muhim vazifalariga musobaqa koidalarini ishlab chiqish yoki o'zgartirishlar kiritish, musobaqalarning Nizomini tayyorlash, hakamlarning malakasini oshirish, murabbiylarning faoliyatlarini o'rganish kabi talablar kiradi.

Sport federatsiyalari tarkibiga asosan hakamlar va murabbiylar kengashi kiradi. Ular o'z faoliyatlarini mustaqil va alohida olib boradilar.

Hakamlar kengashi musobaqa qoidalarini ishlab chiqishi, bajarilishini doimiy nazorat qilish, yangiliklar kiritish bilan shug'ullanadilar. Musobaqalar asosan, avvaldan tuzilgan va tasdiqlangan Nizomlar asosida o'tkaziladi, ularning yakunlari federatsiya hay'atida ko'rib chiqiladi va hisobot beriladi.

Murabbiylar kengashi ilg'or tajribalarni ommalashtirish, sportchilarning texnik va taktik mahoratlarini takomillashtirish, musobaqalarga tayyorgarlik kabi muhim masalalarni muhokama qiladi. Zarur muammolarni federatsiya hay'atiga tavsiya etadi.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekistonda boshqarish ishlariga jamoatchilik keng jalb qilinmoqda. Demokratik tamoyillarni amalga oshirishda o'zini-o'zi boshqarish, bunda pullik xizmatlar, tijorat va ishlab chiqarish yo'llari bilan moddiy ta'minlashga imkoniyatlar yaratilmoqda. Bu sohada sport jamiyatlari, uyushmalari, assotsiatsiyalar, jamg'armalar va boshqa jamoat tashkilotlari faol ishtirok etmoqdalar.

Sport jamiyatlari, uyushmalari va ular bilan bevosita aloqador bo'lgan tashkilotlar mustaqil faoliyat yuritish evaziga sportchilarning tayyorgarliklarini yaxshilash, ularning mahoratini oshirish, sport buyumlari va jihozlarini xarid qilish, sport inshootlarini kengaytirish, ta'mirlash kabi zarur ishlarni amalga oshirmoqda.

Bunday faoliyatlar, ayniqsa, «Dinamo» sport jamiyati, mudofaaga ko'maklashuvchi «Vatanparvar» tashkiloti va boshqa sport jamiyatlari hamda tashkilotlarida yaxshi yo'lga qo'yilgan.

Respublikada jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirishda sport jamiyatlari, ularning tarmoqlari, ayniqsa, jismoniy tarbiya jamoalari hamda ishlab chiqarish korxonalari, oliy o'quv yurtlari tarkibidagi sport klublarining hissasi tobora oshib bormoqda. Barcha toifalarda o'tkazilayotgan sport musobaqalarining aniq maqsad yo'lida tashkil etilishida hakamlar, murabbiylarning roli va mas'uliyatlari kengaymoqda.

Boshqarishning jamoat tashkilotlari. "Mahalla", "Sog'lom avlod uchun" va boshqa xayriya jamg'arma uyushmalari, "Ma'naviyat va ma'rifat" markazi, "Yoshlar ittifoqi"ning jismoniy tarbiya va sport sohasidagi vazifalari.

Jismoniy tarbiya va sportni tashkil qilishda jamg'arma va uyushmalarning faoliyati

Mustaqillik sharoiti davrida aholining ijtimoiy turmush darajasini tobora oshirish milliy qadriyatlarni qayta tiklash, ma'naviy-ma'rifiy

madaniyatimizni jahon xalqlarining ilg'or madaniyati bilan boyitish «Sog'lom avlod uchun» davlat dasturini amalga oshirish va boshqa sohalarida ko'maklashuvchi jamg'arma uyushmalari tashkil qilindi. Ularning qisqacha faoliyatlari bilan quyida tanishish mumkin.

«Mahalla» xayriya jamg'armasi mahalla oqsoqollari jamoalarini birlashtiruvchi tashkilotdir. Jamg'arilgan mablag'larni kam ta'minlangan oilalar, nogironlar, faxriylarni moddiy rag'batlantirishga, shuningdek, mahallalarda o'tkaziladigan madaniy va ommaviy sport tadbirlariga sarflaydi.

«Sog'lom avlod uchun» jamg'armasi O'zbekiston Prezidentining 1993-yil 4-martidagi «Sog'lom avlod uchun» ordenini ta'xis etish to'g'risidagi farmoni asosida vujudga kelgan va hukumatga qarshi bo'lmagan tashkilotdir. «Sog'lom avlod uchun» davlat dasturini amalga oshirish, ayniqsa o'quvchi-yoshlarning ommaviy sport tadbirlarini tashkil qilish, ularga moddiy yordam ko'rsatishda xizmatlari g'oyat kattadir.

«Yoshlar ittifoqi» o'quvchi yoshlar, talabalarning ta'lim-tarbiya, kasb-hunar, texnikani egallash, salomatlik, sport, madaniyat sohalaridagi faoliyatlarida amaliy jihatdan ko'maklashadi. Respublikamizda «Bolalar» tashkiloti, «Nuroni» xayriya jamg'armasi va shunga o'xshash ko'pgina xayriya jamg'armalari mavjuddir. Ular o'z sohalarida o'tkaziladigan madaniy tadbirlarda ko'maklashadi va belgilangan tartibda moddiy yordam beradi.

Shuni ham ta'kidlash zarurki, yuqorida nomlari qayd etilgan jamg'arma va uyushmalarining viloyat, tuman-shahar bo'limlari, ularning ko'pgina jamoalarda boshlang'ich tashkilotlari amaliy jihatdan faoliyat ko'rsatib, yaxshi samaralarga erishmoqda. Ular faoliyatida ommaviy sport tadbirlari va xalq milliy o'yinlarini tashkil qilishda amaliy jihatdan katta ahamiyat kasb etmoqda.

O'z-o'zini nazorat qilish uchun savollar:

1. Boshqarishning umumdavlat organlariga qaysi organlar kiradi?
2. O'zbekiston Respublikasi Sport vazirligining tashkiliy tuzilmasining ahamiyati qanday?
3. Sport boshqarmalarining faoliyatini tushuntirib bering.

3-MAVZU. SPORT MENEJMENTINING DAVLAT IDORALARI.

REJA:

1. O'quv yurtlariga ega bo'lgan davlat idoralari, ularning jismoniy tarbiya va sport sohasidagi asosiy vazifalari.

2. Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi, Xalq ta'limi vazirligining jismoniy tarbiya va sport ishlarini tashkil qilishdagi ishtiroki.

3. Sog'liqni saqlash vazirligi tizimida jismoniy tarbiya va sportni tashkil qilish, aholining sog'lig'ini muhofaza qilish, «Sog'lom avlod uchun» davlat dasturini amalga oshirishdagi faoliyati.

4. Ichki ishlar, mudofaa, qishloq va suv xo'jaligi, engil sanoat, madaniyat ishlari va boshqa sohalar bo'yicha idora qiluvchi vazirliklarning jismoniy tarbiya va sport ishlarini tashkil qilishdagi asosiy vazifalari.

Tayanch iboralar: davlat idoralari, qonun, qonuniyat, qarorlar, jismoniy tarbiya va sport, boshqarish, boshqarish tamoyillari, boshqarish usullari, boshqarish funksiyasi, tizim, boshqarish tizimi, sport tashkilotlari.

1. O'quv yurtlariga ega bo'lgan davlat idoralari va ularning jismoniy tarbiya va sport sohasidagi vazifalari

Xalq xo'jaligining barcha sohalar bo'yicha mutaxassis xodimlarni tayyorlash ishlari jadallik bilan olib borilmoqda. Bunda taraqqiy etgan mamlakatlarning ish tajribalaridan maqsadli foydalanilmoqda. Hozirgi zamon texnika taraqqiyoti va qo'shma korxonalarining yurtimizda faoliyat ko'rsatishi zamon talablari asosida kadrlar tayyorlashni taqozo etmoqda. Jahon xalqlari kabi O'zbekistonda ham yangi asrda ijtimoiy-iqtisodiy, madaniy va sport taraqqiyoti uchun katta ishlar amalga oshirilmoqda. Ayniqsa, buyuk kelajakning sog'lom avlodlarini tarbiyalab etishtirish, bo'lajak o'qituvchi, shifokor, muhandis, aktyor, rassom va barcha sohalaridagi mutaxassislarni jismoniy kamolot sari etaklash bugunning muhim vazifalaridan biridir. Jismoniy jihatdan barkamol mutaxassislarni tarbiyalab etishtirishda o'quv yurtlariga ega bo'lgan vazirliklar, davlat qo'mitalari, konsernlar, kompaniyalar o'z hissalarini qo'shmoqdalar.

Ma'lumki, o'quv yurtlarining dasturlari hamda o'quv rejalari Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi, Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi tomonidan ishlab chiqilsa-da, ular boshqa sohalaridagi vazirliklar tarkibidagi barcha o'quv yurtlarida bevosita qo'llaniladi.

Shunga ko'ra, o'quv yurtlari uchun ishlab chiqilgan yagona «Jismoniy tarbiya» dasturi barcha turdagi o'quv yurtlarida qo'llaniladi.

O'quv yurtlarining asosiy qismi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi, Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi tarkibida bo'lsa-da, tibbiyot, savdo, qishloq va suv xo'jaligi, texnika, qurilish va boshqa sohalaridagi vazirliklar hamda qo'mitalar tarkibida ham o'rta maxsus va oliy o'quv yurtlari mavjuddir. Ularda jismoniy tarbiya darslari, sport turlari bo'yicha mashg'ulotlar, ommaviy sog'lomlashtiruvchi sport tadbirlari Davlat dasturi asosida olib boriladi. «Alpomish» va «Barchinoy» maxsus testlari asosida bo'lajak mutaxassislar jismoniy kamolotini oshirish ishlari bajariladi.

O'quv yurtlariga ega bo'lgan barcha davlat idoralarida «Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida»gi qonun, «Sog'lom avlod uchun» davlat dasturi, DTS talablari amalga oshiriladi.

2. Maktabgacha va maktab ta'limi, Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirliklarining jismoniy tarbiya va sport ishlarini tashkil qilishdagi ishtiroki.

Ta'lim tizimida barcha fanlar bilan bir qatorda jismoniy tarbiya darslari ham o'zining mazmunan va shaklan o'rnini hamda mohiyatiga ega. Shu tufayli ta'lim tizimidagi umumta'lim maktablari, maxsus maktablar, kollej, litseylar, o'rta va oliy pedagogika o'quv yurtlari, sport maktablari hamda maktabgacha bolalar muassasalarida jismoniy tarbiyaga alohida o'rin berilgan. O'quv yurtlari va turli muassasalarning ish mohiyatiga qarab jismoniy tarbiyaning mazmuni, shakli va xususiyatlari ham o'ziga xosdir. Ularni tashkil qilish va boshqarishning ham alohida xususiyatlari mavjud. Shu tufayli ta'lim tizimiga jismoniy tarbiya va sport ishlarini boshqarish bo'limlari, turli idoraviy va jamoat sport tashkilotlari ham kiradi.

Shu o'rinda aytish kerakki, «Ta'lim to'g'risida»gi qonun asosida hozirgi kunda respublikada ta'lim tizimida keskin o'zgarishlar, islohotlar o'tkazilmoqda.

Jismoniy tarbiya darslari Davlat ta'lim standartlari asosida tashkil etilmoqda. 2024/2025 o'quv yili boshida respublikadagi umumta'lim muassasalari soni 10 943 ta maktablar mavjud bo'lib, 6 mln 776 mingdan ortiq o'quvchilar ta'lim olmoqda. O'rta va oliy pedagogika o'quv yurtlaridagi talabalarning soni ham tobora o'sib bormoqda. Ularda 33 mingdan ortiq o'qituvchilar jismoniy tarbiyadan mashg'ulotlar o'tkazmoqda. Deyarliq barcha o'quv yurtlarida sport zallari, o'yin maydonlari, ba'zi birlarida suv havzalari mavjud. Sportning 20 dan ortiq turlari, bo'yicha har yili «Quvnoq startlar», «Umid nihollari» musobaqalari o'tkazib kelinmoqda. Bu holatlar o'rta va oliy pedagogika o'quv yurtlarida birmuncha ko'proq va sifatliroq tashkil qilinadi. O'quvchi yoshlarning

ko'pchiligi turli sport to'garaklari, sayohatlar ommaviy sport musobaqalarida doimo ishtirok etadi. Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi tizimida turli doirada va toifada tashkil qilingan bolalar va o'smirlar sport maktablari faoliyat ko'rsatadi, ularning o'ziga xos tashkiliy, moliyaviy-xo'jalik tadbirlari mavjud. Ana shularning hammasini uyushtirish va boshqarish uchun juda katta mehnat talab qiladi.

O'quvchi yoshlarning darsdan tashqari sport va sog'lomlashtirish mashg'ulotlarini tashkil qilish va sport musobaqalarini o'tkazishda ularning jamoatchi tashkilotlari, ya'ni «Yoshlik» sport uyushmasi hamda ularning quyi tarmoqlari xizmat qiladi.

Yana shuni ham e'tirof etish kerakki, mustaqillik sharofati bilan milliy qadriyatlar, urf-odatlar tiklanmoqda. Bu juda ko'p ijobiy tomonlarga ega bo'lish bilan birgalikda, maktab o'quvchilari, ayniqsa, mahalliy qizlarning jismoniy tarbiya va sport bilan shug'ullanishlari haqida turli fikr va mulohazalarni ham keltirib chiqarganligi sir emas. Ya'ni, ularning murakkab mashqlarni bajarmasligi, hozirgi mavjud bo'lgan sport kiyim-boshlarini kiyimasligi va hokazolar. Bu haqda Xalq ta'limi vazirligi, Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi o'zining katta anjumanini Farg'onada o'tkazib, ma'lum qarorga keldi. Bu, o'z navbatida, aholining haqli e'tirozlarini inobatga olish va qizlar mashg'ulotlarini talab va zamon sharoitiga moslab o'tkazishda bir qadar olg'a siljish bo'ldi. Lekin mazkur sohada mutaxassislar, qizlarning o'zlari va ba'zi bir ota-onalarning ham jiddiy e'tirozlari borki, qizlarni jismoniy tarbiya va sportdan butunlay uzoqlashtirish mumkin emas.

Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi tizimida bevosita jismoniy tarbiya va sport ishlariga rahbarlik qiluvchi bo'limlar, kabinetlar asosan quyidagi faoliyatlarni amalga oshiradilar:

1. O'quvchi yoshlarning jismoniy kamolotini oshirish, ularni mehnat va hayotga tayyorlash, bunda jismoniy mashqlar bilan mustaqil shug'ullanishni o'rgatish.

2. Sog'lom turmush tarzida jismoniy tarbiya va sportning mohiyatini, o'rnini ongli ravishda tushunishlariga erishish.

3. Jismoniy tarbiya darslari, sport mashg'ulotlari va turli musobaqalarda qatnashish yo'li bilan o'zlarining jismoniy sifatlarini tarbiyalash, jamoa (komanda) ahlligi, o'zaro hurmat va g'oliblik, kurash yo'llarini o'rgatish.

4. Jismoniy tarbiya vositalari orqali mehnatga tayyorgarlik va Vatan himoyasi uchun kuchini ko'paytirishga odatlantirish. Bunda «Alpomish» va «Barchinoy» maxsus testlarini to'la bajarishlariga erishish.

5. Sport cho'qqilarini egallashga chorlash, xalqaro sport maydonlarida respublika obro'yini ko'tarish tuyg'ularini kuchaytirish va vatanparvarlik fazilatlarini rivojlantirish.

Bo'lajak kasbga tayyorlash va qaysi kasb-hunar bo'lmasin, o'z sog'liqlarini mustahkamlashga intilish, kelajakda sog'lom avlod uchun kurash yo'llarini egallash va hokazolar.

Ana shu faoliyatlar o'quv yurtlarida qanday amalga oshirilayotganligi bilan faqat mutasaddi tashkilotlarga emas, balki juda ko'p mutaxassislar, ilmiy xodimlar ham qiziqadi. Ana shularni e'tiborga olgan holda maktab o'quvchilarining jismoniy tarbiya va sportga bo'lgan qiziqishlari hamda ularning jismoniy tayyorgarliklarini o'rganish maqsadida maxsus izlanish va tadqiqot ishlarini olib borish davom etmoqda. Bu tadqiqotlar O'zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universitetining 2016-2017; 2017-2018 hamda 2021 yilgacha mo'ljallangan ilmiy-tadqiqot ishlari rejalarining birinchi yo'nalishi va ilmiy hisobotlarida o'z ifodasini topgan. Shuningdek, bir qator o'quv qo'llanmalari, uslubiy tavsiyanomalar, monografiyalar, ilmiy maqolalar e'lon qilindi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmonlari va Vazirlar Mahkamasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonunni amalga oshirish yo'lida ta'lim vazirliklari yetakchi hisoblanadi. Muassasaviy mansublikdan qat'iy nazar, barcha o'rta maxsus va oliy o'quv yurtlarining o'quv rejalari, dasturlari shu vazirliklar tomonidan ishlab chiqiladi va tasdiqlanadi. Shular qatorida o'quvchi-yoshlar va talabalarining jismoniy tarbiya darslari, ommaviy sog'lomlashtiruvchi sport tadbirlariga ham umumiy qoida va talablar asosida rahbarlik shu vazirlik tomonidan amalga oshiriladi.

O'rta maxsus va oliy o'quv yurtlarining jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlarini tashkil qilish, ularga rahbarlik tartibi, «Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida»gi, «Ta'lim to'g'risida»gi qonunlar hamda davlat ta'lim standartlarida ko'rsatilgan umumiy qoidalar asosiga tayaniladi. Eng muhimi, «Alpomish» va «Barchinoy» maxsus testlari talablarini amalga oshirish ko'zda tutiladi. Bunda Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi tizimi tarkibidagi bir qator maxsus bo'limlar va tashkilotlar faoliyat ko'rsatadi. Bular quyidagilar:

1. Vazirlikning «Jismoniy tarbiya va sport» bo'limi.

2. Oliy o'quv yurtlaridagi jismoniy tarbiya kafedarlari va sport klublari.

Ularning faoliyatiga ko'maklashuvchi sport jamiyatlari ham mavjud, ya'ni: respublika Oliy o'quv yurtlari talabalarining «Talaba» sport uyushmasi, uning viloyatlardagi tarmoqlari (sport klub, sport bo'limi va hokazolar).

O'rta maxsus va oliy o'quv yurtlaridagi jismoniy tarbiya mashg'ulotlari asosan quyidagi vazifalarni hal etishga qaratilgandir:

1. O'quvchi-yoshlar va talabalarining sog'lig'ini mustahkamlash, jismoniy va ma'naviy kamolotini yuksaltirish, iqtidorli sportchilarning mahoratini oshirish bilan bog'liq barcha tadbir hamda faoliyatlarni ta'minlash.

2. Bo'lajak kasb-hunar yo'nalishi asosida jismoniy tarbiya va sportning nazariy bilimlari, amaliy ko'nikmalari hamda ommaviy sport tadbirlarini tashkil qilish usullari bilan qurollantirish.

Ma'lumki, ijtimoiy mehnat va turmush sharoiti bilan bog'liq sohalar juda ko'p. Ular malakali mutaxassis kadrlar tayyorlashni taqozo etadi. Bu yo'lda kasb-hunar kollejlari, turli yo'nalishdagi bilim yurtlari o'z faoliyatlarini davom ettirmoqda. Shu bilan birgalikda, davlat ta'lim standartlari hamda kadrlar tayyorlash milliy dasturi asosida yangidan kollejar, litseylar, gimnaziyalar tashkil etilmoqda. Bunday o'quv yurtlarida jismoniy tarbiya darslari va ommaviy sport turlari birmuncha ustuvor turadi. Ularni uyushtirish va tashkiliy masalalar umumiy qoidalar hamda maxsus Nizomlar asosida olib boriladi. Ularning «Barkamol avlod o'yinlari» va Universiada sport musobaqalari asosiy tadbirlardan biridir.

Yuqorida qayd etilgan barcha turdagi hamda toifadagi o'quv maskanlari, muassasalarida «Jismoniy tarbiya» darslari davlat dasturi asosida tashkil etiladi. O'quvchi-yoshlar va talabalarining «Alpomish» va «Barchinoy» maxsus testlari talablari hamda ommaviy sog'lomlashtiruvchi sport tadbirlari sog'lom avlod tarbiyasi, ularning ma'naviy va jismoniy jihatdan barkamol bo'lib o'sishlarini ta'minlashga qaratilgandir.

Sog'liqni saqlash vazirligi tizimida jismoniy tarbiya va sportni tashkil qilish, aholining sog'lig'ini muhofaza qilish, «Sog'lom avlod uchun» davlat dasturini amalga oshirishdagi faoliyati.

Sog'liqni saqlash vazirligi keng tarmoqli tizimlardan hisoblanadi. Uning tarkibida quyidagi o'quv va davolash muassasalari mavjud:

1. Oliy va o'rta tibbiyot o'quv yurtlari.

2. Shifoxonalar, davolash markazlari.

3. Poliklinikalar.

4. Sanatoriyalar va aholi sog'ligini qayta tiklash-davolash markazlari.

5. Ilmiy-tadqiqot institutlari, markaziy laboratoriyalar.

6. O'quv yurtlari, ishlab chiqarish korxonalarini tarkibidagi tibbiy yordam bo'limlari.

7. Jismoniy tarbiya dispanserlari va hokazolar.

Bularni tashkiliy jihatdan asosan ikki yo'nalishga ajratish mumkin:

1) barcha tur va toifadagi tibbiy o'quv yurtlarida jismoniy tarbiya darslari, sog'lomlashtiruvchi mashg'ulotlar hamda sport tadbirlarini tashkil qilish.

2) bemorlarni jismoniy tarbiya vositalari yordamida davolash hamda sportchilar salomatligini kuzatish, nazorat qilish, jarohatlarni davolashni uyushtirish va hokazo.

Yuqorida qayd etilgan sohalar va tizimlar Sog'liqni saqlash vazirligi, viloyatlar va yirik shaharlardagi uning boshqarma yoki bo'limlari tomonidan amalga oshiriladi.

Tibbiy bilim yurtlari, litsey va kollejlarda hamda institutlardagi o'quvchi-yoshlar va talabalar jismoniy tarbiyaning umumtalab me'yorlarini darslarda, ommaviy sport tadbirlarida bajarib boradilar. Shu bilan birga, jismoniy tarbiya, sport, sayohat, xalq milliy o'yinlari va tabiatning sog'lomlashtiruvchi omillari: suv, havo, quyosh va boshqalar bilan davolash usullarini egallaydilar.

Shifoxona, davolash muassasalari shifokorlar tomonidan bemorlarni jismoniy mashqlar yordamida davolash faoliyati amalga oshiriladi.

Ishlab chiqarish korxonalarini, o'quv yurtlari va turli muassasalar tarkibidagi tibbiy punktlar shifokor xodimlar va o'quvchi-yoshlarni tibbiy ko'rikdan o'tkazish, ularning salomatligini kuzatish, zarur bo'lganda tibbiy yordam ko'rsatish va nihoyat, salomatlik haqida targ'ibot ishlarini olib borish bilan shug'ullanadilar.

Sog'lomlashtiruvchi tibbiy markazlar, jismoniy tarbiya dispanserlarida sog'lomlashtiruvchi guruhlar va sport jamoalarida shug'ullanuvchilarning jismoniy tayyorgarligi, rivojlanishi ustidan nazorat, ko'rik, sinov-tajriba ishlari olib boriladi. Umuman olganda, tibbiyot tizimidagi davolash muassasalari hamda sanatoriya-kurortlarda bemorlarga tibbiy yordam berish, ularning sog'ligini tiklash va mehnat faoliyatiga qaytarishda juda katta mahorat ko'rsatilmoqda. Tibbiyot tizimi va shifokorlar oldida «Sog'lom avlod uchun» davlat dasturida qo'yilgan vazifalarni astoydil, qunt va halol mehnat bilan ado etish burchi turadi. Bu, o'z navbatida, sog'lom avlodni tarbiyalash onalar va bolalarning salomatligini muhofaza qilish, kasalliklarga chalinishning oldini olish bilan bog'liq g'oyat muhim muammolarni hal qilishni taqozo etadi.

«Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida»gi, «Sog'liqni saqlash to'g'risida»gi qonunlar asosida Sog'liqni saqlash vazirligi tizimidagi mutaxassislar boshqa vazirliklar tarmog'idagi jismoniy tarbiya va sport mutaxassislari bilan o'z faoliyatlarini hamkorlik asosiga qurgan holda ish olib boradilar.

Aholining sog'lig'ini muhofaza qilish

O'tgan bo'limda, asosan, tibbiyot sohasidagi o'quv yurtlari va davolash muassasalarining ba'zi bir faoliyatlari tilga olindi. Unda aholi istiqomat qiluvchi joylardagi poliklinikalar, shaxsiy davolash muassasalari alohida o'ringa egadir.

Aholi istiqomat joylarida kasalliklarning turlariga qarab davolash, nazorat qilish, tez yordam ko'rsatish kabi bo'limlar, laboratoriyalar, ilmiy-uslubiy markazlar tashkil qilingan. Ularning asosiy faoliyati quyidagi turlarga bo'linadi:

1. Bemorlarni poliklinikada yoki uylarida ko'rish, davolash.

2. Poliklinika tarkibidagi laboratoriyalar, davolash bo'limlarida uqalash (massaj, trenajerlarda mashq bajarish va hokazolar), sog'lomlashtirish tadbirlari.

Shular asosida poliklinika shifokorlari bemorlarni maxsus hisobga olish (og'ir bemorlar, nogironlar) va davriy nazorat qilish guruhlariga ajratadi. Ular bilan ishlashda jismoniy mashqlar bilan shug'ullanish, tabiatning sog'lomlashtiruvchi omillaridan foydalanish, tozalik va gigienik qoidalarga rioya qilish tavsiya etiladi. O'z navbatida, bu faoliyatlarning bajarilishi, ularning samaralarini doimiy ravishda kuzatib, nazorat qilib boradi. Shu tariqa shifokorlar bemorlarning sog'ligini qayta tiklaydilar va ularni muhofaza qiladilar.

Ma'lumki, aholining o'zini-o'zi boshqarish idoralari qonun asosida tashkil etilgan. Bunda mahalla oqsoqollari kengashi faoliyati alohida ahamiyatga egadir. Bularning ish faoliyatida poliklinika shifokorlari ham bevosita ishtirok etib, aholining salomatligi, yoshlarning oila qurishi kabi masalalarda suhbatlar va ma'ruzalar olib boradi. Bu faoliyatlar ham aholining, ayniqsa yosh bolalar, onalarning salomatligini muhofaza qilishda muhim ahamiyat kasb etmoqda. YOsh ota-onalarning salomatligini ta'minlashdagi nazariy bilimlari hamda ko'nikmalarini rivojlantirishda shifokorlarning hissalarini g'oyat kattadir.

«Sog'lom avlod uchun» Davlat dasturini amalga oshirishdagi faoliyati

O'zbekistonning Birinchi Prezidenti Islom Karimov o'zining «O'zbekistonning o'z istiqbol va taraqqiyot yo'li» risolasida (1992-y.) «Yashash muhiti, tabiat va ma'naviyat ekologiyasi bir-biridan ajralmasdir. Bizning ota-bobolarimiz kishilar bilan uchrashganda yoki xayrlashganda, avvalo, chin yurakdan mustahkam salomatlik tilashgan. Sihat-salomat bo'lishning an'anaviy qadrini qayta tiklash va oila qadri bilan sharafli bir o'ringa qo'yish kerak» (69-bet), deb yozgandi. Buning amaliy ijrosi

«Sog'lom avlod uchun» Davlat dasturining ishlab chiqilishi, uni hayotda qo'llashga qaratilgan bir qator qarorlarning qabul qilinishida ifodalangan.

«Sog'lom avlod uchun» Davlat dasturini amalga oshirish Sog'liqni saqlash vazirligi, turli davlat idoralari va jamoat tashkilotlari zimmasiga yuklatilgan. Shu sababdan davolash muassasalari onalik va bolalik muhofazasiga katta urg'u bermoqda. Shuningdek, o'quvchi yoshlarning jismoniy va ma'naviy kamolotini o'stirish, aholining salomatligini yaxshilash borasida mutasaddi vazirliklar, «Sog'lom avlod uchun», «Mahalla» kabi xayriya jamg'armasi uyushmalari zimmasiga ham katta vazifalar yuklatilgan.

Sog'lom avlod tarbiyasida jismoniy tarbiya darslari, sport mashg'ulotlari, ommaviy-sog'lomlashtiruvchi jismoniy tarbiya, sayohat va xalq milliy o'yinlaridan foydalanishni yaxshi yo'lga qo'yishda ta'lim vazirliklari bilan hamkorlikda O'zbekiston Respublikasi Sport vazirligi faol ishtirok etmoqda. Bunda «Alpomish» va «Barchinoy» maxsus testlari, o'tkazilayotgan spartakiadalar, universiadalar va turli sport, san'at festivallari kabi tadbirlar muhim omil bo'lib hisoblanadi.

Ichki ishlar vazirligining jismoniy tarbiya va sport ishlarini tashkil qilishdagi asosiy vazifalari.

Ichki ishlar vazirligi tizimida kadrlarni tayyorlash, ularning nazariy bilim, amaliy ko'nikmalarini oshirishda jismoniy tarbiya va sport muhim rol o'ynaydi.

Ichki ishlar vazirligi xodimlarini tayyorlovchi o'rta maxsus o'quv yurtlari va Akademiyasi mavjud bo'lib, o'quv rejalarida jismoniy tayyorgarlik va sport mahoratlarini oshirish maqsadida maxsus darslar tashkil etiladi. Shu bilan birgalikda, sport turlari bo'yicha jamoalar tuziladi va sport musobaqalari uyushtiriladi.

Sport tayyorgarligi va ommaviy sport turlari bo'yicha o'tkaziladigan barcha tadbirlar «Dinamo» sport jamiyati tomonidan olib boriladi. Viloyatlar va yirik shaharlarda «Dinamo» sport klublari faoliyat ko'rsatib, ularga ichki ishlar xodimlari va iqtidorli sportchilar jalb etiladi.

Mudofaa vazirligi tizimida jismoniy tarbiya va sport ishlari

Mudofaa vazirligi tizimida zobitlar (ofitserlar) va shaxsiy tarkibdagi harbiylarni jismoniy, harbiy-jismoniy hamda texnik jihatdan chiniqtirish, tarbiyalash asosiy faoliyat tarkibiga kiradi. Shu jihatdan harbiy Akademiya, havo, tank, avtomobil va boshqa sohalaridagi oliy hamda o'rta bilim yurtlarida jismoniy tarbiya bo'yicha mashg'ulotlar muntazam o'tkazilib, sport mashg'ulotlari va musobaqalar tashkil etiladi. Harbiy qismlardagi

sport tadbirlari, harbiylarning jismoniy tarbiya mashg'ulotlari maxsus yo'riqnomalar (instruksiyalar) asosida olib boriladi.

Mudofaa vazirligi tarkibida mavjud Markaziy harbiy sportklubi (MHSK) zobitlarining harbiy jismoniy tayyorgarligini oshirish va sport mashg'ulotlarini tashkil etish uchun xizmat qiladi. Klub terma jamoalar tuzib, harbiy tashkilotlar respublika va boshqa sport musobaqalarida ularning qatnashishini ta'minlaydi.

Qishloq va suv xo'jaligi vazirliklari tizimida jismoniy tarbiya va sport ishlari

Yuqorida ta'kidlanganidek, o'quv yurtlariga ega bo'lgan barcha vazirliklar, Davlat qo'mitalari o'z sohalarida jismoniy tarbiya va sport ishlarini tashkil qiladilar. Undan tashqari, o'z ixtisosliklarida faoliyat ko'rsatayotgan mehnat jamoalari, muassasalar va tashkilotlardagi aholining jismoniy jihatdan sog'lom bo'lishini ta'minlash ularning muhim vazifalariga kiradi.

Ma'lumki, qishloq va suv xo'jaligi vazirliklari tizimida ham oliy o'quv yurtlari mavjud. Ularning o'quv rejaları va dasturlarida jismoniy tarbiya darslari hamda ommaviy sport tadbirlari asosiy faoliyat tarkibidan o'rin egallagan. Chunki mutaxassislarni jismonan baquvvat qilib tarbiyalash umumdavlat ahamiyatga molik bo'lgan pedagogik jarayon hisoblanadi.

Mehnatkash yoshlarning ish qobiliyatini, mehnat unumdorligini oshirish va ularning jismonan tetik bo'lishida jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlari muhim omillardan biridir. Shu sababli ishlab chiqarish korxonalari, ularning sport majmualarida sportklublar faoliyat ko'rsatadi. Unda etakchi murabbiylar, tajribali uslubiyatchilar mehnat qiladi.

Sport klublar tarkibida quyidagi ish turlari mavjud:

1. Ishchi va mehnatkashlarning bo'sh vaqtlarida sog'lomlashtiruvchi jismoniy mashqlar, o'yinlar, gimnastika va h.k.ni tashkil etish.

2. Sport turlari bo'yicha terma jamoalar (komanda) tuzish, mashg'ulotlar tashkil qilish, ularning shahar, tuman, viloyat va respublika sport musobaqalaridagi ishtirokini ta'minlash.

3. Sport turlari bo'yicha korxonada xodimlarining bolalari uchun sport to'garaklari ochish.

4. Sog'lomlashtiruvchi guruhlar tashkil qilish.

5. Sport inshootlarini ko'paytirish, ta'mirlash, ularda pullik xizmatlarni tashkil qilish (mashg'ulotlar, musobaqalar, ijara va h.k.).

Madaniyat vazirligi tizimida jismoniy tarbiya va sport ishlari

Respublikamizdagi eng ko'p tarmoqli tizimlar qatoriga Madaniyat vazirligi ham kiradi. Uning tarkibida quyidagi sohalar va tarmoqlar mavjud:

1. Konservatoriya, madaniyat va san'at instituti, musiqa va boshqa sohalaridagi bilim yurtlari.

2. Kinoteatrlar va shu sohadagi ishlab chiqarish muassasalari.

3. Istirohat, ko'ngil ochish va dam olish bog'lari.

4. Ilmiy-tadqiqot muassasalari.

Barcha turdagi ta'lim muassasalarida jismoniy tarbiya darsi olib boriladi. O'quvchi-yoshlar va talabalarning ixtisosliklari hisobga olingan holda ommaviy sog'lomlashtiruvchi jismoniy tarbiya va sport tadbirlari, musobaqalari tashkil qilinadi. Aktyorlar, san'atshunoslar, rassomlar, ko'rgazma zallari, madaniyat klublari va ular bilan bog'liq tashkilotlar, muassasalarning xodimlari bilan maxsus jismoniy tarbiya mashg'ulotlari (balet, ritmik gimnastika, milliy raqslar tipidagi turli mashqlar) tashkil qilinadi.

O'zbekistonda keyingi yillarda ommaviy madaniy sport tadbirlarining shakli va mazmunlari kengayib, tobora boyib bormoqda. Bu jihatlar misol uchun, «Navro'z», «Mustaqillik» ayramlarida keng namoyon bo'lmoqda.

Madaniyat vazirligi, Yoshlar siyosati va sport vazirligi hamda boshqa idoralar, jamoat tashkilotlari, sport jamiyatlari bilan hamkorlikda xalq milliy o'yinlari Respublika musobaqalari, festivallar va boshqa tadbirlarni o'tkazib kelmoqda. 2000-yilda O'zbekiston mudofaasiga ko'maklashuvchi «Vatanparvar» tashkiloti «O'zbekkonsert» birlashmasi va boshqa davlat jamoat tashkilotlari bilan hamkorlikda «Hech kimga bermaymiz seni O'zbekiston» mavzusida respublika aholisiga manzur bo'lgan festivalni tashkil etdi.

O'quvchi-yoshlar va talabalarning kasb-hunar egallashlari, ularning jismoniy jihatdan rivojlanishlari uchun davlat ta'lim standartlari tarkibidagi «Jismoniy tarbiya» dasturlari, «Alpomish» va «Barchinoy» maxsus testlari keng yo'l ochib bermoqda.

Buyuk kelajak sari dadil borish va yangi asr avlodlarini jismoniy jihatdan tarbiyalash ishlarida o'quv yurtlariga ega bo'lgan vazirliklar, davlat qo'mitalarining faoliyati va mas'uliyati tobora oshmoqda.

O'z-o'zini nazorat qilish uchun savollar:

1. Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi, Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligining jismoniy tarbiya va sport ishlarini tashkil qilishdagi ishtiroki qanday amalga oshiriladi?

2. O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligi tizimida jismoniy tarbiya va sportni tashkil qilishni izohlang.

3. Turli xo'jalik sohalarida bo'yicha vazirliklarning jismoniy tarbiya va sport ishlarini tashkil qilishdagi asosiy vazifalarini ayting.

4-MAVZU: SPORT MAKTABLARI VA MARKAZLARI FAOLIYATINI TASHKIL QILISH

REJA:

1. Iqtidorli sportchilarni tarbiyalashda bolalar va o'smirlar sport maktablarining ahamiyati. Sport maktablarining turlari va ularning Nizomi haqida tushunchalar.

2. Ixtisoslashgan va majmuiy kompleks sport maktablari. Murabbiylar kengashi. Iqtidorli yoshlarni tanlash, qabul qilish tartiblari.

3. Olimpiya zahiralari sport kollejlari.

4. Sport maktablarida tadbirlarini uyushtirish. Murabbiylar, tarbiyachilar, xodimlar va sportchilarni rag'batlantirish.

5. Sport markazlari va ularning faoliyatlari. Terma jamoalar tuzish, ularning o'quv-yig'inlarini uyushtirishda Murabbiylar va sport tashkilotlari rahbarlarining o'zaro hamkorligi.

Sportning turlari va ularning nizomlari tushunchalar

Jahon sport nazariyasi hamda amaliyotida yuqori cho'qqilarga erishish bolalar hamda o'smirlar orasida iqtidorli yoshlarni tanlab olib, ularni tarbiyalab yetishtirishdek murakkab pedagogik jarayon hisoblanadi. Bunday jihatlar muhitida 30-yillarda ilk bor shakllangan va ijtimoiy-madaniy taraqqiyotning rivojlanishiga ijobiy ta'siri natijasida sport turlari bo'yicha maxsus sport maktablari, sport-internat maktablari tashkil qilingan. Bunday sport maktablarining ijobiy mehnat samaralari tezda namoyon bo'ldi va ular sobiq Ittifoq jarayonida mukammallashib, o'z istiqbollari ta'minladi. Natijada ularning yaxshi ishlab chiqilgan Nizomlari hozirgi mustaqillik sharoitlarida o'z kuchi va mohiyatini yo'qotmadi.

O'zbekistonda o'tkazilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy, ta'lim-tarbiya sohalaridagi tub islohotlar o'quvchi-yoshlarni sportga jalb etish, ularni kasb-hunarga yo'llash, ijtimoiy mehnat va mudofaa ishlariga layoqatli qilib yetishtirish muammolarini qo'yimoqda. Bunday ulkan va ulug'vor vazifalarni amalga oshirishda eng avvalo umumta'lim maktablari, kollej, litsey, o'rta maxsus va oliy o'quv yurtlari tomonidan olib borilayotgan turli madaniy va sport tadbirlari muhim ahamiyatga ega. Chunki bu tadbirlarda bolalar va o'smirlarning qobiliyati, qiziqish va ixloslari sinovdan o'tkaziladi.

Soha olimlarining ilmiy tadqiqotlarida bolalar va o'smirlarning jismoniy tayyorgarligi, ularni sport orqali rivojlantirish, iqtidorli bolalarni

tanlab sportga jalb etish kabi tajriba keng mazmun topganligi e'tiborga loyiqdir. Ularning ta'kidlashlaricha, bolalarni sportga jalb etish, mahoratli sportchilarni tayyorlash va ularning xalqaro sport maydonlarida samarali qatnashishini ta'minlayli. Eng muhimi esa, o'quvchi-yoshlarning jismoniy jihatdan barkamol o'sishi ta'lim-tarbiyada, o'zlashtirish bo'yicha yuqori natijalarga erishishda, qolaversa, jamiyatimizning qonunlari, tartib-qoidalarini buzishning oldi olinishida muhim rol o'ynaydi.

Sport maktablarining turlari va ularning nizomlari haqida tushunchalar

Yuqorida ta'kidlanganidek, O'zbekistonda sport turlari bo'yicha turli xil maxsus sport maktablari faoliyat ko'rsatib kelmoqda va ularning o'z sohalarini, ixtisosliklariga qarab Nizomlari mavjud.

Bolalar va o'smirlar sport maktablari haqidagi nizomlar ularning ish faoliyatini tartibga soluvchi va doimiy ravishda muvofiqlashtiruvchi rasmiy hamda huquqiy hujjatdir. Ular Respublika hukumati, sport tashkilotlari hamda mutasaddi vazirliklar, tashkilotlarning Qarorlari, yo'l-yo'riqlari asosida to'ldirilib, boyitib boriladi.

Nizomlarda asosan sport maktablarining maqsad va vazifalari, tarkibiy tuzilishi, sportchilarni tanlab olish, sinovdan o'tkazish, murabbiylarning vazifalari, moddiy-texnik va xo'jalik ishlarini boshqarish kabi sohalar bayon qilingan.

O'zbekistonda sport maktablari, bilim yurtlarini tuzish hamda ularni boshqarishning qat'iy tartib va qoidalari mukammal ishlab chiqilgan. Sport maktablari faoliyatlarini to'la aks ettiruvchi talab va qoidalar ularning nizomlarida batafsil bayon qilingan.

Nizomlarga ko'ra, bolalar va o'smirlar sport maktablari va olimpiya o'yinlari bilim yurtlari, sport qo'mitalari, jamiyatlari va Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi tizimida tashkil qilingan. Ular quyidagi turlarga ajratiladi:

1. Davlat sport qo'mitalari, tizimidagi oliy sport mahorati maktablari va olimpiya bilim yurtlari.
  2. Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi tizimidagi bolalar va o'smirlar sport maktablari, sport turlari bo'yicha ixtisoslashtirilgan maktablari, olimpiya o'yinlari bilim yurtlari.
  3. Kasaba uyushmalari jismoniy tarbiya-sport jamiyati va boshqa sport jamiyatlari tarkibidagi sport maktablari.
- Sport maktablari va bilim yurtlarini moddiy-texnik ta'minlash hamda boshqarish tartiblari mas'ul idoralar va tashkilotlar tomonidan amalga oshiriladi. Nizomga ko'ra, sport maktablari, bilim yurtlari faoliyati asosan

direktor tomonidan boshqariladi. Unda pedagogik kengash hal qiluvchi organ hisoblanadi. Pedagogik murabbiylar kengashda tarbiyaviy ishlar, sportchi-o'quvchilarni tanlab olish, o'quv-sport mashg'ulotlarini tashkil qilish, musobaqalarga tayyorgarlik, musobaqa natijalari, murabbiylarning faoliyatlarini, ota-onalar bilan aloqadorlik moliyaviy-xo'jalik va boshqa ko'pgina masalalar muhokama qilinadi. Bolalar va o'smirlar sport maktablari, asosan, ixtisoslashgan faqat bir tur va kompleks ko'p turlar shaklida bo'ladi.

Ma'lumki, Respublikada futbol, kurash, voleybol va boshqa sport turlari bo'yicha juda ko'p sport maktablari, olimpiya o'yinlari bilim yurtlari tashkil qilingan. 1993-yil martda O'zbekiston Vazirlar Mahkamasi Respublikada ommaviy futbolni rivojlantirish to'g'risida qaror qabul qildi. Bu, o'z navbatida, barcha viloyatlar, tumanlar markazlarida futbol maktab-internatlar tashkil qilish, ularning faoliyatlarini boshqarish va moddiy-texnik ta'minlashga alohida e'tibor berishni taqozo qiladi. Uzoq yillar davomida Toshkent, Samarkand, Andijon, Chirchiq shaharlarida sport internatlari (hozir ular olimpiya o'yinlari kollejlari) faoliyat ko'rsatib keldi va Respublika terma jamoalari uchun ko'p mingli iqtidorli sportchilar tayyorlab berdi. Ularning orasida yuzlab xalqaro sport musobaqalarining sovrindorlari bor.

O'zbekiston mustaqilligi sharoitida yangidan futbol, kurash, tennis, karate va boshqa sport turlari bo'yicha maxsus klublar tashkil etilgan, ularda turli yoshdagi bolalar shug'ullanmoqda. Bu klublar, asosan, sport maktabi vazifasini bajarmoqda.

Ixtisoslashgan va kompleks sport maktablarining bosqichlari. Murabbiylar kengashi. Iqtidorli yoshlarni tanlash, qabul qilish tartiblari. Ixtisoslashgan va kompleks sport maktablarining bosqichlari.

Avval ta'kidlanganidek, sport maktablari turli sport tashkilotlari, jamiyatlari va davlat idoralariga mansubdir. Qaysi sohada bo'lmasin, sport maktablarining turlari, tashkiliy tuzilishlari, faoliyatlarini umumiy qoida va tartiblar /Nizomlar/ asosida amalga oshiriladi. Shu sababdan ularni ikki yo'nalishga ajratish mumkin:

1. Ixtisoslashtirilgan sport maktablari.
2. Kompleks sport maktablari.

Ixtisoslashtirilgan sport maktabi ham o'z navbatida, bir necha bosqichlardan iborat. Uning asosiy xususiyati shundaki, unda faoliyat sportning faqat bir turi bo'yicha olib boriladi. Bunda quyidagi bosqichlarga amal qilinadi:

1. Turli yoshdagi 6-14 bolalar tayyorlov guruhleri.

2. Oliy sport mahorati.

3. Olimpiya o'yinlari maktablari.

Birinchi bosqichdagi bolalar va o'smirlar sport maktablari /sport turlariga qarab/ asosan jismoniy tayyorgarlik jismoniy sifatlar hamda sportning texnik-taktik mazmunlarini o'rgatish bilan faoliyat ko'rsatadi.

Ikkinchi bosqichdagi sport maktablarida sportning texnik-taktik mazmunlarini singdirgan holda turli yirik musobaqalarga tayyorgarlik davri o'tkaziladi.

Uchinchi bosqich sport maktablarida turli yoshdagi bolalar shug'ullanadilar. Ular tayyorgarlik mahorat egallash va olimpiya o'yinlari, xalkaro sport musobaqalarida qatnashuvchi sportchilarni tanlash davrlarini o'tkazadi. Umuman olganda, ixtisoslashgan sport maktablarining ish faoliyati aniq va ixchamlashgan holda boshqarishni talab etadi. Bunda sport maktablari ma'muriyati, ayniqsa, murabbiylarning vazifasi o'ta mas'uliyatli hisoblanadi.

Kompleks sport maktablarining xususiyatlari shundaki, unda sportning bir necha turi gimnastika, akrobatika, kurash, yengil atletika, futbol va hokazolar bo'yicha bolalar jalb etiladi va mashg'ulotlar olib boriladi.

Kompleks sport maktablarida ham sport turlariga qarab shug'ullanuvchilarni bir necha guruhlarga yoshi, jismoniy va sport tayyorgarligiga qarab/ bo'lib, mashg'ulotlar alohida jadval asosida olib boriladi. Bunda muammo bo'ladigan jihatlar, asosan, sport inshootlari, sport buyumlari va kiyimlari bilan ta'minlashdir.

Shu sababdan sport maktablari ma'muriyati zamonaviy ish usullari, xayriya jamg'arma uyushmalaridan foydalanish hamda pulli xizmatlar ko'rsatib ijara, musobaqa, tijorat va hokazo, moddiy muammolarni hal qiladilar. Kompleks sport maktablari faoliyatida ham yetuk sportchilarni tarbiyalab yetkazish, sharoit va zaruriyatlarga qarab yosh sportchilarni oliy sport mahorati maktablari, sport internat-maktablari va olimpiya o'yinlari bilim yurtlariga tavsiya qilish mumkin bo'ladi.

Sobiq Ittifoq davrida Toshkent, Samarqand, Andijon, Chirchiq va Buxoro shaharlarida ixtisoslashtirilgan sport internat-maktablari tashkil qilindi. Ular Respublika uchun jula ko'p sportchilar tayyorlab berishda katta xizmat qilib keldi. O'zbekiston Mustaqil davlat bo'lgach, bu internatlar Olimpiya o'yinlari maktabiga, keyinchalik esa bilim yurtlariga aylantirildi. Shu sababdan mahoratli sportchilar tayyorlash bilan birga jismoniy tarbiya va sport sohasida o'rta maxsus ma'lumotli kadrlar tayyorlash yo'lga

qo'yildi. Bu, o'z navbatida, yurtimizda ta'lim siyosatini amalga oshirishda muhim ahamiyatga ega bo'lmoqda.

Murabbiylar kengashi

Sport maktablari va Olimpiya o'yinlari bilim yurtlari Nizomida murabbiylar kengashiga alohida e'tibor berilgan. Chunki yosh sportchilarni texnik, taktik va axloqiy jihatdan tarbiyalashda murabbiylar asosiy faoliyat ko'rsatadilar.

Sport maktablarining xususiyatlariga qarab murabbiylar kengashi tuziladi. Uning tarkibi murabbiylarning soniga qarab belgilanadi. Kengash raisi sport maktabi rahbari direktor hisoblanadi. Direktorning o'quv-sport ishlari bo'yicha muovini, murabbiylar yoki xizmatchi xodimlardan kengash kotibi saylanadi.

Murabbiylar kengashi kalendar yili yoki o'quv yili bo'yicha ish rejasini tuzadi va tasdiqlaydi. Shunga ko'ra, har oyda bir marotaba zarur bo'lganda undan ko'proq kengash yig'ilishi o'tkaziladi. Kengash tuzilgan reja asosida kun tartiblarini belgilaydi. Ularda asosan murabbiylarning ish faoliyati, hisobotlar, ota-onalar bilan ishlash, ta'lim-tarbiya jarayonlari, iqtidorli sportchi yoshlarni tanlash, sinovdan o'tkazish va qabul qilish ma-salalari muhokama qilinadi.

Ma'lumki, Mustaqillik yilarida rahbar va boshqa xodimlarni attestatsiyadan o'tkazish rasmiy odatga aylandi. Bu ishda sport maktablarining murabbiylari ham bevosita ishtirok etadi. Sport maktablarida murabbiylarni attestatsiyaga tayyorlash va o'tkazishda ularning nazariy bilim va amaliy faoliyatlari, davlat siyosati hamda olib borilayotgan islohotlarga munosabatlari inobatga olinadi. Eng muhimi, Respublika va halqaro sport musobaqalarida sportchilarning qatnashish natijalari, bunda murabbiyning ijodiy faoliyati asosiy o'ringa qo'yiladi. Attestatsiya yakuni asosida murabbiylarga turli toifadagi /oliy toifagacha/ unvonlar beriladi. Shu sababdan ham aksariyat barcha murabbiylar, eng avvalo, iqtidorli yoshlarni tanlash, saralash va ular bilan katta maqsad yo'lida fidoyilik bilan mehnat qilishga harakat qiladilar.

Pedagogik kuzatishlar, ilgor tajribalar va ilmiy-pedagogik tadqiqotlarning natijalariga ko'ra, bolalar va o'smirlar sport maktablari, maxsus olimpiya o'yinlari sport maktablari, oliy sport mahorati maktablari, olimpiya o'yinlari bilim yurtlari va shunga o'xshash sport maktablariga yoshlarni jalb etish quyidagicha olib boriladi:

1. Maktab jismoniy tarbiya o'qtuvchilarining tavsiyasi.
2. O'quvchi-yoshlarning o'z ixtiyori va tashabbusi.
3. Ota-onalarning tavsiya va iltimoslari.

4. Murabbiylarning bevosita maqsad yo'lida kuzatishlari.

Sport maktablarining toifasi, darajasi va ehtiyoji asosida iqtidorli yoshlarni kuzatish, tanlash va sinov-tajribalarga tayyorlash hollari ko'proq murabbiylar tomonidan olib boriladi.

Sport turlariga qarab sinov-tanlov jarayoni umumiy jismoniy tayyorgarlik mazkur sport turining texnik qoidalari va me'yorlari asosida bolalar maxsus tibbiy ko'rikdan o'tkaziladi. Sport maktablariga kiruvchi bolalar shaxsiy hujjatlarini talab darajasida tayyorlab, sinov-tanlovdan muvaffaqiyatli o'tgandan keyin, sport maktabi ma'muriyati tomonidan buyruq bilan rasmiylashtiriladi.

Sport maktablarida bolalar va ularning ota-onalari ichki tartib qoidalar bilan tanishtiriladi. Sport mashg'ulotlari, musobaqa qoidalari hamda axloq normalariga rioya qilmagan bolalar esa sport maktabidan chetlashtiriladi.

Sport turlari bo'yicha murabbiylar yangidan qabul qilingan bolalar bilan mashg'ulot tashkil qilish jarayonida ularning faoliyati, imkoniyat darajasi, qiziqishi, munosabati va ruhiy holatlarini o'rganib oladi. Eng muhimi, ularni ortiqcha yuklama yoki qo'pol muomala bilan bezdirmaslik lozim.

Olimpiya zahiralari sport kollejlari

Olimpiya zahiralari sport kollejlari, sport internat-maktablar va olimpiya o'yinlari sport maktablari negizida vujudga keldi. Ular hozirgi kunda deyarli barcha viloyatlarning markazida tarkib topmoqda va kollej shaklida faoliyat ko'rsatmoqda. Ular, eng avvalo, ta'lim vazirliklari tizimida shakllandi va rivojlandi. Shu sababdan ularning o'quv rejalar va fanlar, sport turlari bo'yicha dasturlari vazirlik tomonidan ishlab chiqiladi hamda tasdiqlanadi.

Respublikada olimpiya o'yinlariga tayyorgarlik va ular bilan bevosita bog'liq bo'lgan masalalarda olimpiya o'yinlari bilim yurtlari faoliyatiga har tomonlama yordam berish maqsadida Sport vazirligi, O'zbekiston Milliy Olimpiya qo'mitasi va sport uyushmalari hamkorlik qilmoqda.

Bilim yurtlarining o'quv rejasida davlat ta'lim standartlari asosida umumiy va o'rta maxsus ta'lim dasturlaridagi barcha siyosiy, gumanitar, tabiiy va maxsus fanlar o'qitiladi. Mavjud bo'lgan gurux /sinf/ va bo'limlarda olimpiya o'yinlari sport turlari bo'yicha ixtisoslashtirilgan nazariy hamda amaliy fanlar o'rgatiladi. O'quv rejalarida belgilangan barcha fanlar va sport turlarining asosiy mohiyati yetuk va mahoratli sportchilar hamda mutaxassis xodimlar tayyorlashdan iborat.

Avvalgi bo'limlarda qayd etilganidek rahbarlik ishlari bilim yurti direktori, uning o'quv, sport, ma'naviyat va ma'rifat, xo'jalik ishlari

bo'yicha o'rinbosarlari hamda sport turlari bo'yicha bo'lim boshliqlari tomonidan amalga oshiriladi.

Bilim yurtida pedagogik va murabbiylar kengashi barcha faoliyatlarni muhokama qilib, zarur qarorlarni qabul qiladi. Ta'lim-tarbiya jarayonlari hamda sport tayyorgarligi bilim yurtida eng ustuvor faoliyat hisoblanadi. Bu sohalarda Toshkent, Samarqand, Andijon, Chirchiq va boshqa shaharlardagi bilim yurtlarining ish faoliyati va erishgan tajribalarini talabalar mustaqil ravishda o'rganishga harakat qilishlari lozim.

Sport maktablarida ommaviy sport tadbirlarini uyushtirish. Murabbiylar, tarbiyachilar, xodimlar va sportchilarni rag'batlantirish. Sport maktablarida ommaviy sport tadbirlarini uyushtirish.

Barcha toifalardagi bolalar va o'smirlar sport maktablarida, asosan, sport mashg'ulotlarini o'tkazish va sport turlari bo'yicha maxsus musobaqalar tashkil qilinib borilsada, ularning ish faoliyatida ommaviy sport tadbirlarini tashkil qilish ham alohida o'ringa ega. Ayniqsa, sport o'yinlari, yengil atletika va boshqa ba'zi sport turlari ommaviylik mazmuniga egadir. Shu sababdan bu turlar bo'yicha musobaqalar uyushtirilganda, boshqa sport maktablari va umumta'lim maktab o'quvchilarining sport jamoalari ham ishtirok etishi mumkin. Ommaviy sport tadbirlarining asosiy shakllari tuman-shahar, viloyat va respublika birinchiliklari, spartakiadalari, o'rtoqlik uchrashuvlari hisoblanadi. Bunday musobaqalarning zamirida sportchilarning tayyorgarligi, egallangan mahoratlar sinov hamda yirik sport musobaqalari, Xalqaro uchrashuvlar, Markaziy Osiyo, Osiyo va jahon chempionatlariga terma jamoa tayyorlash ko'rigi bo'lib xizmat qiladi.

Ommaviy sport tadbirlarining yana bir shakli va maqsadi shundaki, qaysi sport turi bilan shug'ullanishlaridan qat'iy nazar, o'z jamoalarida tashkil etilgan kross, futbol musobaqalari hamda «Alpomish» va «Barchinoy» maxsus testlarini bajarish uchun tashkil qilinadigan ommaviy musobaqalarda ishtirok etish shartdir. Bundan asosiy maqsad shuki, sportchilarning jismoniy tayyorgarliklari darajasini muntazam oshirib borishdir. Shu sababdan sport maktablarining kalendar rejalariga ommaviy sport musobaqalarini kiritish va ularni amalda o'tkazish maqsadga muvofiqdir.

Murabbiylar, tarbiyachilar, xodimlar va sportchilarni rag'batlantirish

O'quvchi-yoshlar, ayniqsa yosh sportchilarni har tomonlama tarbiyalash ishlari ancha murakkab va o'z navbatida o'ta mas'uliyatli faoliyatdir. Murabbiylar oddiy xavaskorni eng mohir va respublika

musobaqalarida qatnashuvchi sportchi darajasiga yetkazadi. Ularning qaysi birlari xalqaro sport musobaqalari va jahon birinchiliklarida sovrindor bo'lishga erishadilar. Bunday sportchilarni tarbiyalab yetkazgan murabbiylar diqqat e'tibordan chetda qolmaydi. Ularning murabbiylik toifalari oshiriladi, moddiy rag'batlantiriladi. «O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan murabbiy» unvonlari hamda hukumatning orden va meddallari bilan taqdirlanadilar.

Ma'lumki, sport maktablarida uslubchi metodist va boshqa xodimlar lavozimi mavjud. Sport internat-maktablari, olimpiya o'yinlari maktablari va shu sohadagi bilim yurtlarida o'quvchi-sportchilarning yotoqxonalari, ta'lim-tarbiya joylari, oshxona va texnik xizmat joylarida tarbiyachilar, mutaxassis xodimlar ham faoliyat ko'rsatishadi. Ularning yaxshi mehnatlari evaziga Nizomga ko'ra moddiy va ma'naviy rag'batlantirish amalga oshirib boriladi.

Sport maktablari, olimpiya o'yinlari bilim yurtlarida shug'ullanuvchilar orasida sport ko'rsatkichlari yuqori, ahloq-odob jihatidan namunali bolalar ko'p bo'ladi. Ularni rag'batlantirish, «Navro'z» «Mustaqillik kuni» bayramlari, «Jismoniy tarbiyachilar kuni» kasb-bayrami, yozgi sport mavsumi boshlanishiga, an'anaviy sport musobaqalari va boshqa tadbirlarda amalga oshiriladi. Bunda o'quvchilar faxriy yorliqlar, diplomlar, qimmatbaho buyumlar bilan taqdirlanadi.

Respublika yoki xalqaro sport musobaqalarining g'oliblarini tantanali yig'ilishda belgilangan mukofotlar bilan sharaflaydilar va olqishlaydilar.

Sport markazlari va ularning faoliyatlari

Sport markazlari tushunchasi asosan zamonaviy sport inshootlarini bildiradi. Bu mashg'ulotlarni o'tkazishdagi to'g'ri tushuncha hisoblanadi. Shuningdek sport jamiyatlari, sport maktablari va ularda faoliyat ko'rsatuvchi rahbarlar, murabbiylar, hakamlar hamda boshqa rasmiy kishilarning sport turlari bo'yicha terma jamolar tuzish, ular bilan o'quv-yig'in mashg'ulotlarini o'tkazish masalalarini muvofiqlashtirish faoliyati ham shu tushuncha ichiga sport markazi kiradi.

Tuzilgan terma jamoalar safida eng kuchli sportchilar yig'iladi, o'quv-yig'in mashg'ulotlari va rasmiy hamda norasmiy musobaqalarda ularning texnik-taktik tayyorgarliklari sinab ko'riladi. Shu jihatdan ham bunday tadbirlarda faqat murabbiylargina emas, balki ilmiy xodimlar, mutasaddi rahbarlar, mas'ul xodimlar, shifokorlar, homiylar ham mashg'ulotlar hamda musobaqalarda ishtirok etish, o'zlarining taxminiy mulohazalarini bildirishlari mumkin.

Bunday hollarda sport turlariga qarab shahar va viloyat markazlarida mavjud bo'lgan eng yaxshi sport inshootlari tanlanadi. Ularga zarur bo'lgan asbob-uskunalar, texnik vositalar, shart-sharoitlar yaratiladi. Sport markazlaridagi o'quv-yig'in mashg'ulotlari va musobaqalar hamda sport inshoot xizmatlari bilan bog'liq tashkiliy ishlar, moddiy-texnik hamda moliyaviy ta'minot ishlari tashkil qiluvchi tashkilot, jamiyat, klub tomonidan amalga oshiriladi. So'nggi yillarda bunday mas'ul va yirik sport tadbirlarini tashkil qilish hamda ularni maqsaddagidek o'tkazish jamg'arma uyushmalari, homiylar tomonidan qo'llab-quvvatlanmoqda.

Sport markazlari faoliyati, asosan, sport inshootlari ma'muriyati, mas'ul jamiyatlar va sport klublari tomonidan boshqariladi. Umumiy rahbarlik sport uyushmalari, sport qo'mitalari tomonidan olib boriladi.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekistonning katta sporta rivojiga bolalar va o'smirlar sport maktablari, maxsus olimpiya o'yinlari sport maktablari hamda bilim yurtlari jamoalari o'z hissalarini qo'shmoqda. Yosh sportchilarni tarbiyalab voyaga yetkazishda, ularning Xalqaro sport maydonlariga qadam qo'yishlarida murabbiylarning xizmati g'oyat kattadir.

O'zbekistonning shon-shuhratini sport orqali jahonga yoyishda kurash, boks, tennis, shaxmat, sharkona yakkakurash va boshqa sport turlari bo'yicha sportchilar mardonavor mahorat ko'rsatmoqdalar. Shu sababdan ham O'zbekiston Prezidenti va hukumati sportni yanada rivojlantirish, ayniqsa, bolalar va o'smirlarning sport maktablari faoliyatini yanada yaxshilash zarurligini ko'zda tutib, qator farmonlar, qarorlar qabul qilmoqda. Shuningdek tajribali murabbiylar va xalqaro sport musobaqalarining g'oliblari munosib ravishda taqdirlanmoqda. Bunday g'amxo'rlik va e'tiborlar sport inshootlarini yanada kengaytirish, eng zamonaviy sport inshootlarida terma jamoalarning o'quv-yig'in mashg'ulotlarini o'tkazish hamda musobaqalarni tashkil qilishga muhayyo qilib berilmoqda.

Ta'kidlash lozimki, „Jismoniy trbiya va sport to'g'risida“gi Qonunni hayotga singdirish uchun respublika viloyatlarining markazlarida olimpiya o'yinlari kollejlari tashkil etilmoqda. Ular terma jamoalar tarkibini to'ldirish bilan birgalikda jismoniy tarbiya va sport sohasida o'rta ma'lumotli mutaxassislar tayyorlaydi. Eng muhim tomoni shundaki, bu bilim yurtlariga ko'proq, mahaliy xotin-qizlardan qabul qilish va ularni davr talablari, milliy qadriyatlar asosida tayyorlash ko'zda tutilmoqda. Bu esa, o'z navbatida, respublika terma jamoalarini mahalliy millat xotin-qizlari bilan ta'minlash hamda milliy sport turlari va Xalq milliy o'yinlarini keng yoyish, ularni ommaviylashtirishga zamin tayyorlaydi.

5-MAVZU: AHOLI TURAR JOYLARIDA OMMAVIY SOG'LOMLASHTIRISH VA XALQ MILLIY O'YINLARINI TASHKIL QILISH

REJA:

1. Aholining jismoniy tarbiya va sportga bo'lgan ehtiyojarini o'rganish.

2. Aholi turar-joylarida ommaviy sport ishlarini tashkil qilish.

3. Sport turlari va xalq milliy o'yinlari bo'yicha jamoalar tashkil qilish.

4. «Mahalla» jamg'arma uyushmasi, «Ma'naviyat va ma'rifat» markazi, Mahalla oqsoqollari kengashlarining faoliyatida jismoniy tarbiya va sport ishlarining mazmun vazifalari.

5. «Navro'z», «Mustaqillik kuni» bayramlari va boshqa milliy an'analarda xalq milliy o'yinlarini tashkil qilish.

6. Sport turlari va xalq milliy o'yinlari bo'yicha jamoalar, to'garaklar tashkil qilish.

7. Dam olish maskanlarida sport lagerlari, istirohat va ko'ngil ochish bog'lari va boshqa sog'lomlashtirish ishlari.

Aholining jismoniy tarbiya va sportga bo'lgan ehtiyojarini o'rganish.

Buyuk kelajak avlodlarini aqlan yetuk, jismonan barkamol qilib tarbiyalash muammolari barcha davlat va jamoat idoralari zimmasiga yuklatilgan. Bunday keng qamrovli va masuliyatli tarbiyaviy jarayonlarni amalga oshirishda mahalla oqsoqollari, kengashlari, ularning tarkibidagi turli komissiyalar, shuningdek, jismoniy tarbiya va sport faollarining uyushmalari (jamoalari) ham katta rol o'ynaydi. Bularning zamirida «Sog'lom avlod uchun» davlat dasturi mazmuni muhim ahamiyatga egadir.

Aholining jismoniy baqiyvat bo'lishi va uzoq umr ko'rishi sog'lom turmush madaniyati bilan belgilanadi. Bu borada O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «O'zbekistonning chinakam mustakillikka erishishidan iborat rivojlantirishning quyidagi asosiy o'ziga xos xususiyatlari va shart-sharoitlarini har tomonlama hisobga olishga asoslanadi. Avvalo, u aholining milliy tarixiy turmushi va tafakkuri tarzidan, xalq, an'analari va urf-odatlaridan kelib chiqadi» degan mulohazalari e'tiborga loyiqdir. Ayniqsa, «Sog'lom avlod uchun» ordenining ta'sis etilishi, «Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida»gi qonuni, «Sog'lom avlod uchun» davlat dasturi, «Alpomish» va «Barchinoy» maxsus testlarining ishlab chiqilishi hamda ularning hayotga tatbiq, qilinishi jismoniy tarbiya va sport xodimlari zimmasiga aholi

o'rtasida sog'lomlashtirish va sport tadbirlarini yanada rivojlantirish mas'uliyatlarini yuklaydi.

O'zbekistonning mustaqillikka erishishi sharofati tufayli mahallalar, dahalar, mavzalar, yirik qishloq, qo'rg'onlarida aholini jismoniy tarbiya, sport, xalq milliy o'yinlari hamda ommaviy sog'lomlashtirish ishlariga jalb qilish ancha rivojlandi.

Mamlakatda milliy qadriyatlarning qayta tiklanishi, uni yanada boyitishda ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarning olib borilishi muhim ahamiyat kasb etmoqda. Aholining ijtimoiy turmush darajasi tobora yaxshilanmoqda. Bunda o'tkaziladigan turli sport musobaqalari, xalq milliy o'yinlari festivallari katta hissa qo'shmoqda. Bu aholining jismoniy tarbiya va sportga ehtiyoji oshayotganidan dalolatdir. Har yilgi mustaqillik kuni hamda «Navro'z» bayramlaridagi ommaviy sayllar, sport musobaqalari buning isbotidir. Respublika hukumatining qarorlari, turli ko'rsatmalar asosida mahallalar va boshqa axoli istiqomat joylarida jismoniy tarbiya va sportni jonlantirish ishlarida mahalla kengashlari, sport tashkilotlari xodimlari, sport faollari bilan hamkorlikda ish tutmoqda.

Shaharlar va qo'rg'onlarning aholisi o'rtasida spartakiadalar, xalq milliy o'yinlari musobaqalarini o'tkazish an'anaga aylanmoqda. Bunda sportning futbol, kurash, arqon tortishish, tosh ko'tarish, yengil atletika kabi turlari ommaviy tus oldi. Bu tadbirlarga jismoniy tarbiya va sport sohasida ta'lim olayotgan talabalar jalb qilinib, tashkiliy ishlarda ular faollik ko'rsatadilar.

E'tirof etish kerakki, bir qator mutaxassislar aholi turar joylarida sog'lomlashtirish va ommaviy sport tadbirlarini tashkil qilishning namunaviy dastur hamda ish rejalarini ishlab chiqqanlar. Toshkent shahri sharoitida bir qator usuliy ishlanmalar ishlab chiqilgan.

Turar-joylarda o'rta va katta yoshdagi kishilar orasida stol tennisi, shaxmat va shashka, milliy o'yinlar, engil atletika to'garaklari, guruhlar va jamoalarni ommalashtirish ularda sog'lomlashtirish tadbirlarining turli shakllaridan, shu jumladan, ertalabki gimnastika, yurish, sayoat va boshqa turlardan keng foydalaniladi.

Aholi turar-joylarida ommaviy sport ishlarini muvaffaqiyatli o'tkazishda sport inshootlari katta ahamiyat kasb etadi. Bu inshootlar belgilangan qurilish me'yorlari talablariga mos, bolalar hamda kattalarning ehtiyojarini qondiradigan, turar-joy qurilishiga munosib, hamohang bo'lishi kerak.

Sport maydonchalari, sog'lomlashtirish shaharchalari, yugurish va chigal yozish yo'lakchalari, o'yin maydonchalaridan iborat xovli

o'yingohlari shinam bo'lishi kerak. Bunday o'yingohlarda usti yopiq joylar bo'lishi, yaxshi yoritilishi ham kerakki, bu narsa ulardan foydalanish muddatini uzaytiradi.

Sport inshootlarini maxsus moslamalar, trenajyorlar bilan jihozlashga alohida e'tibor berish zarur. Chunki shu yo'l bilan avvalo ulardan yoz va qish fasllarida foydalanish imkoniyatini, qolaversa, ko'pchilik bo'lib yakka tartibda o'tkaziladigan mashg'ulotlar samaradorligini oshirish mumkin.

Xulosa qilib aytganda, aholi turar-joylarida sog'lomlashtirish tadbirlarini tashkil qilish mahalla oqsoqollari kengashlari hamda mutaxassislar ishtirokida o'tkazilishi lozim. «Navro'z», «Mustakillik kuni» va boshqa bayramlarga tayyorgarlik jarayonlarida futbol, kurash, voleybol, yugurish va xalq milliy o'yinlarini musobaqa shaklida o'tkazish lozim. Tuman, shahar hokimiyatlari, sport qo'mitalari hamda homiylarning faol ishtiroklarini ko'proq jalb qilish lozim bo'ladi.

O'zbekiston Mahallalari uyushmasi, «Ma'naviyat va ma'rifat» markazi, mahalla oqsoqollari kengashi faoliyatida jismoniy tarbiya va sport ishlarining mazmuni va vazifalari O'zbekiston mustaqillikka erishgan dastlabki kunlaridanoq aholining tinch- osoyishta yashashi, ularning o'zaro ahil bo'lishlari hamda salomatliklarini muhofaza qilish tadbirlari ko'rildi. O'zbekiston Prezidenti farmonlari va O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasining qarorlari asosida aholining o'zini-o'zi boshqarishini tashkil qilish borasidagi tadbirlar muhim ahamiyatga ega bo'ldi. Shu asosda O'zbekiston Mahallalari uyushmasi tuzildi va barcha viloyatlar, tuman-shaharlarda O'zbekiston Mahallalari uyushmasi tuman bo'limlari ish boshladi. Oliy Majlis tomonidan tasdiqlangan mahalla hamda aholining o'zini-o'zi boshqaruvchi boshlang'ich tashkilotlari, ya'ni mahalla oqsoqollari kengashlari tashkil etildi. Bu kengashlar tarkibiga mahallada yashovchi nuroniylar, masjid xodimlari, davlat idoralarida faoliyat ko'rsatuvchi shaxslar, madaniyat, san'at, tibbiy, tijorat, savdo xodimlari saylab qo'yilmoqda. Ularning eng muhim vazifalariga, asosan quyidagi muammolarni hal qilish kiradi:

- O'zbekiston Prezidenti, hukumati va o'z hududlariga qarashli bo'lgan (shahar-tuman) hokimiyatlarining farmon, qaror va ko'rsatmalarini aholiga tushuntirish, targ'ib qilish;

- «Navro'z», «Mustaqillik kuni» bayramlari an'anaviy milliy bayram hamda marosimlarni maqsadli o'tkazish;

- Oilalarning tinch, osoyishta yashashlariga hissa qo'shish (mojaro va o'zaro kelishmovchiliklarning oldini olish, ular sodir bo'lganda yaxshilikka hal etish);

- Oilalarda xotin-qizlarning faoliyati va farzandlar tarbiyasini yaxshilanishi;

- Turli ommaviy-sog'lomlashtiruvchi sport tadbirlari, xalq milliy o'yinlarini o'tkazishda yordamlashish.

Ma'lumki, yuqorida qayd etilgan muhim tadbirlar moddiy ta'minot masalalarini taqozo etadi. Ana shularni hisobga olgan holda O'zbekiston Mahallalari uyushmasi va uning quyi tarmoqlarida jamg'arma tashkil etildi. Unga tushadigan jamg'arma mablag'lari, asosan, quyidagi sohalarga sarflanadi:

- Nogiron bolalar, nuroniylarga bayram arafalarida moddiy yordam va sovg'alar qilish;

- Kam ta'minlangan va ko'p bolali oilalarga moddiy yordam berib borish;

- An'anaviy bayramlar va marosimlarda zaruriyat uchun moddiy ko'maklashish;

- Mahalla oqsoqollari kengashining rasmiy faoliyatlari, xo'jalik ishlari va boshqa sohalarga mablag'lar ajratish;

- Mahalla oqsoqollari kengashi va uning xayriya jamg'armasi hisobiga juma namoziga kelgan kishilar tomonidan xadya etilgan xayriyalar, homiylarning qo'shgan hissalarini, mahalla oqsoqollari kengashi tomonidan tashkil etilgan ishlab chiqarish korxonalarini, savdo, tijorat tizimlaridan olingan daromad va boshqa kirimlar tushadi.

Shuningdek, sharoit va ehtiyojlarga qarab yuqori tashkilotlar tomonidan ham moddiy yordam beriladi.

E'tirof etish kerakki, bunday ulug'vor faoliyatlar respublikada mehr-oqibat, xayr-ehson qilish kabi milliy qadriyatlarining chuqurlashib borishidan, O'zbekiston Prezidenti va hukumatning aholini ijtimoiy-moddiy, ma'naviy-ma'rifiy, madaniy jihatdan muhofaza qilishlaridan dalolatdir.

O'zbekiston mustaqilligi yillarida «Mahalla» jamg'armasi «Navro'z», «Mustaqillik kuni» bayramlaridagi sport chiqishlari, mahallalarda o'tkaziladigan (o'rtoqlik uchrashuvlari, spartakiadalar, xalq milliy o'yinlarini tashkil qilish va o'tkazishda faol ishtirok etgan mutaxassislar, sportsevarlar, sportchilar), hakamlar va boshqalarni munosib ravishda rag'batlantirib bormoqda.

„Ma'naviyat va ma'rifat“ markazi

«Ma'naviyat va ma'rifat» markazining o'z nashri, ya'ni «Tafakkur» jurnali mamlakatimizda kechayotgan iqtisodiy, siyosiy, madaniy

islohotlarning mohiyatini keng yoritib, ularni hayotga singdirishda yetarli darajada faoliyat ko'rsatib kelmoqda.

Yuqoridagi iqtidor asosan, ta'lim-tarbiya ishlariga mas'ul idoralar, tashkilotlar, muassasalar hamda teleradio kompaniyasi, ommaviy axborot vositalari, milliy qadriyatlar mazmuni, ma'naviy-ma'rifiy meroslar, ulug' adiblar hayoti va ilmiy meroslarini aholi ongiga chuqur singdirish yo'lida keng targ'ibotchilik ishlarini olib bormoqda.

Sobiq Ittifoq davrida aholining aksariyat ko'pchilik qismi o'sha davr hokimiyatining g'oyalari, mafkuralari bilan to'la sug'orilganligi sir emas. U g'oyalar mafkuralarning ko'p jihatdan puch ekanligi keyingi qayta qurish yillarida

(1980-1990) barchaga aniq bo'lib qoldi. Shu sababli mamlakatimizda miliy qadriyatlarni tiklash va ularni davr talablari asosida boyitish taqozosi yuzaga keldi. Bunday g'oyalarni amalga oshirish uchun esa aniq mafkuraviy tashkilot tuzilishi lozim edi.

1994-yil 23-aprelda O'zbekiston Prezidentining «Ma'naviyat va ma'rifat» jamoatchilik markazini tashkil etish to'g'risida farmoni e'lon qilindi. Shu asosda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi Respublikada «Ma'naviyat va ma'rifat» jamoatchilik markazining faoliyatini tashkil etish to'g'risida (1994-yil iyun) qarori qabul qildi.

Ushbu qarorda ta'kidlanganidek, «Ma'naviyat va ma'rifat» jamoatchilik markazi keng omma bilan hamkorlikda ishlovchi, davlat byudjetidan mablag'i bilan ta'minlash va shu bilan bir qatorda xo'jalik ish yurituvchi ijtimoiy tashkilotdir. Bu tashkilot zimmasiga bir qator muhim vazifalar yuklatilgan. Ular qatorida «Sotsiologik tadqiqotlar, so'rovlar o'tkazish orqali o'zbek xalqining boy ma'naviy merosi, sharqona va umuminsoniy qadriyatlar asosida mamlakat, millat kelajagini belgilaydigan ilg'or g'oyalarni yuzaga chiqarish hamda hayotga tatbiq, etish, ma'naviy-ma'rifiy ishlarni tashkil etish yuzasidan tavsiyalar ishlab chiqish»dek o'ta muhim vazifa ham belgilangan.

Yuqorida boshqa bo'limlarda qayd etilganidek, «Ma'naviyat va ma'rifat» markazi Sport vazirligi, ta'lim hamda Sog'liqni saqlash vazirliklari, shuningdek, Kasaba uyushmalari federatsiyasi, «Yoshlar ittifoqi» va Yoshlar agentligi kabi tashkilotlar bilan hamkorlikda «Sog'lom avlod uchun» davlat dasturini amalga oshirmoqda, jismoniy tarbiya va sport bilan bog'liq bo'lgan Respublika ilmiy-nazariy anjumanlarini o'tkazishda faol qatnashmoqda.

Mahalla fuqarolar yig'inlarining faoliyatida jismoniy tarbiya va sport ishlarining mazmuni hamda vazifalari

Mahalla fuqarolar yig'inlarining faoliyatlari keng qamrovli va fidokorona mehnat qilishni talab etuvchi sohalaridan hisoblanadi. Mahallada jismoniy tarbiya va ommaviy sport tadbirlarini o'tkazish faoliyatlari yil sayin kengayib va ularga bo'lgan e'tibor kuchaymoqda.

Xalq iborasi bilan aytganda, Vatan ostonadan, mahalladan boshlanadi. Vatan tushunchasi har bir insonning yuksak darajadagi his-tug'ulari, sadoqati, fidoiy mehnati, o'zaro izzat-hurmat kabi insoniy fazilatlarida namoyon bo'ladi. Bu o'rinda respublika sportchilarining xalqaro sport maydonlaridagi, ayniqsa, Olimpiya o'yinlaridagi ishtiroki, g'alabasi ana shu xislatlar tufayli ustuvor ekanligini aytib o'tish kerak. Ayniqsa, yurtimiz bayrog'ining uzoq o'lkalarda viqor bilan ko'tarilishi, madhiyamizning baland yangrashi sportchilarning ona Vatan sharafi uchun kurashgan va hissa qo'shganligining timsolidir. Buning boisi shundaki, o'shaday faol sportchilar, ularning murabbiylari, qolaversa, sport tashkilotlari, jamiyatlari xodimlari hamda jismoniy tarbiya va sport sohasidagi mutaxassislar ham u yoki bu mahallada istiqomat kiladi. Mahalla fuqarolar yig'inlari ham faoliyatida keng ishtirok etib, sportni targ'ib qilish, yoshlarni sportga jalb etish, an'anaviy bayramlarda qatnashib, ma'ruzalar, o'z taassurotlari bilan o'rtoqlashish kabi tadbirlarni birgalikda olib boradilar. Bunday tadbirlar mahalla fuqarolar yig'inlari tarkibidagi faollar, sportsevarlar, mutaxassislar tomonidan uyushtirib borilmoqda. Bunday xayrli ishlarni qishloq sharoitlarida ham doimiy o'tkazib turilishi lozim.

Mahalla fuqarolar yig'inlari qoshida sport klublarini tashkil qilish amalga oshirilmoqda. Bunday tashabbuslarni ommalashtirish zarur bo'ladi. Ba'zi bir ilg'or tajribaga ega bo'lgan mahallalar sport yo'riqchisi shtatini tashkil qilmoqda. Ular bevosita tuman-shahar sport bo'limlariga itoat etib, aholi o'rtasida sportni ommalashtirish, bolalar va o'smirlar orasida sport musobaqalarini tashkil qilish bilan faoliyat ko'rsatmoqda. Mahalla va ularning jismoniy tarbiya va sport sohasidagi faollari oldida mahalla aholi salomatligini yaxshilash, yoshlarni sportga jalb etish, sport va xalq milliy o'yinlari orqali aholining dam olishi, ruhiy oziqlanishi, jismonan barkamol bo'lishlariga erishtirish kabi vazifalar mavjuddir.

Ba'zi milliy urf-odatlarimiz va diniy dunyoqarashlar xotin-qizlarning erkin ravishda jismoniy mashqlar, xalq milliy o'yinlari yoki biron sport turi bilan shug'ullanishlariga salbiy ta'sir qilishi jarayonlari davom etmoqda. «Sog'lom avlod uchun» davlat dasturida belgilanganidek, sog'lom avlodni yetishtirish uchun eng avvalo onalar sog'lom bo'lishi va farzandlarining

sog'lom o'sishi uchun barcha shart-sharoit va imkoniyatlardan foydalanish zarurdir. Bunda bolalarni eng kichik yoshdan boshlab oila, bog'cha va maktablarda jismoniy tarbiya bilan shug'ullanishga odatlantirish alohida ko'zda tutilgan. Bu jihatlarni amalga oshirishda mahalla fuqarolar yig'inlari, uning faollari va jismoniy tarbiya va sport mutaxassislari astoydil ish olib borishlari lozim. Aholi o'rtasida ommaviy jismoniy tarbiya va sport ishlarini tashkil qilish, «Sog'lom avlod uchun» davlat dasturini amalga oshirish hamda «Alpomish» va «Barchinoy» maxsus testlari talablarining mohiyatlarini kishilar ongiga singdirish hozirgi kunning dolzarb muammolaridandir. Shu sababdan mahalla fuqarolar yig'inlari «Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida»gi qonun hamda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining «O'zbekistonda jismoniy tarbiya va sportni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi qarorini chuqur o'rganishlari, unda ko'zda tutilgan eng zarur tadbirlarni mahallalarda ishlab chiqish, aholini sportga jalb etish yo'llarini topishlari lozim.

Xulosa shundaki, aholi turar-joylarida eng avvalo sport inshootlari, oddiy o'yin maydonlaridan maqsadli foydalanish zarur. Sport ixlosmandlari, sportsevarlar, mutaxassis xodimlar yoshlar o'rtasida ko'chalararo, mavzelar, dahalar va mahalla birinchiligi uchun ular sevgan sport musobaqalarini tashkil qilishlari kerak.

«Sog' tanda sog'lom aql» naqliga rioya etgan holda jismoniy tarbiya va sportni keng tarqatish, uning salomatlikni mustahkamlash, ish faoliyati va umuman umrni uzaytirishdagi muhim omillardan biri ekanligiga aholini iqror etish kerak bo'ladi. «Navro'z», «Mustaqillik kuni» bayramlari va boshqa milliy an'analarda milliy o'yinlarini tashkil qilish, «Navro'z» bayrami, hosil bayrami, to'ylar qadimgi milliy an'analardan hisoblanadi. Ularning safiga milliy bayram sifatida «Mustaqillik kuni» bayrami ham qo'shildi. Bu an'anaviy bayramlar, xalq sayillari va to'ylarda kurash, ko'pkari (uloq), poyga, otdan ag'darish, «Qiz quvmoq», dorbozlik, tosh ko'tarish, bilak kuchini sinash va boshqa o'nlab o'yinlar doimiy ravishda qo'llanib kelingan. Ular haqida «Alpomish», «Qirq-qiz», «Shohnoma», «Manas» kabi juda ko'p dostonlar guvohlik beradi. O'zbekiston istiqbol sari dadil borar ekan, xalq milliy o'yinlari milliy qadriyatlar sifatida yanada e'zozlanmoqda. Ular «Navro'z», «Mustaqillik kuni», «Hosil bayrami», kasb bayramlari, to'ylar va ulug' sanalarni nishonlash jarayonlarida yangi shakl va mazmunda qo'llanilmoqda.

O'zbek kurashi xalqaro sport maydoniga chiqdi. Sportning bu turi bo'yicha jahon chempionatlari muvaffaqiyatli o'tkazildi. Shu tufayli kurash shahar va qishloq yoshlarining sevimli sporta sifatida ommalashmoqda.

Qishloqlardagi katta to'ylar kurashsiz va ko'pkarisiz o'tkazilmaydi. Otlarning zotini ko'paytirish, chavandozlar sonini oshirish borasida qishloq, kengash faollari jiddiy ish yuritmoqda. Barcha milliy bayramlarimizda faqat chavandoz polvonlargina emas, katta yoshlar ham poyga, ko'pkari va boshqa xalq miliy o'yinlarida faol qatnashmoqdalar.

1491-yil apreldan buyon respublika miqyosida xalq milliy o'yinlari, musobaqalari, «Alpomish» o'yinlari festivallari o'tkazilayotgani haqida yuqorida bayon etilgan edi. Ta'kidlash lozimki, markaziy shaharlar miqyosida va ba'zi qishloq hamda mahallalarda o'tkaziladigan Navro'z, Mustaqillik kuni, Hosil bayramlari hamda to'ylarda xalq milliy o'yinlari namoyish shaklidagina olib borilmoqda.

Mahallalar va qishloqlarda o'tkazilayotgan an'anaviy bayramlarda xalq milliy o'yinlarini tashkil qilishda mahalla oqsoqollari kengashi faollari, jismoniy tarbiya va sport mutaxassislari yaqindan turib o'zaro hamkorlik qilishlari zarur. Shunga asosan ko'pchilik ishtirok etadigan xalq milliy o'yinlarini mazmun va qoidalarini ixchamlashtirgan qilish lozim bo'ladi.

Bunday tadbirlarda mahalliy xotin-qizlarining ishtirokini ta'minlash milliy o'yinlarining turlaridan keng foydalanishga olib keladi. Xalq milliy o'yinlari shug'ullanuvchilarning insoniy fazilatlarini va jismoniy sifatlarini maqsad yo'lida tarbiyalashda milliy qadriyatlarga tayanib ma'naviy-jismoniy kamolotni rivojlantirishga xizmat qiladi. Ana shu jihatlarda e'tiborga olinsa, mahalla faoliyatini kuchaytirish, milliy o'yinlaridan foydalanishni ta'minlashda ijobiy tomonlarga siljish bo'lishi mumkin.

Sport turlari va xalq milliy o'yinlari bo'yicha turli jamoalar, to'garaklar tashkil qilish

Mahallalar, mavzelar, ko'chalarda bolalar va o'smirlarning guruh (5-10 kishi) bo'lib futbol, tennis, badminton va turli harakatli o'yinlar bilan mashg'ul bo'lishlari odatiy bir xoldir. Bunday hollarda tashkiliy va hakamlik ishlari bolalarning o'zidan chiqadi, ya'ni sport mutaxassislari bundan chetda qoladi. Natijada ba'zan turli bahslar shartlarni bajarmaganliklari uchun mojarolar bo'lib turadi. Bu esa yoshlar orasida g'arazgo'ylik kabi holatlarni keltirib chiqaradi. Oqibatda ota-onalar orasida norozilik, xasadgo'ylik vujudga keladi va ularga mahalla oqsoqollari kengashi xodimlari aralashishga to'g'ri keladi. Bunday holatlarning oldini olish uchun sport turlari va xalq milliy o'yinlari bo'yicha guruhlar tuzish, ularga sport ishqibozlari, mutaxassislar boshchilik qilishlari lozim. Buning uchun esa quyidagi tadbirlarni amalga oshirish zarur: mahalla fuqarolar yig'inlari idorasi oldida guruh tuzish to'g'risida afisha osib qo'yish; faollar orqali bolalarga og'zaki e'lon qilish; radiouzel tarmoqlari, telefonlardan

foydalanish; murabbiylar va hakamlar tarkibini tuzish; ularning vazifalarini belgilash; yig'ilgan bolalarni ro'yxatga olish va ularning xohishlari bo'yicha jamoalar tuzish; sport mashg'ulotlarini tashkil qilish uchun maktabning o'yin va sport zallari yoki ishlab chiqarish korxonalarining sport inshootlaridan foydalanish.

To'garaklar tashkil qilish

Sport turlari va xalq milliy o'yinlari bilan shug'ullanuvchilarni bir joyga to'plab, jamoalar mashg'ulotlarini to'garak sifatida tan olish, ularning barchasini uyushgan holda jismoniy tarbiya jamoasi yoki uyushmasini ta'sis etish, barcha faoliyatlarni yuritish uchun kengash saylash, har bir sport turi jamoasining sardori kengash a'zosi etib saylanadi hamda uning raisi (prezidenti)ni ham saylash lozim bo'ladi.

Jamoa (uyushma) kengashi raisi va a'zolari mahalla oqsoqollari kengashi bilan doimiy aloqada bo'lishi va hal qilinishi zarur bo'lgan masalalarni moslashtirib turishi kerak.

Mahalla fuqarolar yig'inlari, o'z navbatida, mahallada tashkil etilgan sport jamoasi (uyushmasi) haqida tuman-shahar hokimiyati, sport bo'limi va boshqa mas'ul idoralarga ma'lum qilishi lozim. Shu tariqa mahalladagi jamoalar, to'garaklar va sport jamoasining tashkiliy-tarkibiy uning Nizomi va boshqa zarur tomonlari huquqiy hujjatlar bilan rasmiylashtirilishi shart.

Dam olish maskailarida (sport lagerlari, istirohat va ko'ngil ochish bog'lari va hokazolarda) sog'lomlashtirish ishlari

Aholi istiqomat joylarida dam olish va sog'lomlashtirish maskanlari shakli quyidagicha bo'lishi mumkin:

- Istirohat va ko'ngil ochish bog'lari (park).
- Anhor, ko'l, suv ombori va katta ariqlar (plyaj).
- Bolalarning dam olish oromgohlari (lagerlar).
- Sport oromgohlari (sport lagerlari).
- Mahalla va uylar oldidagi bolalarning o'yin maydonlari.

Bu shakllardagi dam olish maskanlarining qurilish, shart-sharoitlari, imkoniyatlari har xil bo'lishi tabiiydir. Shu sababdan ularda tashkil qilinadigan jamoalar, sog'lomlashtiruvchi guruhlar, ularning mashg'ulotlari hamda musobaqalari ham shundan kelib chiqqan holda har xil bo'ladi. Bunday turli-tuman joylarda o'yinlar, mashg'ulotlar va musobaqalarni tashkil etish mutasaddi tashkilotlar, jamoat tashkilotlari, mahalla-qishloq oqsoqollari kengashi hamda faollari tomonidan olib boriladi. Bu faoliyatlarda jismoniy tarbiya va sport mutaxassislari, tibbiy xodimlar, qutqaruvchi (suv) va nazorat xizmatlari bo'lishi kerak.

6-MAVZU. ALPOMISH VA BARCHINOY MAXSUS TESTLARI AHOINI JISMONIY TAYYORGARLIGINI ANIQLOVCHI ASOSIY ME'YORLAR

REJA:

1. „Alpomish va Barchinoy“ maxsus testlarining maqsad va vazifalari.
2. „Alpomish va Barchinoy“ maxsus testlarining tasniflanishi.
3. „Alpomish va Barchinoy“ maxsus testlarining me'yorlari.

O'zbekiston aholisining jismoniy tayyorgarligi va salomatlik darajasini belgilab beruvchi «Alpomish» va «Barchinoy» maxsus testlari to'g'risidagi Nizomda ularning asosiy maqsadi, vazifalari, me'yoriy talablari belgilangan.

«Alpomish» va «Barchinoy» maxsus testlar sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish, aholini jismoniy tarbiya va sport bo'yicha maxsus mashg'ulotlarga jalb etish, o'z sog'lig'ini mustahkamlashdagi ehtiyojni qondirish hamda hayotning turli bosqichlarida jismoniy tayyorgarligini oshirib borish vositasi sanaladi.

Shuningdek, maxsus testlar jismoniy mashqlar bilan mustaqil shug'ullanishga doir asosiy bilimlar va amaliy ko'nikmalarni egallash, o'qish, mehnat qilish va dam olish kun tartibida jismoniy mashqlarning xilma-xil shakllaridan foydalanish, iste'dodli sportchilarni aniqlash va tarbiyalash maqsadida ommaviy sportni rivojlantirishga yordam beradi.

Maxsus testlarning maqsad vazifalari

Aholining jismoniy tayyorgarligini aniqlash maqsadiga qaratilgan maxsus testlar egiluvchanlik, tezkorlik, kuch, chidamlilik va chaqqonlikni aks ettiruvchi sinov turlarini o'z ichiga oladi.

«Alpomish» maxsus testlari o'g'il bolalar (erkaklar), «Barchinoy» maxsus testlari esa qizlar (ayollar) uchun mo'ljallangan.

«Alpomish» testlari 3 bosqichdan iborat bo'lib, 5 yoshdan 60 yoshgacha bo'lgan erkaklar, «Barchinoy» testlari esa 5 yoshdan 55 yoshgacha bo'lgan xotin-qizlar uchun mo'ljallangan.

«Alpomish» testlari:

1-bosqich – 5 yoshdan 17 yoshgacha bo'lgan o'g'il bolalar uchun (umumiy o'rta ta'lim maktablarining 1-9 sinf o'quvchilari hamda kollej va litsey o'quvchilari);

2-bosqich – 18 yoshdan 34 yoshgacha bo'lgan erkaklar uchun (oliy o'quv yurtlarining talabalari, harbiy xizmatchilar, ishlab chiqarishda band bo'lgan yoshlar va boshqalar);

3-bosqich – 35 yoshdan 60 va undan katta yoshdagi erkaklar uchun (xalq xo'jaligida band bo'lganlar, nafaqahorlar va boshqalar).

«Barchinoy» maxsus testlari:

1-bosqich - 5 yoshdan 17 yoshgacha bo'lgan qizlar uchun (umumiy o'rta ta'lim maktablarining 1-9 sinf o'quvchilari hamda kollej va litsey o'quvchilari);

2-bosqich – 18 yoshdan 34 yoshgacha bo'lgan xotin-qizlar uchun (oliy o'quv yurtlarining talabalari, harbiy xizmatchilar, ishlab chiqarishda band bo'lgan yoshlar va boshqalar);

3-bosqich – 35 yoshdan 55 va undan katta yoshdagi xotin-qizlar uchun (xalq xo'jaligida band bo'lganlar, nafaqaxorlar va boshqalar).

Yosh guruhlari

Hammasi bo'lib uch bosqichli testlar bo'yicha 15 ta yosh guruhlari tuzilgan.

1-bosqich (5-17 yosh)

1-guruh - 5-6- yosh (o'g'il va qiz bolalar);

2-guruh - 7-8- yosh (o'g'il va qiz bolalar);

3-guruh - 9-10- yosh (o'g'il va qiz bolalar);

4-guruh - 11-12- yosh (o'g'il va qiz bolalar);

5-guruh - 13-14- yosh (o'g'il va qiz bolalar);

6-guruh - 15-16- yosh (o'spirin va qizlar);

7-guruh - 17 yoshlar (o'spirin va qizlar);

2-bosqich (18-34 yosh)

8-guruh - 18-23- yosh (erkaklar, ayollar);

9-guruh - 24-29- yosh (erkaklar, ayollar);

10-guruh - 30-34- yosh (erkaklar, ayollar);

3-bosqich (35 – 60 yosh va undan yuqori)

11-guruh - 35-39 yosh (erkaklar, ayollar);

12-guruh - 40-44 yosh (erkaklar, ayollar);

13-guruh - 45-49 yosh (erkaklar, ayollar);

14-guruh - 50-54 yosh (erkaklar, ayollar);

15-guruh - 55-60 yosh va undan katta (erkaklar, ayollar).

«Alpomish» va «Barchinoy» maxsus testlari asosida ko'pkurash sport turiga ishtirokchining yoshi va jinsini hisobga olgan holda olti turi kiritiladi. Ko'pkurash musobaqalari sport turlari bo'yicha bo'ladigan musobaqalar qoidalariga muvofiq o'tkaziladi. Musobaqalar oldidan shug'ullanuvchilar me'yorlar majmuasini topshirishlari kerak. Buning uchun ular tayyorgarlik ko'rishlari zarur.

Maxsus testlar asosidagi sinovlarni o'tkazish shartlari va tartibi

Alpomish» va «Barchinoy» maxsus testlari asosida musobaqalar umumiy o'rta ta'lim maktablarining barcha sinflari, kollej, litsey va oliy o'quv yurtlarining barcha kurslari talabalari o'rtasida (tibbiy guruhga kiruvchilardan tashqari) hamda mazkur muassasalarda faoliyat yuritayotgan o'qituvchi, murabbiy va boshqa xodimlari o'rtasida o'tkaziladi. Boshqa sohalarda mehnat qilayotgan yoshlar uchun sog'lomlashtirish yo'nalishidagi musobaqalar tashkil etiladi. Harbiy xizmatchilar va huquqni muhofaza qiluvchi tashkilot xodimlari uchun maxsus o'tkaziladigan mashg'ulotlar uyushtiriladi.

Maxsus testlarni sinov topshiriga yuqorida nomlari zikr etilgan barcha kontingent jalb etiladi. Bundan tashqari shifokorning ruxsatnomasiga ega bo'lgan, tashkiliy sur'atda yoki mustaqil ravishda sport bilan shug'ullanadigan barcha xohlovchilar ishtirok etishlari mumkin.

«Alpomish» va «Barchinoy» maxsus testlarining sinov turlari bo'yicha musobaqalardagi mashqlarning bajarish shartlariga hamda sport turlari bo'yicha musobaqalar qoidalariga muvofiq shahar (tuman) sport bo'limlari tomonidan tasdiqlangan hakamlar hay'ati o'tkazadi. Hakamlar hay'ati tarkibiga tibbiy xodim ham kiradi. Testlarni topshirishga tayyorgarlik ishlari o'quvchilar, talabalar uchun o'quv yurtlarida o'quv mashg'ulotlari hamda o'qishdan tashqari jismoniy tarbiya- sog'lomlashtirish va sport mashg'ulotlari jarayonida, turli erdi mehnat qilayotgan yoshlar uchun sport seksiyalari, umumiy jismoniy tayyorgarlik guruhlar, sihat- salomatlik guruhlarida tashkil etiladi.

«Alpomish» va «Barchinoy» maxsus testlarining tasniflanishi.

Respublika, viloyat, shahar va tumanlarda test me'yorlarining bajarilishiga rahbarlik va bu ishlar ustidan nazorat tegishli hokimiyat, sport bo'limlari, ta'lim vazirliklari va ularning joylardagi bo'limlari, korxonalar va tashkilotlarning kasaba uyushmasi qo'mitalari, harbiy qismlarning qo'mondonlari va huquqni muhofaza qiluvchi tashkilotlarning bo'lim rahbarlari tomonidan amalga oshiriladi.

Me'yorlarni va test talablarini bajargan musobaqa qatnashchilari ko'krak nishonlari va maxsus guvohnomalar bilan taqdirlanadi. Nishonlar va maxsus guvohnomalar bilan taqdirlashning sarf-harajatlarini tegishli o'quv tashkilot, harbiy qism va huquqni muhofaza qilish muassasalari o'z zimmasiga oladi.

«Alpomish» va «Barchinoy» maxsus test natijalariga ko'ra nishon, guvohnoma, diplom va qimmatbaho sovg'alar bilan taqdirlash tantanali ravishda o'tkaziladi.

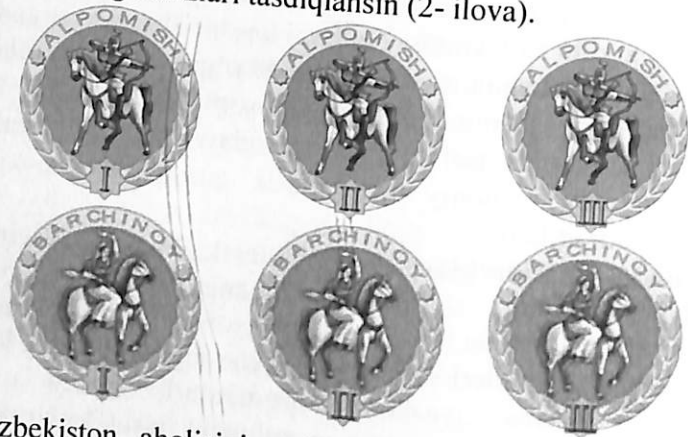
O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1999-yil 27-maydagi „O'zbekistonda jismoniy tarbiya va sportni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida“gi 271-son qarorini amalga oshirish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Madaniyat va sport ishlari vazirligi, Xalq ta'limi vazirligi, Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi, Sog'liqni saqlash vazirligi, Qishloq va suv xo'jaligi vazirligi, Ichki ishlar vazirligi va Kasaba uyushmasi federatsiyasi Kengashi tomonidan 1999-yil 24-dekabrda „O'zbekiston aholisining jismoniy tayyorgarligi va salomatligi darajasini belgilab beruvchi «Alpomish» va «Barchinoy» maxsus testlarini joriy etish to'g'risida“gi 4/14-qaror qabul qilindi.

Qaror mazmuni quyidagicha:

1. O'zbekiston aholisining jismoniy tayyorgarligi va salomatlik darajasini belgilab beruvchi «Alpomish» va «Barchinoy» maxsus testlari to'g'risida Nizom tasdiqlansin.

- «Alpomish va Barchinoy» maxsus testlari haqidagi Nizom 2000-yil 1-yanvardan kuchga kiritilsin.

- «Alpomish va Barchinoy» maxsus testlari nishon va guvohnomalarining eskizlari tasdiqlansin (2- ilova).

2. O'zbekiston aholisining jismoniy tayyorgarligi va salomatligi darajasini belgilab beruvchi «Alpomish va Barchinoy» maxsus testlarini tashkil etish bo'yicha Respublika shtabining tarkibi tasdiqlansin (3- ilova).

3. Xalq ta'limi vazirligi, Oliy va O'rta maxsus ta'lim vazirligi, Sport vazirligi, Sog'liqni saqlash vazirligi, Ichki ishlar vazirligi, Mudofaa vazirligi, Qishloq va suv xo'jaligi vazirligiga qarashli o'quv yurtlarida jismoniy tarbiya o'quv dasturlarini «Alpomish va Barchinoy» maxsus testlari to'g'risidagi Nizom talablariga mos holga keltirish, umumiy o'rta jarayoniga testlarining me'yoriy talablarini olib kirish va ularning egallanishini ta'minlash topshirilsin.

4. Davlat jismoniy tarbiya va sport qo'mitasiga (hozirgi O'zbekiston Respublikasi Sport vazirligiga), vazirliklar va idoralarga, jamoat tashkilotlariga hokimiyat bilan birgalikda «Alpomish va Barchinoy» maxsus testlari o'quv yurtlarida, mehnat jamoalarida, aholining yashash va dam olish joylarida joriy etish, «Alpomish va Barchinoy» maxsus testlari dasturiga kiritilgan sport turlari bo'yicha mashg'ulotlar o'tkazish uchun sharoit yaratish ishlarini ta'minlash ishlari yuklatilsin.

«Alpomish va Barchinoy» maxsus testlarining me'yorlari.

Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Maxkamasi, viloyatlar va Toshkent shahar xokimiyatlardan ushbu ishlarning joriy etish yuzasidan aniq tadbirlarini aniq amalga oshirish so'ralsin.

«Alpomish» maxsus testlari o'g'il bola (erkaklar), «Barchinoy» maxsus testlari esa qiz (ayol)lar uchun mo'ljallanadi.

I bo'limda «Alpomish va Barchinoy» maxsus testlarini maqsad vazifalari to'g'risida;

II bo'limda testlar tizimi to'g'risida;

III bo'limda testlar asosidagi sinovlarni tayyorlash, o'tkazish shartlari va tartibi to'g'risida;

IV bo'lim testlar bo'yicha ishlarni tashkil etish to'g'risida;

V bo'lim testlar bo'yicha sinov turlarining bajarish shartlari to'g'risida;

VI bo'lim «Alpomish» va «Barchinoy» ko'p kurash bo'yicha dastur to'g'risida;

VII bo'limda yakun va taqdirlash to'g'risida yo'llanmalar berilgan.

«Alpomish» testlari:

1-bosqich - 5 yoshdan 17 yoshgacha bo'lgan o'g'il bolalar uchun (umumiy o'rta ta'lim maktabining 1-9 sinf o'quvchilari hamda litsey va kollej) o'quvchilari uchun mo'ljallangan.

2-bosqich - 18 yoshdan 34 yoshgacha bo'lgan erkaklar (oliy o'quv yurtlarining talablari, harbiy hizmatchilar, ishlab chiqarishda band bo'lgan yoshlar va boshqalar) uchun;

3-bosqich - 35 yoshdan 60 va undan katta yoshdagi erkaklar (xalq xo'jaligida ishlovchilar, nafaqaxo'rlar va boshqalar) uchun.

«Barchinoy» testlari:

1-bosqich - 5 yoshdan 17 yoshgacha bo'lgan qizlar (umumiy o'rta ta'lim maktabining 1 - 9 sinf hamda litsey, kollej o'quvchilari uchun;

2-bosqich - 18 yoshdan 34 yoshgacha bo'lgan xotin qizlar (oliy o'quv yurtlari talablari, harbiy xizmatchilar, ishlab chiqarishda band bo'lgan yoshlar va b.) uchun;

3-bosqich – 35 yoshdan – 55 yoshgacha va undan katta yoshdagi xotin – qizlar (xalq xo'jaligida band bo'lganlar, nafaqaxo'rlar va boshqalar) uchun.

Bu qaror O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 4-iyuldagi 355-sonli "Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qaroriga asosan **o'z kuchini yo'qotgan.**

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 4-iyuldagi „**Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida**“gi 355-son qarori bilan O'zbekiston Respublikasi Prezidentining

“Turizm va sport vazirligi faoliyatini tashkil etish to'g'risida” 2021-yil 6-apreldagi PQ-5054-son qarori 9-bandiga muvofiq Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislarni ilmiy-metodik ta'minlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish markazi Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti etib qayta nomlanganligi qabul qilindi.

Quyidagilar mazkur institutning asosiy vazifalari etib belgilandi:

- davlat maktabgacha ta'lim tashkilotlarining jismoniy tarbiya instruktorlari, umumiy o'rta va o'rta maxsus ta'lim, professional ta'lim muassasalarining jismoniy tarbiya fani o'qituvchilari, oliy ta'lim muassasalarining jismoniy tarbiya va sport yo'nalishlari bo'yicha rahbar va pedagog kadrlari, olimpiya va paralimpiya sport turlariga tayyorlash markazlari, sport turlari bo'yicha ixtisoslashtirilgan davlat maktab-internatlari, sport maktablarining rahbar kadrlari, instruktor-metodistlari, maxsus fan o'qituvchilari, trenerlari, psixologlari, sport psixologlari, tarbiyachilari, maxsus xizmat xodimlari hamda sport tashkilotlarining jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislari (*umumiy olganda jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislar*)ni qayta tayyorlash va malakasini oshirish;

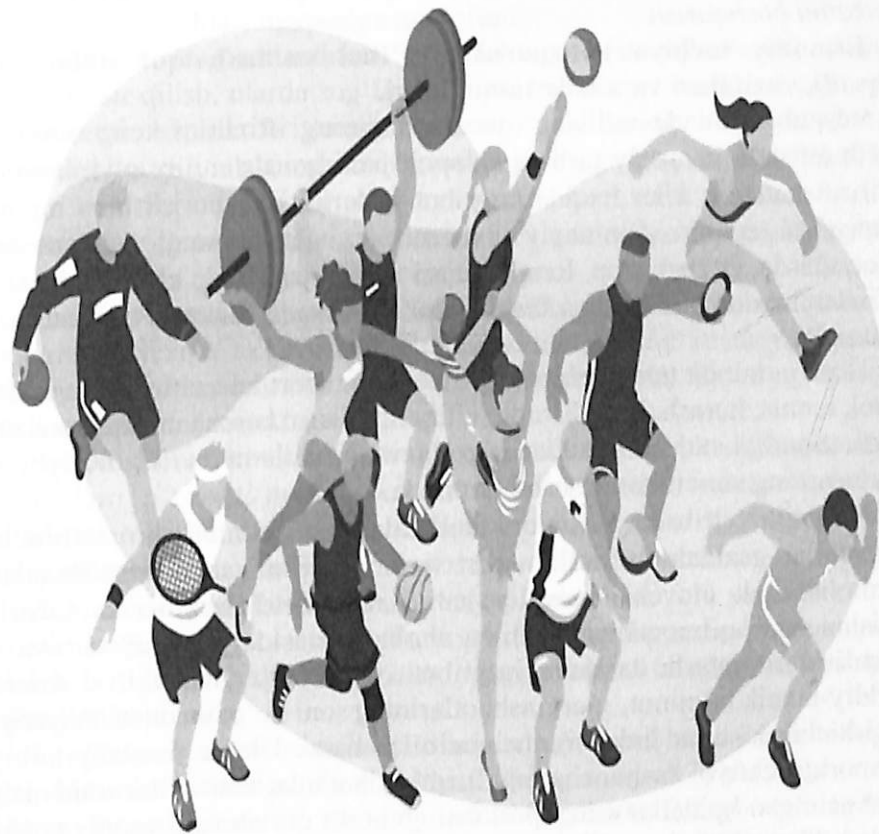
- davlat ta'lim standartlari hamda kasbga doir bilim va ko'nikmalarga qo'yilgan talablar asosida mehnat bozori ehtiyojlarini hisobga olgan holda, kasbiy ma'lumotga ega bo'lmagan sport ta'lim muassasalari xodimlari uchun qo'shimcha ixtisoslik bo'yicha pulli asosda qayta tayyorlash va malaka oshirish kurslarini tashkil etish;

- jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislarni kasbiy, ma'naviy-axloqiy saviyasini oshirish, sport ta'lim tizimini ilmiy-metodik ta'minlash, ilg'or pedagogik texnologiyalarni joriy etish;

- o'quv-mashg'ulot jarayoniga, xususan, sport ta'lim muassasalari amaliyotiga zamonaviy innovatsion pedagogik texnologiyalarni, o'qitishning samarali shakllari va usullarini joriy etish;

- davlat va nodavlat sport ta'lim muassasalari, sport tashkilotlari va jamiyatlari samaradorligini oshirish maqsadida jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislarga trenerlik faoliyati bilan shug'ullanish bo'yicha malaka sertifikatiga ega bo'lishlari uchun barcha zarur shart-sharoitlarni yaratish va o'z filiallari faoliyatini muvofiqlashtirish hamda ilmiy-metodik ishlarni tashkil etish;

- xalqaro aloqalarni kengaytirish va mustahkamlash, konferensiyalar, ko'rgazmalar va boshqa tadbirlar o'tkazish orqali jismoniy tarbiya va sport sohasida mamlakatimiz yutuqlarini xalqaro darajada keng yoritish, xorijiy sport ta'lim muassasalari bilan hamkorlik qilish.

7-MAVZU. JISMONIY TARBIYA VA SPORTNI TARG'IBOT VA TASHVIQOT QILISH ISHLARI.

REJA:

1. Jismoniy tarbiya va sportni targ'ibot va tashviqot ishlarining maqsadi, vazifalari va asosiy tamoyillari.
2. Jismoniy tarbiya va sportni targ'ibot ishlarining xususiyatlari.
3. Jismoniy tarbiya va sportni targ'ibot qilish ishlarining turlari, shakllari va vositalari.
4. Sport tashkilotlarida targ'ibot va tashviqot ishlarini tashkil qilish uslublari.

Tayanch iboralar: *Jismoniy tarbiya va sport, ommaviy sport, sportni targ'ibot qilish, sport jamoalari, sport tashkilotlari, mutaxassis xodimlar, ommaviy axborot vositalari, sport psixologiyasi, jismoniy tarbiya va sport harakatini boshqarish.*

Jismoniy tarbiya va sportni targ'ibot va tashviqot ishlarining maqsadi, vazifalari va asosiy tamoyillari.

Respublikamizda milliy g'oya va aholining iftixorini keng ommaga targ'ib qilishda jismoniy tarbiya va sport hamda xalq milliy o'yinlarining mohiyati kattadir. Ular haqida targ'ibot ishlarini olib borish ham muhim ahamiyatga egadir. Ommaviy axborot vositalari, orqali va bevosita muloqotlarda O'zbekiston Respublikasi Sport vazirligi, «Ma'naviyat va ma'rifab» markazi va boshqa tashkilotlar bu sohada samarali mehnat qilib kelmoqda.

Hozirgi kunda televideniada berilayotgan sport ko'rsatuvlari, ayniqsa, futbol, tennis, kurash, boks hamda milliy o'yinlarni barcha miriqib tomosha qiladi. Sportga oid adabiyotlar, gazeta va jurnallarni berilib o'kiydigan muxlislarning soni tobora oshib bormoqda.

Hayotiy tajribalar, amaliy faoliyatlar natijasining ko'rsatishicha, o'quvchilar gazetalarda milliy sport turlari, sevimli sport musobaqalari, ularda ishtirok etuvchi mahalliy jamoalar, sportchilar haqida xabarlar yozishni talab qilmoqdalar. Qishloq aholisi o'rtasida jismoniy tarbiya va sport ishlari yetarli darajada targ'ibot qilinmoqda. Chunki, u erlarda moddiy-texnik ta'minot, sport inshootlarining soni ko'paymoqda. Aksariyat katta-kichik kishilar jismoniy mehnat bilan band. Ularda jismoniy tarbiya va sportga ehtiyoj tushunchasi hali to'la darajada emas. Shu tomonlarni hisobga olgan holda, avvalo, sport inshootlarini qurish va jismoniy tarbiya ta'limi bilan aholini qurollantirishning zamonaviy usullarini topish lozim bo'ladi. Buning uchun madaniyat, san'at, adabiyot, ma'naviyat va ma'rifab

xodimlarining jismoniy tarbiya va sport hamda sayohat sohasidagi faoliyatlarini yanada kuchaytirish, ularning mafkuraviy targ'ibotini keng yo'lga qo'yish maqsadga muvofiqdir.

Eng muhim va jonli targ'ibot vositasi sifatida sport musobaqalari, ommaviy sog'lomlashtirish tadbirlari, jamoalarning o'rtoqlik uchrashuvlarini tashkil qilish lozim. Ularda sport tashkilotlarining rahbarlari, olimlar, faxriylar, xalqaro sport musobaqalarining sovrindorlari bilan muloqotlar uyushtirish, maktab o'quvchilarining «Quvnoq startlar» va «Umid nihollari»ni mazmunan boyitib, televideniada ko'proq namoyish qilish kerak.

Jismoniy tarbiya va sportni targ'ibot ishlarining xususiyatlari.

Sport tashkilotlari va ularning quyi tarmoqlarida boshqarish faoliyatlarini tashkil qilishda ish uslublari muhim ahamiyat kasb etadi. Targ'ibot shakllari, vositalari va asosiy mazmunini talabalar mustaqil ravishda o'rganishlari maqsadga muvofiqdir.

Targ'ibot (rag'batlantirish) va tashviqot (shavqlantirish) insonlar fikriga ta'sir qilish, ularda sog'lom e'tiqod hamda yot mafkuralarga qarshi immunitetni shakllantirishning etakchi uslublaridir. Bu usullarning samaradorligi esa, ularning ilmiy asoslanganligiga bog'liq. O'zbekistonda amalga oshirilayotgan islohotlar aynan shu yurt, shu zaminda yashab, mehnat qilayotgan insonlar manfaatini ko'zlashini har bir erkin fuqaroga to'la anglatishga qaratilgan.

Tadqiqotlardan shu narsa ma'lum bo'ldiki, odamlarga mantiqan asosli ma'lumotlar tezroq ta'sir qiladi. Bunda auditoriyaning xususiyati nazarda tutilishi kerak. Masalan, o'qimishli odamlar auditoriyasi faktlarga tayangan, asosli ma'lumotni tezroq qabul qiladi.

Psixologik nuqtai nazardan tinglovchi auditoriya to'rt xil farqlanadi:

1. *Sust o'zlashtiruvchi odamlar.* Ularga sodda, tushunarli, amaliy ma'lumotlar berish kerak. Mavzudagi axborotlar ham hayotiy fikrlarda bayon etilsagina, ulardan ijobiy munosabatni kutish mumkin.

2. *Faol, barkamol odamlar.* Bular ma'lumotli, ziyoli, yangilikka o'ch insonlar bo'lib, ularga ta'sir ko'rsatuvchi har qanday axborot muammoli, dolzarb bo'lgani ma'qul. Talabalar, magistrantlar, olimlar va boshqalar shular jumlasidandir.

3. *«E'tiqodi sust» odamlar.* Bular ma'lum sabablarga ko'ra tarbiyasi og'ir kimsalar toifasiga kirib qolgan, aniq maqsali yo'q, o'z ustida ishlamaydigan insonlardir. Shuning uchun bunday toifadagi odamlar bilan ishlaganda, ularning bevosita hayoti va biror jihatdan avtoritet bo'lib qolgan shaxslar orqali ta'sir ko'rsatish samarali bo'ladi.

4. *Muqim odamlar* – bu asosan uy bekalari, qariyalar, ma'lum sabablar bilan nogiron bo'lib, asosiy vaqtini uyda o'tkazadiganlar. Ular diqqatini qiziqarli epizodli ko'rsatuv va lavhalar tortadi.

Targ'ibotda auditoriyaning yosh xususiyatlarini, ularning bilim darajasini albatta hisobga olish zarur. Son jihatdan auditoriyaning katta – 100-200 kishidan ortiq; o'rtacha – 15- 50 tagacha odamlar bo'lgan va kichik – 15 tagacha bo'lgan turlari farqlanadi. Bunda ma'ruzachi bilishi shart bo'lgan qoidalar mavjud:

A. Katta auditoriyada

- targ'ibotchi mahorati o'ta yuqori bo'lishi shart;
- ko'rgazmali vositalardan foydalanishda aniqlik kerak;
- savollarning minimal darajada kamligi maqsadga muvofiqdir.

B. Kichik auditoriyada

- savol va javoblar maksimal miqdorda;
- norasmiylik muhitining borligi;
- o'z mavzusiga oid bilimlarning mukammalligi;
- targ'ibotchi mahorati o'rtacha bo'lishi ham mumkin;
- mazmunni yoritishda ijodiy yondashuvning mumkinligi.

Targ'ibot jarayonida jonli muloqot, ta'sir ko'rsatish mahoratining o'rni katta. Nima haqida gapirish emas, u haqda qanday gapirish muhim. Ta'sirchan gapirish mahorati va san'ati **ritorika** deb ataladi. Targ'ibot jarayonida ham so'z boyligi va uni auditoriyaga yetkaza olish muhim ahamiyatga ega. Misol uchun, mamlakatimiz Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning xalq bilan uchrashuvlarini olish mumkin. Davlat rahbari o'zining o'ta mas'uliyatli lavozimi va mavqeidan qat'iy nazar, oddiy mehnatkashlar bilan uchrashganda yoki Vatan va yurt taqdiriga aloqador intervyular berganda, har bir o'zbekistonlik uchun tushunarli, ravon tilda, aniq jumlar bilan tushuntirib gapiradiki, uning mazmuni kesa otaxonlardan tortib, talaba-o'quvchilarga ham bir xil tushunarlidir. Lekin chet ellik mehmonlar va davlat delegatsiyalari a'zolari qabul qilganlarida esa siyosiy terminlar, mantiqan asoslangan jumladan oqilona foydalanib, Prezident timsolida butun jamiyat va xalqning intellektual salohiyati to'g'risida aniq tasavvur hosil qiladi. Yurtboshimizning ta'sir ko'rsatish qobiliyatlari har bir ma'ruzachi uchun haqiqiy o'rnak namunasidir.

Jismoniy tarbiya va sportni targ'ibot qilish ishlarining turlari, shakllari va vositalari.

O'zbekiston Respublikasi Sport vazirligi, O'zbekiston Davlat jismoniy tarbiya va sport universitetining «Fan-sportga» ilmiy-nazariy jurnali

2004-yildan nashr qilinmoqda. «Sport», «Futbol», «O'zbekiston futboli» gazetalarini ham doimiy ravishda chiqariladi.

Sport reklamalarining mazmuni yirik stadionlar, o'yin maydonlari, otchoparlar, velotreklar, ko'cha, hiyobonlardagi sportga doir reklama, afishalar, shuningdek televideniening barcha kanallari tarkibida mavjud bo'lgan sport reklamalarida namoyish etiladi.

Sport inshootlari, televideniylarda namoyish etilayotgan reklamalarda o'tkazilayotgan musobaqalar, dongdor klublar, komandalar, sportchilar qatori sport buyumlari, jihozlari, sportchilarning iste'mol qiladigan ichimliklari va boshqa turlar ko'proq o'rin oladi.

O'zbekistonning yirik shaharlari, viloyatlarning markazlaridagi sport majmualari, stadionlar, tennis kortlari, suv havzalarida o'tkazilib borilayotgan rasmiy musobaqalar jarayonida turli xil reklamalar tashkil etilmoqda. Televideniye va radio orqali sport sohasidagi yangiliklar, sport jihozlari va boshqalarni targ'ib qilish odat tusiga aylandi. Bunday faoliyatlar sport marketingining yurtimizga qadam qo'yayotganligidan darak beradi.

Ommaviy axborot vositalari orqali jismoniy tarbiya va sportni targ'ib qilish bilan birgalikda uning taraqqiyotdagi asosiy bosqichlar, omillar ham yoritib borilmoqda. Bunda sportlotto, stadionlardagi qatnashib kelayotgan tomoshabinlarning soni, homiylarning amaliy jihatdan ko'rsatayotgan moddiy yordamlari ham o'z ifodasini topmoqda.

Ishlab chiqilgan (olingan) mahsulotlarni xaridorlarga (talabgorlar) yetkazish uchun juda ko'p faoliyatlarni amalga oshirish, ya'ni harakat qilish lozim bo'ladi. Bu jihatlarni ham avvaldan maqsad yo'lida rejalashtirish talab etiladi. Bunda eng muhim bo'lgan omillar va shakllar quyidagilardan iborat bo'lishi mumkin:

- murojaat qilish;
- xabar qilish;
- ishontirish;
- mahsulotlar haqida ma'lumotlar;
- xizmat turlari, asosiy g'oyalari va h.k.

Mahsulotlarni sotish uchun ehtiyojlarni kuchaytirish (rag'batlantirish) hamda tashkilotlar, kompaniyalar ramzini yaxshilash maqsadlari qo'yiladi.

Sport reklamasida asosiy maqsad, vazifalar va g'oyalarni amalga oshirish uchun rejalashtirilgan tadbirlar asosida quyidagi faoliyatlarni o'tkazish lozim bo'ladi:

1. Faoliyatlarni harakatlantiruvchi targ'ibotlar (matbuot, teleradio, sport inshootlari, ko'rgazmali reklama, uchrashuv, xatlar yuborish va hokazolar);

2. Doimiy nashr etiladigan vositalarda (jurnal, seriyali qo'llanmalar, xabarlar va hokazolar) nashr qilish;
3. Matbuot-anjumanlari, taqdimotlar;
4. Maxsus nashriyotlar.

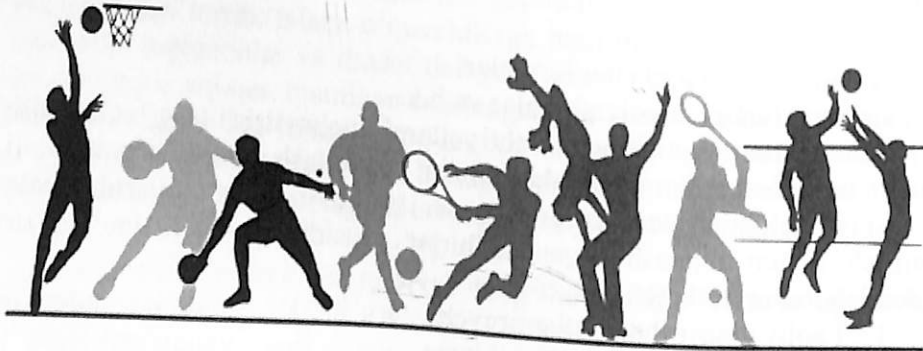
Shuni ham ta'kilash lozimki, mahsulotlarni o'tkazish (sotish) faoliyati shaxsiy sotish yo'li bilan ham amalga oshiriladi. Bunda sotuvchi va boshqa xizmatchilarning qiyofalari, kiyinishlari, zeb-ziynatlari, o'zini tutish (ochiq chehra), qo'llar bilan ko'rsatish kabi harakatlar muhim ahamiyatga ega.

Xalqaro Olimpiya qo'mitasi Olimpiya o'yinlarini o'tkazish jarayonlarida, xalqaro sport harakati bilan bog'liq bo'lgan barcha jarayonlarda faol ishtirok etadi. Bu o'rinda jahon chempionatlari, turnirlar, rasmiy uchrashuvlar musobaqalarda olimpiya g'oyalarini olg'a surish maqsadida turli reklamalarni qo'llaydi.

Ayniqsa, Olimpiya o'yinlari o'tkaziladigan vaqtda tashkilotchi davlatning tijorat, marketing faoliyatlariga, ya'ni Olimpiya belgilari, nishonlari va boshqa mahsulotlarni tomoshabinlar, vakillar va musobaqa qatnashchilariga sotishga yo'l ochib beradi. O'z o'rnida bu faoliyatlar olimpiya g'oyalarini targ'ib qilish faoliyatlarini amalga oshiradi.

O'z-o'zini nazorat qilish uchun savollar:

1. Jismoniy tarbiya va sporni targ'ibot va tashviqot ishlarining maqsadi, vazifalari va asosiy tamoyillarini ayting.
2. Jismoniy tarbiya va sportni targ'ibot ishlarining xususiyatlari nimada?
3. Jismoniy tarbiya va sportni targ'ibot qilish ishlarining turlari, shakllari va vositalarini izohlang.
4. Sport tashkilotlarida targ'ibot va tashviqot ishlarini tashkil qilishning qanday uslublarini bilasiz?

8-MAVZU. JISMONIY TARBIYA JAMOALARI FAOLIYATINI NAZORAT QILISH

REJA:

1. Jismoniy tarbiya va sport sohasida nazoratning asosiy tamoyillari.
2. Sport tashkilotlari faoliyatida nazorat qilish, tekshirish tartiblari va turlari.
3. Jismoniy tarbiya va sport tashkilotlarida hisobga olish va hisobot ishlari.
4. Jismoniy tarbiya va sport sohasida nazorat, hisobga olish va hisobot ishlarining ahamiyati.

Tayanch iboralar: *Jismoniy tarbiya jamoalari, sport tashkilotlari, nazorat, hisobga olish, hisobot, vazirlik, tarkibiy tuzulma, davlat idoralari, matbuot idoralari, sport jamoalari, mutaxassis xodimlar.*

Jismoniy tarbiya va sport sohasida nazoratning asosiy tamoyillari.

Boshqaruv faoliyatlarida ijroni nazorat qilish, barcha ishlarining natijalarini hisobga olib borish tashkiliy usullar mazmunini tobora boyitadi. Hisobga olish ish usullarini quyidagicha tushunmoq zarur:

1. Hisobga olib boruvchi daftar yuritish.
2. Sport to'garagi qaydnomasi jurnal tutish.
3. Sog'lomlashtirish guruhlari qaydnomasi-ni to'ldirib borish.
4. Ommaviy sport tadbirlarini hisobga olish qaydnomasini yuritish va hokazolar.

Jamoalarni yakunlovchi hisobga olish eng muhim faoliyat hisoblanadi. Bunda quyidagi sohalarni ko'rsatish zarur bo'ladi:

1. Sport tashkilotlari jamoalar soni, shug'ullanuvchilar soni, jinsi, millati.
2. Sport ko'rsatkichlari, texnik yutuqlar, razryadli sportchilar soni.
3. Sport inshootlarining soni.
4. Rejalarning bajarilishi, smetalardagi ko'rsatkichlarning bajarilishi.
5. Yirik musobaqalarda erishilgan yutuqlar.

Bu ko'rsatkichlar yarim yillik va yillik hisobotlar tuzish oldidan hisobga olinib, natijalar yuqori tashkilotlarga yuboriladi.

Sport tashkilotlari ish tajribalarida yana tez operativ texnik hisobga olish turi ham qo'llaniladi. Bu yuqori tashkilotlar tomonidan biron ma'lumot talab qilinganda, tez muddat ichida tuzib chiqiladi. Bunday hollarda ko'pincha statistik va yozma hisobotlar tuzish ko'zda tutiladi.

Ish yuritish. Yuqorida qayd etilgan hisobga olish va hisobot tuzish ish tartiblarida eng muhim o'rin tutadigan faoliyatlardan bo'lib, u barcha

hujjatlarni o'z vaqtida tuzish va rasmiylashtirib borish demakdir. Bunda quyidagilar ko'zda tutiladi:

1. Kelgan hujjatlarni rasmiylashtirish.
2. Hujjatlarni o'rganib chiqish va tegishli xodimlarga topshirish, ularning javobini o'z vaqtida olish, jo'natish.
3. Zarur bo'lganda javoblarni majlisda muhokama qilish qaror chiqarish.
4. Qaror, buyruq, farmoyish, topshiriq, ko'rsatmalar yozma ravishda rasmiylashtirilishi va ularning bajarilishi haqida o'z vaqtida belgi qo'yib borilishi zarur.

O'z huquqlari, erkinliklarini hamda siyosat, iqtisodiyot, ijtimoiy rivojlanish, fan, madaniyat, ekologiya va hayotning boshqa sohalaridagi qonuniy manfaatlarini birgalikda ro'yobga chiqarish uchun birlashgan fuqarolarning xohish-irodalarini erkin bildirishlari natijasida vujudga kelgan ixtiyoriy tuzilma jamoat birlashmasidir.

Siyosiy partiyalar, ommaviy harakatlar, kasaba uyushmalari, xotin-qizlar, yoshlar va bolalar tashkilotlari, veteranlar va nogironlar tashkilotlari, ilmiy-texnikaviy, madaniy-ma'rifiy, jismoniy tarbiya-sport va boshqa ko'ngilli jamiyatlar, ijodiy uyushmalar, yurtdoshlar uyushmalari, assotsiatsiyalar va fuqarolarning boshqa birlashmalari jamoat birlashmalari deb e'tirof etiladi.

Tijorat maqsadlarini ko'zlaydigan yoxud boshqa korxonalar va tashkilotlar foyda (daromad) orttirishiga ko'maklashadigan kooperativ tashkilotlarga hamda boshqa tashkilotlarga, diniy tashkilotlarga, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlariga, shuningdek tashkil etish va faoliyat ko'rsatish tartibi boshqa Qonun hujjatlari bilan belgilanadigan o'zga organlarga nisbatan tatbiq etilmaydi.

O'zbekiston Respublikasining jamoat birlashmalari to'g'risidagi qonunlari jamoat birlashmalarining huquqiy holati asoslarini belgilab beradi, Qoraqalpog'iston Respublikasining jamoat birlashmalari to'g'risidagi Qonunidan, O'zbekiston Respublikasining boshqa qonun hujjatlaridan iborat bo'ladi.

Jamoat birlashmalari fuqarolik, siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy, huquqlar hamda erkinliklarni ro'yobga chiqarish va himoya qilish, fuqarolarning faolligi va tashabbuskorligini, davlat va jamiyat ishlarini boshqarishda ularning ishtirok etishini rivojlantirish kasb-kor va havaskorlik qiziqishlarini qondirish, ilmiy, texnikaviy va badiiy ijodkorlikni rivojlantirish, aholining sihat-salamatligini saqlash, xayriya faoliyatida qatnashish; madaniy-ma'rifiy, jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish va sport

ishlarini amalga oshirish; tabiatni, madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish; vatanparvarlik va insonparvarlik tarbiyasi, respublikalararo va xalqaro aloqalarni kengaytirish, xalqlar o'rtasida tinchlik va do'stlikni mustahkamlash, qonunda taqiqlanmagan boshqa faoliyatni amalga oshirish maqsadida tuziladi.

Faoliyati jamiyatning axloqiy negizlarini, umumbashariy insonparvarlik qadriyatlarini buzishga qaratilgan, shuningdek, konstitutsion tuzumni g'ayriqonuniy yo'l bilan o'zgartirish yoki O'zbekiston Respublikasi hududining birligini buzish, urushni, zo'ravonlikni va shafqatsizlikni, jamiyatni parchalashga olib boradigan ijtimoiy, shu jumladan sinfiy, shuningdek irqiy, milliy va diniy adovatni avj oldirish, qonun bilan taqiqlangan boshqa xatti-harakatlar qilish maqsadini ko'zlaydigan jamoat birlashmalarining tuzilishiga yo'l qo'ymaydi.

Harbiylashtirilgan jamoat birlashmalari va qurolli tuzilmalar, shuningdek diniy xarakterga ega partiyalar, ularning filiallari va boshqa struktura bo'laklari tashkil etish taqiqlanadi.

Jamoat birlashmalari va ularning idoralari tomonidan qonuniy va demokratik yo'l bilan shakllantirilgan hokimiyat va boshqaruv idoralari hamda hokimiyat vakolatlariga ega bo'lganlarga nisbatan g'ayridemokratik tarzda kuch ishlatib tazyiq o'tkazish taqiqlanadi. Qonuniy ravishda amal qilib turgan hokimiyat va boshqaruv idoralari hamda mansabdor shaxslarga demokratik usulda hal etish bahonasi bilan tazyiq o'tkazishga bo'lgan har qanday urinishga Qonun bilan barham beriladi.

Aholining salomatligi va axloqiga, fuqarolarning huquqlari va qonun bilan qo'riqlanadigan manfaatlariga tajovuz qiladigan jamoat birlashmalarini tuzish va ularning faoliyati qonunga muvofiq ta'qib qilinadi.

Jamoat birlashmalari o'z a'zolari (qatnashchilari)ning ixtiyoriyligi, teng huquqliligi, o'zini o'zi boshqarish, qonuniylik va oshkoralik asosida tuziladi va harakat qiladi.

Sport tashkilotlari faoliyatida nazorat qilish, tekshirish tartiblari va turlari. Barcha jamoat birlashmalari o'z ustavlarida, boshqa hujjatlarda nazarda tutilgan vazifalarni bajarishda O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi, O'zbekiston Respublikasining boshqa qonunlari doirasida ish ko'radilar.

Fuqaroning jamoat birlashmasi faoliyatida qatnashishi yoki qatnashmasligi uning huquqlari va erkinliklarini cheklash yoki unga imtiyozlar berish uchun, shu jumladan davlat tashkilotida lavozimni egallash sharti yoki Qonunda ko'zda tutilgan majburiyatlarni bajarmaslik uchun asos bo'la olmaydi.

Mehnat to'g'risidagi qonunlar, shuningdek mehnatkashlarning ijtimoiy ta'minoti va ijtimoiy sug'urta qildirish to'g'risidagi qonunlar jamoat birlashmalari apparati xodimlariga nisbatan joriy etiladi.

Davlat jamoat birlashmalari huquqlari va qonuniy manfaatlariga rioya etilishini ta'minlaydi hamda Konstitutsiyaga muvofiq ular o'z ustavlaridagi vazifalarni bajarishlari uchun shart-sharoit yaratilishiga kafolat beradi.

Davlat yoshlar va bolalar tashkilotlariga moddiy va ma'naviy madad beradi, ularga nisbatan imtiyozli soliq siyosati o'tkazilishini ta'minlaydi, bolalar tashkilotlariga, maktab, maktabdan tashqari muassasalar binolaridan, klublardan, madaniyat saroylari va uylaridan, sport inshootlari va boshqa inshootlardan bepul yoki imtiyozli shartlar bilan foydalanish huquqini beradi.

Qonunda ko'zda tutilgan hollardan tashqari davlat idoralari va mansabdor shaxslarning jamoat birlashmalari faoliyatiga aralashishiga, xuddi shuningdek, jamoat birlashmalarining davlat idoralari va mansabdor shaxslarning faoliyatiga aralashishiga yo'l qo'yilmaydi.

Jamoat birlashmalari tashkilotlarining tadbirlari ular a'zolarining (qatnashchilarning) asosan ishdan bo'sh vaqtida va mazkur birlashmalar mablag'i hisobidan amalga oshiriladi.

Jamoat birlashmalari manfaatlariga daxldor masalalar qonunlarda ko'zda tutilgan hollarda tegishli jamoat birlashmalari ishtirokida yoki ular bilan kelishilgan holda davlat idoralari va xo'jalik tashkilotlari tomonidan hal qilinadi.

Ustavda belgilangan vazifalarga muvofiq faoliyati butun Respublika hududida amalga oshiriladigan jamoat birlashmalari Respublika jamoat birlashmalariga kiradi. Bunda siyosiy partiyaning kamida sakkizta hududiy subyektda (viloyatda), shu jumladan Qoraqalpog'iston Respublikasi va Toshkent shahrida yashayotgan kamida yigirma ming, kasaba uyushmasining esa, kamida uch ming a'zosi bo'lishi kerak. Viloyat, nohiya, shahar, posyolka va qishloq jamoat birlashmalari mahalliy jamoat birlashmalariga kiradi.

Ustavda belgilangan vazifalarga muvofiq faoliyati butun viloyat hududida, Toshkent shahrida esa butun shahar hududida amalga oshiriladigan jamoat birlashmalari viloyat, Toshkent shahar jamoat birlashmalariga kiradi.

Ustavda belgilangan vazifalarga muvofiq faoliyati butun nohiya (shahar) hududida amalga oshiriladigan jamoat birlashmalari nohiya (shahar) jamoat birlashmalariga kiradi.

Ustavda belgilangan vazifalarga muvofiq faoliyati posyolka, qishloq hududida amalga oshiriladigan jamoat birlashmalari posyolka, qishloq jamoat birlashmalariga kiradi.

Zarurat paydo bo'lgan hollarda viloyatlararo va nohiyalararo jamoat tashkilotlari tuzilishi mumkin.

Jamoat birlashmalari ixtiyoriylik asosida jamoat birlashmalarining ittifoqlariga uyushishga haqlidirlar.

Jamoat birlashmalarining ittifoqlari ushbu Qonunda jamoat birlashmalari uchun belgilab qo'yilgan tartibda tuziladi, amal qiladi va o'z faoliyatini to'xtatadi.

Jamoat birlashmasi kamida o'n nafar fuqaroning tashabbusi bilan tuziladi.

Jamoat birlashmasini tuzish tashabbuskorlari ta'sis s'ezdini (konferensiyasini) yoki umumiy yig'ilishini chaqiradilar, unda ustav (nizom, o'zga asosiy hujjat) qabul qilinadi va rahbar idoralar tuziladi.

O'zbekiston Respublikasi fuqarolari jamoat birlashmasi a'zolari (qatnashchilari) bo'ladilar. Siyosiy partiyalardan tashqari jamoat birlashmalarining ustavida chet el fuqarolari va fuqaroligi bo'lmagan shaxslarning birlashmaga a'zo bo'lishlari ko'zda tutilishi mumkin.

O'zbekiston Respublikasining o'n sakkiz yoshga to'lgan fuqarolari Respublika siyosiy partiyalarining a'zolari bo'lishlari mumkin.

Bir siyosiy partiyaning a'zosi ayni vaqtda boshqa siyosiy partiyaning a'zosi bo'la olmaydi.

Siyosiy partiyalar va kasaba uyushmalaridan tashqari jamoat birlashmalarining faoliyatida ularning ustavlarida ko'zda tutilgan hollarda jamoa a'zolari: korxonalar, muassasalar va tashkilotlarning mehnat jamoatlari, fuqarolarning birlashmalari ishtirok etishlari mumkin.

Jamoat birlashmasining ustavida quyidagilar ko'zda tutilishi kerak:

- 1) jamoat birlashmasining nomi, maqsadi va vazifasi;
- 2) jamoat birlashmasining ichki tuzilishi, uning o'z faoliyatini amalga oshiriladigan hudud;
- 3) jamoat birlashmasi a'zolariga qabul qilish shartlari va tartibi, agar birlashma ro'yxatda qayd etiladigan a'zolarga ega bo'lsa, bunday hollarda undan chiqish shartlari va tartibi;
- 4) jamoat birlashmasi a'zolari (qatnashchilari)ning huquqlari va burchlari;
- 5) jamoat birlashmasi hamda uning tashkilotlari rahbar idoralari va vakolatlari va ularni tuzish tartibi, ularning vakolat muddati;

6) jamoat birlashmasi hamda uning tashkilotlarining mablag'lari va boshqa mol-mulkini hosil qilishning pul bilan ta'minlanish manbalari;

7) jamoat birlashmasining rahbar idorasi qayerda joylashganligi;

8) jamoat birlashmasi ustaviga o'zgartish, qo'shimchalar kiritish tartibi;

9) jamoat birlashmasi faoliyatini to'xtatish tartibi.

Ustavda jamoat birlashmasi faoliyatiga taalluqli boshqa qoidalar ham ko'zda tutilishi mumkin.

Jamoat birlashmasining ustavi amaldagi qonunlarga zid bo'lmasligi kerak. O'zbekiston Respublikasida amal qiluvchi xalqaro jamoat tashkilotlarining, Respublika, viloyatlararo birlashmalarining ustavleri O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi tomonidan ro'yxatga olinadi.

Qoraqalpog'iston Respublikasida jamoat birlashmasining ustavini ro'yxatga olish tartibi Qoraqalpog'iston Respublikasi qonunlari bilan belgilanadi.

Viloyat, nohiya, shahar, posyolka, qishloq hududida yoki ikki va undan ortiq nohiya, shahar, posyolka, qishloq hududida faoliyatini amalga oshiradigan jamoat birlashmalarining ustavleri viloyatlar, Toshkent shahar hokimliklarining adliya boshqarmalari tomonidan ro'yxatga olinadi.

Jamoat birlashmasi ustavini ro'yxatga olish uchun ustav qabul qilingan kundan boshlab bir oy muddat ichida mazkur jamoat birlashmasi rahbar idorasi a'zolari tomonidan imzolangan va shu a'zolar har birining familiyasi, ismi, otasining ismi, tug'ilgan yili, istiqomat joyi ko'rsatilgan ariza topshiriladi. Arizaga ustav, ustavni qabul qilgan ta'sis syezdi (konferensiyasi) yoki umumiy yig'ilish protokoli, ushbu Qonunning 6 va 8-moddalari talablari bajarilganligini tasdiqlovchi boshqa materiallar ilova qilinadi.

Jamoat birlashmalari ustavlariga kiritilgan o'zgarishlar, qo'shimchalar ham ustavlarni ro'yxatga olish tartibi va muddatlariga muvofiq ro'yxatga olinishi lozim.

Jamoat birlashmalari ustavlarini ro'yxatga oluvchi idoralar ana shu birlashmalar ro'yxatini tuzib boradilar.

Jamoat birlashmasi yoki uning tashkilotlari (idoralari) ularning ustavleri ro'yxatga olingan kundan boshlab ushbu Qonunda belgilab qo'yilgan tartibda o'z faoliyatlarini amalga oshiradilar va grajdanlik qonunlariga muvofiq huquqiy shaxs deb tan olinishi mumkin.

Xalqaro jamoat birlashmalarining, ularning bo'linmalarining filiallari, shu jumladan ommaviy harakatlari va ularning tarmoq bo'linmalarining, shuningdek, Respublika va mahalliy jamoat birlashmalari (shu jumladan ommaviy harakatlarning) O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligida va

uning joylaridagi idoralarida o'z ustavlarini ro'yxatdan o'tkazmagan bo'lsalar, O'zbekiston Respublikasi hududida faoliyat ko'rsatishlariga yo'l qo'yilmaydi.

Jamoat birlashmasi ustavini, unga kiritilgan keyingi o'zgartishlar va qo'shimchalarni ro'yxatdan o'tkazganlik uchun O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanadigan miqdorda davlat boji undiriladi.

Agar jamoat birlashmasining ustavi ushbu Qonunning 3, 4 yoki 10- moddalari qoidalariga zid bo'lsa, yoxud ilgari xuddi shu nomdagi jamoat birlashmasi ro'yxatga olingan bo'lsa, jamoat birlashmasi ustavini ro'yxatga olishni rad etish mumkin.

Ustavni ro'yxatga olish rad etilgan taqdirda bu haqda taqdim etilgan ustav qaysi qonunning qoidalariga zid ekanligi ko'rsatilib, ariza beruvchiga yozma ravishda xabar qilinadi.

Jamoat birlashmasining ustavini ro'yxatdan o'tkazishning rad etilishi ustidan sudga shikoyat qilish mumkin va bu ish O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksida ko'zda tutilgan tartibda qarab chiqiladi.

Xalqaro, Respublika va viloyatlararo jamoat birlashmalarining ustavini ro'yxatdan o'tkazishning rad etilishi ustidan — O'zbekiston Respublikasi Oliy sudiga, mahalliy jamoat birlashmalari ustavini ro'yxatdan o'tkazish ishi ustidan esa - tegishli viloyat, Toshkent shahar sudiga shikoyat qilish mumkin.

Jamoat birlashmalari ramz sifatida o'z timsoliga, bayrog'iga va vimpeliga ega bo'lishi mumkin.

Bayroqlar va vimpellar belgilangan tartibda davlat ro'yxatidan o'tkazilishi lozim.

Jamoat birlashmalarining faoliyati ularni qayta tashkil etish (qo'shilish, birlashish, ajralish) yoki tugatish yo'li bilan to'xtatilishi mumkin.

Jamoat birlashmalari ularning syezdlari (konferensiyalari) yoki umumiy yig'ilishlari qarori bilan qaytadan tashkil etiladi. Jamoat birlashmalarini qayta tashkil etgandan so'ng yangidan tuzilgan jamoat birlashmasining ustavi asosida amalga oshiriladi. Jamoat birlashmalari qonun oldida tengdirlar.

Jamoat birlashmalarining huquqlari ularning ustavlarida qayd etiladi.

Jamoat birlashmalari ustavlarda, dasturiy, boshqa hujjatlarda belgilangan maqsadlar va vazifalarni amalga oshirish uchun o'z maqsadlari va faoliyati to'g'risidagi axborotni erkin tarqatadi, qonunda ko'zda tutilgan xollarda va tartibda esa:

davlat hokimiyati va boshqaruv idoralarini tuzishda qatnashadi;

davlat hokimiyati va boshqaruv idoralarining qarorlarini tayyorlashda ishtirok etadi;

davlat va jamoat idoralarida o'z a'zolari (qatnashchilari) nomidan ish yuritadi va ularning qonuniy manfaatlarini himoya qiladi;

Siyosiy partiyalar davlat hokimiyati organlarini shakllantirishda jamiyat muayyan qismining siyosiy irodasini ro'yobga chiqarishga intiladi hamda o'z vakillari orqali davlat va jamoat ishlarini idora etishda qatnashadi.

Partiyalarning dasturiy hujjatlari bo'ladi, ular ommaning e'tibori uchun matbuotda e'lon qilinadi.

Siyosiy partiyalar deputatlikka nomzodlar ko'rsatish, saylovoldi tashviqot ishlarini olib borish, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasida fraksiyalar va Qoraqalpog'iston Respublikasi Jo'qorg'i Kengesi hamda mahalliy davlat hokimiyati vakillik organlarida partiya guruhlarini tuzish huquqiga egadir.

Ommaviy jamoat harakatlari siyosiy yoki o'zga maqsadlarni ko'zlaydilar hamda ularning ro'yxatga olingan a'zolari bo'lmaydi.

Harbiy xizmatchilar va huquqni muhofaza qilish idoralarida lavozimni egallab turgan shaxslar o'z xizmat faoliyatida qonun talablariga amal qiladilar va siyosiy partiyalar hamda siyosiy maqsadlarni ko'zlovchi ommaviy jamoat harakatlarining qarorlari bilan bog'liq bo'lmaydilar.

Kasaba uyushmalari davlat idoralari, xo'jalik tashkilotlari, kooperativ va o'zga jamoat birlashmalari bilan o'zaro munosabatlarda kasaba uyushmalari to'g'risidagi amaldagi qonunlarga muvofiq kasaba uyushmasi a'zolarining ishlab chiqarish, ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy sohadagi manfaatlarini ko'zlab ish olib boradi va ularni himoya qiladi.

Siyosiy partiyalar va kasaba uyushmalarining faqat yakka tartibda ro'yxatga olinadigan a'zolari bo'ladi.

Jamoat birlashmalari qonunlarda belgilab qo'yiladigan tartibda ishlab chiqarish va boshqa tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanadilar hamda faqat ustavdagi vazifalarni bajarish maqsadida huquqiy shaxs maqomiga ega bo'lgan korxonalar va xo'jalik hisobidagi tashkilotlarni barpo etadilar.

Jamoat birlashmalarining ishlab chiqarish va boshqa tadbirkorlik faoliyatidan olingan daromadlar ana shu birlashmalar a'zolari (qatnashchilari) o'rtasida qayta taqsimlanmaydi va undan faqat ustav vazifalarini bajarish uchun foydalaniladi; jamoat birlashmalari o'z mablag'laridan hatto o'z ustavida ko'rsatilmagan bo'lsa ham, xayriya maqsadlari yo'lida foydalanishlariga yo'l qo'yiladi.

Jamoat birlashmalari tuzadigan korxonalar va tashkilotlar qonunda belgilab qo'yilgan tartibda va miqdorda byudjetga pul o'tkazadilar.

Jamoat birlashmalari, ularning tashkilotlari binolar, inshootlar, uy-joy fondi, uskunalar, asboblari, madaniy-ma'rifiy va sog'lomlashtirish maqsadlari uchun mo'ljallangan mulklarga, pul mablag'iga, aksiyalarga, boshqa qimmatli qog'ozlarga hamda ularning ustavlarida ko'zda tutilgan faoliyatni moddiy ta'minlash uchun zarur bo'lgan o'zga mol-mulkka, shuningdek intellektual mulk obyektlariga egalik qilishlari mumkin. Birlashmalarining ustavlarida ko'rsatilgan maqsadlarga muvofiq ularning mablag'i hisobidan barpo etilgan nashriyotlar, boshqa korxonalar, xayriya muassasalari jamoat birlashmalarining mulki bo'lishi mumkin.

O'zbekiston Respublikasining qonun hujjatlarida, Qoraqalpog'iston Respublikasida esa - Qoraqalpog'iston Respublikasining ham qonun hujjatlarida davlat va jamoat xavfsizligi mulohazalari bilan yoki xalqaro shartnomalarga muvofiq jamoat birlashmalari mulki bo'la olmaydigan mol-mulk turlari belgilab qo'yilishi mumkin.

Jismoniy tarbiya va sport tashkilotlarida hisobga olish va hisobot ishlari.

Jamoat birlashmalarining pul mablag'lari, agar ustavda ko'zda tutilgan bo'lsa, birlashmaga kirish va a'zolik badallarini to'lashdan; ixtiyoriy ravishda o'tkazilgan pul va xayriyalardan; ustavga muvofiq o'tkazilgan leksiya, ko'rgazmalar, sport tadbirlari hamda boshqa tadbirlar, lotereyalar tushumlaridan, ishlab chiqarish, xo'jalik va noshirlik faoliyatidan olinadigan daromadlardan; qonun bilan taqiqlanmagan boshqa tushumlardan tashkil topadi.

Siyosiy partiyalar va siyosiy maqsadlarni ko'zlovchi ommaviy harakatlarning chet davlatlardan, xalqaro tashkilotlar hamda chet davlatlarning yuridik shaxslari, ularning vakolatxonalarini va filiallaridan, chet el investitsiyalari ishtirokidagi korxonalardan, chet el fuqarolari, fuqaroligi bo'lmagan shaxslardan, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari, diniy tashkilotlardan, nomi yashirilgan yoki faqat taxallusi ko'rsatilgan shaxslardan moliyaviy va o'zgacha moddiy yordam olishi man etiladi. Bunday yordam olingan taqdirda mazkur mablag'lar qaytarilishi, qaytarish imkoniyati bo'lmagan taqdirda esa, davlat daromadiga o'tkazilishi lozim.

Siyosiy partiyalarni moliyalashtirish «Siyosiy partiyalarni moliyalashtirish to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasi Qonuniga muvofiq amalga oshiriladi.

Siyosiy partiyalar o'z byudjetlarini ommaning e'tibori uchun har yili e'lon qiladilar. Jamoat birlashmalarining mulki qonun bilan muhofaza qilinadi.

Jamoat birlashmalari ommaviy axborot vositalarini ta'sis etishga hamda amaldagi matbuot va boshqa ommaviy axborot vositalari to'g'risidagi qonunlarga muvofiq noshirlik faoliyati bilan shug'ullanishga haqlidirlar.

Moliya idoralari jamoat birlashmalarini mablag' bilan ta'minlash va ular daromadlarining manbalarini, ular olgan mablag' miqdorini va soliqlar to'g'risidagi qonunlarga muvofiq soliq to'lanishini nazorat qilib boradilar.

Jamoat birlashmalarining qonunlarni bajarishini prokuratura idoralari nazorat qilib boradilar.

Jamoat birlashmasi ustavini ro'yxatga olgan O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi va uning joylardagi idoralari jamoat birlashmasi faoliyatining maqsadlariga taalluqli ustav qoidalariga rioya etilishini nazorat qiladi. Ro'yxatga oluvchi idora jamoat birlashmasining rahbar organidan qabul qilingan qarorlarni taqdim etishni talab qilishga, jamoat birlashmalari o'tkazadigan tadbirlarda qatnashish uchun o'z vakillarini yuborishga, jamoat birlashmasi ustaviga rioya qilish bilan bog'liq masalalar yuzasidan jamoat birlashmasi a'zolaridan va boshqa fuqarolardan tushuntirish olishga haqlidir.

Jamoat birlashmalari to'g'risidagi Qonunni buzish amaldagi qonunlarga muvofiq jinoiy, ma'muriy, moddiy yoki o'zga javobgarlikka sabab bo'ladi.

Jamoat birlashmalari to'g'risidagi Qonunni buzganlik uchun bu ishda aybdor bo'lgan davlat va jamoat idoralarning mansabdor shaxslari, shuningdek fuqarolar javobgar bo'ladilar.

Jamoat birlashmasi, shu jumladan o'z ustavini ro'yxatdan o'tkazmagan jamoat birlashmasi jamoat birlashmalari to'g'risidagi qonunni buzgan taqdirda qonunga muvofiq javobgar bo'ladi.

Jamoat birlashmasi uning ustavida belgilab qo'yilgan maqsadlar va vazifalar doirasidan chetga chiqadigan yoki qonunni buzadigan xatti-harakatlari sodir etgan taqdirda ana shu jamoat birlashmasining rahbar idorasi jamoat birlashmasi ustavini ro'yxatga olgan idora yoki prokuror tomonidan yozma ravishda ogohlantirilishi mumkin.

Jamoat birlashmasi ushbu Qonun 3-moddasining 2, 3, 4-qismi va 18-moddasining to'rtinchi qismida ko'zda tutilgan xatti-harakatlarni sodir etgan taqdirda sud qaroriga binoan tugatilishi mumkin.

Jamoat birlashmasi ushbu Qonunning 21-moddasi to'rtinchi qismida ko'zda tutilgan harakatlarni bir yil davomida takroran sodir etganligi uchun sud tomonidan tugatishi mumkin.

Sud qarori bilan tugatilgan jamoat birlashmasining mol-mulki qaytarib bermaslik sharti bilan davlat mulkiga aylantirilishi mumkin.

Xalqaro jamoat birlashmalari, uning bo'linmalari, filiallari, Respublika va viloyatlararo jamoat birlashmalari O'zbekiston Respublikasi prokurorining, O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligining, Davlat soliq qo'mitasining, shuningdek O'zbekiston Respublikasi qonunlari bilan vakolat berilgan boshqa idoralari va mansabdor shaxslarning O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi chiqargan qarorga muvofiq tugatiladi, O'zbekiston Respublikasi Oliy sudining jamoat birlashmasini tugatish to'g'risida qarori ustidan shikoyat qilinmaydi.

Mahalliy jamoat birlashmalari tegishli viloyat, Toshkent shahar sudlari tomonidan tugatiladi. Bunda sudning qarori ustidan O'zbekiston Respublikasi Oliy sudiga shikoyat qilinishi mumkin.

Jamoat birlashmalari O'zbekiston Respublikasi qonunlariga va o'z ustavlariga muvofiq xalqaro jamoat (nohukumat) birlashmalariga qo'shilishi, bevosita xalqaro aloqalar o'rnatishlari, tegishli bitimlar tuzishlari mumkin.

Agar O'zbekiston Respublikasida tuzilgan jamoat birlashmasining faoliyati ustavga muvofiq O'zbekiston Respublikasi hududida va bitta yoki undan ko'proq xorijiy davlat hududida amal qilsa, u xalqaro jamoat birlashmasi deb e'tirof etiladi.

Basharti, chet elda tuzilgan xalqaro jamoat birlashmasi tarkibiga respublika jamoat birlashmasi kollektiv a'zo sifatida kirsam, respublika jamoat birlashmasining ustaviga muvofiq ro'yxatga olinishi kerak.

O'z faoliyatini xorijiy davlat hududida ham amalga oshiradigan jamoat birlashmasi zarur o'zgartishlar va qo'shimchalar kiritilgan ustavini qayta ro'yxatdan o'tkazish uchun O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligiga taqdim etadi.

Tinchlikni mustahkamlashni, xalqaro hamkorlikni rivojlantirishni, insonparvarlik faoliyatining o'zga turlarini maqsad qilib qo'ygan jamoat birlashmalari qonunda belgilangan imtiyozlardan foydalanishlari mumkin.

Xorijiy davlatlar jamoat birlashmalarining O'zbekiston Respublikasi hududida tuzilgan bo'limlari (filiallari va boshqa tarkibiy bo'linmalari) faoliyatiga nisbatan qo'llanadi.

O'z huquqlari, erkinliklarini hamda siyosat, iqtisodiyot, ijtimoiy rivojlanish, fan, madaniyat, ekologiya va hayotning boshqa sohalaridagi

qonuniy manfaatlarini birgalikda ro'yobga chiqarish uchun birlashgan fuqarolarning xohish-irodalarini erkin bildirishlari natijasida vujudga kelgan ixtiyoriy tuzilma jamoat birlashmasidir.

Siyosiy partiyalar, ommaviy harakatlar, kasaba uyushmalari, xotin-qizlar, yoshlar va bolalar tashkilotlari, veteranlar va nogironlar tashkilotlari, ilmiy- texnikaviy, madaniy-ma'rifiy, jismoniy tarbiya sport va boshqa ko'ngilli jamiyatlar, ijodiy uyushmalar, yurtdoshlar uyushmalari, assotsiatsiyalar va fuqarolarning boshqa birlashmalari jamoat birlashmalari deb e'tirof etiladi.

Tijorat maqsadlarini ko'zlaydigan yoxud boshqa korxonalar va tashkilotlar foyda (daromad) orttirishiga ko'maklashadigan kooperativ tashkilotlarga hamda boshqa tashkilotlarga, diniy tashkilotlarga, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlariga, shuningdek tashkil etish va faoliyat ko'rsatish tartibi boshqa Qonun hujjatlari bilan belgilanadigan o'zga organlarga nisbatan tatbiq etilmaydi.

O'zbekiston Respublikasining jamoat birlashmalari to'g'risidagi qonunlari jamoat birlashmalarining huquqiy holati asoslarini belgilab beradi, Qoraqalpog'iston Respublikasining jamoat birlashmalari to'g'risidagi Qonunidan, O'zbekiston Respublikasining boshqa qonun hujjatlaridan iborat bo'ladi.

Jamoat birlashmalari fuqarolik, siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy, huquqlar hamda erkinliklarni ro'yobga chiqarish va himoya qilish, fuqarolarning faolligi va tashabbuskorligini, davlat va jamiyat ishlarini boshqarishda ularning ishtirok etishini rivojlantirish kasb-kor va havaskorlik qiziqishlarini qondirish, ilmiy, texnikaviy va badiiy ijodkorlikni rivojlantirish, aholining sihat-salamatligini saqlash, xayriya faoliyatida qatnashish; madaniy-ma'rifiy, jismoniy tarbiya- sog'lomlashtirish va sport ishlarini amalga oshirish; tabiatni, madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish; vatanparvarlik va insonparvarlik tarbiyasi; respublikalararo va xalqaro aloqalarni kengaytirish, xalqlar o'rtasida tinchlik va do'stlikni mustahkamlash; qonunda taqiqlanmagan boshqa faoliyatni amalga oshirish maqsadida tuziladi.

Faoliyati jamiyatning axloqiy negizlarini, umumbashariy insonparvarlik qadriyatlarini buzishga qaratilgan, shuningdek konstitutsion tuzumni g'ayriqonuniy yo'l bilan o'zgartirish yoki O'zbekiston Respublikasi hududining birligini buzish, urushni, zo'rvonlikni va shafqatsizlikni, jamiyatni parchalashga olib boradigan ijtimoiy, shu jumladan sinfiy, shuningdek irqiy, milliy va diniy adovatni avj

oldirish, qonun bilan taqiqlangan boshqa xatti-harakatlar qilish maqsadini ko'zlaydigan jamoat birlashmalarining tuzilishiga yo'l qo'ymaydi.

Harbiylashtirilgan jamoat birlashmalari va qurolli tuzilmalar, shuningdek diniy xarakterga ega partiyalar, ularning filiallari va boshqa struktura bo'laklari tashkil etish taqiqlanadi.

Jamoat birlashmalari va ularning idoralari tomonidan qonuniy va demokratik yo'l bilan shakllantirilgan hokimiyat va boshqaruv idoralari hamda hokimiyat vakolatlariga ega bo'lganlarga nisbatan g'ayridemokratik tarzda kuch ishlatib tazyiq o'tkazish taqiqlanadi. Qonuniy ravishda amal qilib turgan hokimiyat va boshqaruv idoralari hamda mansabdor shaxslarga demokratik usulda hal etish bahonasi bilan tazyiq o'tkazishga bo'lgan har qanday urinishga Qonun bilan barham beriladi.

Aholining salomatligi va axloqiga, fuqarolarning huquqlari va qonun bilan qo'riqlanadigan manfaatlariga tajovuz qiladigan jamoat birlashmalarini tuzish va ularning faoliyati qonunga muvofiq ta'qib qilinadi.

Jamoat birlashmalari o'z a'zolari (qatnashchilari)ning ixtiyoriyligi, teng huquqliligi, o'zini o'zi boshqarish, qonuniylik va oshkoralik asosida tuziladi va harakat qiladi.

Jismoniy tarbiya va sport sohasida nazorat, hisobga olish va hisobot ishlarining ahamiyati.

Barcha jamoat birlashmalari o'z ustavlarida, boshqa hujjatlarda nazarda tutilgan vazifalarni bajarishda O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi, O'zbekiston Respublikasining boshqa qonunlari doirasida ish ko'radilar.

Fuqaroning jamoat birlashmasi faoliyatida qatnashishi yoki qatnashmasligi uning huquqlari va erkinliklarini cheklash yoki unga imtiyozlar berish uchun, shu jumladan davlat tashkilotida lavozimni egallash sharti yoki Qonunda ko'zda tutilgan majburiyatlarni bajarmaslik uchun asos bo'la olmaydi.

Mehnat to'g'risidagi qonunlar, shuningdek mehnatkashlarning ijtimoiy ta'minoti va ijtimoiy sug'urta qildirish to'g'risidagi qonunlar jamoat birlashmalari apparati xodimlariga nisbatan joriy etiladi.

Davlat jamoat birlashmalari huquqlari va qonuniy manfaatlariga rioya etilishini ta'minlaydi hamda Konstitutsiyaga muvofiq ular o'z ustavlaridagi vazifalarni bajarishlari uchun shart-sharoit yaratilishiga kafolat beradi.

Davlat yoshlar va bolalar tashkilotlariga moddiy va ma'naviy madad beradi, ularga nisbatan imtiyozli soliq siyosati o'tkazilishini ta'minlaydi, bolalar tashkilotlariga, maktab, maktabdan tashqari muassasalar binolaridan, klublardan, madaniyat saroylari va uylaridan, sport inshootlari

va boshqa inshootlardan bepul yoki imtiyozli shartlar bilan foydalanish huquqini beradi.

Qonunda ko'zda tutilgan hollardan tashqari davlat idoralari va mansabdor shaxslarning jamoat birlashmalari faoliyatiga aralashishiga, xuddi shuningdek, jamoat birlashmalarining davlat idoralari va mansabdor shaxslarning faoliyatiga aralashishiga yo'l qo'yilmaydi.

Jamoat birlashmalari tashkilotlarining tadbirlari ular a'zolarining (qatnashchilarning) asosan ishdan bo'sh vaqtida va mazkur birlashmalar mablag'i hisobidan amalga oshiriladi.

Jamoat birlashmalari manfaatlariga daxldor masalalar qonunlarda ko'zda tutilgan hollarda tegishli jamoat birlashmalari ishtirokida yoki ular bilan kelishilgan holda davlat idoralari va xo'jalik tashkilotlari tomonidan hal qilinadi.

Ustavda belgilangan vazifalarga muvofiq faoliyati butun Respublika hududida amalga oshiriladigan jamoat birlashmalari Respublika jamoat birlashmalariga kiradi. Bunda siyosiy partiyaning kamida sakkizta hududiy subyektda (viloyatda), shu jumladan Qoraqalpog'iston Respublikasi va Toshkent shahrida yashayotgan kamida yigirma ming, kasaba uyushmasining esa, kamida uch ming a'zosi bo'lishi kerak.

Viloyat, tuman (shahar) jamoat birlashmalari mahalliy jamoat birlashmalariga kiradi.

Ustavda belgilangan vazifalarga muvofiq faoliyati butun viloyat hududida, Toshkent shahrida esa butun shahar hududida amalga oshiriladigan jamoat birlashmalari viloyat, Toshkent shahar jamoat birlashmalariga kiradi.

Ustavda belgilangan vazifalarga muvofiq faoliyati butun nohiya (shahar) hududida amalga oshiriladigan jamoat birlashmalari nohiya (shahar) jamoat birlashmalariga kiradi.

Ustavda belgilangan vazifalarga muvofiq faoliyati qishloq hududida amalga oshiriladigan jamoat birlashmalari qishloq jamoat birlashmalariga kiradi.

Zarurat paydo bo'lgan hollarda viloyatlararo va nohiyalararo jamoat tashkilotlari tuzilishi mumkin.

Jamoat birlashmalari ixtiyoriylik asosida jamoat birlashmalarining ittifoqlariga uyushishga haqlidirlar.

Jamoat birlashmalarining ittifoqlari ushbu Qonunda jamoat birlashmalari uchun belgilab qo'yilgan tartibda tuziladi, amal qiladi va o'z faoliyatini to'xtatadi. Jamoat birlashmasi kamida o'n nafar fuqaroning tashabbusi bilan tuziladi.

Jamoat birlashmasini tuzish tashabbuskorlari ta'xis syezdini (konferensiyasini) yoki umumiy yig'ilishini chaqiradilar, unda ustav (nizom, o'zga asosiy hujjat) qabul qilinadi va rahbar idoralar tuziladi.

O'zbekiston Respublikasi fuqarolari jamoat birlashmasi a'zolari (qatnashchilari) bo'ladilar. Siyosiy partiyalardan tashqari jamoat birlashmalarining ustavida chet el fuqarolari va fuqaroligi bo'lmagan shaxslarning birlashmaga a'zo bo'lishlari ko'zda tutilishi mumkin.

O'zbekiston Respublikasining o'n sakkiz yoshga to'lgan fuqarolari Respublika siyosiy partiyalarining a'zolari bo'lishlari mumkin.

Bir siyosiy partiyaning a'zosi ayni vaqtda boshqa siyosiy partiyaning a'zosi bo'la olmaydi.

Siyosiy partiyalar va kasaba uyushmalaridan tashqari jamoat birlashmalarining faoliyatida ularning ustavlarida ko'zda tutilgan hollarda jamoa a'zolari: korxonalar, muassasalar va tashkilotlarning mehnat jamoatlari, fuqarolarning birlashmalari ishtirok etishlari mumkin.

Jamoat birlashmasining ustavida quyidagilar ko'zda tutilishi kerak:

- 1) jamoat birlashmasining nomi, maqsadi va vazifasi;
- 2) jamoat birlashmasining ichki tuzilishi, uning o'z faoliyatini amalga oshiradigan hudud;
- 3) jamoat birlashmasi a'zoligiga qabul qilish shartlari va tartibi, agar birlashma ro'yxatda qayd etiladigan a'zolarga ega bo'lsa, bunday hollarda undan chiqish shartlari va tartibi;
- 4) jamoat birlashmasi a'zolari (qatnashchilari)ning huquqlari va burchlari;
- 5) jamoat birlashmasi hamda uning tashkilotlari rahbar idoralarining vakolatlari va ularni tuzish tartibi, ularning vakolat muddati;
- 6) jamoat birlashmasi hamda uning tashkilotlarining mablag'lari va boshqa mol-mulkini hosil qilishning pul bilan ta'minlanish manbalari;
- 7) jamoat birlashmasining rahbar idorasi qaerda joylashganligi;
- 8) jamoat birlashmasi ustaviga o'zgartishlar, qo'shimchalar kiritish tartibi;

9) jamoat birlashmasi faoliyatini to'xtatish tartibi.

Ustavda jamoat birlashmasi faoliyatiga taalluqli boshqa qoidalar ham ko'zda tutilishi mumkin.

Jamoat birlashmasining ustavi amaldagi qonunlarga zid bo'lmasligi kerak. O'zbekiston Respublikasida amal qiluvchi xalqaro jamoat tashkilotlarining, Respublika, viloyatlararo birlashmalarining ustavlari O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi tomonidan ro'yxatga olinadi.

Qoraqalpog'iston Respublikasida jamoat birlashmasining ustavini ro'yxatga olish tartibi Qoraqalpog'iston Respublikasi qonunlari bilan belgilanadi.

Viloyat, shahar, tuman hududida yoki ikki va undan ortiq shahar, tuman hududida faoliyatini amalga oshiradigan jamoat birlashmalarining ustavleri viloyatlar, Toshkent shahar hokimliklarining adliya boshqarmalari tomonidan ro'yxatga olinadi.

Jamoat birlashmasi ustavini ro'yxatga olish uchun ustav qabul qilingan kundan boshlab bir oy muddat ichida mazkur jamoat birlashmasi rahbar idorasi a'zolari tomonidan imzolangan va shu a'zolar har birining familiyasi, ismi, otasining ismi, tug'ilgan yili, istiqomat joyi ko'rsatilgan ariza topshiriladi. Arizaga ustav, ustavni qabul qilgan ta'sis syezdi (konferensiyasi) yoki umumiy yig'ilish protokoli, ushbu Qonunning 6 va 8-moddalari talablari bajarilganligini tasdiqlovchi boshqa materiallar ilova qilinadi.

Jamoat birlashmalari ustavlariga kiritilgan o'zgarishlar, qo'shimchalar ham ustavlarni ro'yxatga olish tartibi va muddatlariga muvofiq ro'yxatga olinishi lozim.

Jamoat birlashmalari ustavlarini ro'yxatga oluvchi idoralar ana shu birlashmalar ro'yxatini tuzib boradilar.

Jamoat birlashmasi yoki uning tashkilotlari (idoralari) ularning ustavleri ro'yxatga olingan kundan boshlab ushbu Qonunda belgilab qo'yilgan tartibda o'z faoliyatlarini amalga oshiradilar va qonunlarga muvofiq yuridik shaxs deb tan olinishi mumkin.

Xalqaro jamoat birlashmalarining, ularning bo'linmalarining filiallari, shu jumladan ommaviy harakatlari va ularning tarmoq bo'linmalarining, shuningdek Respublika va mahalliy jamoat birlashmalari (shu jumladan ommaviy harakatlarning) O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligida va uning joylaridagi idoralarida o'z ustavlarini ro'yxatdan o'tkazmagan bo'lsalar, O'zbekiston Respublikasi hududida faoliyat ko'rsatishlariga yo'l qo'yilmaydi.

Jamoat birlashmasi ustavini, unga kiritilgan keyingi o'zgartishlar va qo'shimchalarni ro'yxatdan o'tkazganlik uchun O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanadigan miqdorda davlat boji undiriladi.

Agar jamoat birlashmasining ustavi ushbu Qonunning 3, 4 yoki 10-moddalari qoidalariga zid bo'lsa, yoxud ilgari xuddi shu nomdagi jamoat birlashmasi ro'yxatga olingan bo'lsa, jamoat birlashmasi ustavini ro'yxatga olishni rad etish mumkin.

Ustavni ro'yxatga olish rad etilgan taqdirda bu haqda taqdim etilgan ustav qaysi qonunning qoidalariga zid ekanligi ko'rsatilib, ariza beruvchiga yozma ravishda xabar qilinadi.

Jamoat birlashmasining ustavini ro'yxatdan o'tkazishning rad etilishi ustidan sudga shikoyat qilish mumkin va bu ish O'zbekiston Respublikasi grajdanlik protsessual qonunida ko'zda tutilgan tartibda qarab chiqiladi.

Xalqaro, Respublika va viloyatlararo jamoat birlashmalarining ustavini ro'yxatdan o'tkazishning rad etilishi ustidan - O'zbekiston Respublikasi Oliy sudiga, mahalliy jamoat birlashmalari ustavini ro'yxatdan o'tkazish ishi ustidan esa - tegishli viloyat, Toshkent shahar sudiga shikoyat qilish mumkin.

Jamoat birlashmalari ramz sifatida o'z timsoliga, bayrog'iga va vimpeliga ega bo'lishi mumkin.

Bayroqlar va vimpellar belgilangan tartibda davlat ro'yxatidan o'tkazilishi lozim.

Jamoat birlashmalarining faoliyati ularni qayta tashkil etish (qo'shilish, birlashish, ajralish) yoki tugatish yo'li bilan to'xtatilishi mumkin.

Jamoat birlashmalari ularning s'ezdlari (konferensiyalari) yoki umumiy yig'ilishlari qarori bilan qaytadan tashkil etiladi. Jamoat birlashmalarini qayta tashkil etgandan so'ng yangidan tuzilgan jamoat birlashmasining ustavi asosida amalga oshiriladi. Jamoat birlashmalari qonun oldida tengdirlar.

Jamoat birlashmalarining huquqlari ularning ustavlarida qayd etiladi.

Jamoat birlashmalari ustavlarida, dasturiy, boshqa hujjatlarda belgilangan maqsadlar va vazifalarni amalga oshirish uchun o'z maqsadlari va faoliyati to'g'risidagi axborotni erkin tarqatadi, qonunda ko'zda tutilgan xollarda va tartibda esa:

- davlat hokimiyati va boshqaruv idoralarini tuzishda qatnashadi;
- davlat hokimiyati va boshqaruv idoralarining qarorlarini tayyorlashda ishtirok etadi;
- davlat va jamoat idoralarida o'z a'zolari (qatnashchilari) nomidan ish yuritadi va ularning qonuniy manfaatlarini himoya qiladi;
- siyosiy partiyalar davlat hokimiyati organlarini shakllantirishda jamiyat muayyan qismining siyosiy irodasini ro'yobga chiqarishga intiladi hamda o'z vakillari orqali davlat va jamoat ishlarini idora etishda qatnashadi.

Partiyalarning dasturiy hujjatlari bo'ladi, ular ommaning e'tibori uchun matbuotda e'lon qilinadi.

Siyosiy partiyalar deputatlikka nomzodlar ko'rsatish, saylovoldi tashviqot ishlarini olib borish, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasida fraksiyalar va Qoraqalpog'iston Respublikasi Jo'qorg'i Kengesi hamda mahalliy davlat hokimiyati vakillik organlarida partiya guruhlarini tuzish huquqiga egadir.

Ommaviy jamoat harakatlari siyosiy yoki o'zga maqsadlarni ko'zlaydilar hamda ularning ro'yxatga olingan a'zolari bo'lmaydi.

Harbiy xizmatchilar va huquqni muhofaza qilish idoralarida lavozimni egallab turgan shaxslar o'z xizmat faoliyatida qonun talablariga amal qiladilar va siyosiy partiyalar hamda siyosiy maqsadlarni ko'zlovchi ommaviy jamoat harakatlarining qarorlari bilan bog'liq bo'lmaydilar.

Kasaba uyushmalari davlat idoralari, xo'jalik tashkilotlari, kooperativ va o'zga jamoat birlashmalari bilan o'zaro munosabatlarda kasaba uyushmalari to'g'risidagi amaldagi qonunlarga muvofiq kasaba uyushmasi a'zolarining ishlab chiqarish, ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy sohadagi manfaatlarini ko'zlab ish olib boradi va ularni himoya qiladi.

Siyosiy partiyalar va kasaba uyushmalarining faqat yakka tartibda ro'yxatga olinadigan a'zolari bo'ladi.

Jamoat birlashmalari qonunlarda belgilab qo'yiladigan tartibda ishlab chiqarish va boshqa tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanadilar hamda faqat ustavdagi vazifalarni bajarish maqsadida huquqiy shaxs maqomiga ega bo'lgan korxonalar va xo'jalik hisobidagi tashkilotlarni barpo etadilar.

Jamoat birlashmalarining ishlab chiqarish va boshqa tadbirkorlik faoliyatidan olingan daromadlar ana shu birlashmalar a'zolari (qatnashchilari) o'rtasida qayta taqsimlanmaydi va undan faqat ustav vazifalarini bajarish uchun foydalaniladi; jamoat birlashmalari o'z mablag'laridan hatto o'z ustavida ko'rsatilmagan bo'lsa ham, xayriya maqsadlari yo'lida foydalanishlariga yo'l qo'yiladi.

Jamoat birlashmalari tuzadigan korxonalar va tashkilotlar qonunda belgilab qo'yilgan tartibda va miqdorda byudjetga pul o'tkazadilar.

Jamoat birlashmalari, ularning tashkilotlari binolar, inshootlar, uy-joy fondi, uskunalar, asboblari, madaniy-ma'rifiy va sog'lomlashtirish maqsadlari uchun mo'ljallangan mulklarga, pul mablag'iga, aksiyalarga, boshqa qimmatli qog'ozlarga hamda ularning ustavlarida ko'zda tutilgan faoliyatni moddiy ta'minlash uchun zarur bo'lgan o'zga mol-mulkka, shuningdek intellektual mulk obyektlariga egalik qilishlari mumkin. Birlashmalarining ustavlarida ko'rsatilgan maqsadlarga muvofiq ularning mablag'i hisobidan barpo etilgan nashriyotlar, boshqa korxonalar, xayriya muassasalari jamoat birlashmalarining mulki bo'lishi mumkin.

O'zbekiston Respublikasining qonun hujjatlarida, Qoraqalpog'iston Respublikasida esa - Qoraqalpog'iston Respublikasining ham qonun hujjatlarida davlat va jamoat xavfsizligi mulohazalari bilan yoki xalqaro shartnomalarga muvofiq jamoat birlashmalari mulki bo'la olmaydigan mol-mulk turlari belgilab qo'yilishi mumkin.

Jamoat birlashmalarining pul mablag'lari, agar ustavda ko'zda tutilgan bo'lsa, birlashmaga kirish va a'zolik badallarini to'lashdan; ixtiyoriy ravishda o'tkazilgan pul va xayriyalardan; ustavga muvofiq o'tkazilgan leksiyalar, ko'rgazmalar, sport tadbirlari hamda boshqa tadbirlar, lotereyalar tushumlaridan, ishlab chiqarish, xo'jalik va noshirlik faoliyatidan olinadigan daromadlardan; qonun bilan taqiqlanmagan boshqa tushumlardan tashkil topadi.

Siyosiy partiyalar va siyosiy maqsadlarni ko'zlovchi ommaviy harakatlarning chet davlatlardan, xalqaro tashkilotlar hamda chet davlatlarning yuridik shaxslari, ularning vakolatxonalarini va filiallaridan, chet el investitsiyalari ishtirokidagi korxonalaridan, chet el fuqarolari, fuqaroligi bo'lmagan shaxslardan, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari, diniy tashkilotlardan, nomiyashirilgan yoki faqat taxallusi ko'rsatilgan shaxslardan moliyaviy va o'zgacha moddiy yordam olishi man etiladi. Bunday yordam olingan taqdirda mazkur mablag'lar qaytarilishi, qaytarish imkoniyati bo'lmagan taqdirda esa, davlat daromadiga o'tkazilishi lozim.

Siyosiy partiyalarni moliyalashtirish «Siyosiy partiyalarni moliyalashtirish to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasi Qonuniga muvofiq amalga oshiriladi.

Siyosiy partiyalar o'z byudjetlarini ommaning e'tibori uchun har yili e'lon qiladilar.

Jamoat birlashmalarining mulki qonun bilan muhofaza qilinadi.

Jamoat birlashmalari ommaviy axborot vositalarini ta'sis etishga hamda amaldagi matbuot va boshqa ommaviy axborot vositalari to'g'risidagi qonunlarga muvofiq noshirlik faoliyati bilan shug'ullanishga haqlidirlar.

Moliya idoralari jamoat birlashmalarini mablag' bilan ta'minlash va ular daromadlarining manbalarini, ular olgan mablag' miqdorini va soliqlar to'g'risidagi qonunlarga muvofiq soliq to'lanishini nazorat qilib boradilar.

Jamoat birlashmalarining qonunlarni bajarishini prokuratura idoralari nazorat qilib boradilar.

Jamoat birlashmasi ustavini ro'yxatga olgan O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi va uning joylardagi idoralari jamoat birlashmasi

faoliyatining maqsadlariga taalluqli ustav qoidalariga rioya etilishini nazorat qiladi. Ro'yxatga oluvchi idora jamoat birlashmasining rahbar organidan qabul qilingan qarorlarni taqdim etishni talab qilishga, jamoat birlashmalari o'tkazadigan tadbirlarda qatnashish uchun o'z vakillarini yuborishga, jamoat birlashmasi ustaviga rioya qilish bilan bog'liq masalalar yuzasidan jamoat birlashmasi a'zolaridan va boshqa fuqarolardan tushuntirish olishga haqlidir.

Jamoat birlashmalari to'g'risidagi Qonunni buzish amaldagi qonunlarga muvofiq jinoiy, ma'muriy, moddiy yoki o'zga javobgarlikka sabab bo'ladi.

Jamoat birlashmalari to'g'risidagi Qonunni buzganlik uchun bu ishda aybdor bo'lgan davlat va jamoat idoralarning mansabdor shaxslari, shuningdek fuqarolar javobgar bo'ladilar.

Jamoat birlashmasi, shu jumladan o'z ustavini ro'yxatdan o'tkazmagan jamoat birlashmasi jamoat birlashmalari to'g'risidagi qonunni buzgan taqdirda qonunga muvofiq javobgar bo'ladi.

Jamoat birlashmasi uning ustavida belgilab qo'yilgan maqsadlar va vazifalar doirasidan chetga chiqadigan yoki qonunni buzadigan xatti-harakatlari sodir etgan taqdirda ana shu jamoat birlashmasining rahbar idorasi jamoat birlashmasi ustavini ro'yxatga olgan idora yoki prokuror tomonidan yozma ravishda ogohlantirilishi mumkin.

Jamoat birlashmasi ushbu Qonun 3-moddasining 2, 3, 4-qismi va 18-moddasining to'rtinchi qismida ko'zda tutilgan xatti-harakatlarni sodir etgan taqdirda sud qaroriga binoan tugatilishi mumkin.

Jamoat birlashmasi ushbu Qonunning 21-moddasi to'rtinchi qismida ko'zda tutilgan harakatlarni bir yil davomida takroran sodir etganligi uchun sud uni tugatishi mumkin.

Sud qarori bilan tugatilgan jamoat birlashmasining mol-mulki qaytarib bermaslik sharti bilan davlat mulkiga aylantirilishi mumkin.

O'z-o'zini nazorat qilish uchun savollar:

Jismoniy tarbiya va sport sohasida nazoratning qanday asosiy tamoyillari mavjud?

Sport tashkilotlari faoliyatida nazorat qilish, tekshirish tartiblari va turlari aytib bering.

Jismoniy tarbiya va sport tashkilotlarida hisobga olish va hisobot ishlari qanday amalga oshiriladi?

Jismoniy tarbiya va sport sohasida nazorat, hisobga olish va hisobot ishlarining ahamiyati izohlang.

9-MAVZU. JISMONIY TARBIYA VA SPORT ISHLARINI BOSHQARISH USULLARI.

REJA:

1. O'zbekistonda boshqarish usullarining xususiyatlari haqida qisqacha tushuncha. Jismoniy tarbiya va sport tashkilotlari faoliyatini tashkil qilishda boshqarish usullaridan foydalanishning mohiyati.

2. Mustaqillik davrida qo'llanilayotgan asosiy boshqarish usullari.

3. Jismoniy tarbiya va sport sohasida tashkiliy farmoyish berish usulining asosiy xususiyatlari va uni quyi tarmoqlarda qo'llash tartiblari.

4. Bozor iqtisodiyoti islohotlari jarayonida ijtimoiy-iqtisodiy usullarning o'ziga xos xususiyatlari. Boshlang'ich jamoalarda homiylik, jamg'arma uyushmalari faoliyatidan foydalanish.

5. Matematik-statistik usullardan foydalanish.

Tayanch iboralar: Menejment, boshqarish, boshqarish usullari, tashkiliy- ma'muriy boshqarish, iqtisodiy boshqarish, ijtimoiy-ruhiy boshqarish, boshqarish xususiyatlari, sport tashkilotlari.

O'zbekistonda boshqarish usullarining xususiyatlari haqida qisqacha tushuncha. Jismoniy tarbiya va sport tashkilotlari faoliyatini tashkil qilishda boshqarish usullaridan foydalanishning mohiyati.

O'zbekistonda mustaqillikning qo'lga kiritilishi va ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy hamda madaniy islohotlarning davom etishi davlatni idora qilish va barcha faoliyatlarni tashkil qilishda yangicha ish usullarini qo'llashni taqozo etadi. Bu usullarning shakli, mazmuni va asosiy maqsadlari qabul qilingan qonunlar, qarorlar va O'zbekiston Prezidenti nutqlari, ma'ruzalari va turli uchrashuvdagi bayonotlarida o'z aksini topmoqda. Bu jarayonlar jismoniy tarbiya va sport tashkilotlari faoliyatiga ham tegishlidir.

Jismoniy tarbiya va sport ishlarini boshqarishning o'ziga xos xususiyatlari, yo'llari va shakllari kun sayin boyib, ravnaq topmoqda.

O'zbekistonda turli idoralar konsern, kompaniya va savdo-tijorat xo'jaliklarining vujudga kelishi jismoniy tarbiya va sport sohasidagi boshqarish usullarining yangi tartib-qoidalariga rioya qilishni taqozo etmoqda. Chunki bunday idoralar, xo'jalik tashkilotlari va boshqa jamoalar o'z faoliyatini maxsus nizomlar asosida tashkil etmoqda. Bu tashkilotlar asosan o'zini o'zi boshqarish, moliyaviy ta'minot xususiyatiga ega bo'lgan holda mustaqil ravishda faoliyat ko'rsatish huquqlariga egadir. Shu sababdan ham sport tashkilotlari bunday yo'nalishdagi idoralar, tashkilotlar hamda xo'jalik jamoalari bilan o'zaro kelishgan holda ish olib borishlariga to'g'ri keladi.

O'zbekistonning mustaqilligi avvaldan mavjud bo'lgan boshqarishning ma'muriy-buyruqbozlik usulidan tamoman voz kechishni yoki ularni yangi davr sharoiti hamda talablariga qarab ishlatishni taqozo etmoqda. Bu jihatlar sport tashkilotlari va jamiyatlari tizimidagi barcha sohalarda ham o'z yo'liga tushib bormoqda.

Yuqorida qayd etilgan ba'zi ish usullari o'rniga tashabbuskorlik, ijodkorlik va fidokorlik kabi yangi usullar tarkib topdi. Ular ommaviy sport tadbirlari, xalq milliy o'yinlarini tashkil qilish, sport turlari bo'yicha komandalar tuzish, ularning sport mahoratlarini oshirish, xotin-qizlarni sportga jalb etish, sportni moddiy va moliyaviy ta'minlash ishlarida keng qo'llanilmoqda va o'zining ijobiy samaralarini bermoqda.

O'zbekiston Prezidenti sovrini uchun kurash, tennis, boks va boshqa bir qator xalqaro turnirlarning an'anaga aylanishi, futbol, voleybol, engil atletika hamda sharqona yakkakurash turlari bo'yicha Markaziy Osiyo o'yinlari, boshqa rasmiy xalqaro sport musobaqalarida respublika sportchilarining doimiy ravishda ishtirok etib kelishi sport tashkilotlari, terma komandalar mashg'ulotlarni uyushtirishda xalqaro andozalar va tajribalarga tayanishini talab qilmoqda. Bu, o'z navbatida, boshqaruv faoliyatlarida ishga yangicha munosabatda bo'lish, zarur moddiy-texnik manbalardan foydalanishi hamda o'zini o'zi moliyaviy ta'minlash yo'lida izlanish, tadqiqotlar o'tkazishni taqozo etmoqda.

Ta'kidlash zarurki, sport klublar, o'quv yurtlari va turli muassasalarning boshlang'ich jismoniy tarbiya jamoalari ham boshqaruvning turli-tuman yangi usullarini qo'llashlari lozim bo'ladi. Bunda o'quvchi va mehnatkash yoshlar, ziyolilarning tashabbuslari, ijodkorligiga tayanish maqsadga muvofiqdir.

Masalan, ommaviy axborot vositalari, nashriyotlar, teleradio kompaniya xodimlari har yili sport turlari bo'yicha o'zlarining respublika, Toshkent shahar birinchiliklarini muvaffaqiyat bilan o'tkazmoqda. Bu odat tusiga kirgan tashabbuskorlik va ijodkorlikning namunasidir.

Mustaqillik davrida Sport menejmenti

Yuqorida ta'kidlanganidek, respublikada davlatni idora qilish va barcha faoliyatlarni to'g'ri boshqarish uchun O'zbekiston Prezidenti farmon chiqaradi, Oliy Majlis qonun va qarorlarni ishlab chiqib, ularni tasdiqlaydi va, nihoyat, Vazirlar Mahkamasi qonun, farmoyishlarni amalga oshirish bo'yicha o'zining qarorlarini qabul qiladi. Ana shular asosida har bir vazirlik, davlat qo'mitasi hamda jamoat tashkilotlari o'z ish faoliyatlarini amalga oshiradi. Bu jarayonlarda har bir soha yoki tarmoq o'z xususiyatlari asosida turli uslublarini qo'llaydi. Ularning eng muhimlari tashkiliy-

farmoyish berish, xo'jalik hisobi, moddiy-texnik ta'minot, normativlarni belgilash va boshqalardir. Bunday usullar jismoniy tarbiya va sport harakatini boshqaruvchi barcha idoralar va tashkilotlarga ham mansubdir.

E'tirof etish kerakki, mustaqillik sharoitlarida turli qog'ozbozlik, o'rinsiz buyruq berish, bir-biriga ishongan holda ish ko'rish kabi usullar asta-sekin o'z mazmunini yo'qotmoqda. Chunki bu usullarning mohiyati qo'shib yozish sport bilan shug'ullanuvchilar, sport inshootlari soni va hokazolar, yolg'on ma'lumotlar, quruq va dalardan iborat edi. Bunday holatlar yangicha ish tutish, aniq ijobiy samaralarga erishishga salbiy ta'sir ko'rsatayotganligi barchaga ma'lumdir.

Yuqori sport tashkilotlari, oliy o'quv yurtlaridagi jismoniy tarbiya fakultetlari, kafedralar, sport klublar faoliyatida ishlarni ilmiy asosda tashkil qilish eng zarur usullardan hisoblanadi.

Jamoani boshqarishda mehnatni ilmiy tashkil qilish xodimlarning asosiy faoliyatlaridan biridir.

Mehnatni ilmiy tashkil qilish asoslari yuzasidan zarur bilimlarga ega bo'lish, shu maqsaddagi ishlarni rivojlantirish shaxsan rahbarlik qilish ishlarini har bir fuqaro, ayniqsa, o'qimishli kishilar, xodimlar bilishlari zarurdir.

Boshqarishni ilmiy tashkil qilish deganda, asosan, nazariy bilim va amaliy ish tajribalarini hamda eng ilg'or va fanda asoslangan ish natijalarini hayotda qo'llash, ularni amalga oshirish, tegishli samaralarga ega bo'lishni tushunmoq kerak. Bu ko'pincha sport turlari bo'yicha yirik jamolarni komandalar boshqarish, ularni yutuqlarga etaklash, yaxshi natijalarni qo'lga kiritishda namoyon bo'ladi. Shuningdek, sport inshootlarini qurish, xalq milliy o'yinlari musobaqalarini tashkil qilish, moliyaviy ishlarni yuritish kabi ishlarni amalga oshirishda zarur bo'ladi.

Jismoniy tarbiya va sport sohasida tashkiliy-farmoyish berish usulining asosiy xususiyatlari

Tashkiliy-farmoyish berish faoliyatlari bir-biri bilan uzviy bog'liq bo'lgan jarayon hisoblanadi.

Tashkil qilish uchun barcha ish turlari va ularning bajarilish yo'llari ishlab chiqiladi. Ularni amalga oshirish uchun esa rasmiy ravishda ruxsat lozim bo'ladi. Shu sababdan bu faoliyatlarni tashkiliy-farmoyish deb yuritiladi. Shu o'rinda misol tariqasida universiada, spartakiada, festivallarni uyushtirish va o'tkazish tartib-qoidalarini /nizom/ keltirish mumkin. Ya'ni ishlab chiqilgan Nizomlar muhokama qilinib, u qaror asosida tasdiqlanadi va uning tashkiliy qo'mitasi, o'tkazish muddati,

O'zbekistondagi iqtisodiy, ijtimoiy islohatlarning bosqichlarida Milliy Olimpiya qo'mitasiga xo'jalik yuritish, o'zini-o'zi moliyalashtirish, ishlab chiqarish jarayonlarini tashkil qilish kabi huquqlar berilgan.

Yaqin kelajakda Milliy Olimpiya qo'mitasining tijorat, marketing va boshqa sohalardagi faoliyatlari keng tarkib topishi hamda jahondagi marketing faoliyatlarini amalga oshirishda yangi yo'nalishlar vujudga keladi. Chunki O'zbekiston Prezidenti va hukumati tomonidan respublikada Olimpiya harakatini rivojlantirish, yoshlarning sport mahoratini oshirish, ularning xalqaro sport musobaqalari va Olimpiya o'yinlarida munosib ravishda qatnashishlarini ta'minlashga alohida e'tibor berilmoqda. Bu, o'z navbatida, Milliy Olimpiya qo'mitasining sport va olimpiya marketingini tarkib toptirishda katta imkoniyatlarga ega ekanligidan dalolatdir.

Xulosa qilib aytganda, mamlakatimizda shakllanib kelayotgan marketing faoliyati sport sohasiga ham ta'sir etmoqda. Savdo, tijorat, ishlab chiqarish korxonalari, davlat kompaniyalari, korporatsiyalari va boshqa rasmiy tashkilotlar respublikada sportning rivojlanishi, aholining salomatligini muhofaza qilish, «Sog'lom avlod uchun» davlat dasturini amalga oshirish yo'lida marketing yo'llaridan maqsadli va unumli foydalanmoqdalar. Bu jarayonlar sport marketingi va ular bilan bog'liq faoliyatlarni tarkib toptirish hamda rivojlantirishda xizmat qilishi tabiiydir.

Boshlang'ich jamoalarda homiylik, jamg'arma uyushmalari faoliyatidan foydalanish

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari va O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarorlari asosida mamlakatimizda quyi jamoalar, moddiy-texnik jihatdan kam daromadli xo'jaliklarda moliyaviy yordam berishni yangi usullari qo'llanilmoqda. Bunda sanoat, savdo, tijorat, qurilish va boshqa ko'p sohalardagi yirik jamoalarning kelishgan holda homiylik qilish yo'llari qo'llanilmoqda. Buning boisi shundaki, homiylik qiladigan tashkilotlar, yuridik shaxslar olingan daromadlardan soliq to'lashda ba'zi imtiyozlarga ega bo'ladi. Bu jihatlar sport klublar, terma jamoalar, murabbiylar, ilmiy tashkilot, tibbiy xizmat va boshqa sohalarda qo'llanilib kelinmoqda.

Ma'lumki, mamlakatimizda juda ko'p xayriya jamg'arma uyushmalari faoliyat ko'rsatib kelmoqda. Ular orasida jismoniy tarbiya va sport harakati, ayniqsa, mahallalarda tashkil qilinadigan ommaviy sport tadbirlari, terma jamoalarni moddiy ta'minlash kabi faoliyatlarga «Mahalla», «Sog'lom avlod uchun», «Yoshlar ittifoqi» hamda boshqa jamg'arma uyushmalari doimiy ravishda ko'maklashmoqda.

Jamg'arma uyushmalarining ish mazmuni va vazifalari haqida jamoat tashkilotlari haqidagi mavzu bo'limda birmuncha tanishtirildi.

Umuman olganda, jamg'arma uyushmalarining ham boshlang'ich tashkilotlari mavjud bo'lib, ular barcha faoliyatlarda, shuningdek, sportklublar, jismoniy tarbiya jamoalari, sport to'garaklari, sport turlari bo'yicha komandalarning tashkiliy, ommaviy, amaliy ishlarida hamkorlik qilishadi.

Matematik-statistik usullaridan foydalanish

Xo'jaligining barcha tarmoqlaridagi kabi jismoniy tarbiya va sport sohasida ham matematik-statistik usullardan keng foydalaniladi. Bu ishlar sport tashkilotlari faoliyatlarini barcha tarmoqlari hamda boshqarish bilan aloqador idoralar hamda tashkilotlarda quyidagi shakllarda ifodalanadi:

1. Ish rejalarining ko'rsatkichlarida kun, vaqt, yil va bajarilishi lozim bo'lgan dalillarning sonlari.
2. Sport musobaqalarida qo'llanilayotgan bayonnomalar protokollar.
3. Sport to'garaklari, komandalarni qayd daftarlari jurnal.

Yangi usulda shug'ullanuvchi va qatnashuvchilar haqidagi ma'lumotlar, mashg'ulotlarni o'tkazish kunlari, yillar raqamlar bilan ko'rsatiladi.

Eng muhimi davriy, yillik hisobotlarda statistik hisobot asosan barcha ko'rsatkichlar raqam bilan belgilanadi.

O'zbekiston sharoitida sport buyumlari va jihozlarni ishlab chiqarish ma'lum darajada yo'lga qo'yilgan. Ular katta bozor, ayniqsa, xalqaro miqyosga chiqqan emas. Chunki ularni sotuvga chiqarish, reklama qilish, talabgorlarni topish, rejalashtirish kabi faoliyatlarda tajriba orttirishni davr taqozo etmoqda. Qolaversa, xorijdan tijorat yo'li bilan keltirilayotgan sport buyumlari, jihozlar aholining, ayniqsa, o'quvchi-yoshlar, sportchilarning ularga bo'lgan talab hamda ehtiyojlarini oshirmoqda.

O'z-o'zini nazorat qilish uchun savollar:

1. O'zbekistonda boshqarish usullarining xususiyatlarini aytib bering.
2. Jismoniy tarbiya va sport tashkilotlari faoliyatlarini tashkil qilishda boshqarish usullarining rolini izohlang.
3. Boshqarish usullari turlari va mohiyatini izohlang.
4. Jismoniy tarbiya va sport sohasida tashkiliy farmoyish berish usulining mohiyati nimada?
5. Ijtimoiy-iqtisodiy usullarning o'ziga xos xususiyatlarini izohlang.
6. Boshlang'ich jamoalarda homiylar, jamg'arma uyushmalari faoliyatidan foydalanish qanday yo'lga qo'yilgan?
7. Matematik-statistik usullardan foydalanishni tushuntirib bering.

10-MAVZU. SPORT MENEJMENTINING IJTIMOIY-PSIXOLOGIK, PEDAGOGIK VA HUQUQIY ASOSLARI

REJA:

1. Jismoniy tarbiya va sport harakati jarayonida ijtimoiy-psixologik holatlar.
2. Boshqarish va ta'lim-tarbiya jarayonlarida o'zaro munosabatlar.
3. Tarbiya - boshqarishning muhim bosqichidir. Onglilik va salomatlik muvozanatlarini saqlash, milliy qadriyatlardan foydalanish.
4. Boshqarishda yetakchilik mohiyati.
5. Jismoniy tarbiya va sportning ijtimoiy-tarbiyaviy va ma'naviy mohiyatlarini o'rganish, tadqiq qilish.

Tayanch iboralar: Jismoniy tarbiya va sport harakati, sport boshqaruvining pedagogik asoslari, tarbiya, milliy qadriyat, ma'naviyat, ijtimoiy tarbiya, lider, salomatlik muvozanati, sport musobaqalari, ijtimoiy psixologiya.

Jismoniy tarbiya va sport harakati jarayonida ijtimoiy-psixologik holatlar.

Inson ruhiyati uning ijtimoiy turmush va ta'lim-tarbiya jarayonida asosiy omildir. Shu sababdan o'qitish, tarbiya berish, yoshlarning ma'naviy va jismoniy kamolotini tarbiyalab etishtirish, ularni kasb-hunarga yo'llashda ijtimoiy-psixologik va pedagogik jarayonlarga alohida e'tibor berib kelinmoqda. Bu jihatlar jismoniy tarbiya va sport harakatini boshqarish, ayniqsa, iqtidorli yoshlarni sportga jalb etish, sportchilar mahoratini oshirish, ularni sport musobaqalariga ruhiy jihatdan tayyorgarliklarini ta'minlash eng muhim pedagogik jarayon hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1994-yil martdagi «Respublika ma'naviyat va ma'rifat jamoatchilik markazini tashkil qilish to'g'risida»gi qarori mamlakatimizda milliy qadriyatlarni tiklashni takomillashtirish masalalarini e'tiborga olib qabul qilindi. Bu esa aholini, aynisa, o'quvchi-yoshlarni milliy madaniyatimizni rivojlantirish, ulkan adiblar asarlari va madaniy meroslarini qunt bilan mutolaa qilishga da'vat etadi. Buning uchun barcha jamoalardagi kabi jismoniy tarbiya harakatida ham ta'lim-tarbiya va madaniy ishlarni yaxshilashni taqozo qiladi.

Boshqarish va ta'lim-tarbiya jarayonlarida o'zaro munosabatlar.

Ta'kidlash lozimki, O'zbekistonda xalq pedagogikasini takomillashtirishda yetuk mutafakkir olimlarning hissalarini kattadir. Ilmiy-pedagogik

meroslarimizni ta'lim tizimiga kiritish va ulardan keng foydalanish fikrlarini olg'a surdilar.

Jahon xalqlari tarixi va pedagogikasida o'chmas iz qoldirgan buyuk allomalar Abu Ali Ibn Sino, Ismoil Buxoriy, Naqshbandiy, Alisher Navoiy va boshqa sharq olimlarining ma'naviy-ma'rifiy hamda ilmiy-pedagogik meroslari o'quvchi-yoshlar va mehnatkashlar orasida targ'ib qilinmoqda.

Sport jamolarining faoliyatini ijtimoiy-ruhiy jihatdan o'rganish va ilg'or tajribalarni ommalashtirishda yetuk olimlarimiz o'z hissalarini qo'shib kelmoqda.

Sport tashkilotlari faoliyatini boshqarish va ommaviy sog'lomlashtirish musobaqalarini tashkil etishda rahbar xodimlar, mas'ul tashkilotchilar hakamlar, xizmatchilar, vakillar va hokazolar, jamoalar umumiy qoidalarga itoat etish, o'zaro yaxshi munosabatda bo'lish, sport musobaqalari qoidalariga to'la rioya qilish, etik va estetik me'yorlarni bilish kabi talablarni bajaradilar.

Sport jamoalari faoliyatida, asosan, quyidagi ijtimoiy-ruhiy va pedagogik jarayonlar muntazam ravishda mavjuddir:

1. Jamoa rahbari sport qo'mita yoki sport jamiyati voqelikni kuzatadi.
2. Murabbiy o'yinlar va barcha mashg'ulotlarni tashkil qilish jarayonida ularni kuzatib, tahlil qiladi.

3. Jamoa ishtirokida rahbarlar va murabbiylar barcha faoliyatlarni, shuningdek, o'yin musobaqa natijalarini birgalikda muhokama qiladilar.

4. Muhokama jarayonida g'oliblar taqdirlanadi va rag'batlantiriladi. Mag'lublar tegishli vazifalarni oladilar.

Bu jarayonlar ijtimoiy-psixologik va pedagogik jihatdan bir-biriga chambarchas bog'lanib ketganligi uchun, maqsad bu faoliyatlarni to'g'ri uyushtirish, aniq yo'nalishlar berish, kelgusi ish samaralarini ta'minlashga qaratilgan bo'lishi kerak. Shu jihatdan ham talabalar va barcha yosh mutaxassislar sportning turlariga qarab bu faoliyatlarni chuqur o'rganishlari, amaliyot jarayonlarida qayta-qayta tajribalardan o'tkazishlari zarur, toki ular uchun mazkur faoliyatlar odat, ehtiyoj tusiga kirsin.

Jahon sporti harakati, qolaversa, respublikadagi jismoniy tarbiya harakati tajribalarida jamoa, rahbar, guruhlar o'rtasidagi o'zaro aloqalar va rasmiy munosabatlar tabiiyligi ma'lum. Ular ish faoliyatini yaxshilash, munosabatlarni mustahkamlash, yuqori samaralarga erishishga qaratilgan bo'ladi. Bu jarayonlar hayotda oson kechmaydi. Chunki har bir rahbar va ijrochining o'ziga xos fe'l-atvori, xususiyati, istagi, maqsadi, imkoniyati bo'ladi. Shu asnodan aytish kerakki, sobiq Ittifoq davrida O'zbekistonga juda ko'p iqtidorli murabbiylar, sportchilar futbol, kurashda ko'proq edi taklif

etilgan. Bu masala katta shartlar evaziga hal bo'lgan. Hozirgi bozor iqtisodiyoti sharoitlarida ham murabbiylar va sportchilar o'rtasida rasmiy shartnomalar tuzilib, ular rahbar tashkilotlar orqali hal etilmoqda. Bu ham o'ziga xos ijtimoiy-psixologik jarayonlarni vujudga keltiradi.

Sport jamoalarida shaxs tushunchasi katta ahamiyatga molik bo'lib, murabbiy o'zi hohlagan sportchilarni tanlashi va ular bilan muloqatlar tashkil qilishi mumkin. Bu tabiiy hol. Sportchilar ham shaxs sifatida o'z istaklari va hohishlariga ega bo'lishlari, shu asosda muloqat va o'yinlarda qatnashishlari mumkin. Bu murabbiy va sportchi o'rtasidagi raqobat, muloqat va boshqa pedagogik jarayonlarni to'g'ri qo'yishni taqozo qiladi. Shu jihatdan sport jamoalarida faqat ixtisoslik bo'yichagina ishlar olib borilishi etarli bo'lmaydi. Shuning uchun ular bilan ijtimoiy-psixologik va pedagogik jihatdan ta'lim-tarbiya ishlarini rejalashtirish, g'oyaviy, siyosiy va madaniy tadbirlarni yo'lga qo'yish zarur. Bu jihatdan bolalar va o'smirlar sport maktablari va o'quv yurtlari, ishlab chiqarish korxonalarini sportklublari to'garaklarida tartibli ravishda tashkil qilish, ularni yoshlikdan tarbiyalash kerakdir.

Sport jamoalarining o'quv mashg'ulotlari va bevosita sport musobaqalari jarayonida maxsus ilmiy tadqiqotlar o'tkazish yo'lga qo'yilganiga ancha bo'ldi. Bu sohada ko'p taniqli olimlar va yosh mutaxassislar tadqiqotlar o'tkazib, ijobiy natijalarga erishgan. Ularning ta'kidlashicha, sportchilar quyidagi toifalarga bo'linadi.

1. Eng yuqori malakali sportchilar xalqaro toifadagi sport ustalari.
2. Yuqori darajadagi sportchilar sport ustalari.
3. O'rta me'yorli sportchilar 1-razryadlilar.
4. Oddiy sportchilar 2-3-razryadlilar.
5. Sportga endigina qadam qo'rganlar.

1980-yil Moskvada bo'lib o'tgan XXII Xalqaro Olimpiya o'yinlari hamda keyingi yillarda Moskva, Leningrad, Kiyev, Toshkent va boshqa yirik shaharlarda o'tkazilgan rasmiy xalqaro sport musobaqalari hamda O'zbekiston Respublikasi xalqlari spartakiadasi, o'quvchilar va talabalarining spartakiadalari, universiadalari paytida rahbarligida qator ilmiy tadqiqot ishlari o'tkazilganligining guvohimiz. Bu tadqiqot jarayonlarini tashkil qilish va bevosita o'rganishda quyidagi holatlarni aniqlashga muvassar bo'lingan:

1. «Eng yaxshi murabbiylarning qaysi jihatlari sizga ma'qul?»-degan savol-javoblarda yuqori darajali sportchilar talabchanlik, odamiylik, hozirjavoblik kabi hislatlarni ko'rsatganlar.

2. «Murabbiylarning qaysi jihatlari sizga ma'qul emas?» - degan savolga yuqori darajali sportchilar qo'pol, o'zini tutolmaydigan, mag'lubiyatda o'zini yo'qotib qo'yyadigan va hokazolar deb ko'rsatganlar.

Sportga endi qadam qo'ygan yoshlardan «Murabbiylarning qaysi xislatlari sizga yoqadi?» - degan savolga yaxshi muomala qilish, mashqlarni doimo o'zi ko'rsatib berishi, yaxshi o'rgatishi yoqishini ta'kidlaganlar. «Murabbiyning qaysi tomonlarini yoqtirmaysiz?» - degan savolga esa barchaga barobar muomila qilmasligi, do'q urishi, xatolarni tuzatishda dag'allik qilishi va hokazolarni ko'rsatishgan.

Yuqorida qayd etilganidek, jamoada murabbiy va o'yinlar mashqlar jarayonlari yaxlit ijtimoiy-psixologik va pedagogik jarayondir. Sportchilarning o'z murabbiylariga bergan baholari o'ta haqqoniy va to'g'riligiga hech qanday shubha bo'lishi mumkin emas, chunki haqiqatdan ham, murabbiylarning ruhiy va jismoniy holatlari doimo o'zgarib turadi. Vazmin, donishmand va katta tajribali murabbiylar hamma sportchilarga yoqadi. Shu jihatdan olganda, talabalar, yosh murabbiylar, jismoniy tarbiya o'qituvchilari yaxshi rahbar, murabbiy bo'lishga intilishlari, hayotiy ish tajribalarini o'zlarida mukammal shakllantirishlari lozim.

Tadqiqotchilarning fikriga ko'ra rahbarlarda quyidagi sifatlar bo'lishi zarur:

- **aqlning amaliyligi** - o'z bilimlarini amalda qo'llash;
- **muomalani bilish** - odamlarga ochiq munosabatda bo'lish, yaxshi suhbatdosh bo'la olish;
- **aqlning chuqurligi** - voqealarning chuqur mohiyatini anglay olish, sabab va oqibatlarni ko'ra olish va asosiysini tanlay olish;
- **tashabbuskorlik** - ijodiy fazilatlarini ko'rsatish, fikr va takliflarni oldinga surish va boshqalar;
- **faollik** - tezkorlik bilan olib borish, amaliy masalalarni yechishda qat'iylik;
- **qat'iylik** - irodani ishga solish, ishni oxiriga yetkazish;
- **o'zini tuta bilish** - o'zini his-tuyg'ularini nazorat qila olish, murakkab vaziyatlarda o'z tartib harakatini saqlay olish;
- **sinchkovlik** - ko'ra olish, ko'rgan narsalarni yodda saqlay olish;
- **ishchanlik** - chidamlilik, og'ir ishlarni olib bora olish, uzoq vaqtda charchamaslik;
- **tartiblilik** - o'zini zaruriy rejimiga ko'ra bo'ysundira olish, o'z faoliyatini rejalashtirish;
- **mustaqillik** - o'ziga javobgarlikni olish, masalani mustaqil hal qila bilish.

etilgan. Bu masala katta shartlar evaziga hal bo'lgan. Hozirgi bozor iqtisodiyoti sharoitlarida ham murabbiylar va sportchilar o'rtasida rasmiy shartnomalar tuzilib, ular rahbar tashkilotlar orqali hal etilmoqda. Bu ham o'ziga xos ijtimoiy-psixologik jarayonlarni vujudga keltiradi.

Sport jamoalarida shaxs tushunchasi katta ahamiyatga molik bo'lib, murabbiy o'zi hohlagan sportchilarni tanlashi va ular bilan muloqatlar tashkil qilishi mumkin. Bu tabiiy hol. Sportchilar ham shaxs sifatida o'z istaklari va hohishlariga ega bo'lishlari, shu asosda muloqat va o'yinlarda qatnashishlari mumkin. Bu murabbiy va sportchi o'rtasidagi raqobat, muloqat va boshqa pedagogik jarayonlarni to'g'ri qo'yishni taqozo qiladi. Shu jihatdan sport jamoalarida faqat ixtisoslik bo'yichagina ishlar olib borilishi etarli bo'lmaydi. Shuning uchun ular bilan ijtimoiy-psixologik va pedagogik jihatdan ta'lim-tarbiya ishlarini rejalashtirish, g'oyaviy, siyosiy va madaniy tadbirlarni yo'lga qo'yish zarur. Bu jihatdan bolalar va o'smirlar sport maktablari va o'quv yurtlari, ishlab chiqarish korxonalari sportklublari to'garaklarida tartibli ravishda tashkil qilish, ularni yoshlikdan tarbiyalash kerakdir.

Sport jamoalarining o'quv mashg'ulotlari va bevosita sport musobaqalari jarayonida maxsus ilmiy tadqiqotlar o'tkazish yo'lga qo'yilganiga ancha bo'ldi. Bu sohada ko'p taniqli olimlar va yosh mutaxassislar tadqiqotlar o'tkazib, ijobiy natijalarga erishgan. Ularning ta'kidlashicha, sportchilar quyidagi toifalarga bo'linadi.

1. Eng yuqori malakali sportchilar xalqaro toifadagi sport ustalari.
2. Yuqori darajadagi sportchilar sport ustalari.
3. O'rta me'yorli sportchilar 1-razryadlilar.
4. Oddiy sportchilar 2-3-razryadlilar.
5. Sportga endigina qadam qo'yganlar.

1980-yil Moskvada bo'lib o'tgan XXII Xalqaro Olimpiya o'yinlari hamda keyingi yillarda Moskva, Leningrad, Kiyev, Toshkent va boshqa yirik shaharlarda o'tkazilgan rasmiy xalqaro sport musobaqalari hamda O'zbekiston Respublikasi xalqlari spartakiadasi, o'quvchilar va talabalarning spartakiadalari, universiadalari paytida rahbarligida qator ilmiy tadqiqot ishlari o'tkazilganligining guvohimiz. Bu tadqiqot jarayonlarini tashkil qilish va bevosita o'rganishda quyidagi holatlarni aniqlashga muayassar bo'lingan:

1. «Eng yaxshi murabbiylarning qaysi jihatlari sizga ma'qul?»-degan savol-javoblarda yuqori darajali sportchilar talabchanlik, odamiylik, hozirjavoblik kabi hislatlarni ko'rsatganlar.

2. «Murabbiylarning qaysi jihatlari sizga ma'qul emas?» - degan savolga yuqori darajali sportchilar qo'pol, o'zini tutolmaydigan, mag'lubiyatda o'zini yo'qotib qo'yyadigan va hokazolalar deb ko'rsatganlar.

Sportga endi qadam qo'ygan yoshlardan «Murabbiylarning qaysi xislatlari sizga yoqadi?» - degan savolga yaxshi muomala qilish, mashqlarni doimo o'zi ko'rsatib berishi, yaxshi o'rgatishi yoqishini ta'kidlaganlar. «Murabbiyning qaysi tomonlarini yoqtirmaysiz?» - degan savolga esa barchaga barobar muomila qilmasligi, do'q urishi, xatolarni tuzatishda dag'allik qilishi va hokazolarni ko'rsatishgan.

Yuqorida qayd etilganidek, jamoada murabbiy va o'yinlar mashqlar jarayonlari yaxlit ijtimoiy-psixologik va pedagogik jarayondir. Sportchilarning o'z murabbiylariga bergan baholari o'ta haqqoniy va to'g'riligiga hech qanday shubha bo'lishi mumkin emas, chunki haqiqatdan ham, murabbiylarning ruhiy va jismoniy holatlari doimo o'zgarib turadi. Vazmin, donishmand va katta tajribali murabbiylar hamma sportchilarga yoqadi. Shu jihatdan olganda, talabalar, yosh murabbiylar, jismoniy tarbiya o'qituvchilari yaxshi rahbar, murabbiy bo'lishga intilishlari, hayotiy ish tajribalarni o'zlarida mukammal shakllantirishlari lozim.

Tadqiqotchilarning fikriga ko'ra rahbarlarda quyidagi sifatlar bo'lishi zarur:

- *aqlning amaliyligi* - o'z bilimlarini amalda qo'llash;
- *muomalani bilish* - odamlarga ochiq munosabatda bo'lish, yaxshi suhbatdosh bo'la olish;
- *aqlning chuqurligi* - voqealarning chuqur mohiyatini anglay olish, sabab va oqibatlarni ko'ra olish va asosiysini tanlay olish;
- *tashabbuskorlik* - ijodiy fazilatlarini ko'rsatish, fikr va takliflarni oldinga surish va boshqalar;
- *faollik* - tezkorlik bilan olib borish, amaliy masalalarni yechishda qat'iylik;
- *qat'iylik* - irodani ishga solish, ishni oxiriga yetkazish;
- *o'zini tuta bilish* - o'zini his-tuyg'ularini nazorat qila olish, murakkab vaziyatlarda o'z tartib harakatini saqlay olish;
- *sinchkovlik* - ko'ra olish, ko'rgan narsalarni yodda saqlay olish;
- *ishchanlik* - chidamlilik, og'ir ishlarni olib bora olish, uzoq vaqtda charchamaslik;
- *tartiblilik* - o'zini zaruriy rejimiga ko'ra bo'ysundira olish, o'z faoliyatini rejalashtirish;
- *mustaqillik* - o'ziga javobgarlikni olish, masalani mustaqil hal qila bilish.

Sport jamoalari rahbarlari, murabbiylar, jismoniy tarbiya o'qituvchilari ta'lim-tarbiya ishlarini yaxshilashda barcha sport mashg'ulotlari jarayoni va avvaldan mo'ljallangan vaqtlarda suhbatlar o'tkazishni yaxshi yo'lga qo'yishlari lozim. Bunda:

- sport mashg'ulotlari va o'yinlari musobaqalar ijtimoiy-psixologik va pedagogik jarayonlarga aniq qaratilishi;

- oldiga aniq vazifalar qo'yilishi;

- suhbat rejaları aniq va ehtiyojga yarasha bo'lishi;

- suhbatning ta'sirli bo'lishi uchun vaqt va joy mos kelishi;

- suhbat jarayonida aniq maqsadlarga erishish;

- olingan axborotlar, ma'lumotlar dalil sifatida aniq va to'g'ri haqqoniy bo'lishi;

- suhbatda maqsadga erishilgach, uni darhol to'xtatish, boshqa vaqtda davom ettirishga ehtiyojni uyg'otish kerak bo'ladi.

Suhbatlar ma'lum masalalar bo'yicha chegaralangan, maqsadga qaratilgan va erkin holda bo'lishi kerak. Imkoni boricha suhbatda barcha qatnashchilar o'z fikr-mulohazalarini izhor qilishlari kerak. Uning yakunida doimo barchadan qanoat hosil qilishi va yana davom ettirishga qiziqish uyg'otishi zarur.

Xulosa qilganda, jismoniy tarbiya jamoalari, sport klublari, sport jamoalari va aholi o'rtasida maqsadga qaratilgan tarbiyaviy ishlar muhim ahamiyatga egadir. Rahbar xodimlar, murabbiylar, jismoniy tarbiya o'qituvchilari, jamoati xodimlar va sport ixlosmandlari jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish va sport musobaqalarini uyushtirish jarayonlarida e'tiborlarini ma'naviy-ma'rifiy va madaniy faoliyatlarni yaxshilashga qaratish lozim. Sportchilar va tomoshabinlar, murabbiylar va sportchilar hamda tashkilotchi hokamlar o'rtasidagi o'zaro munosabatlar eng yuqori saviyada bo'lishiga qaratilishi lozim.

Buning uchun barcha sport jamoalarida, ayniqsa, bolalar va o'smirlar sport maktablarida sport mashg'ulotlarini tashkil qilish jarayonlarida ta'lim-tarbiya ishlari yaxshi yo'lga qo'yilishi, umum madaniyat va milliy ma'naviyatimiz durdonalari, yetuk allomalarning ilmiy-pedagogik meroslari o'quvchi-yoshlarga singdirilishi kerak. Talabalar bu jarayonlarni chuqur o'rganishlari va o'zlarida to'la mujassamlashtirishlari lozim.

Tarbiya - boshqarishning muhim bosqichidir.

O'zbekiston Respublikasi mustaqillik taraqqiyoti yo'lga kirgach, milliy davlatchilik an'anasiga, qadriyatlariga mos keluvchi boshqaruvchilik faoliyati tizimini barpo etishni eng muhim amaliy masalalardan biri deb hisobladi.

Shuni ta'kidlab o'tish kerakki, ma'muriy-buyruqbozlik tizimi sharoitida boshqaruvchilik faoliyati byurokratlaracha markazlashuv, nomenklatura, o'z-o'ziga xizmat qilish, shaxsiy manfaatni ustun qo'yish, demokratiyani tan olmaslik, buyruqbozlik, rasmiyatchilik, konservatizm tamoyillariga asoslangan bo'lsa, bozor iqtisodiyoti sharoitida demokratiya, iqtisodiy munosabatlarni demokratlashtirish, yuksak ma'naviyat, milliy hafsizlikni ta'minlash tamoyillariga asoslanadi.

Boshqarishning huquqiy asoslari deganda ijtimoiy munosabatlarda yuridik, qonuniy ta'sir o'tkazish jarayonida qo'llaniladigan huquqiy me'yorlar majmui tushuniladi.

Huquqiy me'yorlar davlat tomonidan chiqariladi. Agar huquqiy me'yorlarni jamoat tashkiloti chiqarsa, u davlat tomonidan tasdiqlanadi.

Bu borada jamiyatimizni sog'lomlashtirish uchun xizmat qiladigan jismoniy tarbiya va sport sohasidagi boshqaruvchilik faoliyatining huquqiy bilimlari alohida o'rin tutadi.

Sport menejmentida huquqiy va me'yoriy aktlarni ikki guruhga ajratib o'rganish va hayotda qo'llash amalga oshirilmoqda. Ular:

1. Davlat tomonidan belgilangan huquqiy hujjatlar: O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, jismoniy tarbiya va sport sohasidagi farmonlar, qarorlar va hokazolar.

2. Sport tashkilotlari va ularning quyi tarmoqlarida qo'llanuvchi huquqiy-me'yoriy hujjatlar: aktlar, nizomlar, qarorlar, rejalar, musobaqalar qoidalari, sport unvonlari, darajalar, sport klassifikatsiyasi va hokazolar.

O'zbekiston Respublikasi mustaqilligi boshqa sohalardagi kabi jismoniy tarbiya harakatiga ham ko'pgina qonuniy huquqlar, imtiyozlar berdi. Umuman, jismoniy tarbiya, sport va sayohat jarayonlarida xizmat qiluvchi xodimlar, jamoatchi faollar davlatni idora qilish haqidagi huquqiy bilimlarga ega bo'lishlari shartdir. Chunki jismoniy tarbiya harakati respublikadagi yuzdan ortiq ishlab chiqarish tarmoqlari, muassasalari, tashkilotlari, o'quv yurtlari, yangidan tashkil qilingan konsernlar, assotsiatsiyalar va boshqa nufuzli tarmoqlar faoliyati bilan chambarchas bog'langan. Bu esa jismoniy tarbiya va sport ishlarini tashkil qilish, ayniqsa, moliyaviy, xo'jalik, faoliyatlarini qonun asosida boshqarishda zarurdir.

Huquqiy bilimlarga ega bo'lgan yoki boshqarishning qonun-qoidalarini yaxshi o'zlashtirgan jismoniy tarbiya xodimlari ishlab chiqarish korxonalarini, turli muassasalar va tashkilotlarning rahbarlari bilan munozara qilish, jiddiy masalalarni hal etish va barcha faoliyatlarni boshqarishda qiyinchiliklarga duch kelmaydi.

Boshqarishning huquqiy vositalari deganda ijtimoiy munosabatlarga yuridik, qonuniy ta'sir o'tkazish jarayonida qo'llaniladigan huquqiy normalar majmui tushuniladi.

Huquqiy normalar davlat (turli tashkilotlar orqali) yoki jamoat tashkilotlari tomonidan chiqariladi va tasdiqlanadi.

Huquqiy normalar turli qonuniy hujjatlar, nizomlar, buyruqlar, farmoyishlar va hokazolar shakliga ega bo'ladi. Boshqarish amaliyotida teng huquqli boshqaruv subyektlari o'rtasida vujudga keladigan munosabatlar bo'ladi. Bunday hollarda huquqiy muvofiqlashtiruvchi (koordinatsion) yoki kelishtiruvchi hujjatlar chiqariladi.

Teng huquqli tomonlarning xo'jalik sohasidagi o'zaro aloqalar xo'jalik shartnomalarini tuzish yo'li bilan tartibga solib turiladi.

Huquqiy normalar muayan sankg'iyalarini nazarda tutadi. qo'llaniladigan ta'sir choralarining xarakteriga qarab, ular moddiy, intizomiy, jinoiy-huquqiy sanksiyalarga bo'linadi.

Huquqiy normalar sanksiyasi

Moddiy javobgarlik - bu korxonlar va tashkilotlarning, shuningdek, ayrim mansabdor shaxslarning zimmasiga xo'jalik faoliyatining natijalari uchun yuklatilgan mas'uliyatdir. Moddiy javobgarlik:

- jarimalarda;
- penyalarda;
- neustoykalar va hokazolarda ifodalanadi.

Intizomiy javobgarlik - bu xizmat burchlarini buzish, suiste'mol qilish natijasida kelib chiqadi. Bunda jazo quyidagi ko'rinishlarda bo'ladi:

- tanbeh;
- xayfsan;
- muayayn muhlatga maoshi pastroq ishga o'tkazish va hokazolar.

Ma'muriy javobgarlik - bu yuridik javobgarlik turi bo'lib, vakil qilingan organ yoki mansabdor shaxsning qonunbuzarlik qilgan shaxsga

nisbatan ma'muriy jazo chorasini qo'llashda ifodalanadi. Bunday jazolar turli-tuman sanksiyalarda, jarimalar va hokazolar ko'rinishda bo'ladi.

Jinoiy javobgarlik - bu mansab bilan bog'liq jinoiy sodir etilganda sud tomonidan qo'llaniladigan jazodir. Shunday qilib, moddiy javobgarlikka - moddiy zarar yetkazish, intizomiy javobgarlikka - intizomiy nojo'ya harakat, ma'muriy javobgarlikka - ma'muriy huquqbuzarlik, jinoiy javobgarlikka - jinoiy asos bo'ladi.

Jismoniy tarbiya va sportning ijtimoiy-tarbiyaviy va ma'naviy mohiyatlarini o'rganish, tadqiq qilish.

Sport tashkilotlari faoliyatini yurgazish va u bilan bog'liq bo'lgan qonuniy tomonlar bu tashkilotlar nizomlarida to'la bayon etilgan. Ya'ni O'zbekiston Respublikasi Sport vazirligi «Yoshlik» sport jamiyati, shuningdek, «Dinamo», «Talaba» sport jamiyatlarining Nizom va Ustavlari buning dalilidir. Bu nizomlar sport tashkilotlarining huquqiy me'yoriy aktlarini tashkil etadi. Shuni ham uqtirish zarurki, jismoniy tarbiya jamoalari va sport klublari haqida ham maxsus nizomlar mavjud. Bu nizomlar o'z jamoalari va boshqaruv joylarida ishlab chiqiladi hamda yuqori davlat idoralari tomonidan tasdiqlanadi. Ustavlar esa sport jamiyatlarining respublika anjumanlarida tasdiqlanadi.

Barcha nizomlarda jismoniy tarbiya va sport tashkilot va jamiyatlarining vazifalari, huquqlari va ish mazmunlari batafsil bayon etiladi. Sport tashkilotlari va barcha davlat hamda jamoat tashkilotlariga tegishli bo'lgan ba'zi bir huquqiy me'yoriy aktlar mavjud. Shu hujjatlar tegishli bo'lgan ba'zi bir huquqiy me'yoriy aktlar mavjud. Shu hujjatlar o'quv mashg'ulotlari, ommaviy sog'lomlashtirish sport tadbirlari va ularga shart-sharoitlar yaratish imkoniyatlari haqida asos bo'ladi. Bular O'zbekistonda Konstitutsiyasi, «Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida»gi, «Ta'lim to'g'risida»gi qonunlar, «Sog'lom avlod uchun» ordenini ta'sis qilish to'g'risidagi farmon va boshqa qarorlardir.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashi «Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida»gi qonunni qabul qildi. Bu qonun 28 moddadan iborat bo'lib, unda, asosan, «Fuqarolarning jismoniy tarbiya va sport sohasidagi huquqlari» 2-modda, vazifalari 3-modda, «O'zbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya va sportga rahbarlik qilish» 6-modda, «Jismoniy tarbiya va sportni, sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish» 9-modda, «Jismoniy tarbiya va sportga mablag' ajratish» 12-modda, «Sportchilarning ijtimoiy va sportga himoyalanganligi» 25-modda, «Professional sport» 26-modda va boshqa muhim faoliyatlar aks ettirilgan. Bunday qonunlashtirish ishlari respublika aholisini jismoniy tarbiyalash, sog'liqni muhofaza qilishdagi yangi huquqiy

hujjatdir. Talabalar qonunning mazmunini to'la o'zlashtirib olishlari va amaliyotda qo'llashlari zarur.

Konstitutsiya mamlakatning butun hududida oliy yuridik kuchga ega va to'g'ridan-to'g'ri amal qiladi. Yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi 2023-yil 30-aprel kuni o'tkazilgan O'zbekiston Respublikasi referendumida umumxalq ovoz berish orqali qabul qilingan.

Yangi tahrirdagi Konstitutsiya 6 bo'lim, 27 bob va 155 ta moddadan iborat. Taraqqiyotning tamal toshi ham, mamlakatni qudratli, millatni buyuk qiladigan kuch ham ilm-fan, ta'lim va tarbiyadir.

Har kim ta'lim olish huquqiga ega.

Davlat bepul umumiy o'rta ta'lim va boshlang'ich professional ta'lim olishni kafolatlaydi.

Davlat maktabgacha ta'lim va tarbiyani rivojlantiradi.

Maktabgacha ta'lim va tarbiya, umumiy o'rta ta'lim davlat nazoratidadir.

Davlat uzluksiz ta'lim tizimi, uning har xil turlari va shakllari, davlat va nodavlat ta'lim tashkilotlari rivojlantirilishini ta'minlaydi.

Ta'lim tashkilotlarida alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan bolalar uchun inklyuziv ta'lim va tarbiya ta'minlanadi.

Fuqarolar davlat ta'lim tashkilotlarida tanlov asosida davlat hisobidan oliy ma'lumot olishga haqli.

Oliy ta'lim tashkilotlari qonunga muvofiq akademik erkinlik, o'zini o'zi boshqarish, tadqiqotlar o'tkazish va o'qitish erkinligi huquqiga ega.

O'zbekistonda o'qituvchining mehnati jamiyat va davlatni rivojlantirish, sog'lom, barkamol avlodni shakllantirish hamda tarbiyalash, xalqning ma'naviy va madaniy salohiyatini saqlash hamda boyitishning asosi sifatida e'tirof etiladi.

Davlat o'qituvchilarning sha'ni va qadr-qimmatini himoya qilish, ularning ijtimoiy va moddiy farovonligi, kasbiy jihatdan o'sishi to'g'risida g'amxo'rlik qiladi.

Intellectual mulk qonun bilan muhofaza qilinadi.

Davlat jamiyatning madaniy, ilmiy va texnikaviy rivojlanishi haqida g'amxo'rlik qiladi.

O'zbekistonda «Sog'liqni saqlash to'g'risida» va «Ta'lim to'g'risida», va boshqa juda ko'p qonunlar qabul qilingan. Ularda aholining sog'lom turmush darajasini oshirish, sog'lig'ini muhofaza qilish, umrini uzaytirish va ular bilan bog'liq bo'lgan barcha shart-sharoitlarni yaratib berish masalalari olg'a surilgan.

Boshqarish jarayonlarida huquqiy bilimlarning maxsus tomonlari ham mavjud. Bunda ijtimoiy huquq, huquq nomalari, ularning manbalari muhim ahamiyatga egadir.

Ijtimoiy huquq ijtimoiy holatlarni yangilash, uni rivojlantirish maqsadida ijtimoiy va milliy munosabatlarni boshqarishni yaratish, huquq tartibi normalari bilan belgilanadi va himoya qilinadi.

Huquq normalari deganda kishilarning davlat tomonidan belgilangan ma'lum va umumiy huquqlari tushuniladi. Huquq shakllari - bu ijtimoiy miqdor bo'lib, u ijtimoiy va millatlararo munosabatlarni yo'lga solib turadi.

Huquqlarning manbalari aktlar miqdori bo'lib hisoblanadi. Bu yozma hujjatlar davlat organlari tomonidan o'z huquq doirasiga qarab chiqariladi. Shuni e'tiborga olish kerakki, davlat organlarining har qanday aktlari ham normativ bo'lavermaydi. Masalan, shaxsiy ahamiyatga ega bo'lgan hujjatlar rejali topshiriq, aniq korxonaga berilgan topshiriqlar va hokazolar.

Normativ aktlarning oliy yuridik kuchi qonundir. Bunga boshqa barcha aktlar bo'ysungan bo'ladi. qonunlar O'zbekiston Oliy Majlisi tomonidan tasdiqlanadi.

Huquqni boshqarishda quyidagi usullar qo'llaniladi:

1. Yozma farmoyish berish.
2. O'zaro kelishuv shartnoma tuzish.
3. Taklif etish, hal qilingan masalani kelishuv yo'li bilan bajarish.

Sport tashkilotlarida xodimlarni ishga qabul qilish tartibi umumiy mehnat qonunlari asosida olib boriladi. Shu sababdan bu sohada rahbar xodimlar ishga qabul qilish, ishdan bo'shatish, rag'batlantirish, ogohlantirish va boshqa imkoniyatlarni bilishlari zarur.

Jismoniy tarbiya va sportda xodimlarni boshqarish tizimi band bo'lgan kishilar salohiyatini rivojlantirish, ulardan samarali foydalanish, ularga zarur shart-sharoitlar yaratib berish bo'yicha tadbirlardan iborat.

Bu tizim quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- ish sharoiti;
- mehnat munosabatlari;
- kadrlarni hisobga olish va rasmiylashtirish;
- xodimlar marketingi;
- kadrlarni rivojlantirish;
- mehnatni rag'batlantirish vositalarini takomillashtirish;
- huquqiy hizmat;
- sotsial tuzilmani rivojlantirish;
- boshqarishni tashkiliy tarkibini ishlab chiqish tizimi.

Jumladan huquqiy xizmatning boshqarish obyektlari quyidagilardan iborat:

- mehnat munosabatlaridagi huquqiy masalalarni yechish;
- xodimlarni boshqarishga taaluqli, farmoyishli hujjatlar keltirish;
- xo'jalik faoliyatida huquqiy masalalarni yechish.

O'zbekiston mustaqilligi sharoitida ishga qabul qilish va ishdan bo'shatish «O'zbekiston Respublikasi Mehnat Kodeksi» asosida olib boriladi va ikki tomonlama shartnomalar kontrakt bir yil va bir necha yillarga mo'ljallanib tuziladi. So'nggi yillardagi mehnat faoliyatlari, umuman, sharoitlar shuni taqozo qilmoqdaki, ishga yaroqli kishilar o'zlarining asosiy ish joylari yoki boshqa mehnat jamoalarida o'rindosh (sovmestitel) hamda soatbay shaklida ishlash huquqlariga ham egalar.

Bir joydan ikkinchi joyga ishga o'tish shartnomalarda ko'rsatilgan tartib yoki huquqiy kuchga ega bo'lgan boshqa hujjatlar asosida amalga oshiriladi.

O'zbekiston mustaqilligi sharoitida xodimlarga ish haqi to'lash tartibi Vazirlar Mahkamasi tomonidan tasdiqlangan «Normativ darajalar» asosida belgilangan. Xodimlarning ma'lumoti, ish staji, ilmiy va boshqa unvonlari, darajalari, lavozimlarini hisobga olgan holda belgilangan darajada ish xaqi hajmi tayinlanadi.

Sport tashkilotlari xodimlarining mehnat intizomiga rioya qilishi, ilg'or mehnatkashlarni taqdirlash yoki mehnat intizomini buzganlarga tegishli choralar ko'rish kabi faoliyatlar tashkilot rahbari, kasaba uyushmalari tomonidan nazorat qilib boriladi. Shu sababli talablar bu ish tartiblari va qonun-qoidalarni o'zlashtirib olishlari zarur.

Umuman olganda, boshqarish jarayonlari huquq normalari, me'yoriy aktlar asosida olib borilsa, faoliyatlar doimo ijobiy samaralar beradi.

Jismoniy tarbiya va sport harakatini boshqarishda maxsus huquqiy-me'yoriy aktlar mavjud bo'lib, ular sport harakatini tartibli boshqarishning asosiy mezonlari hisobalanadi. Ular:

1. Sport qo'mitalari, jamiyatlari, sport klublari, O'zbekiston Respublikasi Milliy Olimpiya qo'mitasi haqidagi nizomlar;
2. Sport turlari bo'yicha «Xalqaro miqyosidagi sport ustasi», «Xizmat ko'rsatgan sport ustasi» unvonlari va quyi bosqichdagi darajalar razryadlarning normativlarini belgilovchi sport klassifikatsiyasi;
3. Malaka sertifikatini va uning nizomi.
4. Sport turlari bo'yicha musobaqalarning nizomlari, o'yin qoidalari.
5. Sport turlari bo'yicha hakamlar, jamoatchi faollarni tayyorlash nizomlari.

6. Musobaqalarning kalendar rejasi.

7. Musobaqalarning protokollari (bayonnomalari).

8. Bayroqlar, belgilar (emblema), ko'krakka taqadigan nishonlar va h.k.

Ularning mazmunlari va namunalari bilan alohida tanishish va o'rganish jarayonlari amaliy hamda mustaqil mashg'ulotlarda amalga oshiriladi.

Xulosa qilib aytganda, jismoniy tarbiya va sport harakati, uni boshqaruvchi mutasaddi va yordamchi tashkilotlar, muassasalar hamda o'quv yurtlari huquqiy-me'yoriy faoliyatlarga egadir. Davlat qonunlari, hukumat qarorlari va amaldagi maxsus huquqiy-me'yoriy hujjatlarni chuqur o'rganish va ularni hayotda qo'llash ularga amal qilish har bir mutaxassis xodimning asosiy burchidir.

Shuni ham ta'kidlash zarurki, huquqiy-me'yoriy hujjatlarga tayanish maqsad va vazifalarni amalga oshirish bilan birgalikda, mutaxassislar, sportchilar va o'quvchi-yoshlarning milliy qadriyatlar asosidagi ma'naviy-ma'rifiy jihatdan tarbiyalashda ham xizmat qiladi.

Mustaqillikning sharofati tufayli maxsus qonunlar ishlab chiqildi va ular asosida tadbirkorlik, savdo, tijorat, innovatsiya o'z mablag'ini jamg'armaga qo'yish faoliyatlariga keng yo'l ochib berildi. Ularning eng ilg'orlari, davlat va xalq manfaatlari yo'lida yaxshi xizmat qilayotganlarni rag'batlantirish ham amalga oshirilmoqda.

O'z-o'zini nazorat qilish uchun savollar:

1. Jismoniy tarbiya va sport sohasida ijtimoiy-psixologik holatlar qanday amalga oshiriladi?
2. Boshqarish va ta'lim-tarbiya jarayonlarida o'zaro munosabatlar qanday yo'lga qo'yilgan?
3. Tarbiya nima?
4. Onglilik va salomatlik muvozanatlarini saqlash, milliy qadriyatlardan foydalanishga izoh bering.
5. Boshqarishda liderlikning roli qanday?
6. Jismoniy tarbiya va sportning ijtimoiy-tarbiyaviy va ma'naviy mohiyatlarini tushuntiring.

11-MAVZU. SPORT MENEJMENTINING IQTISODIY ASOSLARI

REJA:

1. Moliyalashtirish va moddiy-texnik ta'minot xaqida tushuncha. Davlat byudjetidan foydalanish.

2. Jismoniy tarbiya va sport sohasida o'zini-o'zi moddiy ta'minlash, pullik xizmatlar.

3. Sport tashkilotlari va ularning boshlang'ich jamoalarida smeta tuzish tartiblari.

4. Sport buyumlarini ishlab chiqarish, ularni sotish va xarid qilish tartiblari.

Tayanch iboralar: iqtisodiyot, moliya, sport iqtisodiyoti, sport sanoati, pul mablag'lari, kasaba uyushmalari, resurslar, korporatsiyalar, smeta, davlat byudjeti, tadbirkorlik, sport buyumlari, ishlab chiqarish.

Moliyalashtirish va moddiy-texnik ta'minot haqida tushuncha. Davlat byudjetidan foydalanish.

Moliyalashtirish tushunchasi bepul resurslarini hosil etish, ularni jamlash, taqsimlash va ishlatish yuzasidan paydo bo'ladigan iqtisodiy munosabatlardan iborat.

Jismoniy tarbiya va sportda taqsimlash vazifasi ikki darajada amalga oshiriladi. Birlamchi taqsimlash tashkilot, korxonalar va muassasalar ichida yuz beradi. Ikkilamchi taqsimlash korxonalar, tashkilotlar va davlat o'rtasida yuz beradi. Bunda davlat soliqlar va soliqdan tashqari majburiy to'lovlar vositasida korxonalar mablag'ining bir qismini o'z ixtiyoriga olib uni qayta taqsimlaydi.

Jismoniy tarbiya va sport sohasida rag'batlantirish vazifasi moliya vositasida iqtisodiy faollikni qo'llab quvvatlashdan iborat. Buning uchun soliqlardan siylov beriladi.

Buning natijasida sportning ko'pgina sohalariga beriladigan moliyaviy ko'mak, olingan foydaning 1%dan oshmagan miqdorda soliqlardan ozod qilinadi, futbol sohasida esa bu ko'rsatkich 5% miqdorida.

Respublikadagi bozor iqtisodiyoti munosabatlari va islohotlarining barcha bosqichlari hamda davrlarida jismoniy tarbiya va sportni moliyalashtirish, moddiy-texnik jihatdan ta'minlash masalalari o'ziga xos xususiyatlar asosida amalga oshirilmoqda. Davlat byudjeti va ta'minoti jismoniy tarbiya va sport ishlariga ancha cheklangan holda ajratilmoqda. Bu jihatlar sport tashkilotlari va jamiyatning xo'jalikni yuritish, pullik

xizmatlar (ijara, tijorat, sport inshootlarida sog'lomlashtirish guruhlarini, pullik musobaqalar va x.k.) faoliyatlarini yuritishni talab etadi. Bunday faoliyatlar o'zini-o'zi moliyaviy va moddiy-texnik jihatdan ta'minlashdek bugungi kunda odatiy tusga aylandi.

O'zbekiston Vazirlar Mahkamasining tadbirkorlik, tijorat ishlarini kengaytirish va ularga ma'lum imtiyozlar berish haqidagi qarorlarida ishlab chiqarish korxonalarini, savdo, tijorat va shaxsiy xo'jaliklarning jismoniy tarbiya va sport ishlarini yaxshilash faoliyatida homiylikka keng o'rin berilmoqda. Bu jihatlar O'zbekistonning demokratik davlat qurishdagi ilk faoliyatlarining namunalaridan biridir.

O'zbekiston mustaqilligi sharoitida yuqorida qayd etilgan sohalarini rivojlantirish, ayniqsa, sog'lom avlodni tarbiyalab yetishtirish ishlariga alohida e'tibor berilmoqda. Toshkent, Farg'ona, Samarqand, Jizzax, Andijon va boshqa shaharlarda tennis kortlarining qurilishi, sportchilarning Osiyo o'yinlari va boshqa Xalqaro sport musobaqalarida ishtirok etishlari, oliy o'quv yurtlari yuqori malakali mutaxassislarini tayyorlash, aholi o'rtasida milliy xalq o'yinlarini o'tkazish va shunga o'xshash juda ko'p e'tiborga loyiq tadbirlarni tilga olish mumkin.

Maktabgacha bolalar muassasalari, barcha turdagi o'quv yurtlari, ishlab chiqarish korxonalarini, muassasalar, aholi turar joylari va dam olish maskanlarida ommaviy sog'lomlashtirish va sport ishlarini tashkil qilishga sarflanayotgan moddiy mablag'lar bevosita davlat idoralari, jamoat tashkilotlari, xayriya jamg'armalari, xomiyalar va ayrim shaxslar tomonidan berilayotgan moddiy mablag'lar bugungi kunda muhim ahamiyat kasb etadi.

O'zbekistonda olib borilayotgan iqtisodiy islohotlar jarayonlari ma'naviy-ma'rifiy va milliy madaniyatning rivojlanishi aholi o'rtasida jismoniy tarbiya va sport ishlarini yanada rivojlantirishni taqazo etadi. Bu jarayonlar, eng birinchi navbatda, moddiy-texnik bazani takomillashtirish, ixtisosli xodimlar tayyorlash va ularning amaliy malakalarini oshirish, bu faoliyatlar bilan bog'liq moddiy manbaalarni ko'rib chiqish, ularni talab va ehtiyoj darajasida xalq etish eng murakkab va dolzarb muammodir.

Xalqaro sport harakatida O'zbekistonning obro'yini oshirish, buning uchun talab etiladigan barcha shart-sharoitlarni muhayyo qilish esa o'ta muhim vazifadir. Bu vazifalarni hal etishda Respublika hukumati, ayniqsa Prezidentimiz tomonidan tegishli chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Natijada Respublikamiz sportchilari jahon sport maydonidagi mavqelarini tobora oshira borib, ulkan muvaffaqiyatlarga erishmoqda. Xirosimada (Yaponiya) o'tkazilgan XII Osiyo o'yinlari (1994 yil) yakunlari, Koreya,

Parij, Moskva va boshqa shaharlarda o'tkazilgan rasmiy xalqaro musobaqalar, Toshkent, Samarqand, Termez, Namangan, Farg'ona va boshqa shaharlarda o'tkazilayotgan xalqaro turnirlar, o'rtoqlik uchrashuvlari, Toshkent, Olma-ota, Bishkek va boshqa shaharlarda tashkil qilinayotgan Markaziy Osiyo o'yinlari bularning dalilidir.

Milliy olimpiya qo'mitasi ma'lum qilganidek, 2024-yilgi Olimpiada o'yinlarida 90 nafar sportchidan iborat O'zbekiston delegatsiyasi sportning 19 turida ishtirok etdi. O'zbekiston sport delegatsiyasi o'yinlarni tarixiy natija bilan, 206 mamlakat orasida 13-o'rinda yakunladi. Bu – Osiyo qit'asidagi to'rtinchi, sovet makoni, islom olami va turkiy dunyo miqyosida esa eng yaxshi natija. Bu rekord ko'rsatkich. O'zbekiston ushbu sport musobaqasida ishtirok etish uchun litsenziyalarni qiyin to'qnashuvlar natijasida qo'lga kiritdi.

O'zbekiston hisobidagi 13 ta medaldan iborat jamg'arma tarkibi – 8 ta oltin, 2 ta kumush va 3 ta bronzadan iborat bo'ldi.

Bu galgi o'yinlarda o'zbek sporti qayd etgan muhim natijalar:

- tarixda ilk marta o'zbekistonlik ayol sportchi Olimpiadaning oltin medaliga sazovor bo'ldi;
- erkaklar boksidadagi 7 ta vazn toifasidan 5 tasida o'zbekistonliklar chempion bo'ldi;
- delegatsiyaning birdaniga uch a'zosi olimpiya o'yinlarining ikki karra chempioniga aylandi;
- olimpiadalarda ilk bor o'zbekistonlik dzyudochilar 3 ta, taykvondochilar esa 2 ta medalni qo'lga kiritdi;
- o'zbek sporti Parij olimpiadasida futbol, suvga sakrash, kamondan otish va ayollar kurashi bo'yicha debyut qildi.

O'zbekistonlik sovrindorlar tarkibi

Oltin medal:

- Diyora Keldiyorova (dzyudo, -52 kg)
- Ulug'bek Rashitov (taekvondo WT, -68 kg)
- Razambek Jamalov (erkin kurash, -74 kg)
- Hasanboy Do'smatov (boks, -51 kg)
- Abdumalik Xalokov (boks, -57 kg)
- Asadxo'ja Mo'ydinxo'jayev (boks, -71 kg)
- Lazizbek Mullojonov (boks, -80 kg)
- Bahodir Jalolov (boks, +92 kg)

Kumush medal:

- Akbar Jo'rayev (og'ir atletika, -102 kg)
- Svetlana Osipova (taekvondo WT, +67 kg)

Bronza medal:

- Muzaffarbek To'raboyev (dzyudo, -100 kg)
- Alisher Yusupov (dzyudo, +100 kg)
- G'ulomjon Abdullayev (erkin kurash, -57 kg)

O'zbekistonning yozgi olimpiadalardagi natijalari

Olimpiada	Sportchi	Oltin	Kumush	Bronza	Jami	O'rin
Atlanta-1996	71	0	1	1	2	58
Sidney-2000	70	1	1	2	4	43
Afina-2004	70	2	1	2	5	34
Pekin-2008	56	0	1	3	4	62
London-2012	54	0	0	3	3	75
Rio-2016	70	4	2	7	13	21
Tokio-2020	67	3	0	2	5	32
Parij-2024	86	8	2	3	13	13

2028-yilgi yozgi olimpiada AQShning Los-Anjeyes shahrida, 2032-yilgisi Avstraliyaning Brisban shahrida bo'lib o'tadi.

Mustaqillik yillari

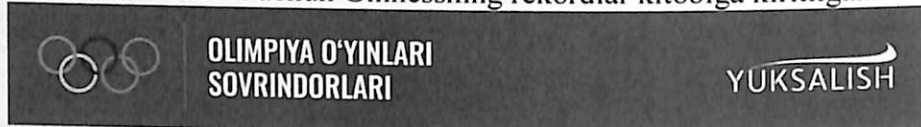
Mustaqillik yillarida O'zbekiston sportchilari ruhiy kuch-quvvat, g'alaba qozonish va natija uchun mehnat qilish yuksak marralarga, jahon e'tirofiga olib borishini namoyon etdi. "Yuksalish" harakati o'tgan yillar davomida Olimpiya o'yinlarida qatnashib, medallarni qo'lga kiritib, navqiron avlodga o'rnatilgan bo'lgan sportchilar haqida umumiy ma'lumotlarni taqdim etmoqda. Taqdim etilgan ma'lumotda 1994-yildan 2022-yilgacha ajralib turadigan 35 sportchi mavjud. Ular orasida Sidney shaharlarida boks bo'yicha oltin medalni qo'lga kiritgan Muhammadqodir Abdullayev ham bor. Bahodir Jalolov 2020-yili Tokioda boks bo'yicha va Ulug'bek Rashitov taekvondo bo'yicha yozgi Olimpiada o'yinlarida oltin medalni qo'lga kiritdi. Oksana Chusovitina rekordchiga aylandi va Olimpiya o'yinlaridagi sakkiz karra ishtiroki uchun Guinnessning rekordlar kitobiga kiritildi.

Olimpiadalar tarixi

2016-yili Rio-de-Janeyroda o'tkazilgan Olimpiadada o'zbekistonlik sportchilar to'rtta oltin medalni qo'lga kiritgan. Tokio-2020 Olimpiya o'yinlarida O'zbekiston eng ko'p ishtirokchilar bilan ishtirok etdi. O'zbekiston delegatsiyasi 1994-2022-yillarda yettita yozgi va sakkizta qishki Olimpiya o'yinlarida qatnashib, 11 oltin, 6 kumush va 20 bronza medalini qo'lga kiritgan. O'zbekistonning Olimpiya o'yinlaridagi sport yutuqlari sarhisobida sportchilar uch toifa – "oltin", "kumush" va "bronza" bo'yicha taqdim etilgan.

Olimpiya o'yinlarida shohsupaga ko'tarilgan sportchilarimiz ro'yxati:

Oksana Chusovitina - gimnastika. Sportchi Olimpiya o'yinlaridagi sakkiz karra ishtiroki uchun Guinnessning rekordlar kitobiga kiritilgan.

Manba: O'zbekiston milliy olimpiya qo'mitasi

Oltin medallar:

1. Lina Cheryazova – erkin uslub
2. Muhammadqodir Abdullaev – boks
3. Artur Taymazov – erkin kurash
4. Aleksandr Doktorishvili – yunon-rum kurashi
5. Xasanboy Do'smatov – boks
6. Fazliddin G'olibnazarov – boks
7. Shaxobiddin Zoirov – boks
8. Ruslan Nurudinov – og'ir atletika
9. Bahodir Jalolov – boks
10. Akbar Juraev – og'ir atletika
11. Ulug'bek Rashitov – taekvondo

Kumush medallar:

12. Armen Bagdasarov – dzyudo
13. Magomed Ibragimov – erkin kurash
14. Abdullo Tangriyev – dzyudo
15. Shahram G'iyosov – boks
16. Bektemir Meliqo'ziyev – boks

Bronza medallari:

17. Karim To'laganov – bronza
18. Rustam Saidov – boks
19. Sergey Mixaylov – boks
20. Bahodirjon Sultonov – boks
21. O'tkirbek Haydarov – boks
22. Anton Fokin – badiiy gimnastika
23. Yekaterina Xilko – trampolin
24. Rishod Sobirov – dzyudo
25. Abbas Atoev – boks
26. Ivan Efremov – og'ir atletika
27. Diyorbek O'rozboev – dzyudo
28. Rustam To'laganov – boks
29. Murodjon Axmadaliyev – boks
30. Elmurat Tasmuradov – yunon-rum kurashi
31. Ixtiyor Navro'zov – erkin kurash
32. Davlat Bobonov – dzyudo
33. Bekzod Abdurahmonov – erkin kurash
34. Magomed Ibragimov – erkin kurash

Ma'lumki, bu ulkan tadbirlarni tashkil qilishning o'zi bo'lmaydi. Juda katta tayyorgarlik, tashkiliy ishlar tarkibida ulkan moliyaviy xarajatlar ham yotadi. Bu masalalarni hal etishda maxsus iqtisodiy bilimlar, zamonaviy ish tajribalari, menejment, marketing, tadbirkorlik kabi faoliyatlarni o'zlashtirish har bir rahbar xodim va mutaxassisdan talab etiladi.

Keyingi yillarda sport tashkilotlari va ularning quyi jamoalarida faoliyatlarni moddiy-texnik jihatdan tashkil qilish va boshqarishda katta tajribalar vujudga keldi. Bunda Turkiya, Koreya, Yaponiya va boshqa yirik xorijiy mamlakatlarning ish tajribalari ancha qo'l kelmoqda.

O'zbekistonning bozor iqtisodiyoti islohotlari davrida jismoniy tarbiya va sport ishlarini moddiy-texnik jihatdan ta'minlash masalalari turli-tuman shakllarda amalga oshirilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Sport vazirligi, turli vazirliklar orqali o'quv jarayonlarni ta'minlash davlat tomonidan amalga oshirilmoqda. O'quvchi-yoshlar va sportchilarning sport mashg'ulotlari, musobaqalari bilan bog'liq faoliyatlar esa xo'jalikni boshqarish va o'ziga-o'zi xizmat qilish yo'llaridan kelgan moliyaviy manbalar hisobiga bo'lmoqda. Sport inshootlarini ta'mirlash va yangidan qurish masalalari ham xuddi shu hisoblardan, shuningdek, turli jamg'armalar, homiylar, kasaba uyushmalari va boshqa tashkilotlarning ko'magida hal etilmoqda.

«Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida»gi qonun va O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasida ba'zi bir imtiyozlar aholining ommaviy sog'lomlashtirish va sport tadbirlarini tashkil qilishda xizmat qilmoqda. Yana davlat va jamoat tashkilotlarining moddiy manbalari maktabgacha bolalar muassasalari, nogironlar, faxriylar, mehnatga yaroqsiz kishilar qaramog'ida bo'lgan bolalar, kam ta'minlangan oilalar va shunga o'xshash tomonlarga sarf etilmoqda.

Jismoniy tarbiya va sport sohasida o'zini-o'zi moddiy ta'minlash, pullik xizmatlar.

Sport klublar, yaxshi sport kompleksiga ega bo'lgan jamoalar va yangidan tashkil qilingan tijorat, savdo va ishlab chiqarish korxonalari pullik xizmatlar evaziga sog'lomlashtirish tadbirlari, ijara xizmati va boshqa yo'llar bilan moliyaviy manbalarni boyitmoqda. Bu ish uslublari tobora keng tarmoq otmoqda. Bunda tadbirkorlik faoliyati ancha samara bermoqda.

O'zbekiston Respublikasining «Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida»gi qonunida aholiga pullik xizmatlar ko'rsatish faoliyatlari huquqiy asoslab berilgan. Jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish xizmatlarining turli xillari mavjud bo'lib, ular orqali jismoniy tarbiya va sport sohasida tadbirkorlik ishlarini tashkil qilish mumkin:

- sport turlaridan mashg'ulotlarni tashkil qilish;
- sog'lomlashtirish guruhlarini tashkil qilish;
- jismoniy sifatlarni tarbiyalash va sport malakalariga o'rgatish bo'yicha maxsus guruhlar tashkil qilish;
- ayrim shug'ullanuvchilar bilan individual mashg'ulotlar o'tish;
- sport tadbirlari va sport bayramlarini o'tkazish bo'yicha uslubiy ko'rsatmalar berish;
- davolash gimnastikasi mashg'ulotlarini va massaj xizmatlarini tashkil qilish;
- sport bazalarini ijaraga berish;
- sport attraksionlari, stol tennisi va boshqa o'yinlar uchun sharoitlar yaratish;
- sport jihozlari va sport kiyimlarini ijaraga berish;
- sport tadbirlari va musobaqalarini tashkil qilish;
- jamoalar, shaxslar va oilalarga jismoniy mashg'ulotlardan keyin dam olish joylarini tayyorlash;
- sport jihozlari, trenajyorlarni ta'mirlash bo'yicha xizmatlarni yo'lga qo'yish.

Respublikada jismoniy tarbiya va sport ishlarini moliyalashtirishning aniq manbalari va turlari «Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida»gi qonunda aniq belgilangan.

Undan quyidagi iboralarni keltirish mumkin: «Jismoniy tarbiya va sportni mablag' bilan ta'minlash respublika byudjeti va mahalliy byudjetlar, kasaba uyushmalarning mablag'lari, a'zolik badallari, korxonalar, muassasalar, tashkilotlar, ayrim shaxslar ixtiyoriy ravishda beradigan mablag'lar, tomoshabop sport tadbirlari va sport lotoreyasi o'yinlari o'tkazishda, aholiga xizmatlar ko'rsatishdan keladigan tushumlar, uy-joylardan foydalanish tashkilotlarining ajratmalari va boshqa tushumlar hisobidan amalga oshiriladi» (12-modda).

Qonunning shu moddasida yana shunday aniq ko'rsatmalar mavjud. Ya'ni jismoniy tarbiya va sport sohasi respublika byudjetida alohida moddada aks ettiriladi. Pul bilan ta'minlash hajmlarini aholi jismoniy tarbiyasi va ommaviy sportni mablag' bilan ta'minlash oliy toifadagi sportchilarni tayyorlashga mablag' ajratishga nisbatan ustun ekanligini hisobga olgan holda Oliy Majlis va xalq deputatlari mahalliy Kengashlari belgilaydi. Bu jihatlar yangi tahrirdagi qonunda yanada sayqallashtirilgan.

Ta'kidlash zarurki, so'nggi yillarda O'zbekistonda jismoniy tarbiya harakatiga sarflanayotgan Davlat idoralari va jamoat tashkilotlarining mablag'larini o'rganish, ularni hisob-kitob qilish va ilg'or tajribalarni

hayotga singdirish masalalari etuk iqtisodchi olimlar tomonidan o'rganilgan.

Mustaqillik yillarida jismoniy tarbiya va sport sohasiga davlat byudjetidan ajratilayotgan mablag'larning miqdori yanada oshdi.

Davlat byudjetidan ajratilgan pullar quyidagilarga sarflanishi mo'ljallanadi:

1. Sport inshootlarini qurish va ularni ta'mirlash;
2. Sport tashkilotlari xodimlarini moddiy ta'minlash (ish haqi);
3. Jismoniy tarbiya o'quv yurtlari va sport maktablarini saqlash;
4. Jismoniy tarbiya va sport sohasida ilmiy tadqiqotlar olib borish;
5. Sport musobaqalarini o'tkazish, xalq milliy o'yinlarini tashkil qilish;
6. Sport buyumlarini ishlab chiqarish.

O'quv yurtlariga ega bo'lgan vazirliklar, qo'mitalar va boshqa davlat tasarrufidagi tashkilotlar jismoniy tarbiya va sport ishlariga yuqorida qayd etilgandek pul ajratadi va sarflaydi.

Sport tashkilotlari va ularning boshlang'ich jamoalarida smeta tuzish tartiblari.

Iqtisodiy islohotlar va bozor munosabatlarining turli bosqichlarida sport sohasida xo'jaliklarni yuritish, sport inshootlari va buyumlarini ijaraga berish, pullik xizmatlarni tashkil qilish, tijorat ishlarini yuritishni davr taqozo etmoqda. Bunday tadbirlarni tashkil qilish, tadbirkorlik faoliyatlarini rivojlantirishda mamlakatimizdagi «Bunyodkor», «Yoshlik», «Paxtakor», «Navbahor», «So'g'diyona», «Neftchi» va boshqa ko'pgina klublar katta faoliyat ko'rsatmoqda. Ular barcha faoliyatlarini pul bilan ta'minlashda to'la imkoniyatlarga egadir. Ya'ni o'z-o'zini ta'minlash xo'jalik hisobidagi jamoalardan hisoblanadi.

Bunday ish tajribalari hozirgi kunda ham ma'lum darajada keng qo'llanilmoqda. Masalan, Futbol federatsiyasi, Boks federatsiyasi, O'zbek kurash assotsiatsiyasi va boshqalarga davlat tashkiloti rahbarlari boshchilik qiladilar. Boshqarish va moliyalashtirishning bunday usullari katta va ommaviy sportning rivojlanishiga hissa qo'shishi turgan gap.

Yuqorida davlat byudjeti to'g'risida fikrlar bildirildi. Byudjet bu maxsus moliyaviy hujjat bo'lib, kelgan daromadlarning yig'indisi va uni sarflash tartibidir. Bu qonuniy, huquqiy, moliyaviy hujjat kasaba uyushmalari, konsernlar, assotsiatsiyalar, turli uyushmalarda ham mavjud. Bunday byudjetlarda boshqa sohalar kabi jismoniy tarbiya va sportga ajratilgan mablag'lar aniq belgilanadi. Bunday idoralar va tashkilotlarning jismoniy tarbiya va sportga ajratadigan pul mablag'lari, O'zbekiston Respublikasining Mehnat kodeksida bevosita talqin qilingan.

Respublika kasaba uyushmalari «O'zbekiston» sport jamiyati, «Dinamo», «Yoshlik», «Talaba», «Vatanparvar» sport jamiyatlarining o'z byudjetlari mavjud. Ular o'z xazinalarini quyidagi manbalardan to'ldiradi:

1. Jamiyat a'zolari badallari.
2. Pullik xizmatlar, jamg'armalar hamda homiylarning ajratmasi.
3. Tijoratdan tushumlar.

Byudjetdagi mablag'lar quyidagi sohalarga sarflanadi:

1. Sport va o'yin maydonlarini qurish, ta'mirlash.
2. Sport buyumlari va jihozlarini xarid qilish.
3. Sport musobaqalari va ommaviy sog'lomlashtirish tadbirlarini o'tkazish.
4. Murabbiylar va xo'jalik xodimlari hamda rahbarlarga ish haqi berish.
5. O'quv mashg'ulotlari, yig'inlar tashkil qilish.

Bu harajatlar maxsus moliyaviy hujjat smeta orqali amalga oshiriladi. Smeta tashkilotlar va jamiyatlarining ish sohasiga qarab turli xil moddalardan tuzilgan bo'lishi mumkin.

Respublika, viloyatlar va tumanlardagi «Yoshlik», sport jamiyati va ularning quyi jamolarida smeta tuziladi va uning asosiy moddalari jismoniy tarbiya va sport ishlari quyidagicha belgilanadi:

O'quv-sport va ommaviy jismoniy tarbiya tadbirlari, ish haqi, sport inshootlarida xo'jalik faoliyatlari, kapital qurilish va ta'mirlash ishlari, sport jihozlarini xarid qilish va hokozolar.

Sog'lomashtirish guruhlari va boshqa pullik xizmat ko'rsatish faoliyatlarida sport klublar yoki tashkilot xodimlari hokimiyatlar, moliya idoralari bilan shartnomalar tuzishi va shu asosda tegishli to'lovlarni berishlari shart.

Hozirgi bozor iqtisodiyoti sharoitlarida sport jihozlarini sotib olish masalalari qanchalik qiyini bo'lmasin, uning ba'zi bir tartib va qoidalarini bilish ma'quldir:

1. Imkoniyati bor jamoalar qonuniy ravishda tegishli jihozlarni naqd pulga sotib olish;
2. Savdo tashkilotlari bilan kelishgan holda pul o'tkazish yo'li bilan jihozlarni xarid qilish.

Xarid qilishni ikkala shaklida ham rasmiy hujjatlar talabdagidek bo'lishi kerak. Pul o'tkazish yo'li bilan xarid qilinganda qo'yidagilarga amal qilinadi:

1. Xarid qilinadigan jihozlar ro'yxatini aniqlash va unga beriladigan pullarni aniq belgilash.

2. Savdo do'konlariga yozma xat bilan murojaat qilib, zarur jihozlar uchun shartnoma tuzish va hisob-faktura qog'ozini olish.

3. Hisob-faktura orqali bankdan pulni do'konga o'tkazish.

4. Ishonch xati bilan do'kondan jihozlarni olib kelish.

Yana shuni ham bilish lozimki, jihozlarning turlariga temir, yog'och, rezina, jun, charm, sintetika, trikotaj va hokazolar qarab, ularning yaroqlilik muddatlari belgilangan. O'sha muddatlar tugagach, buyumlar hisobdan chiqariladi. Bunda jamoa rahbariyati maxsus komissiya tuzib, bu ishni amalga oshiradi akt tuziladi.

Jismoniy tarbiya va sport ishlarini moliyaviy ta'minlash masalalari sohalarga qarab ko'p tarmoqli va hisoblanadi. Shu sababdan ham rahbariyat, yoki mutaxassislar, talabalar moliyalashtirishning hozirgi davrdagi tartib qoidalarini yaxshi bilishlari, ilg'or tajribalarni chuqur o'zlashtirib uni takomillashtirish yo'llaridan borishlari maqsadga muvofiqdir.

O'zbekistonda Sport menejmentining davlat idoralari va jamoat tashkilotlari avvaldan mavjud bo'lib, ularning tizimlari ham hozirgi sharoitlar asosida faoliyat ko'rsatib bormoqda. Sport menejmentining davlat idoralari tizimida bosh vazifani bajaruvchi O'zbekiston Respublikasi Sport vazirligi hisoblanadi. Shuningdek, o'quv yurtlari va boshqa tarbiyaviy muassasalarda ham jismoniy tarbiya va sport ishlari ma'sul vazirliklar, qo'mitalar, kompaniyalar, korporatsiyalar va hokazolar tomonidan amalga oshiriladi. Bu, o'z navbatida, davlat tizimini tashkil etadi. Turli sport jamiyatlari, ularning quyi tarmoqlari hamda Milliy Olimpiya qo'mitasi, sport turlari bo'yicha uyushmalar (federatsiyalar), assotsiatsiyalar va hokazolar esa Sport menejmentining jamoat tizimlari hisoblanadi.

Bu ikki yo'nalishdagi asosiy tizimlarda o'z-o'zini moliyaviy ta'minlash maqsadida xo'jalik yuritish, pullik xizmat va homiylik sohalari faoliyat ko'rsatmoqda.

O'zbekistonda olib borilayotgan turli islohotlar, ayniqsa, bozor iqtisodiyoti munosabatlarining yangi bosqichlar sari qadam qo'yishida Sport menejmentining yangi shakl va mazmunlari yuzaga kelmoqda.

Bu jihatlar sport jamoalari, sport-klublari, sport inshootlari, sog'lomlashtirish markazlari va shunga o'xshash sohalardagi murabbiylar, rahbarlarning faoliyatiga ma'lum darajada mos kelishi mumkin. Shu sababdan mamlakatimizda savdo, tijorat, ishlab chiqariladigan mahsulotlarni chetga chiqaruvchi muassasalar, ishlab chiqarish jamoalarining ish tajribalarini chuqur o'rganish zaruriyati tug'iladi.

Jismoniy tarbiya va sport xalq xo'jaligida mustaqil tarmoq sifatida mavjuddir va ma'lum darajada davlat hamda jamoat tashkilotlariga moddiy-ma'naviy mahsulot beradi. Bularni quyidagi faoliyatlarda ko'rish mumkin:

1. Ishlab chiqarish korxonalarida mehnat unumdorligini oshirish, ishchi va xizmatchilarning salomatligini yaxshilash, kasalliklarning oldini olish;

2. Sport inshootlari, sport markazlarida sog'lomlashtirish guruhlari, pullik musobaqalar (chipta bilan kirish), ijaraga berish va hokazolar orqali moddiy-texnik ta'minotlar;

3. Xalqaro sport musobaqalari, Olimpiya o'yinlari va boshqa yirik tadbirlarni o'tkazish bilan ommaviy axborot vositalari, teleradio tarmoqlari orqali moddiy mablag'larning kirimi;

4. Yetakchi va iqtidorli sportchilar, murabbiylar, ilmiy xodimlarning xorijiy mamlakatlar bilan shartnomalar (kontrakt) tuzish yo'li bilan keladigan daromadlari va hokazolar.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi, O'zbekiston Respublikasi Sport vazirligi, Milliy Olimpiya qo'mitasi va boshqa mutasaddi tashkilotlar, idoralarning rasmiy qarorlari hamda Nizomlari asosida sport rahbarlari va sportchilarning xorijiy mamlakatlarga chiqishi, ular bilan shartnomalar tuzishi va boshqa faoliyatlar qonunlashtirilgan.

O'zbekistonda yetuk sportchilar, ularning murabbiylarini, ayniqsa, jahon va Olimpiya o'yinlari g'oliblarini taqdirlash, ularni ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan himoya qilish yaxshi yo'lga qo'yilgan.

O'zbekiston Respublikasi Sport vazirligi, uning tarmoqlaridagi moliyaviy faoliyatlar davlat yo'li bilan bajariladi. Turli sport jamiyatlari, uyushmalar, assotsiatsiyalar, sport klublar o'z jamg'armalarini innovatsion yo'l bilan amalga oshiradi. Ya'ni shaxslar, yuridik shaxslar, tashkilotlar, muassasalar, ishlab chiqaruvchi sport korxonalar, pulli xizmat ko'rsatuvchi sport inshootlari, sog'lomlashtirish markazlari o'z jamg'armalarini yangi sport inshootlari, sog'lomlashtirish markazlari (muassasa, bank) saqlaydi va yo'nalishga atab innovatsion tashkilotlarda (muassasa, bank) saqlaydi va ularni maqsadga qaratilgan sohalarda ishlatadi.

Sport jamoalarining sport inshootlarini imkoniyat darajasida ijaraga berish, pullik xizmatlar ko'rsatish kabi faoliyatlarni yangi talab darajasiga chiqarishlari maqsadga muvofiqdir.

Iqtisodiy taraqqiy etgan davlatlarda soliqlar tizimi dolzarb masala hisoblanadi.

Jahon tajribasida asosiy soliq imtiyozlari quyidagilar:

- soliq kreditlari - yangi uskunalarning qisman bahosi foydaga qo'yilgan soliqdan ayirib tashlanadi;

- soliq chegirmalari - amortizatsiya hisobiga foydaga qo'yiladigan soliqlarni kamaytirish;

- soliq subsidiyalari - uskunalarni bahosini hisobdan chiqarishda soliq to'lovlaridan ayirib tashlash.

Ushbu jihatlar sport jamiyatlarining klublari, federatsiyalari, sport inshootlari, sog'lomlashtirish markazlari faoliyatlarida ishlab chiqarish, pullik xizmat (sog'lomlashtirish guruhlari, sport musobaqalari, ijaralar va hokazolardan tushgan pul mablag'i) kabi ish turlarida mavjuddir. Ya'ni har bir jamoa o'zining xazinasini boyitish yo'lida turli xil harakatlarni amalga oshiradi. Bu o'z navbatida, sportklublar, jamoalar, uyushmalar, komandalarning ish faoliyatini ta'minlash, ularga ijtimoiy-mehnat, ish haqlarini o'z vaqtida to'lab turishda eng zarur va qulay omillardan hisobalandi. Bu faoliyatlar, o'z navbatida, moliya organlari (bank) tartib-qoidalari asosida amalga oshiriladi. Tabiiyki, bundan bank ham manfaatdor (ma'lum foizni olish huquqi).

Bundan tashqari, sport tashkilotlari, jismoniy tarbiya va sport bilan aloqador vazirliklar, kasaba uyushmalari federatsiyalari ham jismoniy tarbiya va sportga davlat hamda jamoatchilik yo'llari bilan ajratiladigan mablag'lari (dotatsiya) mavjud. Ular ham maxsus davlat hujjatlari, moliya organlarining ko'rsatmalari (instruksiya) orqali amalga oshiriladi. Xullas, Sport menejmentidagi tadbirkorlik faoliyatlarining negizida mablag'larni jamg'arish va ularni zarur ehtiyojlarga ishlatish yo'lidagi innovatsion tadbirlar muhim ahamiyat kasb etadi.

Jismoniy tarbiya va sport harakatining asosiy hokimiyati ularning rasmiy sport jamiyatlari tizimi hisoblanadi. Ular bevosita mutasaddi davlat idoralari bilan uzviy bog'liq holda, o'zlari mustaqil tarzda faoliyat ko'rsatadi. Bu jihatlar quyidagi manbalarni tashkil etadi:

- sport jamiyatining Nizomi;
- sport musobaqalarining kalendar rejasi va Nizomlari;
- sport musobaqalari qoidalari va sport klassifikatsiyasi;
- sport sohasidagi mutaxassislar (murabbiylar);
- sport inshootlari;
- innovatsion faoliyatlar, banklardagi moliyaviy holatlar;
- boshqarishning ilmiy-uslubiy asoslari, yo'l-yo'riqlar (instruksiya).

O'z-o'zini nazorat qilish uchun savollar:

1. Moliyalashtirish va moddiy-texnik ta'minot tushunchasi.
2. Davlat byudjetidan foydalanish qanday amalga oshiriladi?
3. Jismoniy tarbiya va sport sohasida o'zini-o'zi moddiy ta'minlash va pullik xizmatlar qanday yo'lga qo'yilgan?

12-MAVZU. HAMDO'STLIK MAMLAKATLARDAM JISMONIY TARBIYA ISHLARINI TASHKIL QILISH. XORIJ MAMLAKATLARIDA SPORT MENEJMENTI.

REJA:

1. Hamdo'stlik mamlakatlarda jismoniy tarbiya ishlarini tashkil qilish.
2. Yevropa mamlakatlarda jismoniy tarbiya ishlarini tashkil qilish.
3. Xorij mamlakatlarida Sport menejmenti.

Hamdo'stlik mamlakatlarda jismoniy tarbiya ishlarini tashkil qilish. Jamiyat taraqqiyoti tarixida juda ko'p ijtimoiy-madaniy o'zgarishlar bo'lib o'tgan. Tarixiy manbalarning guvohlik berishicha, Evropa, Osiyo va boshqa qit'alardagi mamlakatlarda jismoniy tarbiya va sport ishlarini tashkil qilish asosan davlatni idora qiluvchi kishilar, ularga tobe bo'lgan jamoalar tomonidan amalga oshirib kelingan. Faqat o'tgan XIX asrning ikkinchi yarmida futbol, suzish, gimnastika, engil atletika, qilichbozlik, o'q otish kabi turlari bo'yicha Evropa va xalqaro sport uyushmalari tashkil qilinib, ular ommaviy sport musobaqalari va xalqaro turnirlar uyushtirishni o'z qo'llariga olgan. Xalqaro Olimpiya o'yinlari (1896) va boshqa rasmiy sport musobaqalari o'tkazildi, natijada juda ko'p davlatlarda sportga bo'lgan munosabat keskin o'zgardi. Hozirgi vaqtda AQSH, Angliya, Germaniya, Italiya, Yaponiya, Koreya kabi bir qator davlatlar rivojlanib bormoqda.

Germaniyada sport tizimini boshqarishning o'ziga xos tomonlaridan biri - sportning davlat aralashuvisiz alohidaligidir, ya'ni sport uchun sport tashkilotchilarining o'zi javob beradilar. Germaniyada asosiy e'tibor yuqori darajadagi sportchilarning moliyaviy ta'minotiga federal va munitsipalitetlarda esa ommaviy sportga katta ahamiyat beriladi, ya'ni sport stadionlari va gimnastika zallari qurilishi, oliy o'quv yurtlar va maktablardagi sport darslarining moliyaviy ta'minoti ular e'tiborida bo'ladi.

Germaniyadagi aholining uchdan ikki qismi o'zlarini faol sportchilar deb hisoblashadi. Sport o'avaskorlari ixtiyoriga 55000 sport maydonchalari (maktab maydonlari bilan hisoblanganda), va shu jumladan 35000 sport va gimnastika zallari, 7300 ochiq va yopiq basseynlar berilgan.

Germaniya sport uyushmasi mamlakatning eng katta sport tashkiloti hisoblanadi, unda 2,6 milliondan ortiq odam o'z klublarida trener, yordamchi va boshqarma a'zolari sifatida jamoatchilik asosida ishlaydilar. Ularning olib borayotgan ishlari ommaviy sportni shuningdek bolalar va o'smirlar orasidan yangi iste'dodlarni ochishga xizmat qilish. Sport uyushmalarining boshqa tashkilotlari quyidagilar: Germaniya gimnastlari

ittifoqi (4,7 million a'zo) va Germaniya tennischilari ittifoqi (2,1 milliondan ortiq a'zo). Germaniyadagi katta sportning infrastrukturasi 20 ta olimpiada bazalarini, 16ta trenerlik markazlari va 195 federal ahamiyatdagi sport bazalarini o'z ichiga oladi.

Federal hukumat katta sportni qo'llab-quvvatlab kelmoqda. 2000 yilda hukumat tomonidan trenirovka va musobaqalar dasturlariga 222 million marka ajratilgan.

Hozirgi zamon katta sporti uchun ijtimoiy yordam va moliyaviy himoya Germaniya sportchilariga yordam jamg'armasi sport uyushmalari tomonidan ta'minlanadi. Jamg'arma nodavlat muassasi hisoblanadi. Uning moliyaviy ta'minoti xususiy mablag'lar, maxsus sportga oid markalarni sotishdan tushgan mablag'lar va televizion materiallardan tushgan foydalardan iborat.

Germaniyada sportning iqtisodiy ahamiyatini rivojlanishi uni moliyaviy jihatdan mustaqil bo'lishiga olib keldi. Iqtisodiyot va sport hamkorligining shakli sifatida homiylikning ahamiyati ortdi. Bu esa davlat byudjetining yildan-yilga qisqarishini hisobga olganda zaruriyatga aylanmoqda. 1997-yil ma'lumotlariga ko'ra tijorat homiylari sportga 2,3 mlrd marka o'tkazdilar.

Germaniyada sport muhim iqtisodiy omil hisoblanadi. Germaniya aholisi sport tovarlari va xizmatlari uchun yiliga 43 mlrd marka sarflaydilar.

Yevropa mamlakatlarda jismoniy tarbiya ishlarini tashkil qilish

Yevropa ittifoqi fuqarolarining uchdan bir qismi sport klublarining a'zolari hisoblanadi. 1991-yil dekabrda Yevropa sport forumiga asos solingan, bu organ Yevropa mamlakatlari orasida sport bo'yicha munozara va maslahat o'tkazish vazifasini bajaradi. «Yevratlon» dasturi hisobiga sport moliyaviy ta'minlanadi, uning asosiy qismi ommaviy sportga, shu jumladan nogironlar sportiga sarflanadi.

Yevropada sportga normativ yondashuv misoli sifatida professional sportchilarning har joyda yashashlari, diplomlarning tan olinishi, sport anjomlarini normativlashtirilishi va sport musobaqalarini televidenie orqali ko'rsatish huquqini ko'rish mumkin.

Osiyo, Afrika va Lotin Amerikasida juda ko'p davlatlar ozodlikka erishib, o'z mustaqilliklarini qo'lga kiritdilar. Bunday mamlakatlarda ijtimoiy, iqtisodiy rivojlanish, madaniyat, tibbiyot va boshqa sohalar bilan birgalikda sportni yaxshi yo'lga qo'yishga ham alohida e'tibor berila boshladi. Bunday davlatlarning ba'zi birlariga qisman to'xtalish mumkin.

Afrikada ko'pgina mamlakatlarda sport harakati bo'yicha davlat idoralari tashkil qilingan. Kongo, Mali va Gvineya davlatlarida Yoshlar

siyosati va sport vazirligi, Jazoir Xalq Demokratik respublikasi va Kamerunda jismoniy tarbiya va sport ishlari bo'yicha komissariatlar tashkil qilingan.

Senegal, Marokash va Tunisda bo'lsa yoshlar va sport ishlari bo'yicha Davlat kotibiyatiga yuklangan.

Barcha jismoniy tarbiya va sport ishlarini jamoalarda tashkil qilish sport klublari tomonidan olib boriladi. Afrika mamlakatlarida sport mutaxassislari yetarli darajada bo'lmaganligi sababli sobiq Ittifoq mutaxassislari ularga katta yordam berib keldi.

Afrika mamlakatlarining sport hayotida regional o'yinlar katta o'rin egallaydi. Yirik musobaqalar qit'aning turli zonalarida o'tkaziladi. Unda O'rta Yer dengizi, Arab va Panafrika mamlakatlari o'yinlari diqqatga sazovordir. Juda ko'p Afrika davlatlari bu o'yinlarda faol qatnashishi bilan o'zlarining ozodlik va mustaqillikka erishganligini namoyon etadilar. Shu sababdan ham Afrika sport harakatini boshqarib va yo'lga solib turadi. O'z navbatida, Oliy Kengash chempionatlar, birinchiliklar o'tkazadi, sport inshootlari qurish, mutaxassis kadrlar tayyorlash ishlarini yo'lga solib turadi.

Ko'pgina mustaqillikka erishgan Afrika davlatlari Milliy Olimpiya qo'mitalari, federatsiyalar va uyushmalarga ega. Ular olimpiya o'yinlari, jahon birinchiliklari va chempionatlariga keng yo'l ochib berib, Afrika sportchilarining ravnaqini belgilab berdi.

Osiyo va Lotin Amerikasi mamlakatlari hayotida jismoniy tarbiya va sport harakatining rivojlanishi birmuncha o'zgarib ketdi. Ko'pgina davlatlarda Sport menejmenti davlat idoralari tomonidan amalga oshiriladi. Shu bilan birga, bu ishlarda jamoat tashkilotlari ham qatnashib, xalq o'rtasida sport mashg'ulotlarini tashkil qilishda ko'maklashadi.

Hindistonda jismoniy tarbiya va sport ishlarini sport, jismoniy tarbiya va dam olish milliy Kengashi Olimpiya qo'mitalari yuritadi, ular xalqaro sport harakatida faol qatnashadilar.

Hindiston, Birma, Marokash, Braziliya va boshqa bir qator davlatlar Olimpiya o'yinlari turlari bilan bir qatorda o'zlarining milliy sport turlari, o'yinlariga ham egadirlar.

Hozirgi zamon ijtimoiy taraqqiyoti davrida nafaqat o'z tuzumi va madaniy rivoji bilan alohida ajralib turadigan, balki jahonda tinchlik, iqtisodiy muhit muvozanatini saqlab turishga sababchi bo'lgan bir qator yirik davlatlar va badavlat mamlakatlar bor. Ularda jismoniy tarbiya va sport ishlari ham yuqori saviyada tashkil qilingan. Ularga Amerika Qo'shma Shtatlari (AQSH) rahnamolik qilmoqda. Hozirgi ijtimoiy taraqqiyot va

tinchlik uchun kurash avj olgan bir paytda AQSH, Germaniya Federativ Respublikasi, Angliya, Yaponiya, Italiya, Fransiya, Janubiy Koreya va boshqa davlatlarni shular qatoriga kiritish mumkin.

Hozirgi davrda Yaponiya havaskor sport assotsiatsiyasi 50 dan ortiq sport tashkilotlarini va Yaponiyaning 47 prefekturasining xavaskor sportchilarini o'z ichiga oladi. Yaponiya Olimpiada qo'mitasiga 45 sport tashkilotlari kiradi.

1997-yil Yaponiya Olimpiada qo'mitasi byudjeti 6,8 mlrd ienni tashkil qildi; xavaskor sportchilar assotsiatsiyasi byudjeti esa 4,5 mlrd ienni tashkil qildi. Jumladan 1,3 mlrd ien miqdoridagi mablag'ni Yaponiya Olimpiada qo'mitasi davlat byudjetida subsidiya sifatida oldi.

Bundan Olimpiada qo'mitasi 2 mlrd ien tijorat reklamasi uchun, jumladan 1,1 mlrdan ortig'ini Yaponiya kompaniya va tashkilotlaridan qaytarmaslik sharti bilan berilgan yordam sifatida oldi.

Shunday qilib, Yaponiya Olimpiya qo'mitasi davlat, xususiy kompaniya va tashkilotlarga moliyaviy tobe, deb aytish mumkin.

Yaponiya sport xavaskorlari byudjetining 50%dan ortig'i xususiy kompaniyalar va davlat yordami hisobiga olinadi.

Sportning Yaponiyadagi jamiyat hayotida muhimligini hisobga olib Yaponiya maorif vazirligi 1995-yildan boshlab rasmiy nomini Maorif, sport, fan va madaniyat vazirligiga o'zgartirgan.

Yaponiyada kekxa yoshdagi aholining 65 foizi sport bilan shug'ullanadi, lekin ularning 30 foizi oyiga 1-3 marta, 25 foizi haftasiga 1 marta shug'ullanadi. Shu bilan birga Yaponiyaning 85 foizi aholisi turli jismoniy mashqlar bilan shug'ullanadi.

Hozirgi zamonda Yaponiyada turli sport nashrlari chiqariladi, ularning 7 tasi yirik nashrlar bo'lib, yiliga 6,5 mln nusxada chop etiladi.

Yaponiya televideniyesi asosiy e'tiborni beysbol, golf va boshqa professional sport turlariga qaratgan.

Fransiya Ishchilar sport-gimnastika federatsiyasi, Finlyandiya Ishchilar sport uyushmasi, Italiya Xalq sport uyushmasi, Avstriya jismoniy tarbiya va sportchilar uyushmasi, G'arbiy davlatlardagi havaskorlik ishchilar sport harakatiga rahbarlik qiladi va xalqaro sport harakati bilan aloqa bog'laydi.

Ishchilar sport klubi Yaponiya, Belgiya, Daniya, Shvetsiya, Shveysariya davlatlarida tashkil qilingan.

Sport klublar, sport bo'yicha milliy federatsiyalar, ligalar va uyushmalarga birlashadilar.

Bu yo'nalishlar monopolistik davlat va jamoat tashkilotlari ta'siri ostida bo'ladi.

1. Sport yutuqlarining eng yuqori natijalari ustidan rahbarlikni markazlashtirish.

2. Monopol, kooperatsiya, firmalar tomonidan sportdagi oliy natijalarga ta'sirning o'sishi, bu esa sportni moliyaviy ta'minlashda davlatga foyda keltiradi.

3. Katta sportga ilmiy-texnik yutuqlarni tadbiq qilish.

4. Sportchilarni mashq qildirish uchun bir yoki bir necha mamlakatlarning maxsus markazlarini tashkil qilish. Bu esa jamoa bo'lib sportchilarni tayyorlashga qaratilgan faoliyatdir.

Shvetsiya aholisining 7 yoshdan 70 yoshgacha qariyb barchasi turli sport klublarining a'zosi hisoblanadi. Ular sport klublarining faoliyatida harakatdagi sportchilar yoki o'zlarini yaxshi sport formasida ushlab turishlari, murabbiy, shuningdek rahbar sifatida ishtirok etadilar. Qariyb 30 % aholi sport bilan faol shug'ullanadilar, 10%ga yaqini turli sport musobaqalarida qatnashadilar.

7 yoshdan 15 yoshgacha bo'lgan har uch o'g'il bolaning ikkitasi, shuningdek har ikkinchi qiz turli sport klubining a'zosi hisoblanadi. Shvetsiyaning shahar va tumanlaridagi sport klublari soni 22 mingdan ortiq. Bundan tashqari turli firmalardan 18 mingdan ziyod sport klublari faoliyat ko'rsatadi.

Shvetsiyada tennis, chang'i sporti, parus sporti, xokkey, qo'l to'pi, stol tenisi, avtoralli, motopoyga, kegli, eshkak eshish va kanoe hamda nogironlar sporti keng ommalashgan.

Sport klublari va jamiyatlari faoliyatida qatnashish Shvetsiya Konstitutsiyasi bilan kafolatlangan. Bu esa har bir fuqaroning o'z sport klubini topishida muhim manba hisoblanadi.

Sport klublari Shvetsiyada jismoniy tarbiya va sport harakatining asosi hisoblanadi. Bugungi kunda Shvetsiyaning har bir qishlog'ida sport klublari tashkil qilingan.

Shvetsiya sport modeli to'liqligiga mahalliy rahbarlarning qo'llab-quvvatlashlariga (jamoatchilik asosida) bog'liq.

Shvetsiyada 63 ta sport federatsiyalari tashkil qilingan. Kanat tortirish federatsiyasidan tortib zamonaviy florbol (fristi) va amerikacha futbol federatsiyasigacha faoliyat ko'rsatadi. Maxsus federatsiyalar (sportning bitta turi), shuningdek kompleks (bir nechta sport turlarini o'z ichiga olgan) federatsiyalar. Kompaniya sporti assotsiatsiyasi, maktab sporti assotsiatsiyasi, universitet sporti assotsiatsiyasi, nogironlar sporti assotsiatsiyasi shular jumlasiga kiradi.

Eng yirik federatsiya Shvetsiya futbol assotsiatsiyasi hisoblanadi. Uning tarkibiga 3200 ta klublar kiradi. Eng kichik federatsiya parus - kanoe federatsiyasi hisoblanadi. Uning tarkibiga 16 ta klub kiradi.

Sport klublarida jami shug'ullanuvchilarning 40 foizini ayollar tashkil etadi. Yangi sport turlari bo'yicha tashkil etilgan federatsiyaning Shvetsiya sport Konfederatsiyasi tarkibiga kirish uchun Konfederatsiya Bosh assambleyasining roziligi kerak. Masalan, yangi federatsiya mablag' o'zlashtirishni o'z oldiga maqsad qilib qo'ymasligi kerak. Sport mashg'ulotlarini shunday tashkil qilish kerakki, bu sport harakatining maqsad va mafkurasiga muvofiq kelishi, mavjud sport turlaridan nusha olmasligi (takrorlash), shuningdek kamida sport okrugining yarmini va 50 ta sport klubiga (har birida kamida 3 ming a'zo) ega bo'lishi kerak.

Xalqaro sport harakatida Shvetsiya fuqarolari faol ishtirok etmoqdalar. 300 dan ortiq Shvetsiya fuqarosi turli Xalqaro sport tashkilotlarining a'zolari hisoblanadi.

Shvetsiya boshqa mamlakatlarning sportchilarini turli darajadagi musobaualar, chempionatlarga doimiy ravishda taklif etiladi. Shvetsiyada jahon va Yevropa chempionatlari muntazam ravishda o'tkaziladi. Statistik ma'lumotlarga ko'ra yirik Xalqaro sport musobaqalarini o'tkazishda Shvetsiya asosiy tashkilotlardan hisoblanadi.

Xalqaro sport harakatida Shvetsiyani asosan ikkita tashkilot Shvetsiya sport konfederatsiyasi va Milliy olimpiya qo'mitasi. Bu tashkilotlar Shvetsiya sportchilarining Olimpiya o'yinlari va Olimpiya siyosatidagi ishtiroklari uchun javobgar hisoblanadi. Shuningdek Shvetsiya sport konfederatsiyasi yirik dasturdagi sport yordamiga ham ma'suldir. Ya'ni Shvetsiya sporti, yangi demokratik mamlakatlarga (Sharqiy va Markaziy Evropa) doimiy ravishda yordam ko'rsatib keladi. Janubiy Afrika, Zimbabve va Tanzaniya mamlakatlariga yordam ko'rsatish loyihalarini qo'llab-quvvatlaydi.

Boshlang'ich va o'rta maktablarda sport va salomatlik alohida fan sifatida o'tiladi. Har bir o'quvchi o'zining jismoniy tayyorgarligi va umumiy jismoniy tayyorgarlik, sport va maktabdan tashuaridagi faoliyati uchun shaxsan javobgarlikka o'rganadi. Shvetsiya sport konfederatsiyasi ta'lim muassasalarida sport mashg'ulotlarini sifatli o'tkazilishi uchun sharoit yaratishga harakat qiladi.

Davlat sektoridan jismoniy tarbiya va sport moliyaviy ta'minoti uchun mahalliy tashkilot rahbarlari javobgar hisoblanadi. Davlat sektori tomonidan 600 mln. dollar ajratiladi. Bundan 430 mln. sport inshootlarini ekspluatatsiya qilish uchun, 70 mln. sport faoliyati uchun xarajat qilinadi.

Bundan tashqari xomiylar tomonidan Shvetsiya sport harakati uchun yiliga 70 mln. dollar miqdorida mablag' ajratiladi.

Shvetsiyada 7-14 yoshdagilarning 60 foizi, 15-29 yoshdagilarning 43 foizi, 30-49 yoshdagilarning 30 foizi, 50 yoshdan yuqoridagilarning 10 foizi sport bilan shug'ullanadilar. Xotin-qizlar o'rtasida sportning futbol, ot sporti, yengil atletika, gimnastika va golf turlari rivojlangan. 50 mingdan ziyod xotin-qizlar futbol bilan muntazam shug'ullanadilar.

Shvetsiyada sport federatsiyalari o'zini-o'zi mablag' bilan ta'minlashga harakat qiladi (a'zolik va kirish badallari, sport lotereyalarini sotish va xokazo). Sportning tomoshabin turlarida moliyaviy manba bo'lib, radiotelevideniya bilan shartnomalar tuzish, shuningdek xomiylar yordamida hisoblanadi.

Shvetsiya sportchilari olimpiya o'yinlarida jami 547 medalni qo'lga kiritgan, shulardan 211 tasi oltin. Shvetsiya sportining shiori «Sport yoshlar uchun va sport hamma uchun».

Hozirgi zamon Havaskorlik sport harakati professional sport harakati bilan yonma-yon borib, uning ko'pchilik ish shakllari bir-biridan unchalik farq qilmayotir. Bu, asosan, Amerika Qo'shma Shtatlarida ko'proq sodir bo'lmoqda.

Amerika sporti rivojlanishining bosh markazini o'rta maktablar, kollej va universitetlar tashkil qiladi. To'liqsiz o'rta, va to'la o'rta maktablarda jismoniy tarbiya bo'yicha majburiy darslardan tashqari, maktab va maktabdan tashqari sport ishlari keng rivojlangan. Maktab o'quvchisiga sport turini tanlash huquqi berilgan. Sportning suvda suzish, yengil atletika, futbol, basketbol, voleybol turlari bo'yicha maxsus inshootlarga ega bo'lgan maktablarda bir tomonlama sport mutaxassisligi beriladi. Shu sababdan sport musobaqalari juda ko'p o'tkaziladi. Bundan tashqari, bolalar politsiya qoshidagi sport uyushmalari, kichik xristian assotsiatsiyalari, skaut otryadlarida sport bilan shug'ullanadilar. Undan keyingi bosqich kollej va universitetlar hisoblanadi. Amerika qo'shma shtatlari universitetlarida jismoniy tarbiya dasturi uch bo'limdan iborat:

1. 1-kursda barcha talabalar uchun o'quv reja asosida majburiy darslar.
2. Oliy o'quv yurti ichidagi sport mashg'ulotlari, bu mashg'ulot fakultativ shaklida tashkil qilinib, talabalar o'rtasida ommaviy sportni rivojlantirishga qaratilgan.

3. Universitetlararo sport, bu iqtidorli sportchilarni o'z ichiga oladi. Oliy o'quv yurtlararo sportda shug'ullanuvchilarga yotoqxonada bepul yashash va ovqatlanishga imkoniyati berilishi, ularni sport bilan ko'proq shug'ullanishga sharoitlar yaratadi.

Talabalar sporti rahbarligini ko'pgina tashkilotlar, ayniqsa, oliy o'quv yurtlararo sport milliy assotsiatsiyasi olib boradi.

AQSHda sportni rivojlantirishda Havaskor atletlar uyushmasi va Milliy Olimpiya qo'mitasi asosiy rahbarlik qiladi.

Shu sababdan, bu tashkilotlar o'rtasida doimiy kelishmovchilik va o'zaro tortishuvlar mavjud. Bunga asosiy sabab moliyalashtiradigan yagona tizimning yo'qligidir. Bu ko'ngilsizliklarni bartaraf qilish uchun havaskorlik sporti haqidagi qonun qabul qilingan va AQSH Kongressi havaskorlik sporti harakatiga tegishli barcha faoliyatlarni Milliy Olimpiya qo'mitasiga yuklatilgan.

AQSH Milliy Olimpiya qo'mitasi sportchilarni Olimpiya o'yinlari va Panamerika o'yinlarida qatnashish uchun tayyorlaydi. Shu bilan birgalikda, xalqaro sport harakatiga aloqador bo'lgan masalalar bilan shug'ullanadi. Germaniya, Angliya, Fransiya, Yaponiya, Koreya, Xitoy va boshqa taraqqiy qilgan mamlakatlarda jismoniy tarbiya va sportga rahbarlik ishlari davlat idoralari tomonidan amalga oshiriladi. Shuningdek, sport federatsiyalari, turli uyushmalar, Milliy Olimpiya qo'mitalari ham boshqaruvchilikda faol ishtirok etadi.

Sportdan foyda oladigan tashkilotlar, idoralar xorijiy mamlakatlarda juda ko'p. Ular o'yinlar paytida savdo, tijorat, reklama kabi faoliyatlardan maqsadli foydalanadilar. Shu sababdan matbuot, televidenie sport markazlari, inshootlarida sportni keng targ'ib qilishda faollik bilan ishtirok etadi.

Xorij mamlakatlarida Sport menejmenti

Professional sport. Sport klublar, uyushmalar, sport sindikatlari va trestlari (xorijdagi faoliyat ko'rsatuvchi tashkilotlar) tomonidan sportning bu yo'nalishi tashkil etiladi. Professional sportchilar shaxsiy va chakana savdo qiluvchi tashkilotlar, xodimlar bilan shartnomalar tuzadi va ularga xizmat qiladi. Bu jihatlar jahonning barcha mamlakatlariga xos xususiyatga aylandi. Ya'ni eng yetuk va ishonchli sportchilar kelishilgan narxda sotib olinadi yoki sotiladi. Bunda sportchilarning shaxsiy roziligi, xohishi va tashabbusi asosiy rol o'ynaydi.

Professional sportning yana bir o'ziga xos jihati borki, sportchilar cheklanmagan yoki havaskorlik sportidagi qoida yoki normativlardan ustunroq bo'lgan holatlarda (vaqt, texnik-taktik qoidalar va hokazolar) bellashadilar.

Masalan, og'ir va mutloq og'ir vazndagi boks, tennis va boshqa sport turlarida bu jihatlar ko'proq uchraydi.

Xorijiy mamlakatlardagi jismoniy tarbiya va sport ishlarini tashkil qilish va boshqarishning o'ziga xos xususiyatlari bo'lsada, ular xalqaro sport harakatlari talablari doirasida amalga oshiriladi. Ularning eng asosiy maqsadi katta va professional sportni rivojlantirish, uning negizida esa jismoniy tarbiya va sport bilan shug'ullanuvchilarni ko'paytirish ko'zda tutiladi.

Buyuk Britaniyada davlat maktablaridagi jismoniy tarbiyaga sarflanadigan har bir funt sterlingga, xususi kapital to'layotgan 10 funt sterling to'g'ri keladi. Bu mamlakat mutaxassislari jismoniy tarbiya rivojlanishini quyidagi ko'rsatkichlar bo'yicha belgilaydi:

- o'quv dasturlarda jismoniy tarbiya darsini o'rni va ahamiyati;
- jismoniy tarbiya o'qituvchisi va murabbiylarning ixtisoslik darajasi va sifati;
- maktab sport bazasini moliyalashtirish;
- o'quvchilar sporti va professional sportning o'zaro bog'liqlik mexanizmi.

Yangi Zelandiyada "Kivi-sport - umummilliy jismoniy tarbiya dasturi" ishlab chiqilgan. Dasturning asosiy maqsadi maktab o'quvchilarini jismoniy tarbiya va sport bilan shug'ullanishga yanada qiziqtirish va jalb qilishdir.

"Kivi-sport" dasturining asosiy vazifalari:

- bolalar uchun tashkil qilinadigan sport tadbirlarining soni, sifati va turlarini oshirishga sharoitlar yaratish;
- sport tadbirlar ishtirokchilarini qo'llab-quvvatlash;
- yoshlarda sport etikasini tarbiyalash.

Bu maxsus dastur 3 yilga mo'ljallangan va mamlakat maktablarida 4 sinfdan boshlab o'tkaziladi. Bunda jismoniy harakatlarning 35 turlaridan iborat o'yin va mashg'ulotlar qo'llaniladi. Ularni tashkil qilish doimiy nazorat ostida bo'ladi. Jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlarining 25, 50, 75 va 100 ta darsida qatnashgan o'quvchilarga nishon va belgilar beriladi. 25 ta sport mashg'ulot uchun oddiy nishon va belgi, 50 ta - bronza nishon, 75 ta - kumush nishon, 100 ta sport mashg'ulotida faol qatnashgan o'quvchiga oltin nishon va belgi beriladi.

O'z-o'zini nazorat qilish uchun savollar:

1. Xorijiy mamlakatlarda Sport menejmenti tizimlari qanday yo'lga qo'yilgan?
2. Rivojlangan mamlakatlarda jismoniy tarbiya va sport ishlarini tashkil qilish qanday amalga oshiriladi?
3. Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi (MDH) tarkibidagi davlatlarda jismoniy tarbiya va sport tashkilotlarini faoliyati qanday?

13-MAVZU: OMMAVIY SPORTNI TASHKIL ETISH VA SPORT MUSOBAQALARI BOSHQARUVIDA XORIJIY TAJRIBALARNI JORIY ETISH.

REJA:

1. Xorijiy davlatlarda ommaviy sportni tashkil etish tamoyillari.
2. Xorijiy davlatlarda sport musobaqalarini tashkil etish va boshqaruvida xorijiy tajribalarni joriy etish.
3. Ommaviy sport yoki barcha uchun sport ijtimoiy-iqtisodiy muammolarni yechishda asosiy tamoyillarini o'rganish.

Tayanch iboralar: *ommaviy sport tushunchasi, sport musobaqalari, sportning ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati.*

Xorijiy davlatlarda ommaviy sportni tashkil etish tamoyillari.

Umume'tirof etilgan dalil, ya'ni jismoniy madaniyat va sport (JMS), ayniqsa ommaviy sport yoki barcha uchun mo'ljallangan sport sohasi ijtimoiy-iqtisodiy muammolar, jamiyat birlashishi, yoshlarni zararli odatlardan saqlash, kasalliklarning oldini olish, o'rtacha umr ko'rish davrini uzaytirish va ularning sifat darajasini oshirish masalalarini hal etishi ma'lum. Shak-shubhasiz, ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lganligi uchun sport xizmatlari xalqaro boshqarish va hamkorlikning muhim omilidir.

Ommaviy sport bo'yicha asosiy hujjat sifatida Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha xalqaro xartiyani (1978-y.) va keyingi qo'shimchalar bilan to'ldirilgan Yevropaning sport xartiyasini (1992-y.) keltirishimiz mumkin. Keltirilgan hujjatlarda belgilangan qoidalar ommaviy sport rivojlanishini boshqarishni belgilaydi, ya'ni bu qoidalarga barcha mamlakatlar rioya qilishi va tasdiqlashi lozim.

Asosiy qoidalardan biri mamlakatlarning ishtirok etishi va chetlashishi, birinchidan, ommaviy sport mashg'ulotlari bilan shug'ullanishda haq-huquqlarni cheklamaslik, ikkinchidan, hukumat sport inshootlari tarmoqlarini rivojlantirish va jismoniy tarbiya mashg'ulotlari bilan shug'ullanishni yo'lga qo'yishi kerak.

Hujjatlarning mazmuniga ko'ra turli mamlakatlar o'z ijtimoiy-iqtisodiy holatlaridan va siyosiy tuzilishidan kelib chiqqan holda ommaviy sport rivojlanishi va o'zining resurs bazasini tuzish, qayta tiklash va to'ldirishga imkoniyat yaratishi zarur.

Sportning rivojlanishi uning asosiy qonuniga asoslanadi. Shunday qilib, bu qonun Fransiyada «Jamiyatda sport va jismoniy faollikning rolini oshirish va muassasalari haqida Fransiya Respublikasining Qonuni

(1984-y.)», Finlyandiyada – Sport haqidagi qonun (21.12.1979-y.) va Sport haqidagi ustav (28.12.1979-y.) boshqalar. Ta'kidlab o'tish kerakki, bunday qonunlarni takomillashtirish, shuningdek, sportni rivojlantirishga oid boshqa barcha qonuniy hujjatlar xalqaro hujjatda keltirilgan holatga mos bo'lishi zarur. Turli vazirlik va mahkamalar ijrochi hukumatning davlat idoralari hisoblanadi.

Xorijiy davlatlarda sport musobaqalarini tashkil etish va boshqaruvida xorijiy tajribalarni joriy etish

Ispaniyadagi Oliy sport kengashi Ta'lim va fan vazirligining alohida qismidir, Argentinada esa ijtimoiy (jamoat) masalalari bo'yicha vazirlikdir. Ularning zimmalariga JMSning rivojlanishida tug'iladigan savollar, ya'ni sportda yuqori marralarga erishishdagi ishtiroki, davlat mablag'ini ajratish va taqsimlash, xarajatlar ro'yxatini tuzish, sport muassasalariga ajratilgan yordam puli va qarzlarni taqsimlash, sport tadbirlari uchun moliyaviy mablag'lar ajratish yoki bekor qilish, moliyaviy mablag'lar ishlatilishini boshqarish, mutaxassislarni tayyorlashda takliflar kiritish, sport inshootlari qurilishi, shuningdek, sport jihozlari bo'yicha rejalar ishlab chiqish va qo'llashda ishtirok etish va boshqalardan iborat.

Ommaviy sportning rivojlanishida xorijiy tajriba shuni ko'rsatadiki, hududiy taqsimlanish tizimi davlat va hududiy boshqaruv idoralarining huquq va vakolatlarini chegaralaydi. Hukumat miqyosida boshqarishning asosiy funksiyalari bajarilsa, sportni boshqarishning viloyat va mahalliy idoralari ommaviy va barchaga mo'ljallangan sportni rivojlantirishga qaratilgan bo'ladi, bu xorijda ajralmas tushuncha sifatida qaraladi.

Germaniyada ommaviy sportni hududiy boshqarish tizimi yo'lga qo'yilgan bo'lib, uni boshqarish Konstitutsiya va Germaniyaning federativ tuzilishiga binoan yer masalasi hisoblanadi. Shuni ta'kidlash lozimki, Germaniyada yer darajasida sportni boshqarishning yagona tuzilishi yo'q. Sportni tartibga solish mexanizmi har yerda bir-biridan farq qiladi.

JMSning umumiy boshqarilishi, shuningdek, ommaviy sport masalalari federal hukumat, milliy sport tashkilotlari, shaharlar, palata va kommunnalar bilan birgalikda hal etiladi. Aholining hududiy xususiyatiga qarab, ommaviy sport tashkilotlari xizmatlariga talab har xil joyda turlicha, bunga qaramay uning o'ziga xos bir xususiyati mavjud, maktabda sportni joriy etish va jismoniy tarbiya murabbiylarini tayyorlash, talaba-yoshlar sporti hamma uchun mo'ljallangan sport, avvalo, yoshlar, ayollar, qariya va nogironlar orasida, sport inshootlarining qurilishi, tuzilishi va zamonaviylashtirilishi, sportda yuqori natijalarga erishish hamda sport klubi va jamoalariga yordam berish.

Fransiyaning yoshlar va sport ishlari bo'yicha vazirligida sport bo'yicha 2 ta boshqarma, shu bilan birga 6 ta idora – moliyaviy, xalqaro sportda yuqori natijalarga erishish, sport turlarining rivojlanish siyosati, markazlashtirilgan sportchilar tayyorlash muassasalarini boshqarish, fan, sport anjom va qurilmalari byurolaridir. Mashhur fransuz iqtisodchi olimi ta'kidlaydiki, sportni rivojlantirishda mahalliy hukumat idoralari roli va harakati uchta yo'nalishga bo'linadi: aholi talabiga mos sport inshootlarini qurish va zamonaviylashtirish; aholining barcha guruhlariga mos jismoniy faollikni tatbiq etish va moliyalashtirishdir.

Barcha uchun mo'ljallangan sportni mahalliy yoki hududiy darajada boshqarish masalasi alohida e'tibor talab qiladi. Barcha uchun mo'ljallangan sport turlari doirasida aholiga sport xizmati ko'rsatish bir necha o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, ulardan asosiysi mablag' sig'imi va ma'lumotlar sig'imi hisoblanadi.

Jismoniy sport inshootlari (JSI)ning qurilishi, jihozlanishi va faoliyat yuritishi katta mablag' talab qiladi, xizmat ko'rsatish turlarini kengaytirish tendensiyasi aholiga xizmat ko'rsatish majmuasiga qo'shimcha va shunga o'xshash xizmatlarni kiritish xarajatlarni oshishiga barqaror zamin yaratadi.

Shunga o'xshash oddiy misol qilib, mehnat resurslarini keltirishimiz mumkin, nafaqat murabbiy va boshqaruv personalining bilim malakasi doim oshib boradi (bu o'z-o'zidan oylik maoshining oshirilishiga sabab bo'ladi), balki ularning ishlariga ham talab ortadi – ma'lumot yuklamasi kengayadi, yangi o'quv uslubi, mashg'ulot o'tkazishning yangi turlari va vositalari paydo bo'ladi va boshqalar. Iste'molchilar sog'lig'i mutaxassislarining ishlariga bog'liqligini hisobga olib, bu borada xarajatlarni qisqartirish mumkin emas.

Shunindек barcha uchun mo'ljallangan sport muassasalari rivojlanishidagi asosiy muammolar resurs bilan ta'minlanganlikka borib taqaladi, uning toifalariga moliyaviy, mehnat, moddiy va ilmiy-axborot resurslari kiradi. Shunga taalluqli holda barcha uchun mo'ljallangan sportni boshqarish sport tashkilotlarining maksimal darajada resurs bilan ta'minlanishga erishish qaratilgan.

Moliyaviy resurslar. Xalqaro qonunchilik ommaviy sport masalalarini yechishda davlat mablag'i – milliy, mahalliy va hududiy resurslardan foydalanishga chaqiradi. Lekin, keltirilgan misollar shuni ko'rsatadiki, ommaviy sportning rivojlanishida xarajatlar ortishi tufayli yagona manbadan olinadigan moliyaviy ko'mak muammolarni hal etmaydi. Shuning uchun ommaviy sportni rivojlanishida ko'p tarmoqli moliyaviy ko'mak zarur.

Misol uchun, Ispaniya Oliy kengash mablag'i – har yili davlat byudjetidan ajratiladigan pul, hukumat o'rnatgan narxlardan olingan daromad, ma'muriy idora va davlat birlashmalari tomonidan ajratilgan pullaridan, hadya, meros, vasiyat, mukofot pullaridan, davlat normativ aktlari taqdim etadigan iqtisodiy imtiyozlardan, xususiy mulkdan keladigan daromad, qarz va kreditlardan keladigan mablag'dan foydalanishni ta'kidlaydi.

Ta'kidlash joizki, sport uchun sarf etiladigan xarajatlar rivojlangan Yevropa mamlakatlarida YAIM bo'yicha 0.2-2 %ni (yoki o'rtacha 2 mlrd. AQSH doll.) tashkil etadi, xarajatlarning qolgan katta qismi esa boshqa manbalar yordamida moliyalashtiriladi. Germaniya, Buyuk Britaniya, Finlyandiya, Shvetsiya va Daniyaning davlat sport byudjeti Fransiyaning mahalliy sport byudjetining 20 %idan kamroq qismiga to'g'ri keladi, Italiyada 30%, Ispaniya va Portugaliyada esa 40%ni tashkil qiladi. Hududiy, o'z-o'zini boshqarish idoralari va davlat boshqaruvidagi umumiy sport byudjeti Buyuk Britaniyada – 95 %, Germaniyada – 98 %, Ispaniyada – 76 %, Finlyandiyada – 85 %, Fransiyada – 77 %, Shvetsiyada – 90 % va Italiyada – 57 % ni tashkil qiladi.

Finlyandiyada ommaviy sportni rivojlantirish va mamlakatning barcha fuqarolari sport faoliyatini olib borishi uchun hukumat tomonidan belgilangan tartib asosida moliyaviy ko'mak va davlat tomonidan ajratilgan imtiyozli kreditlar bilan barcha zaruriyatlar bartaraf etilmoqda.

Fransiya Respublikasining Jamiyatda sport va jismoniy faollikni tashkil etish va oshirish haqidagi qonunida (1984-y., o'zgartirish va qo'shimchalar kiritilgan) sport tashkilotlarining davlat tomonidan ko'mak qabul qilish tartiblari keltirilgan. Bunday ko'mak ko'rsatishdagi asosiy shartlardan biri vakillik vakolatining mavjudligidir. Maktab va universitet sport uyushmalari ham davlat, ham mahalliy o'z-o'zini boshqarish idoralardan yordam olishadi. Nomi keltirilgan uyushmalar o'zlariga tegishli sport inshootlari va sport jihozlaridan foydalanish imkonini ta'minlab beradi. Fransiyada davlat byudjetining 0.2 % mablag'i sportga ajratilgan.

Moddiy resurslar – jismoniy sport inshootlari tarmoqlari. Xalqaro sport to'g'risidagi qonunchilik shuni ta'kidlaydiki, ommaviy sportda ko'zlangan natijalarga erishishda Hukumat, davlat idoralari va noodavlat tashkilotlar sport inshootlari, qurilmalari va jihozlaridan foydalanish va tashkil etish bo'yicha har bir yo'nalishda o'z harakatlarini birlashtirgan holda kuchaytirishlari zarur. Yoshlarni sport bilan band bo'lishlarida jismoniy tarbiya va sportning zarur qurilma va jihozlar bilan ta'minlanishiga

e'tibor qaratilmoqda. Bunda sport inshootlari tarmoqlarini rejalashtirish masalalari davlat idoralarining muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

Ispaniyaning Sport oliy kengashi sport jihozlari va inshootlarining rivojlanishi va zamonaviylashtirilishi bo'yicha rejalar ishlab chiqish va amalga oshirishda rejalarini bajarish bo'yicha qo'mitalar bilan hamkorlikni yo'lga qo'ymoqda. Shu bilan birga jamoat uchun mo'ljallangan, davlat tomonidan moliyalashtirilgan sport inshootlari rejalashtirish va qurilishi uning ko'pchilik tomonidan foydalanilishini, kun davomida uning bandligi, har xil jismoniy tayyorgarlikka ega bo'lgan fuqarolar, jismoniy nuqsonga ega bo'lgan kishilar hamda qariyalar ham foydalana olishini hisobga olib amalga oshiriladi.

Fransiya qonunchiligi, ayniqsa, sport jihozlari bo'yicha masalalarni qattiq nazorat qiladi. Masalan, sport qurilmalari egasi bu haqda ma'muriyatga bayyonnoma tuzilishi uchun ariza berishga majburliklari to'g'risida qonuniy me'yor mavjud. Bu erda ko'pchilik birlashmalar ommaviy sportni rivojlantirishda quyidagi muhim omillarni keltiradi:

- sport inshootlarining ta'minoti;
- yoshlar sportini rivojlantirish siyosatini tuzish;
- sog'lomlashtirish tadbirlarida ishtirok etish.

Shunday tajribani Daniya munitsipal idoralari ham amalga oshirmoqda, sport tashkilotlari zarur jihozlar bilan bepul ta'minlanmoqda yoki jihozlar ijaraga olinishida yengilliklar kiritilmoqda.

Germaniyada sport tashkilotlariga ma'muriy xarajatlar to'lovi bo'yicha masalalarni hal etish uchun o'z mablag'lari kamlik qilganda, sport anjomlari va jihozlarini sotib olishda, o'quv-mashq ishlarini olib borishda moliyaviy ko'mak beriladi. Undan tashqari, sport inshootlari qurilishiga bo'lgani kabi mehnat resurslariga ham quyidagi maqsadli subsidiyalar ajratilishi mumkin, "Sport inshootlarini qurish va ta'mirlash – Yer va munitsipalitetlar xarajatlarining muhim bir bo'limi. Bu maqsadlarga erishish uchun milliard yevro sarf qilinadi".

Ma'lumki, qurilish va jihozlash ishlari hamda sport inshootlari uchun jihozlar sotib olishda muhim investitsiyalarni talab qiladi, shuning uchun Germaniya va Fransiyaning kundalik amaliyotida klubni boshqarishda munitsipal sport jihozlarini ularni saqlab turish va ijarada olib turishning ko'p xarajatliligiga qaramay bepul taqdim etilmoqda.

Mehnat resurslari. Xalqaro qonunchilikda shuni ta'kidlaydiki, FKS sohasida ta'lim berish, kadrlar bilan ta'minlash va boshqaruv tizimi malakali personallar bilan ta'minlangan bo'lishi kerak. Bunda barcha personal tegishli malaka va tayyorgarlikka, shuningdek, ixtisosligiga mos

keladigan darajani ta'minlash maqsadida o'z malakasini oshirib borishi kerak. Undan tashqari, ilgari ta'lim olgan va ular orasidan tanlab olingan ko'ngilli personallardan ham foydalanish mumkin.

Ommaviy sport yoki barcha uchun sport ijtimoiy-iqtisodiy muammolarni yechishda asosiy tamoyillarini o'rganish

Xorijiy mamlakatlarda «Sport to'g'risida»gi qonunchilik ushbu tarmoqdagi kadrlar resursi bo'yicha barcha masalalarni, shuningdek, turli toifadagi personallarning ish haqlarini tartibga soladi. Bunda munitsipal sport xodimlari – sport ishlari bo'yicha direktor, sport ishlari bo'yicha muavin, sport bo'yicha instruktor, aholining maxsus guruhlar uchun ish haqi, davlat byudjeti hisobidan to'lanadigan sport bo'yicha instruktorlarining malakasini munitsipal sport qo'mitasi belgilaydi.

Fransiyada, shuningdek, murabbiy personallarini tayyorlash standartlari qattiq tartibga solib turiladi. Xususan, maxsus diplom –ta'lim berish, jismoniy tarbiya va sport faoliyatini tashkil etish, shuningdek, taqdirlashda ushbu faoliyatni boshqarish hamda o'qituvchi, murabbiy, instruktor, tarbiyachi va shunga o'xshash xodimlarning o'z vazifalarini bajarishlariga ruxsat beruvchi xujjat hisoblanishi belgilab berilgan.

Finlyandiyada JMS sohasida mutaxassislar va o'qituvchilarni tayyorlash 11 ta jismoniy tarbiya va sport markazlari hamda o'quv muassasalarida olib boriladi. Masalan, Vierumyaki sport va jismoniy tarbiya instituti eng yaxshi sport markaziga ega, uning faoliyati «rivojlantirish, ishlab chiqarish va sotish» biznes-g'oyasiga asoslangan. Markaz rivojlangan infratuzilmaga ega, markazda 110 nafar shtat xodimlari mavjud, yil davomida zaruratga ko'ra yana 800 nafar shtatdan tashqari xodim olish imkoniga ega.

Sport murabbiylarini tayyorlash ta'lim tizimi 3-4 yil davom etadi. Xarajatlarining bir qismini markaz Ta'lim vazirligi hisobidan qoplaydi. Xarajatlarini qoplay olmaydigan tashkilotlarga davlat tomonidan ajratiladigan mablag' atigi 10 % ni tashkil qiladi. Daromadning 38 % ishchilar maosh puliga sarflanadi.

Ilmiy-axborot resurslari. So'nggi yillar davomida JMS yo'nalishida ilmiy-axborot resurslari muhim ahamiyatga ega bo'lib kelmoqda. Keltirilgan resurslarni qonuniy 2 turga ajratish mumkin – sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish, murabbiy va sport xodimlari faoliyatida ilmiy-axborot tizimlarini joriy ettirish.

Finlyandiyada sport ishlari bilan shug'ullanuvchi tashkilotlar to'g'ridan-to'g'ri davlat tomonidan moliyalashtirish huquqiga egadirlar. Shundan 20 %dan kam JMS yo'nalishida murabbiylarni tayyorlash ta'lim

vaqti, ilmiy tadqiqot yo'nalishiga kiritiladi. Bundan tashqari, davlat, sport va jismoniy tarbiya sohasida tadqiqot olib borayotgan boshqa har qanday tashkilotlarni ham qo'llab-quvvatlaydi. Fransiyaning yetakchi sport telekanallarining umumiy mablag'i 1.3 mlrd. frankni tashkil qiladi.

Germaniyada har xil kompaniya va dasturlar, vazirlikda oila, qariyalar, ayol va yoshlar masalalari bo'yicha «Harakat, o'yin va sport qariyalar xizmatida» shiori ostida ko'pgina tashkilotlar va Germaniya sport ittifoqi bilan birgalikda loyihalar orqali ommaviy sportni targ'ib qilish muhim o'rin egallaydi.

Musobaqa tamoyillari asosida ishlab chiqilgan loyihaning asosiy maqsadi bir qator maxsus tashabbuslar tanlovi va ularning mukofotlanishi, kelgusida barcha aholi uchun mos keluvchi sportning rivojlanishini rag'batlantirishga yo'naltirilgan loyiha, faoliyatning har xil turlari hamda uning barcha imkoniyatlaridan sport bilan shug'ullanuvchi katta yoshdagi va boshqa turli yoshdagi guruh kishilarining foydalanishidan iborat.

Xorijda ommaviy sport, birinchi o'rinda, aholining sog'lomlashtirilishi, o'z- o'zini boshqarishga erishish, o'z fikrini bayon etish va rivojlanish, shuningdek, ijtimoiy bo'lmagan hodisalarga qarshi kurashish mexanizmidir. Shuning uchun hukumat aholini ommaviy sport bilan shug'ullanishini o'z oldiga muhim maqsad qilib qo'yib, ommaviy sport rivojlanish masalalariga katta ahamiyat beradi.

Ommaviy sport rivojlanish jarayonining asosiy tavsifi quyidagilardan iborat: ommaviy sportni qo'llab-quvvatlashda hukumatning, shuningdek, ushbu sohada faoliyat yuritayotgan turli shakldagi tashkilotlarining rolini oshirish, ommaviy sportda profilaktika va sog'lomlashtirish tadbirlaridan foydalanish, noijtimoiy hodisalarning oldini olish va yoshlarning axloqiy, estetik va intellektual rivojlanishida sportdan samarali foydalanish.

Shuningdek, rivojlangan mamlakatlarda sport reklamalari va ulardan foydalanish ham muhim ahamiyat kasb etadi. Sport reklamalarining mazmuni yirik stadionlar, o'yin maydonlari, otchoparlar, velotreklar, ko'cha, xiyobonlardagi sportga doir reklama, afishalar, shuningdek televideniyaning barcha kanallari tarkibida mavjud bo'lgan sport rekalamalarida namoyish etiladi.

Sport inshootlari, televideniyalarda namoyish etilayotgan reklamalarda o'tkazilayotgan musobaqalar, dongdor klublar, komandalar, sportchilar qatori sport buyumlari, jihozlari, sportchilarning iste'mol qiladigan ichimliklari va boshqa turlar ko'proq o'rin oladi.

Rivojlangan mamlakatlarda jismoniy tarbiya o'qituvchilari, murabbiylar, yetuk sportchilar, sport faxriylari, rahbar xodimlar ayniqsa,

olimlar katta faoliyat ko'rsatadilar. Ular ma'ruza o'qish, suhbat o'tkazish, sportcha chiqish va turli sport musobaqalarini tashkil qilish yo'llaridan keng foydalanishlari zarur.

Shuningdek, targ'ibot ishlarining ta'sirchanligi, ilmiyligi, haqiqiyli va aholining qiziqishlarini e'tiborga olgan holda bo'lishini ta'minlash lozim. Ommaviy axborot vositalari orqali jismoniy tarbiya va sportni targ'ib qilish bilan birgalikda uning taraqqiyotdagi asosiy bosqichlar, omillar ham yoritib borilmoqda. Bunda sportlotto, stadionlardagi qatnashib kelayotgan tomoshabinlarning soni, homiylarning amaliy jihatdan ko'rsatayotgan moddiy yordamlari ham o'z ifodasini topmoqda.

Sport reklamasidan asosiy maqsad, vazifalar va g'oyalarni amalga oshirish uchun rejalashtirilgan tadbirlar asosida quyidagi faoliyatlarni o'tkazish lozim bo'ladi:

1. Faoliyatlarni harakatlantiruvchi targ'ibotlar (matbuot, teleradio, sport inshootlari, ko'rgazma reklama, uchrashuv, xatlar yuborish va hokazolar);

2. Doimiy nashr etiladigan vositalarda (jurnal, seriyali qo'llanmalar, xabarlar va hokazolar) nashr qilish;

3. Matbuot-anjumanlar, prezentatsiyalar;

4. Maxsus nashriyotlar.

Nazorat savollari:

1. Ommaviy sportni tashkil etish va uni boshqaruvida ijtimoiy-iqtisodiy muammolar nimadan iborat?

2. Ommaviy sport rivojida qaysi xorijiy tajribalardan foydalanish mumkin?

3. Ommaviy sport rivojida-moliyaviy, moddiy, mehnat va ilmiy-axborot resurslar bilan ta'minlanganlikni qaysi omillarga qarab baholash mumkin?

**14-MAVZU. O'ZBEKISTON – XALQARO OLIMPIYA
HARAKATIDA. O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
MILLIY OLIMPIYA QO'MITASI.**

REJA:

1. O'zbekiston Respublikasi Milliy Olimpiya qo'mitasi haqida.
2. Qo'mitaning tarkibiy tuzilishi: Bosh Assambleya, Kongress, sessiya, ijroqo'm.
3. O'zbekiston Respublikasi Milliy Olimpiya qo'mitasining asosiy vazifalari.
4. Olimpiya klublari. Olimpiya Akademiyasi, ularning vazifalari.

Tayanch iboralar: Xalqaro Olimpiya qo'mitasi, Bosh Assambleya, Kongress, sessiya, ijroqo'm, O'zbekiston Respublikasi Milliy Olimpiya qo'mitasi, Olimpiya klublari, Olimpiya Akademiyasi, Xalqaro Olimpiya qo'mitasi Xartiyasi, Olimpiya g'oyalari, Olimpiya harakati, Olimpiya o'yinlari.

O'zbekiston Respublikasi Milliy Olimpiya Qo'mitasi haqida.

Xalqaro Olimpiya harakatining olamshumul kengayishi, O'zbekistonda jismoniy tarbiya va sportning rivojlanishi, ayniqsa, Respublikamizning mustaqillikni qo'lga kiritib, davlat sifatida tanilishi natijasida O'zbekiston Milliy Olimpiya qo'mitasi 1992-yil 21-yanvarda tashkil etildi va shu yili Xalqaro Olimpiya qo'mitasi (XOQ) tarkibiga rasmiy ravishda a'zo bo'ldi. O'zbekiston Respublikasi Milliy Olimpiya qo'mitasining birinchi ta'sis majlisida Milliy Olimpiya qo'mitasining Nizomi ham qabul qilindi va keyinchalik Xalqaro Olimpiya qo'mitasining Xartiyasi (Nizomi) va Milliy Olimpiya qo'mitasining ish tajribalari asosida qayta ko'rib chiqildi hamda unga qisman o'zgartirishlar kiritildi. O'sha paytlarda. Milliy Olimpiya qo'mitasi tarkibiga 127 kishi va faxriy a'zolikka 11 nafar kishi saylandi.

O'zbekiston Respublikasi Milliy Olimpiya qo'mitasining Nizomida, asosan, uning tarkibiy tuzilishi, maqsad va vazifalari, burchlari hamda huquqlari alohida belgilangan. Shuningdek, sportchilar, murabbiylarning huquq va vazifalari, musobaqalarda qatnashish jarayonlari, moliyaviy ta'minot, a'zolik badallari ham o'z ifodalarini topgan.

O'zbekiston Milliy Olimpiya qo'mitasi nodavlat - notijorat tashkiloti bo'lib, o'z faoliyatini O'zbekiston Respublikasi qonunchiligi, Xalqaro Olimpiya Qo'mitasi Olimpiya Xartiyasi hamda O'zbekiston Milliy olimpiya qo'mitasining Ustavi asosida amalga oshiradi.

O'zbekiston Milliy Olimpiya qo'mitasining asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

O'zbekistonda Olimpiya xarakatini rivojlantirish, olimpizm g'oyalarini keng targ'ib etish;

Respublika sport delegatsiyalarining Olimpiada, Osiyo, Butunjahon yoshlar o'yinlarida vakili bo'lish;

Xalqaro Olimpiya Qo'mitasi, Osiyo Olimpiya Kengashi, boshqa mamlakatlar milliy olimpiya qo'mitalari, xalqaro sport federatsiyalari va uyushmalari bilan qalin hamkorlik qilish, XOQning «Olimpiya birdamligi» dasturida ishtirok etish;

Respublika, aholisini jismoniy va ma'naviy tarbiyalashga, jismoniy tarbiya va sport, ayniqsa, milliy sport turlari, nogironlar o'rtasida sportni rivojlantirishga har taraflama ko'maklashish;

Mamlakat terma jamoalari va sport zaxiralarini tayyorlashda davlat, jismoniy tarbiya va sport tashkilotlariga ko'maklashish;

Yoshlarni boshqa mamlakatlar sportchilari bilan do'stlik va birodarlikni mustahkamlash, musobaqalarda halol sport kurashi olib borish, raqibiga olijanoblik bilan munosabatda bo'lish tamoyillari asosida tarbiyalash;

O'zbekiston sportchilari yutuqlarini keng targ'ib etish; Sport kadrlari o'rtasida tajriba ayriboshlash, ular malakalarini oshirish uchun anjumanlar, seminarlar tashkil etish.

O'zbekiston Milliy Olimpiya qo'mitasi Milliy olimpiya qo'mitalari assotsiatsiyasining teng huquqli a'zovidir.

O'zbekiston Milliy Olimpiya qo'mitasi tarkibi quyidagilardan iboratdir:

- O'zbekiston Milliy Olimpiya qo'mitasi Prezidenti, Bosh kotibi, vitse-prezidentlar va a'zolaridan;

- Olimpiya o'yinlari dasturiga kiritilgan milliy sport federatsiyalari vakillaridan;

- Sportning olimpiya turlari bo'lmagan hamda milliy sport federatsiyalari vakillaridan;

- Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahar sport tashkilotlari vakillaridan;

- Jismoniy tarbiya va sport davlat boshqaruvi organlari, ko'ngilli sport jamiyatlari vakillaridan;

- Olimpiya o'yinlari ishtirokchilari bo'lgan sportchilar vakillaridan hamda boshqa alohida shaxslardan iboratdir.

Quyidagilar O'zbekiston Milliy olimpiya qo'mitasining rahbar organlari hisoblanadi:

- Bosh assambleya;

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 9-martdagi «O'zbekiston sportchilarini 2020-yil Tokio shahri (Yaponiya)da bo'lib o'tadigan XXXII yozgi Olimpiya va XVI Paralimpiya o'yinlariga tayyorlash to'g'risida»gi PQ-2821-son qarori qabul qilindi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan qabul qilingan «O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Milliy antidoping agentligi faoliyatini tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida»gi qaror, avvalambor, sog'lom va halol sportni targ'ibot qilish hamda Butunjahon antidoping agentligining kodeks va standartlarini O'zbekistonda samarali amalga oshirish, O'zbekiston sportchilarini 2020-yil Tokio shahri (Yaponiya)da bo'lib o'tadigan XXXII yozgi Olimpiya va XVI Paralimpiya o'yinlariga tayyorlash borasida barcha shart-sharoitlarni yaratishga qaratilgan. Shu o'rinda Sportda dopingga qarshi kurash to'g'risidagi xalqaro konvensiyani barcha a'zo davlatlar qatorida O'zbekiston Respublikasi 2010-yilda ratifikatsiya etganini alohida ta'kidlash joiz. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Milliy antidoping agentligi zimmasiga Butunjahon antidoping agentligining antidoping boshqaruvi va menejmenti (ADAMS) maxsus dasturini respublikamizda joriy etish va qo'llash mas'uliyati yuklatilgan. Mazkur dastur orqali Agentlik faoliyatini samarali tashkil etish va butunjahon tezkor ma'lumotlar bazasi axborotlaridan foydalanish imkoniyati yaratiladi hamda musobaqa va musobaqalardan tashqari bo'lgan davr mobaynida doping-test jarayonlaridan O'zbekiston sportchilari o'tishi to'g'risida aniq axborot bazasi shakllantirilib, doping-nazorat tizimi tashkil etiladi. Ayniqsa, O'zbekiston sportchilari dori vositalaridan terapevtik maqsadlarda foydalanishi va taqiqlangan dori vositalaridan foydalanmasligi to'g'risida aniq tavsiyalar berish mexanizmi va samarali antidoping tizimi joriy etiladi.

Qaror bilan, shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Milliy olimpiya qo'mitasi huzuridagi Respublika sport tibbiyoti ilmiy-amaliy markazining «Milliy antidoping xizmati» negizida «Sport psixologiyasi bo'limi»ni tashkil etish ko'zda tutilgan. Shuningdek, Agentlik tarkibida 3 ta bo'lim va 2 ta komissiya tashkil etilishi natijasida sportchilar, murabbiylar, sport tibbiyoti xodimlari va boshqa mutaxassislariga sog'lom va halol sport targ'iboti hamda taqiqlangan dori vositalari yoki uslublar nazoratini ta'minlash kabi dopingga qarshi kurashish borasidagi qator muhim vazifalarni amalga oshirish belgilab berilgan.

Bundan tashqari, qarorda quyidagi maqsadli tadbirlarni amalga oshirish ko'zda tutilgan:

- Agentlikni saqlash va uning faoliyat ko'rsatishi, shu jumladan, antidoping tadqiqotlarini tashkil etish bilan bog'liq xarajatlar uchun zarur mablag'lar ajratish;

- Agentlikka biologik namunalarni to'plash uchun maxsus moslamalar va boshqa tovarlarni xarid qilish uchun to'g'ridan-to'g'ri import shartnomalari, shuningdek, tadqiqotlar (doping-testlar) o'tkazish bo'yicha xizmatlar ko'rsatish shartnomalarini tender savdolari o'tkazmasdan tuzish huquqini berish;

- Agentlik faoliyatini tashkil etish va uning faoliyat ko'rsatishi uchun jalb etiladigan chet ellik mutaxassislariga ko'p martalik vizalar berish, ularni davlat bojlarini to'lashdan ozod etgan holda vaqtinchalik yashash joyiga vaqtincha propiska qilish va vaqtinchalik propiska muddatining uzaytirilishini ta'minlash;

- Agentlik tomonidan sportchilarning biologik namunalarni to'plash uchun respublikaga olib kelinadigan maxsus moslamalar va boshqa tovarlarni belgilangan tartibda tasdiqlanadigan ro'yxatlar bo'yicha bojxona to'lovlaridan (bojxona rasmiylashtiruv yig'imlaridan tashqari) ozod etish.

Agentlik zimmasiga sport jamoatchiligini doping orqali sportchilarga yetkaziladigan zarar, inson sog'lig'i uchun doping qabul qilishning salbiy oqibatlari to'g'risida xabardor etish, Butunjahon antidoping agentligining dasturlari va loyihalarini amalga oshirish, xalqaro tashkilotlar bilan aloqalarni mustahkamlash va rivojlantirishga alohida e'tibor qaratish vazifalari yuklangan.

Shuningdek, Butunjahon antidoping agentligining yangi qoida va talablarini tezkor tatbiq etish hamda uzluksiz monitoringini olib borish; doping-tekshiruv va biomateriallar topshirish protsedurasi haqida sportchilar, sport shifokorlariga ma'lumot va tavsiyalar taqdim etish, xalqaro tajribaga muvofiq tadqiqotlar olib borish; O'zbekistonda antidoping onlayn xizmati va taqiqlangan dori-darmonlar to'g'risidagi ma'lumotlar bazasini yaratish; taqiqlangan dori-darmonlar to'g'risida seminarlar va konferensiyalar o'tkazish, sportda dopingga qarshi kurashish bo'yicha uslubiy qo'llanmalar ishlab chiqish kabi masalalar Agentlikning ustuvor vazifalari sifatida belgilangan.

O'zbekiston Respublikasi Milliy Olimpiya qo'mitasi - sport va jismoniy madaniyatni rivojlantirish, sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish, Olimpiyadaga oid ta'lim, Olimpiya qadriyatlarini ommalashtirish, xalqaro aloqalarni mustahkamlash ishlarida ishtirok etadi, sport murabbiylari va sport tashkilotlarini qo'llab-quvvatlash maqsadida faoliyat yurituvchi tashkilot.

Tashkil etilishi

1992-yil 21-yanvarda Toshkent shahrida chaqirilgan konferensiya qarori bilan tashkil topgan. 1993-yil sentabr oyida Xalqaro Olimpiya Qo'mitasi ning 101-sessiyasida tasdiqlangan. MOQ sport va jismoniy madaniyatni rivojlantirish, sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish, Olimpiyadaga oid ta'lim, Olimpiya qadriyatlari ommalashtirish, xalqaro aloqalarni mustahkamlash ishlarida ishtirok etadi, sport murabbiylari va sport tashkilotlarini qo'llab-quvvatlaydi. Xalqaro Olimpiya Qo'mitasi, Osiyo Olimpiya Kengashi, Milliy Olimpiya qo'mitalari jamiyati va boshqa qator xalqaro sport federatsiyalari hamda tashkilotlari o'rtasida mustahkam hamkorlik aloqalari o'rnatilgan. MOQning oliy organi Bosh assambleya, u odatda, bir yilda kamida bir marta chaqiriladi. Assambleyalar orasidagi davr ichida MOQ ijroiya qo'mitasi olimpiada harakatiga rahbarlik qiladi. MOQ rahbarligida ish olib boruvchi Olimpiya akademiyasi tashkil qilingan (1993). U ko'ngilli jamoat tashkiloti hisoblanib, olimpiada harakati va olimpiada o'yinlarining qadriyat va tamoyillarini o'rganadi va ommalashtiradi. Olimpiada g'oyalarini targ'ib qilish maqsadida Toshkentda O'zbekiston Olimpiya shon-shuhrati muzeyi tashkil etilgan (1996). Muzeyda O'zbekiston va xalqaro olimpiya harakati, milliy sport turlari tarixi, mashhur sportchilar erishgan muvaffaqiyatlardan hikoya qiluvchi eksponatlar to'plangan.

Faoliyati

O'zbekiston Milliy Olimpiya qo'mitasi (MOQ) nodavlat notijorat tashkilot bo'lib, u o'z faoliyatini O'zbekiston Respublikasi qonunchiligi, Xalqaro Olimpiya Qo'mitasi (XOQ), Olimpiya Xartiyasi va O'zbekiston Milliy Olimpiya qo'mitasi Ustavi asosida amalga oshiradi. O'zbekiston Milliy Olimpiya qo'mitasi respublikada jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish bo'yicha bir qator muhim funksiyalarni bajaradi. MOQning asosiy funksiyalarini ichki va tashqi funksiyalarga bo'lish mumkin.

Ichki funksiyalarga quyidagilar tegishli:

- O'zbekistonda Olimpiya Xartiyasida mustahkamlangan tamoyillar asosida Olimpiya Harakatini rivojlantirish;
- respublika aholisini jismonan va ma'naviy-ruhiy tarbiyalashga ko'maklashish;
- jismoniy tarbiya va sport bilan ommaviy bandlikni rivojlantirishda ishtirok etish;
- milliy sport turlari, nogironlar o'rtasidagi sport turlarini rivojlantirishni targ'ib qilish, davlat va jamoaviy jismoniy tarbiya va sport

tashkilotlariga mamlakat terma jamoalari va sport zahiralari tayyorlashga ko'maklashish;

- yoshlarni halol kurashish, raqibga o'zaro hurmat munosabatida va xalqlar o'rtasidagi do'stlik ruhi tamoyillari asosida tarbiyalash;
- O'zbekistonda Olimpizm g'oyalarini targ'ib qilish, insonlarni O'zbekiston Respublikasi sportchilarining muvaffaqiyatlari bilan tanishtirib borish, Olimpiya ta'limini rivojlantirish;
- sport kadrlarining malakasini oshirish va tajriba almashish bo'yicha konferensiyalar, seminarlar, kurslar tashkil etish;
- sportni qo'llab-quvvatlovchi fondlar va xayriya tashkilotlari tuzishda qatnashish; sportchilar, murabbiylar, sport hakamlari, sport faxriylarining manfaatlarini himoya qilish.

Tashqi funksiyalar ham bulardan unchalik farq qilmaydi:

- xalqaro arenalarda O'zbekiston Respublikasining tutgan o'rnini mustahkamlash va nufuzini oshirish;
  - Olimpiya o'yinlari, Osiyo o'yinlari, Butunjahon yoshlar va Markaziy Osiyo o'yinlarida mamlakat delegatsiyalariga boshchilik qilish;
  - XOQ, OOK, boshqa davlatlarning Milliy Olimpiya qo'mitalari, xalqaro sport birlashmalari bilan hamkorlikni rivojlantirish;
  - XOQning „Olimpiya birdamligi“ dasturlarida ishtirok etish;
  - Respublika sport federatsiyalari va tashkilotlariga ularning xalqaro sport uyushmalari ishlarida faol ishtirok etishlariga ko'maklashish;
  - xorijiy muassasalar, tashkilotlar va firmalar bilan O'zbekiston MOQ vakolatiga kiruvchi masalalar bo'yicha xizmat shartnomalarini tuzish va amalga oshirish;
  - xalqaro tashkilotlarda O'zbekiston Olimpiya Harakati va sport tashkilotlari manfaatlarini taqdim etish;
  - xalqaro (nohukumat) birlashmalarga milliy davlat qonunchiligi asosida a'zo bo'lish;
  - to'g'ridan-to'g'ri xalqaro aloqa va munosabatlar o'rnatish, mamlakatlar va hududlar sport uyushmalari bilan bitimlar imzolash.
- Ichki funksiyalarni bajarish 1992-yil 21-yanvardan, O'zbekiston MOQ tuzilganidan boshlab amalga oshirila boshlandi. Xalqaro faoliyatni to'la amalga oshirish Xalqaro Olimpiya Qo'mitasi o'zining 1993-yil sentabr oyidagi 101-sessiyasida O'zbekiston Milliy Olimpiya qo'mitasini tan olgan paytdan boshlagan.

O'zbekistonning Olimpiada o'yinlaridagi medallari

O'zbekiston Olimpiyachilarining Yozgi Olimpiada o'yinlarida erishgan medallari

O'zbekistonning jami medallari

Yil	Ishtrokchi	Mezbon mamlakat	Bayroqdor	Oltin	Kumush	Bronza	Jami	O'rni
1996	71	USA Atlanta	Temur Ibragimov	0	1	1	2	58
2000	70	Australia Sidney	Muhammadqodir Abdullayev	1	1	2	4	41
2004	69	Greece Afina	Abdulla Tangriyev	2	1	2	5	34
2008	56	China Pekin	Dilshod Mahmudov	1	2	3	6	40
2012	53	UK London	Elshod Rasulov	1	0	2*	3	47
2016	70	BRA Rio-de- Janeyro	Bahodir Jalolov	4	2	7	13	21
2020	68	JPN Tokyo	Bahodir Jalolov Nigora Tursunqulova	3	0	2	5	32
2024	90	FRA Parij	Abdumalik Xalokov Zaynab Dayibekova	8	2	3	13	13

London-2012 Olimpiadasida bronza medalini qo'lga kiritgan Soslan Tigiyev organizmida taqiqlangan metilgeksaneamin moddasi topilgani sabab, bronza medalidan mahrum qilingan.

Sport federatsiyalari

O'zbekiston boks federatsiyasi

Rais: Ochilboy Ramatov
Bosh kotib: Shohid Tillaboyev
Vitse-prezident: Saken Po'latov
Tashkil topgan yili: 1992-yil

O'zbekiston sport kurashlari assotsiatsiyasi

Rais: Nig'matilla Yo'ldoshev
Bosh kotib: Shuhrat Mamadaliyev
Vitse-prezident: Shofayziev Shomurod Muhsinovich, Ro'ziyev Ahrol Ahmedovich, Rahimov Muxtar Nigmatovich
Tashkil topgan yili: 1998-yil

O'zbekiston futbol assotsiatsiyasi

Rais: Bahodir Qurbonov

Bosh kotib: Avaz Maksumov

Raisning birinchi o'rinbosari: Ravshan Ermatov (O'zbekiston futbol assotsiatsiyasi birinchi vitse-prezidenti Ravshan Ermatov 2025-2029 yillar uchun FIFA qo'mitasi raisi o'rinbosari etib tayinlandi).

Tashkil topgan yili: 1992-yil

O'zbekiston zamonaviy beshkurash federatsiyasi

Rais: Bahromjon G'oziyev

Bosh kotib: Kseniya Gulyamova

Tashkil topgan yili: 2017

O'zbekiston regbi federatsiyasi

Rais: Sodiq Safoyev

Bosh kotib: Qahramon Jalilov

O'zbekiston basketbol federatsiyasi

Rais: Ilhom Mahkamov

Vitse-prezidentlar: Iskov R., Jo'raev I., Yurkevskiy K.E, Qodirov R.G'

Tashkil topgan yili: 1992-yil

O'zbekiston velosport federatsiyasi

Rais: Tanzila Norboyeva

Vitse-prezident: Kozim O'rinboyxo'jayev

Tashkil topgan yili: 1991-yil

O'zbekiston chim ustida xokkey federatsiyasi

Rais: Avazjon Karimov

Bosh kotib: Sunnatilla Yo'ldoshev

O'zbekiston qilichbozlik federatsiyasi

Rais: Maqsud Abdusamatov

Bosh kotib: Gulnora Saidova

Tashkil topgan yili: 1992-yil

O'zbekiston og'ir atletika federatsiyasi

Rais: Botir Zokirov

Bosh kotib: Abdukarimov Baxtiyor Abdurahimovich

Vitse-prezident: Shahrillo Mahmudov

Tashkil topgan yili: 2001-yil

O'zbekiston tennis federatsiyasi
Rais: Alisher Mirsoatov
Bosh kotib: Igor Shepelev
Vitse-prezident: Iroda To'laganova
Tashkil topgan yili: 1999-yil

O'zbekiston taekvondo federatsiyasi
Rais: Sherzod Tashmatov
Bosh kotib: Abduazim Isroilov
Tashkil topgan yili: 1992-yil

O'zbekiston o'q otish sporti federatsiyasi
Rais: Shuhrat Xolmuhammedov
Bosh kotib: Jaloliddin Atabullayev
Tashkil topgan yili: 1998-yil

O'zbekiston kamondan otish federatsiyasi
Rais: Rustam Jo'rayev
Rais o'rinbosari: Otabek Imomov
Bosh kotib: Xasanbaev Otabek Kamilovich
Vitse-prezident: To'laganov Shavkat To'raevich
Tashkil topgan yili: 2005-yil

O'zbekiston triatlon federatsiyasi
Rais: Viktor Mahmudov
Rais o'rinbosari: Nosirov Farruh
Bosh kotib: Kun Yelena
Tashkil topgan yili: 2019-yil

O'zbekiston suv sporti federatsiyasi
Rais: Qudratullo Rafiqov
Bosh kotib: G'aniyev Alisher Abdumajitovich
Vitse-prezident: G'ulomov Saidaxrol G'aniyevich
Tashkil topgan yili: 1992-yil

O'zbekiston stol tennisi federatsiyasi
Rais: Sherzod Qudbiyev
Rais o'rinbosarlari:
Tashkil topgan yili: 1993-yil

O'zbekiston yengil atletika federatsiyasi
Rais: Bahodir Siddiqov
Rais o'rinbosari: Andrey Abduvaliyev
Bosh kotib: Kamoliddin Ro'zimuhammedov
Vitse-prezident: Ikramdjanov B. I., Mirtemirov B. R., Sagdiev A.
Tashkil topgan yili: 1992-yil

O'zbekiston ot sporti federatsiyasi
Rais: Bahrom G'oziyev
Bosh kotib: Ibragimov Nodirbek Anvarbekovich
Vitse-prezident: Ismatov Ulug'bek
Tashkil topgan yili: 1997-yil

O'zbekiston dzyudo federatsiyasi
Rais: Azizjon Komilov
Bosh kotib: Jamshid Nasriddinov
Vitse-prezident: Armen Bagdasarov, Shavkat Mo'minov
Tashkil topgan yili: 1991-yil

O'zbekiston gandbol federatsiyasi
Rais: Quvondiq Sanaqulov
Bosh kotib: Ismoiljon Matxoliqov
Tashkil topgan yili: 1992-yil

O'zbekiston voleybol federatsiyasi
Rais: Po'lat Bobojonov
Rais o'rinbosari: Bekmurod Abdullayev
Bosh kotib: Husan Nasrullayev
Tashkil topgan yili: 1991-yil

O'zbekiston „rowing & canoe“ federatsiyasi
Rais: Bobir Islomov
Bosh kotib: Vyacheslav Didrix
Tashkil topgan yili: 1992-yil

O'zbekiston qishki sport turlari assotsiatsiyasi
Rais: Iskandar Shodiyev
Bosh kotib: Asatullaev Sherzod Hasanxodjaevich
Tashkil etilgan sana: 2011-yil

O'zbekiston gimnastika federatsiyasi

Rais: Ulug'bek Ro'ziqulov

Raisning birinchi o'rinbosari: Go'zal Mo'minova

Bosh kotib: Timur Abduvaliyev

Vitse-prezident:

Tashkil topgan yili: 2023-yil

Bosh Assambleya vakolatlariga quyidagilar kiradi:

- O'zbekiston Respublikasida Olimpiya Harakatini rivojlantirish bilan bog'liq bo'lgan masalalarni ko'rib chiqish va ular bo'yicha tegishli qarorlar qabul qilish;

- XOQ yoki OOK vasiyligida o'tkaziluvchi Olimpiya o'yinlari, Osiyo o'yinlari yoki boshqa sport musobaqalarini o'tkazishda respublika shaharlari nomzodlarini taqdim etish to'g'risida qaror qabul qilish;

- O'zbekiston MOQning kelgusi davr uchun faoliyat dasturlarini tasdiqlash;

- Ijroqo'm va MOQ Taftish komissiyasining hisobot yili va to'rt yillik davr uchun faoliyati to'g'risidagi hisobotlarini ko'rib chiqish va baholash;

- O'zbekiston MOQga a'zolik to'g'risida qaror qabul qilish;

- Prezident, Vitse-prezidentlar, Bosh kotib, Ijro etuvchi qo'mita a'zolari va Taftish komissiyasi a'zolarini saylash;

- Respublika sport federatsiyalari va ularga tenglashtirilgan birlashmalar (assotsiatsiyalar) ni tan olish;

- Bosh Assambleya yiliga kamida bir marotaba o'tkaziladi;

- To'rt yilda bir marotaba, navbatdagi yozgi Olimpiya o'yinlari o'tgan yildan keying yil O'zbekiston Bosh Assambleyasining hisobot-saylovi o'tkaziladi, unda Ijroqo'mning hisoboti tinglanadi, rahbariy organlar saylovi o'tkaziladi;

- Bosh Assambleya faqatgina a'zolarining yarmidan ko'pi ishtirok etganda va faqatgina kun tartibiga qo'yilgan masalalar bo'yicha qaror qabul qilish huquqiga ega;

- Qarorlar MOQ ishtirokchi a'zolarining ochiq yoki yopiq ovoz berish orqali oddiy ko'pchilik ovozi bilan qabul qilinadi. Olimpiya o'yinlariga tegishli masalalar hal qilinganda faqatgina MOQ Ijroqo'mi a'zolari va Olimpiya o'yinlari dasturlariga kiritilgan sport turlari bo'yicha xalqaro federatsiyalar vakillari ovozi qabul qilinadi.

Ijro etuvchi qo'mita

Bosh Assambleyalar davrida O'zbekiston MOQ faoliyatiga tarkibi Bosh Assambleya tomonida belgilanadigan Ijro etuvchi qo'mita boshchilik qiladi.

O'zbekiston MOQ tarkibiga quyidagilar kiradi:

Prezident

Vitse-prezidentlar

Bosh kotib

Ijroqo'm a'zolari.

Ijroqo'm majburiyatlariga quyidagilar kiradi:

- Ustavga amal qilinishini ta'minlash;

- Bosh Assambleya kun tartibini, uni o'tkazish vaqti va joyini aniqlash;

- O'zbekiston MOQ budjetini, faoliyatining moliyaviy va ma'muriy qoidalarini tasdiqlash, shuningdek, ularni amalga oshirishni nazorat qilish;

- Doimiy komissiya ro'yxatini tasdiqlash, ularning faoliyati va vakolatlari doirasini aniqlash;

- Bosh Assambleya topshiriqlarini bajarish;

- O'zbekiston MOQning yangi a'zolarini tan olish bo'yicha, MOQ a'zolarini mukofotlash bo'yicha va Ustav qoidalari buzilgan hollarda MOQ a'zolariga nisbatan jazo choralarini ko'rish bo'yicha takliflar tayyorlash;

- O'zbekiston MOQ imzolagan shartnomalar, kelishuvlar va boshqa bitimlarning shartlarini ko'rib chiqish;

- O'zbekiston terma jamoalarining Olimpiya, Osiyo o'yinlari va XOQ va OOK shafeligida o'tkaziluvchi boshqa kompleks xalqaro musobaqalariga tayyorgarlik ko'rishi va qatnashishi masalalarini ko'rib chiqish va qaror qabul qilish;

- Tegishli respublika sport federatsiyalari tomonidan taqdim etilgan sportchilarni ro'yxatdan o'tkazish to'g'risida qaror qabul qilish. Sport federatsiyalari tomonidan taqdim etilgan ro'yxatlarning Olimpiya Xartiyasiga mos tushishini (har tomonlama) ta'minlash;

- Sport federatsiyalari a'zolarining ekipirovkasi, transportirovkasi va joylashishini tashkil etish;

- Delegatsiya a'zolari foydasiga baxtsiz hodisalar (nogironlik, o'lim, kasallik, tibbiy va dori-darmon harajatlari) va uchinchi shaxslar oldidagi fuqarolik javobgarlikdan sug'urtalash to'g'risidagi shartnomalar tuzish. Sport delegatsiyasi a'zolarining yurish-turishiga ma'suliyatni o'z bo'yniga olish;

- Ijroqo'm o'z majlislarini zarur hollarda, lekin bir yilda kamida uch marta o'tkazadi, shuningdek, majlis MOQ Prezidenti qarori bilan yoki Ijroqo'm a'zolarining 1/3 qismi talabi bilan ham o'tkazilishi mumkin;

- Ijroqo'm majlisida o'z a'zolarining kamida yarmi ishtirok etgan taqdirda qaror qabul qilishi mumkin;

- Qarorlar mavjud Ijroqo'm a'zolarining ochiq ovoz berishi orqali oddiy ko'pchilik ovozi bilan qabul qilinadi. Ovozlar soni teng bo'lib qolgan taqdirda, Prezident ovozi hal qiluvchi hisoblanadi.

O'zbekiston Milliy olimpiya qo'mitasi prezidentlari

Ismi	Boshqaruv yillari	Bosh kotib
Obid Nazirov	1992-1994	Abduhamid Hamroqulov
Sobirjon Ro'ziyev	1994-2003	Malik Babayev
Aziz Nosirov	2003-2005	Malik Babayev
Rustambek Qurbonov	2005-2009	Malik Babayev
Malik Babayev	2009-2013	Muhammadali Karimov
Mirabror Usmonov	2013-2017	Oybek Kasimov
Alisher Sulstonov	2017-2018	Oybek Kasimov
Umid Ahmadjonov	2018-2019	Jasur Matchanov
Rustam Shoabdurahmonov	2019-2022	Oybek Kasimov
Shavkat Mirziyoyev	2024-yildan hozirgacha	Oybek Kasimov

O'z-o'zini nazorat qilish uchun savollar:

1. O'zbekiston Respublikasi Milliy Olimpiya qo'mitasining Nizomining mohiyatini tushuntirib bering.
2. Bosh Assambleya, Kongress, sessiya, ijroqo'm tushunchalariga izoh bering.
3. O'zbekiston Respublikasi Milliy Olimpiya qo'mitasining asosiy vazifalarini sanab bering.
4. Olimpiya klublari va ularning vazifalari nima?
5. Olimpiya Akademiyasining vazifalari va ahamiyatini ayting.

15-MAVZU. XALQARO ZAMONAVIY SPORT HARAKATINI TASHKIL QILISH VA RIVOJLANTIRISH.

REJA:

1. Xalqaro sport harakati taraqqiyotining asosiy bosqichlari haqida tushunchalar. (1860-1894, 1896-2008).

2. Xalqaro Olimpiya qo'mitasi, uning tashkiliy tuzilishi, maqsadi, vazifalari. Bosh Assambleya, milliy olimpiya qo'mitalari assambleyasi, sessiya, kongress.

3. Xalqaro sport uyushmalari, sport federatsiyalari, qit'alardagi sport tashkilotlari. Osiyo sport uyushmalari, ularning asosiy tadbirlari. Markaziy Osiyo sport uyushmalari.

Tayanch iboralar: Xalqaro sport harakati, xalqaro Olimpiya qo'mitasi, Osiyo sport uyushmalari, Birlashgan millatlar tashkiloti, Xalqaro Olimpiya Akademiyasi, Markaziy Osiyo sport uyushmalari, milliy olimpiya qo'mitalari assambleyasi, sessiya, kongress.

Xalqaro sport harakati taraqqiyotining asosiy bosqichlari haqida tushunchalar. (1860-1894, 1896-2008).

Xalqaro sport harakati jahondagi barcha davlatlar va xalqlarning kundalik faoliyati sifatida tarkib topgan hamda umumjahon miqyosida ijtimoiy-siyosiy, madaniy jarayonlarni o'zida ifodalovchi ijtimoiy faoliyatdir. Uning vujudga kelishi va taraqqiyot yo'li uzoq davrlarni hamda juda ko'p turli-tuman faoliyatlarini o'z ichiga oladi.

E'tirof etish kerakki, jahonda taraqqiy etgan AQSH, Yaponiya, Janubiy Koreya, Germaniya, Fransiya va boshqa davlatlar taraqqiyotida o'zining salmoqli o'rni va har tomonlama muvozanati jihatidan e'tiborga loyiq bo'lgan Rossiya, Xitoy, Hindiston, Arab mamlakatlari o'rtasida sport sohasida o'zaro aloqalar mavjud. Bu faoliyatlar esa xalqaro sport harakatiga ijobiy ta'sir o'tkazib bormoqda.

Jahon xalqlari tarixida xalqaro sport harakati ham muhim ahamiyatga ega bo'lgan jarayondir. U xalqlarni faqat sportdagi faoliyatlarini bilangina emas, balki turli millatlarning madaniyati, ijtimoiy taraqqiyoti, insonparvarlik hamda progressiv g'oyalari bilan ham o'zaro bog'laydi.

Xalqaro sport harakati o'zining tarixiy taraqqiyot bosqichlariga ega. Ya'ni o'tgan XIX asrning oxirlarida Evropa mamlakatlarida xalqaro sport uchrashuvlari tashkil etilib, bu esa asta-sekin rasmiy musobaqalar tusini oldi. Natijada, turli sport uyushmalari (federatsiyalari) tashkil qilina boshlandi. Buning oqibati esa Xalqaro Olimpiya o'yinlarini davr talablari asosida tashkil qilishga da'vat etdi.

XIX asrning ikkinchi yarimida o'tkazilgan musobaqalarning yagona tartib va qoidalari bo'lmaganligi sababli Xalqaro sport harakatining rivojlanishiga birmuncha salbiy ta'sir ko'rsatdi.

Shunday bo'lsada, 1881 yilda Evropa gimnastika uyushmasi, 1892 yilda akademik eshkak eshish Xalqaro federatsiyasi, 1904 yilda Xalqaro futbol federatsiyasi tashkil etildi. Bu siljishlar Xalqaro Olimpiya qo'mitasini tuzishga (1894) va uning faoliyatini rivojlantirishga sababchi bo'ldi. Bunda buyuk mutafakkir Per de Kubertenning xizmatlari nihoyat kattadir. Hozirgi kunda ham uning asosiy qismi o'z kuchi va mavqiyini saqlab kelmoqda.

Xalqaro Olimpiya qo'mitasi, uning tashkiliy tuzilishi, maqsadi, vazifalari. Bosh Assambleya, milliy olimpiya qo'mitalari assambleyasi, sessiya, kongress. Xalqaro sport harakatining birinchi bosqichi XX asrning boshlarigacha bo'lgan davrni o'z ichiga oladi. Bu, albatta, birinchi Xalqaro Olimpiya o'yinining o'tkazilishi (1896) va keyingi davrlarda har 4 yilda bir marta o'yinlarning tashkil qilinishi bilan belgilanadi.

1894-yilda Parijda I Xalqaro sport kongressi bo'ldi. Bunda quyidagi masalalar ko'rib chiqilgan edi:

1. Havaskorlik va professionalizm.
2. Olimpiya o'yinlari.

Xalqaro Olimpiya Qo'mitasi (XOQ; inglizcha: International Olympic Committee, fransuzcha: Comité international olympique) – olimpiya harakatining oliy rahbarlik organi, hukumatga qarashli bo'lmagan xalqaro sport tashkiloti.

1894-yil P. De Kuberten tashabbusi bilan Olimpiada o'yinlari o'tkazishni boshqarib turish, bu o'yinlarning ijtimoiy ahamiyati va obro'sini ko'tarish, havaskorlik sportini rivojlantirishga va barcha mamlakatlar sportchilari o'rtasida do'stlikni mustahkamlashga ko'maklashish maqsadida tuzilgan.

XOQ – doimiy ishlaydigan tashkilot, o'z a'zolarini turli mamlakatlardagi sport harakatining eng faol tashkilotchilari orasidan tanlab oladi. XOQ ijroiya qo'mitasi prezident (8 yil muddatga saylanadi), uch vitse prezident va 5 nafar a'zodan iborat. Olimpiada o'yinlari xartiyasi – XOQning ustav hujjatidir. XOQ sessiyalari har yili o'tkaziladi, olimpiada o'yinlari bo'ladigan yillarda – ikki marta: yozgi va qishki o'yinlar vaqtida o'tadi. Olimpiada o'yinlari vaqtida XOQ musobaqalarni o'tkazishga rahbarlik qilish huquqini xalqaro sport federatsiyalariga beradi.

XOQ hozirgacha 200 dan ortiq milliy olimpiada qo'mitalarini (shu jumladan, 1993-yil O'zbekiston milliy olimpiya qo'mitasini tan olgan. XOQ qarorgohi Lozanna (Shveysariya) shahrida joylashgan.

Hozirgi davrda Xalqaro Olimpiya qo'mitasiga 204 dan ortiq mamlakat a'zo bo'lib kirgan. Bu mamlakatlarning sportchilari sport cho'qqilarini zabt etish, xalqlar o'rtasida tinchlik va do'stlikni mustahkamlash uchun o'z g'oyalarini olg'a surmoqdalar.

Birlashgan millatlar tashkiloti (BMT) Xalqaro sport harakatining rivojlanishi va uning tashkilotchisi Xalqaro Olimpiya qo'mitasi faoliyatining rivojlanishini e'tiborga olgan holda bu ishlarni kuzatib borish, tegishli yordam qilish maqsadida o'zining muhim tayanchi bo'lgan YUNESKO huzurida jismoniy tarbiya va sport bo'yicha Xalqaro sport kengashini tashkil qildi. Bu tashkilot davlat hisobida bo'lmagan davlat tashkilotlari bilan aloqador bo'lib, jismoniy tarbiya va sport bo'yicha kadrlarni tayyorlash va qayta tayyorlash, ilmiy tadqiqotlar, tajriba almashish ishlari bilan shug'ullanadi. Xalqaro sport harakatida sport uyushmalarining ahamiyati va o'rni juda kattadir.

Bular o'z klassifikatsiyalariga (turlari) qarab jahon va regional uyushmalarga bo'linadi.

1) Jahon sport uyushmasiga Xalqaro Olimpiya qo'mitasi va xalqaro sport federatsiyalari, jismoniy tarbiya va sportning xalqaro Kengashi, Xalqaro sport federatsiyalari Bosh Assambleyasi, milliy olimpiya qo'mitalarining Bosh assambleyasi va boshqa uyushmalar kiradi.

2) Hududiy uyushmaga hududdagi milliy sport tashkilotining birontasi kiradi. Bunday tashkilotlarga Afrika sporti Oliy Kengashi, Osiyo Olimpiya Kengashi, Panamerika sport tashkiloti, Markaziy Amerika va Karib dengizi o'yinlari sport tashkiloti, O'rta er dengizi o'yinlari xalqaro qo'mitasi va boshqalar kiradi.

Ijtimoiy-siyosiy xususiyati bo'yicha xalqaro sport uyushmalari quyidagilarga bo'linadi:

- milliy uyushmalar, ligalar, davlat va jamoatchilik asosida tuzilgan mamlakatlarning uyushmasini o'z ichiga oluvchi Xalqaro sport uyushmalari;

- kapitalistik davlatlarni ichiga oladigan Xalqaro sport uyushmalari (harbiy sport xalqaro kengashi - jismoniy tarbiya va sportning xalqaro katolik federatsiyasi);

- milliy sport tashkilotlarining professional holatlari bo'yicha temiryo'lchilarning Xalqaro sport uyushmasi, aloqa, telegraf va telefon xizmatchilarining Xalqaro uyushmasi;

- ilmiy sohalar bo'yicha (sport tibbiyotining Xalqaro federatsiyasi, sport psixologiyasining xalqaro assotsiatsiyasi, Xalqaro sotsiologiya assotsiatsiyasi va boshqalar);

- jinsi bo'yicha (xotin-qizlar) jismoniy tarbiyasi va sportining xalqaro assotsiatsiyasi;

- diniy e'tiqodlar bo'yicha (Xalqaro katolik va xristian sport uyushmalari).

Har bir xalqaro sport uyushmasi o'z Nizomiga ega. Ustavda uyushmaning vazifasi, maqsadi, ish mazmuni, a'zolikka qabul qilish va undan chiqarish qoidalari, yig'ilishlar, kongresslar o'tkazish, qarorlar chiqarish tartiblari, moliyaviy masalalar, nashriyot ishlari va hokazolar aks ettirilgan. Nizomda rahbar xodimlarni saylash va ularning hisobot berib turishlari belgilangan.

Xalqaro sport uyushmalarining byudjetlari asosan milliy sport tashkilotlarining badallari, sport musobaqalaridan yig'ilgan mablag'larning bir qismi, televizion ko'rsatuvlar, nashriyot, ayrim shaxslarning homiyligi, hukumatlarning ba'zi badallaridan hamda homiylikdan tashkil topadi.

Xalqaro Olimpiya qo'mitasi jahon sport harakatini boshqaruvchi oliy tashkilotdir. Uning vazifasiga xalqlar o'rtasida jismoniy tarbiya va sportni keng targ'ib qilish va har 4 yilda bir marta o'yinlarni tashkil qilish kiradi. Xalqaro Olimpiya qo'mitasi havaskorlik sporti rivojlanishini taqdirlaydi, kelgusi o'yinlarni o'tkazish vaqti va joyini belgilaydi. Bu o'yinlar xalqlar o'rtasida sportdagi do'stlikni mustahkamlaydi.

E'tirof etish kerakki, olimpiya o'yinlarining asosiy g'oyalari sportni rivojlantirish, u orqali xalqaro hamdo'stlikni mustahkamlashga qaratilgan. Bu o'rinda Per de Kubertenning «Sportga qoida»si (1912) muhim ahamiyat kasb etish bilan birga, u o'zining mazmunan mohiyatini tobora rivojlantirmoqda.

Xalqaro Olimpiya qo'mitasining faoliyatini belgilab beruvchi asosiy hujjat Xartiya hisoblanadi. Unda Xalqaro Olimpiya harakatining maqsadi va vazifalari, huquq va burchlari belgilangan. Shuningdek, unda Xalqaro Olimpiya qo'mitasining milliy va xalqaro sport uyushmalari bilan munosabatlari, olimpiya musobaqalarining dasturlari, olimpiada o'yinlarini ochish va yopishdagi tadbirlar ham alohida ko'rsatilgan.

Xartiyada olimpiada o'yinlariga sportchilarni qo'yish shartlari ifodalangan. Bunda professional sportchilarning xalqaro olimpiada o'yinlarida qatnashishi man etilgan. Shuningdek, irqchilik, millatlarni kamsitish va diniy yo'llar bilan harakat qilishga yo'l qo'ymasligi alohida qayd qilingan.

2008-yil ma'lumoti bo'yicha Xalqaro Olimpiya qo'mitasi 204 dan ortiq mamlakatning milliy olimpiya qo'mitalarini tan olgan.

Xalqaro Olimpiya qo'mitasining Oliy organi har yilda o'tkaziladigan sessiyasi hisoblanadi. Sessiyalar oralig'ida Xalqaro Olimpiya qo'mitasi faoliyatini ijroiya qo'mita boshqaradi. Olimpiya o'yinlari oldidan Xalqaro Olimpiya qo'mitasi o'zining Kongressi va Assambleyalarini tashkil etadi. Unda Prezident va ijroqo'mni saylash, o'yin qoidalari va dasturga kiritiladigan sport turalri va boshqa masalalarni hal etiladi. Xalqaro Olimpiya qo'mitasining tarkibida Xalqaro Olimpiya Akademiyasi mavjud. U, asosan, Olimpiya g'oyalarini targ'ib qiladi. Bunda Prezident, 3 ta vitse-prezident va a'zolar bo'ladi. Prezident har 8 yil muddatga saylanadi. Xalqaro Olimpiya qo'mitasi a'zolarini saylash muddati belgilanmaydi. Lekin u 72 yoshga kirsam, a'zolikdan chiqib ketadi.

XOQning barcha davrlarida 10 ta prezident saylangan.

Ular quyidagilar:

1. D.Vikelas, Gretsiya, 1894-1896-yillar.
2. Per de Kuberten, Fransiya, 1896-1925-yillar.
3. A.de Baye-Latur, Belgiya, 1925-1942-yillar.
4. E.Edstryom, SHvetsiya, 1942-1952-yillar.
5. E.X.Brendejd, AQSH, 1952-1972-yillar.
6. Lord M.Killanin, Irlandiya, 1972-1980-yillar.
7. X.Samaranch, Ispaniya, 1980-2001-yillar.
8. Jak Rogge, Belgiya, 2001-2013-yillar.
9. Tomas Bax, Germaniya, 2013-2025-yillar.
10. Kirsti Koventri, Zimbabve, 2025-yildan hozirgacha.

Xalqaro Olimpiya qo'mitasining (XOQ) moliyaviy manbai asosan Milliy olimpiya qo'mitalari (MOQ) a'zolidan, ya'ni har bir a'zo Amerika dollari hisobidan badallar to'laydi, Olimpiya o'yinlarining televizion ko'rsatuvlaridan yig'ilgan pullarning bir qismi, Xalqaro Olimpiya qo'mitasi byulleteniga obunalardan bir qismini tashkil qiladi. Olimpiya o'yinlari jarayonidagi barcha harajatlarni o'yinni tashkil qilgan mamlakat ko'taradi.

Olimpiya o'yinini o'tkazish uchun mamlakatda Tashkiliy qo'mita tuziladi va u barcha ishlar uchun Xalqaro Olimpiya qo'mitasi, Xalqaro sport federatsiyasi va Milliy Olimpiya qo'mitasi oldida to'la javob beradi.

Xalqaro sport uyushmaalri, sport federatsiyalari, qit'alardagi sport tashkilotlari. Osiyo sport uyushmalari, ularning asosiy tadbirlari. Markaziy Osiyo sport uyushmalari.

Xalqaro Olimpiya qo'mitasi 32 ta Xalqaro sport federatsiyalarini tan oladi. Ma'lum bir sport turini Xalqaro tan olishi uchun kamida 4 ta qit'alardagi 75 ta mamlakatida erkaklar va 3 ta qit'aning 50 ta mamlakatida ayollar tomonidan qo'llanishi shart.

qo'yganligi sababli progressiv kuchlarning talabi bilan Isroil, Janubiy Afrika respublikasi va boshqa bir qator mamalakatlar 1970-yillarda a'zolikdan chiqarildi. Ular faqat 1991-yilda qayta qabul qilindi.

Shuningdek, xalqaro sport federatsiyalari tomonidan musobaqada hakamlar ishlarini yaxshilashga qaratilgan birmuncha tadbirlar olib borildi va ular ijobiy hal qilindi. Progressiv kuchlar talabi bilan Xalqaro Olimpiya qo'mitasi yig'ilishlari muntazam o'tkazilishi va ularda Milliy olimpiya qo'mitalari hamda xalqaro sport federatsiyalari vakillarining qatnashishga erishildi. Shu bilan birga, olimpiya kongresslarining o'z vaqtida o'tkazilishi ta'minlandi.

1981-yil sentyabrda Baden-Baden shahrida xalqaro Olimpiya qo'mitasining XI Kongressi o'tkazildi. Bunda Olimpiya o'yinlari, xalqaro hamkorlik, olimpiya harakatining kelajagi kabi masalalar ko'rib chiqildi. Keyinchalik bu masalalar bo'yicha yangi komissiyalar tuzildi.

Olimpiya harakati - yangi komissiyaga Xalqaro Olimpiya qo'mitasi sobiq Prezidenti X.A.Samaranch boshchilik qildi. Unga, asosan, Xalqaro Olimpiya qo'mitasi, xalqaro sport federatsiyalari va Milliy olimpiya qo'mitalarining vakillaridan iborat 29 a'zo kirdi.

Olimpiya o'yinlari komissiyasi tarkibiga XOQ a'ziligiga saylangan finlyandiyalik ayol birinchi xotin-qizlar vakili hisoblanadi.

Olimpiya o'yinlari hozirgi xalqaro hayotda eng muhim voqealardan biri bo'lib hisoblanadi. 1950-yilda 61 ta milliy olimpiya qo'mitalari mavjud bo'lgan bo'lsa, hozirgi kunda ularning soni 200 dan oshdi.

Olimpiya o'yinlari jahon miqyosida muhim pedagogik va ijtimoiy funksiyalarni bajarmoqda. Davlatlar va sportchilar o'rtasida itimoiy xususiyat tobora rivoj topmoqda. Olimpiya bayramlari juda muhim tarbiyaviy va ta'limiy ahamiyat kasb etmoqda.

Olimpiya o'yinlarida ishtirok etish sport mahoratini oshirishning eng yirik maktabi hisoblanadi. Shu bilan birgalikda, hozirgi zamon olimpiya harakatida o'tkazilayotgan o'yinlar, ularning natijalari, holati va kelajagi to'g'risida turli nazariyalar, dunyoqarashlar, konsepsiyalar va to'qnashuvlar yuz bermoqda.

Bu o'rinda 1980-yilda Moskvada o'tkazilgan XXII Xalqaro Olimpiya o'yinlariga AQSH va uning tarafdorlari qatnashmaganligi va 1984-yil Los-Anjelesda (AQSH) bo'lib o'tgan XXIII Xalqaro Olimpiya o'yinlarida sobiq Ittifoq va boshqa sotsialistik davlatlar sportchilarining qatnashishiga qarshilik ko'rsatilgani va ularning xavfsizligini saqlashga kafillik qilinmaganligi oqibatida sportchilarning bu o'yinlarda qatnashmaganliklarini eslashning o'zi kifoyadir.

Shunga qaramasdan, sobiq Ittifoqda 1984-yil «Do'stlik», 1986-yilda «Yaxshi niyat o'yinlari» xalqaro musobaqalarining muvaffaqiyatli o'tkazilishi jahon sportchilari o'rtasidagi o'zaro hamkorlik iqlimini yanada mustahkamladi.

Natijada, 1988-yilda Seulda (Koreya) o'tkazilgan XXIV Xalqaro Olimpiya o'yinlari sobiq Ittifoq va AQSH sportchilarining yangi uchrashuvi va sportdagi keskin raqobatlarining qayta tiklanishiga sababchi bo'ldi.

Olimpiya harakatida hal qilinishi zarur bo'lgan muammolar hali juda ko'p. Olimpiya o'yinlari dasturi, ayniqsa, xotin-qizlar ishtirok etadigan turlarni rivojlantirish talab etiladi. 1992-yilda o'tkazilgan Olimpiya o'yinlariga tayyorgarlik, bunda sobiq Ittifoq sportchilarining birlashgan (MDH) so'nggi jamoalari yutuqlari va eng yaxshi natijalarni o'rganishni zamon talab etadi.

Olimpiya o'yinlari moliyaviy harajatlarini kamaytirish, ulkan qimmatbaho qurilmalar bilan band bo'lib qolmasligi kerak. Xalqaro Olimpiya qo'mitasi, Milliy olimpiya qo'mitalari va xalqaro sport federatsiyalarining faoliyatlarini takomillashtirishni davr talab qilmoqda. Milliy olimpiya qo'mitalarining hukumat tashkilotlari bilan aloqasini mustahkamlashga e'tibor qaratish zarur. Yangidan a'zo bo'lib kirgan Milliy olimpiya qo'mitalari faoliyatlariga amaliy yordam berilishi lozim.

Hozirgi zamon ijtimoiy taraqqiyotini ilmiy o'rganish nuqtai nazaridan qaralganda, Olimpiya harakati o'z maqsad va vazifalarini to'la amalga oshirish uchun quyidagilarni o'ziga mujassamlashtirib olishi zarur ko'rinadi:

- Olimpiya harakati insonparvarlik yo'nalishida ravnaq topishi, uning ma'naviy va ahloqiy tamoyillari rivojlanishi va sport faoliyati bilan bog'lanishi;

- xalqlar o'rtasidagi tinchlik va do'stlikni mustahkamlash, insoniyat taqdirini Olimpiya harakati vositasi bilan yechib berish;

- Olimpiya harakatiga qabul qilishda, sportchilarning millati, irqi, diniy dunyoqarashlaridan qat'iy nazar, teng huquqlikni ta'minlash;

- jahonda havaskorlik sportini ommalashtirish, bu bilan talantlar va eng yuqori natijalarni qo'lga kiritish;

- eng yaxshi Olimpiya an'alarini saqlash va mustahkamlash bilan uni yanada takomillashtirish.

Bu yo'llar kelajakda Xalqaro sport harakati va Olimpiya o'yinlarini yanada takomillashtirish uchun keng imkoniyatlar ochib berishiga shakshubha bo'lishi mumkin emas.

Rasmiy ma'lumotlarga qaraganda, 1991-yilda 38 kishiga xalqaro toifadagi sport ustasi unvoni berilgan, 350 kishi esa sport ustasi unvoniga sazovor bo'lgan.

Ma'lumki, 1992-yilning yozida Barselonada (Ispaniya) bo'lib o'tgan yozgi XXV Olimpiya o'yinlarida O'zbekistonning 17 nafar sportchisi sobiq Ittifoq tarkibida so'nggi bor qatnashdilar. Ular orasida Roziya Galiyeva, Oksana Chusovitina (gimnastika), Marina Shmonina (yengil atletika) oltin medal, Sergey Sirsov (og'ir atletika), A.Asrabayev (o'q otish) kumush medal va V.Zaxarevich (qilichbozlik) bronza medali sovrindorlari bo'lishdi.

1996-yil Atlanta (AQSH)da o'tkazilgan XXVI Olimpiya o'yinlarida Armen Bagdasarov (dzyu-do) kumush, Karim To'laganov (boks) bronza medaliga sazovor bo'lishdi. 2000-yil Sidneydagi (Avstraliya) XXVII Olimpiya o'yinlarida Muhammadqodir Abdullaev boks bo'yicha oltin; Artur Taymazov (kurash) kumush, Rustam Saidov, Sergey Mixaylov (boks) bronza medallarini qo'lga kiritdilar. O'zbek kurashi bo'yicha Xalqaro kurash assotsiatsiyasi tuzildi va 3 marta jahon chempionati o'tkazildi. Umuman, Respublika sporti taraqqiyoti yangi bosqichga ko'tarilgandi.

Osiyo Olimpiya Kengashi (OOK)

Geografik mansubligi va faoliyatining maqsadli yo'nalishi bo'yicha Osiyo Olimpiya Kengashi (OOK) xalqaro Olimpiya qo'mitasi (XOQ) tomonidan tan olingan milliy Olimpiya qo'mitalari Assotsiatsiyasining (MOQA) beshta qit'a tuzilmalaridan.

Osiyo Olimpiya Kengashi tarkibiga 45 ta Olimpiya qo'mitalari kiradi. Shtab-kvartirasi Quvayt shahrida (Quvayt) joylashgan.

OOK tarkibiga Bosh Assambleya, Ijroiya qo'mita va Prezident kiradi.

Bosh Assambleya Olimpiya Kengashi faoliyatining barcha jihatlarini belgilovchi asosiy organ hisoblanadi. U OOK Konstitutsiyasini tashkil yetuvchi asosiy tamoyillar, maqsadlar, qoidalar va normalarga rioya qilishning kafolati bo'lib xizmat qiladi. Bosh Assambleya yiliga bir marta yig'iladi.

Bosh Assambleya Ijroiya qo'mita a'zolari, faxriy a'zolar, vitse-Prezidentlar, xalqaro Olimpiya qo'mitasi (XOQ) a'zolari va Osiyo o'yinlari tashkiliy qo'mitalari raislaridan iborat.

Ijroiya qo'mita OOK strategiyasi ustidan samarali nazoratni ta'minlaydi. Uning barcha qarorlari Bosh Assambleya tomonidan tasdiqlanishi kerak. Osiyo qit'asining 5 xil geografik zonalarini (Sharqiy, Janubi-Sharqiy, Janubiy, Markaziy va G'arbiy Osiyo) ifodalovchi beshta vitse-prezidentdan iborat.

Osiyo yozgi o'yinlari, Osiyo qishki o'yinlari, Osiyo yoshlar o'yinlari, yopiq inshootlardagi Osiyo o'yinlari va boshqalarni o'tkazadigan davlatlar orasidan 6 vitse-Prezidentlar.

Osiyo Olimpiya Kengashi sport, madaniyat rivojiga ko'mak bermoqda

Osiyoda yoshlarni tarbiyalash, sportda fair play tomonidan qo'llab-quvvatlanadigan axloqiy va jismoniy fazilatlarini qo'llab-quvvatlaydi, xalqaro miqyosda hurmat, do'stlik va xayrixohlikka chaqiradi.

Bundan tashqari, OOK Osiyo qit'asi davlatlarining sport sohasidagi faoliyatini muvofiqlashtiradi, sportni targ'ib qiladi va sport inshootlarini qurishda ko'maklashadi. Kengash o'z faoliyatida Olimpiya harakati tamoyillariga hurmat asosida sportni targ'ib qilishda davlat organlari va xususiy tashkilotlar bilan ham yaqindan hamkorlik qiladi.

OOK Prezidenti - Raja Randxir Singx

Vitse-prezidentlar:

Markaziy Osiyo mintaqasi bo'yicha: Otabek Umarov (O'zbekiston)

Sharqiy Osiyo mintaqasi bo'yicha: Tomoti Fok (Gonkong)

Janubi-sharqiy Osiyo mintaqasi bo'yicha: Norza Zakariya (Malayziya)

Janubiy Osiyo mintaqasi bo'yicha: Shahzoda Jigel Ugen Vangchuk (Butan)

G'arbiy Osiyo mintaqasi bo'yicha: Tani Al Kuvari (Qatar).

XOQ sessiyasi

XOQ Milliy olimpiya qo'mitalari va xalqaro federatsiyalarini tan olish to'g'risida qarorlar qabul qiladi, ular bilan qalin hamkorlik qiladi.

Xalqaro Olimpiya Qo'mitasining oliy organi XOQ sessiyasidir. U yiliga bir, Olimpiadalar yilida ikki marta o'tkaziladi. Olimpiya harakatini rivojlantirishning strategik vazifalari muhokama etiladigan XOQ Kongresslari, qoida bo'yicha, sakkiz yilda bir marta o'tkaziladi.

XOQ sessiyalari orasida Xalqaro Olimpiya Qo'mitasi kundalik faoliyatiga XOQ Ijroiya qo'mitasi rahbarlik qiladi. Uning tarkibi hozirgi paytda 15 kishidan (XOQ Prezidenti va to'rt nafar vitse-prezidenti, 10 nafar a'zo) iborat.

XOQning 1999-yil 11-12 dekabr kunlari bo'lib o'tgan 110-sessiyasida qabul qilingan qarorga muvofiq, Xalqaro Olimpiya Qo'mitasi tarkibida 115 nafar a'zo bo'lib, ularning 15 tasi xalqaro sport federatsiyalari yoki ular birlashmalari vakillaridir, yana 15 nafari milliy olimpiya qo'mitalari yoki ularning mintaqaviy assotsiatsiyalari vakillari, yana 15 tasi Olimpiada musobaqalarida ishtirok etayotgan yoki eng uzog'i bilan to'rt yil avvalgi Olimpiada o'yinlarida ishtirok etgan sportchilar, qolgan 70 nafari shaxsiy

a'zoldan iborat bo'lishi shart. Bunda XOQning shaxsiy a'zolari orasida har bir mamlakatdan bittadan ortiq vakil bo'lishi mumkin emas. XOQ a'zolarining yoshi 18 yoshdan 70 yoshgacha chegaralab qo'yilgan.

OLIMPIYA XARTIYASI VA OLIMPIYA HARAKATI

1894 yilda Parijda o'tkazilgan Xalqaro sport anjumanida Olimpiya xartiyasi qabul qilingan. Olimpiya xartiyasi olimpiya harakati uchun qonunlar majmuasidir.

Baron Pyer de Kuberten taklifiga binoan musobaqalarni antik davr qoidalariga ko'ra o'tkazishga qaror qilingan. Xartiyaga binoan Olimpiada o'yinlari "Haqqoniy va teng huquqli musobaqalarda butun dunyo havaskor sportchilarini birlashtirib, mamlakatlar, alohida shaxslarga nisbatan irqiy, diniy yoki siyosiy kamsitilishga yo'l qo'yilmaydi".

O'yinlar har to'rt yilda o'tkaziladi. Olimpiada hisobi 1896-yildan boshlab yuritiladi.

1913-yilda Kuberten taklifiga ko'ra XOQ tomonidan Olimpiya harakatining timsoli, bayrog'i, shiori qabul qilingan.

Olimpiada o'yinlari timsoli dunyoning besh qit'asini anglatuvchi birlashtirilgan besh xalqadir. Havo rang xalqa Yevropani, qorasi Afrikani, qizili Amerikani, pastdagi sariq halqa Osiyoni, yashili Avstraliyani aks ettiradi.

1932-yildan boshlab tashkilotchi shahar Olimpiada shaharchasini - ishtirokchilar uchun alohida yashash joylarini quradi. Tashkilotchilar maxsus emblema va o'yinlar timsolini ishlab chiqadilar. Emblema mazkur davlatning o'ziga xosligini aks ettiradi. Olimpiadaga taraddud ko'rish davrida emblema va timsollar esdalik sifatida sotiladi va olingan daromad o'yinlarni o'tkazishga sarflanadi.

Olimpiya xartiyasi yaratilgandan buyon umuman olganda o'zgarmagan holda saqlanib qolgan, biroq tarixiy jarayonlar, insoniyat jamiyatidagi olimpiya harakatidagi o'zgarishlarga mos ravishda ayrim yangiliklar kiritilgan.

Olimpiya xartiyasining yangi tahriri 1999-yilda XOQning 101-sessiyasida qabul qilindi. U bir nechta bo'limdan iborat.

Birinchi bo'lim Olimpiya harakatining asosiy tamoyillariga bag'ishlangan, unda o'yinlarni o'tkazish sharafiga davlatga emas, balki muayyan shaharga berilishi, chunki davlat - bu mamlakat, siyosat ekani, shahar esa siyosatdan holi bo'lishi qayd etilgan.

Shu bilan birga, o'yinlarni tashkil qilish va o'tkazish Olimpiya o'yinlariga mezbon shahar joylashgan davlatning Milliy olimpiya qo'mitasi zimmasiga yuklatiladi.

Milliy olimpiya qo'mitalari XOQ bilan uzviy aloqada va bevosita uning rahbarligi ostida ish olib boradi hamda o'yinlarni tashkil qilish va o'tkazish uchun to'liq mas'ul sanaladi.

Xartiyada ta'kidlanishicha, barcha ishlab topilgan mablag'lar faqat Olimpiya harakatini rivojlantirish, sportni rivojlantirishga, ya'ni insonlar tinchligi va salomatligiga yo'naltirilishi darkor.

Olimpiya xartiyasida olimpiya ramzlari, emblemalari, bayrog'i, olimpiya mash'ali, rituallari mazmuni hamda ahamiyati yoritilgan.

Ikkinchi bo'limda XOQning boshqaruv organlari, uning maqsad va vazifalari, tuzilmasi hamda funksiyalari, shuningdek, huquqlari to'g'risida ma'lumotlar berilgan.

Uchinchi bo'limda xalqaro sport federatsiyalarining maqsadlari, vazifalari, funksiyalari va ularning XOQ bilan o'zaro aloqalari ochib berilgan.

To'rtinchi bo'limda XOQ rahbarligi ostida o'z davlatlarida ish olib boradigan Milliy olimpiya qo'mitalarining huquq va majburiyatlari belgilangan.

Beshinchi bo'lim bevosita Olimpiada o'yinlari, ishtirokchilari, ularning huquq va majburiyatlariga bag'ishlangan.

Xartiyada olimpizm mohiyatining qisqacha ta'rifi keltirilgan: "Olimpizm tana, iroda va ong qadr-qimmatini muvofiqlashtirilgan yaxlit butunlikka birlashtiruvchi hayot falsafasidir". Olimpizm sport, madaniyat va ta'limni uzviy bog'laydi.

Olimpiya harakatining maqsadi – sportni insonning har tomonlama rivojlanishiga yo'naltirish, u tufayli qo'lga kiritilgan barkamollik esa inson qadr-qimmatini saqlash hamda tinchlik hukm surgan jamiyatni yaratishga yordam berishi lozim.

Xartiyada turli tushuncha va atamalarga ta'rif berilgan. Jumladan, "olimpiada", "olimpiya o'yinlari" atamalarining mazmuniga aniqlik kiritilgan.

Qadimgi yunonlar o'yinlar orasida to'rt yillikni olimpiada deb ataganlar, ya'ni bu o'ziga xos yilnoma hisoblangan. Hafta, oy, yil muayyan davrni ifodalagani kabi to'rt yillikni olimpiada deb atash mumkin edi. Yunonlar ma'lum bir voqeani u sodir bo'lgan olimpiya o'yinlarining raqami bilan nomlar edilar. Masalan, o'ninchi olimpiada va h.k.

Tarix qadimgi Olimpiya o'yinlarida hozirgiga o'xshamagan mukofotlar mavjud bo'lganidan dalolat beradi. G'olibga lavr gulchambari yoki zaytun butog'i topshirilgan. Davr o'tishi bilan sovrinlar o'zgarib, takomillashib borgan. Xartiyada sovrinlar qat'iy ravishda belgilangani e'tiborga loyiq.

Olimpiya shiori: "Sitius, Altius, Fortius" ("Tezroq, Balandroq, Kuchliroq") zamonaviy olimpizm yo'nalishini aniq ifodalaydi. Bu so'zlar fransuz ruhoniysi Anri Didonga tegishli bo'lib, Pyer de Kubertenga ma'qul kelgan va uning taklifi bilan olimpiya shioriga aylangan. Bu belgilar XOQ emblemasida aks ettirilgan.

Emblema ham Xartiyada aniq belgilab qo'yilgan. Har bir Milliy olimpiya qo'mitasi o'z emblemasiga ega bo'lib, birlashtirilgan beshta halqa emblema asosini tashkil etadi. Masalan, O'zbekiston Milliy olimpiya qo'mitasi emblemasida beshta olimpiya halqasi va oq fonda Humo qushining tasviri – g'alaba hamda baxt ramzi aks ettirilgan.

Olimpiya bayrog'i g'oyasi ham Pyer de Kubertenga tegishli. XOQ 1913-yili tasdiqlagan bayroq 1916-yilda o'tkaziladigan o'yinlarda ilk bor ko'tarilishi lozim edi. Afsuski, birinchi jahon urushi tufayli o'sha yili musobaqa o'tkazilmagan.

Bayroq hajmi 2x3 metr o'lchamli atlasdan tayyorlangan bo'lib, unga olimpiya ramzi – beshta rangli halqa tasviri tushirilgan. Bayroqdagi oq rang yer sharidagi barcha millatlarning do'stligini bildiradi.

Bayroq 1920-yili Antverpenda VII Olimpiada o'yinlarida birinchi marta ko'tarilgan.

1912-yili Pyer de Kubertenda ushbu ajoyib bayramning qadimiy Vatanida olimpiya mash'alini yondirish va o'yinlarning bosh arenasida olimpiya olovi yonib turishini ta'minlash fikri tug'ildi. 1928-yili Amsterdamdagi IX o'yinlar chog'ida (1952-yili Oslodagi VI qishki o'yinlarda) bu taklif amalda o'z ifodasini topdi.

Mash'al yondirish marosimi qadimgi olimpiadalar va o'yinlarning barcha qahramonlarini biladigan Zevs ibodatxonasi xarobalarida bo'lib o'tadi. 1926-yildan boshlab olimpiya mash'alasi estafetasi o'tkaziladi. Olimpiya stadioni yo'lkalarida mash'al ko'tarib aylanish o'yinlar o'tkazilayotgan davlatning eng taniqli sportchilariga topshiriladi.

Sportchi va hakamlarning olimpiya qasamyodi ham muqaddas marosimlar qatoriga kiradi. Maxsus matn ham Pyer de Kuberten tomonidan taklif etilgan. Birmuncha o'zgarishlarga uchragan holda unda shunday deyiladi: "Barcha sportchilar nomidan qasamyod qilamanki, biz bu o'yinlarda musobaqa qoidalariga hurmat bilan munosabatda bo'lib, ularga amal qilgan holda haqiqiy sport ruhida, sport shuhrati hamda o'z

jamoalarimiz sharafiga uchun ishtirok etamiz". Olimpiya qasamyodi birinchi bor 1920-yili Antverpenda o'tkazilgan VII o'yinlarda yangragan.

Olimpiya o'yinlari hakamlarining qasamyodi 1972-yilgi o'yinlarda omma e'tiborini ilk bora o'ziga tortgan. Unda shunday deyiladi: "Barcha hakamlar va rasmiy shaxslar nomidan qasamyod qilamanki, ushbu Olimpiya o'yinlari davomida biz o'z vazifamizni xolislik bilan, qoidalarni hurmat qilib va ularga amal qilgan holda haqiqiy sport ruhida bajaramiz".

2012-yili Londonda va 2014-yili Sochida olimpiadalarning tantanali ochilish marosimidan murabbiylarning qasamyodi ham o'rin olgani diqqatga sazovor.

Mexikoda 1968-yilgi Olimpiadada har bir olimpiyachi va muxlisga baxt keltiruvchi ramz paydo bo'ldi. Meksikaliklarning eng sevimli jonivori Yaguar olimpiadalar tarixidagi ilk ramz sifatida tarixda qoldi. Bu odat barchaga manzur bo'ldi va o'yinlarning ramzini yaratish an'anaviy tus oldi. Myunxenda Valdi laqabli kuchuk, Monrealda Kanada o'rmonlarida yashovchi qunduz, Moskvada Misha laqabli ayiqcha ramzga aylandi.

Xartiyaga ko'ra dasturning har bir turida g'olib va sovrindorlarga mos ravishda – oltin, kumush va bronza medallari topshiriladi. Uchinchi o'rin uchun medal haqiqiy bronzadan, ikkinchi o'rin uchun kumushdan yasalsa, birinchi o'rin uchun kamida 6 gramm oltin bilan qoplangan kumush medal taqdim etilishi belgilab qo'yilgan. Shaxsiy va jamoa musobaqalarida birinchidan sakkizinchigacha o'rinni egallagan sportchilarga XOQ diplomlari topshiriladi.

Diplomlar, esdalik medallari o'yinlarning barcha ishtirokchilari hamda rasmiy shaxslarga beriladi. Yaqin yillardan beri esa Olimpiya o'yinlari g'olib va sovrindorlariga mos ravishda oltin, kumush, bronza ko'krak nishonlari topshiriladigan bo'ldi. Bu nishonni kundalik hayotda ham taqib yurish mumkin.

Xalqaro Olimpiya qo'mitasi sport va davlat arboblari yoki sportchini Olimpiya harakatiga qo'shgan alohida xizmatlari uchun Olimpiya Oltin ordeni bilan taqdirlab keladi.

Olimpiya g'oyalariga sadoqati va jahon sportini rivojlantirishdagi beqiyos xizmatlari uchun 1996-yil 6-fevralda O'zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti Islom Abdug'aniyevich Karimovga sport olamidagi eng oliy mukofot – Xalqaro olimpiya qo'mitasining Olimpiya Oltin ordeni topshirildi.

Xartiyada belgilanishicha, 1994-yildan boshlab yozgi va qishki olimpiya o'yinlari boshqa-boshqa juft yillarda o'tkazib kelinmoqda. Bungacha o'yinlar bitta yilning o'zida o'tkazilardi.

O'yinlarning davomiyligi 16 kundan oshmasligi belgilab qo'yilgan. Olimpiya o'yinlari poytaxtini tanlash huquqi XOQga taalluqlidir. O'yinlarni o'tkazishga da'vogar shaharlar tanlovi o'tkaziladi, nomzodlarning imkoniyatlari XOQning maxsus komissiyasi tomonidan o'rganib chiqiladi va keyin Olimpiya hukumati Oliy organi – sessiyada Olimpiada poytaxti tanlanadi. Shahar nomzodi Milliy olimpiya qo'mitasi tomonidan tavsiya etiladi.

Barcha musobaqalar, odatda, olimpiya o'yinlariga mezbon shaharda o'tkaziladi. XOQning alohida ruxsati bilan istisno tariqasida ayrim turdagi musobaqalarni boshqa shaharlarda tashkil qilish mumkin.

O'yinlarda musobaqalar faqat olimpiya sport turlari bo'yicha o'tkaziladi. Dasturni o'zgartirish xuquqi faqat XOQga tegishlidir.

Olimpiya sport turi Xartiyaga binoan aniqlanadi. Yozgi sport turi erkaklar uchun kamida 75 ta davlatda va beshta qit'adan to'rttasida, ayollar uchun esa kamida 40 ta davlatda hamda uchta qit'ada, qishki sport turlari 25 ta davlat va uchta qit'ada keng tarqalgan bo'lishi lozim.

XOQ Olimpiya o'yinlariga rahbarlik qiladi, musobaqalar esa tegishli xalqaro federatsiya rahbarligi ostida o'tadi.

Mashg'ulotlar, musobaqalar, sport anjomlari, jihozlar, qoidalar federatsiya me'yorlariga mos kelishi lozim. Hakamlar, xronometristlar (vaqt o'lchovchilar), raddiya hay'ati a'zolari va boshqalar o'sha sport turining Xalqaro federatsiyasi tomonidan tayinlanadi.

Olimpiya o'yinlarining ochilish va yopilish marosimlari Xartiyada aniq hamda batafsil ta'riflangan.

Ochilish marosimi boshida stadionga davlat rahbari keladi, so'ngra ishtirokchilarning tantanali chiqishi boshlanadi. Har bir delegatsiya oldida davlat nomi bitilgan yozuv va davlat bayrog'i ko'tarib boriladi. Jamoalar alfavit tartibida o'tadi. Lekin an'anaga ko'ra, eng avval Olimpiya o'yinlari vataniga bo'lgan o'ziga xos hurmat ifodasi sifatida Gretsiya delegatsiyasi o'tadi. Paradni o'yinlarga mezbonlik qiluvchi davlat delegatsiyasi yakunlaydi. Parad tugagach, Tashkiliy qo'mita prezidenti va XOQ Prezidenti so'zga chiqadi. So'ngra Olimpiya o'yinlari o'tkazilayotgan davlat rahbari Olimpiya o'yinlarini tantanali ravishda ochiq deb e'lon qiladi. Olimpiya madhiyasi sadolari ostida turli davlatlarning sportchilari olimpiya bayrog'ini stadionga olib kiradilar va bayroq yuqoriga ko'tariladi.

Nomdor sportchilardan biri olimpiya mash'ali bilan stadionni aylanib chiqadi va olovni yoqadi. Ushbu olov o'yinlarning 16 kuni davomida yonib turadi. Olov yoqilgan zahoti tinchlik elchilari bo'lmish yuzlab oq kabutarlar uchirib yuboriladi. Tantanalik qasamyod daqiqalari boshlanadi. Mezbon

davlatning taniqli sportchisi, jahonda yuksak hurmatga ega sport hakami qasamyod qiladi. So'nggi yillarda murabbiylardan birining ham qasamyod qilishi yo'lga qo'yildi. Tashkilotchi davlat madhiyasi yangraydi, bayramning tantanali ochilish marosimi boshlanadi.

Sport musobaqalari yakunlangach, o'yinlarning yopilish marosimi o'tkaziladi. Stadionga ochilish marosimidagi tartibda bayroqdorlar kirib kelishadi, jamoalar a'zolari esa do'stlik ramzi sifatida umumiy safda kiradilar. Gretsiya madhiyasi, tashkilotchi davlat madhiyasi va bo'lajak o'yinlarni qabul qiluvchi davlat madhiyasi yangraydi. Olimpiadaga mezbonlik qilgan shahar hokimi o'yinlar bayrog'ini XOQ Prezidentiga topshiradi, u esa bayroqni kelgusi o'yinlarni qabul qiluvchi shahar hokimiga taqdim etadi.

Tashkilotchi shahar hokimi va XOQ Prezidenti so'zga chiqadilar. So'ngra navbatdagi Olimpiya o'yinlari mezboni bo'lmish davlatning taqdimot marosimi o'tkaziladi. XOQ Prezidenti Olimpiya o'yinlarini yopiq deb e'lon qiladi. Olimpiya olovi asta-sekin o'chiriladi. Olimpiya madhiyasi sadolari ostida bayroq tushiriladi, stadion uzra xayrlashuv qo'shig'i yangraydi.

Ma'lumot o'rnida aytish mumkinki, XXXIV yozgi Olimpia o'yinlari 2028-yilning 14-iyulidan 30-iyuliga qadar AQSHning Los-Anjeles shahrida bo'lib o'tadi.

O'z-o'zini nazorat qilish uchun savollar:

1. Xalqaro sport harakati taraqqiyotining asosiy bosqichlarini tushuntirib bering.
2. Xalqaro Olimpiya qo'mitasi, uning tashkiliy tuzilishi, maqsadi va vazifalarini sanang.
3. Bosh Assambleya, milliy olimpiya qo'mitalari assambleyasi, sessiya, kongress tushunchalarini izohlang.
4. Xalqaro sport uyushmalari, sport federatsiyalari, qit'alardagi sport tashkilotlarini faoliyatini ayting.
5. Osiyo sport uyushmalari va ularning asosiy tadbirlari nimalar?
6. Markaziy Osiyo sport uyushmalarini izohlang.
7. Xalqaro sport va Olimpiya harakatining hozirgi muammolari nimada?

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

I. O'zbekiston Respublikasi Qonunlari

1. O'zbekiston Respublikasining yangi tahrirdagi Konstitutsiyasi. - T.: «O'zbekiston», 2024
2. O'zbekiston Respublikasining «Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida» gi Qonuni. - Toshkent, 2015.

II. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Farmoni va qarorlari.

3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Jismoniy tarbiya va sport sohasida davlat boshqaruvi tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi farmoni. 05.03.2018-yil, PF-5368-son.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida»gi farmoni. 07.02.2017-yil, PF-4947-son.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Jismoniy tarbiya va ommaviy sportni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi qarori. 03.06.2017-yil, PQ-3031-son.
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Yoshlar siyosati va sport sohasida davlat boshqaruvi tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi Farmoni. 20.01.2024-yil PF-18-son.

III. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi qarorlari va O'zbekiston Respublikasi vazirliklari huquqiy-me'yoriy hujjatlari

7. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining «O'zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universiteti faoliyatini tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida»gi qarori. 03.03.2018-yil, VMQ-1146-son.
8. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining «Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi qarori. 04.07.2022-yil, VMQ-355-son.

IV. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti asarlari va ma'ruzalari

9. Demokratik islohotlarni izchil davom ettirish, xalqimiz uchun tinch va osoyishta, munosib hayot darajasini yaratish – barqaror taraqqiyot kafolatidir. O'zbekiston Respublikasi Prezidentligiga nomzod Shavkat Mirziyoyevning Tadbirkorlar va ishbilarmonlar harakati – O'zbekiston Liberal-demokratik partiyasining VIII syezdidagi ma'ruzasi. 20.10.2016.

10. Sh.Mirziyoyev. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. - T.: «O'zbekiston», 2017.

V. Darsliklar va o'quv qo'llanmalar

11. Nabiullin R.X. Jismoniy tarbiya va sport menejmenti. I va II jild. - T., 2016.

12. Yarashev K.D. Ommaviy sog'lomlashtiruvchi jismoniy tarbiya va xalq milliy o'yinlari bo'yicha mutaxassislar tayyorlash masalalari. Monografiya. - T.: O'zDJTI, 1997.

13. Yarashev K.D. Abdumalikov R., Komilov X.K. «Alpomish» va «Barchinoy» maxsus testlari majmuini ommalashtirish yo'llari. O'quv-uslubiy qo'llanma. - T.: O'zDJTI, 2002.

14. Goncharova O.V. Yosh sportchilarning jismoniy qobiliyatlarini rivojlantirish. - T.: O'zDJTI, 2005.

15. Salomov R.S. Sport mashg'ulotning nazariy asoslari. - T.: O'zDJTI, 2005.

16. Akromov A.K. O'zbekiston jismoniy madaniyat madaniyati va sport tarixi. O'quv qo'llanma. - T.: O'zDJTI, 1997.

17. Xujaev F. O'zbekistonda jismoniy madaniyat. - T.: O'qituvchi, 1997.

18. Kerimov F.A. Sport sohasida tadqiqot usullari. - T., 2004.

19. Mahkamova M.A. Innovatsion menejment. O'quv qo'llanma. - T.: Fan va texnologiya, 2013.

20. Экономические и социальные аспекты развития спортивных услуг: Монография /Под.ред. Н.А. Восколович. - М.: ТЕИС, 2012. -144 с.

21. Гурков И.Б. Стратегический менеджмент организации. Учебное пособие. - М.: ТЕИС, 2009. - 250 с.

22. Shomurodov H.S. O'zbekistonda jismoniy tarbiya va sport faoliyatida tadbirkorlik. Monografiya. - T.: Tafakkur qanoti, 2014.

23. Экономика физической культуры и спорта. Учебное пособие. / Под ред. Кузина В.В. - М.: СпортАкадемПресс, 2001.

24. European Sport Management Quarterly. Vol. 3. № 3. Sept., 2003.

25. David C. Watt Sports management and administration. 1998.

26. Abdumalikov R., Jismoniy madaniyat va sport ixtisosligidagi talabalarni boshqaruvchilik faoliyatlariga tayyorlashning nazariy va amaliy asoslari. Monografiya. - T.: O'zDJTI, 1994.

27. Abdumalikov R., Qudratov R., Yarashev K.D. Ko'pkurash, ilmiy ommabop risola. - T.: O'zDJTI, 1997.

28. «Alpomish» va «Barchinoy» maxsus testlari, 2000.

29. Akromov A.K. O'zbekistonda jismoniy madaniyat va sport tarixi. O'quv qo'llanma. - T.: O'zDJTI, 1997.

30. Вилкин Р., Каневец Т.М. Организация работу по массовой физической культуре и спорту. Уч. пос., - М.: ФиС, 1985.

31. Jismoniy tarbiya va sport lug'ati, 1-2 qism. O'zDJTI nashriyoti, 1993.

32. Jismoniy tarbiya, sport va ma'naviyat. Ilmiy-amaliy anjuman materiallari. 1-2-3- qismlar. - T.: O'zDJTI, 1995.

33. Сацков Н.Я. Практический менеджмент. Методы и приемы деятельности руководителя. - Д.: Сталкер, 1998. - 448 с.

34. Abdumalikov R. Sport menejmentining nazariy asoslari. O'quv qo'llanma. - T.: O'zDJTI, 1996.

35. Управления физической культурой и спортом. Учебник для ИФК. Под.ред. И.И.Переверзина. - М.: ФиС, 1987.

36. Yunusov T., Abdumalikov R. O'zbekistonda sport menejmentini tashkil etish yo'llari. O'quv qo'llanma. - T.: O'zDJTI, 1992.

VI. Statistika to'plam va nashrlar

37. O'zbekiston Respublikasi Davlat Statistika qo'mitasi ma'lumotlari. 2010-2025 yu.

38. O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi ma'lumotlari. 2010-2025 yu.

VII. Internet saytlari

www.gov.uz

www.imv.uz (O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi)

www.mehnat.uz (O'zbekiston Respublikasi Kambag'allikni qisqartirish va bandlik vazirligi)

www.stat.uz (O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi)

www.tdpu.uz

www.pedagog.uz

www.ziyonet.uz

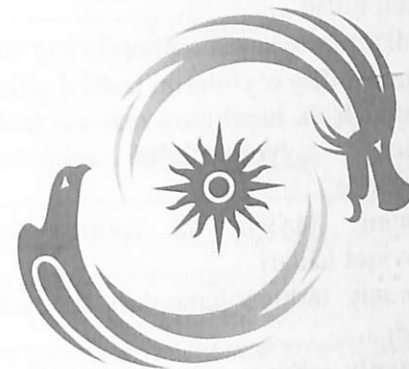
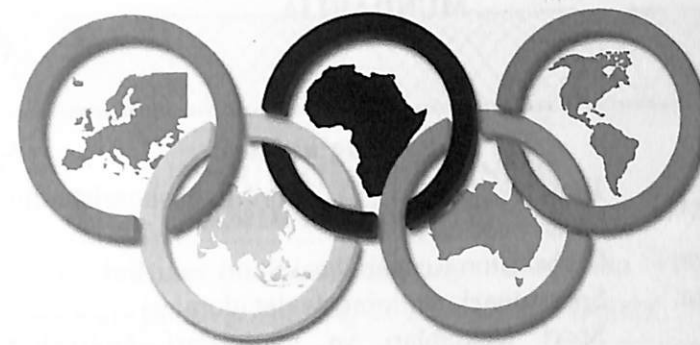
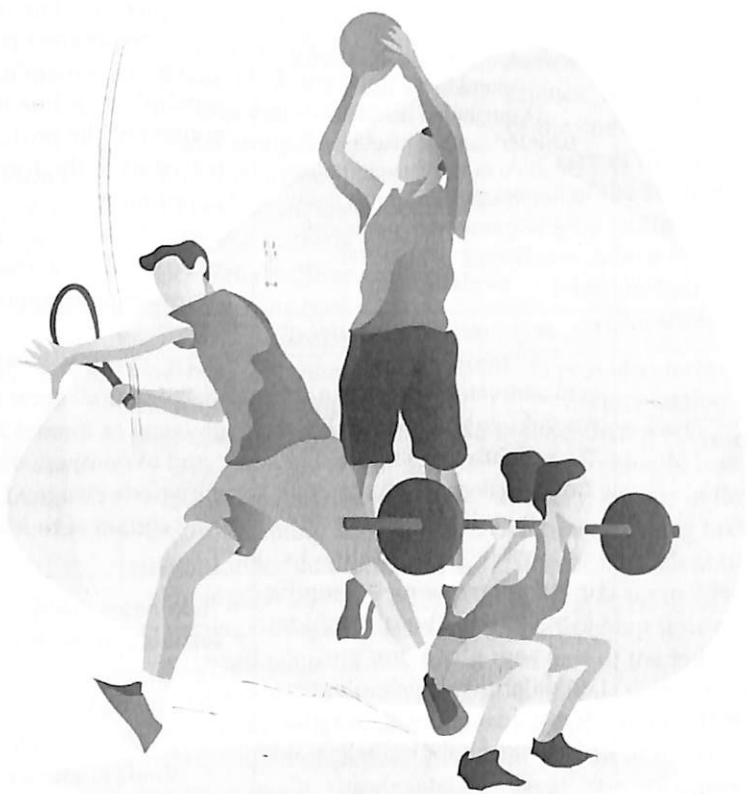
www.istedod.uz

GLOSSARIY

Termin	O'zbek tilidagi sharhi	Ingliz tilidagi sharhi
Ta'limning insonparvarlashuvi	Shaxsning turli ta'lim xizmatlariga bo'lgan ehtiyojini qondirishi va ta'lim jarayonida inson qobiyatining ochilishini anglatadi. ESTS ta'limni davom ettirish uchun oliy ta'lim muassasasini, o'quv fanlarini va o'qituvchilarni tanlash imkoniyatini beradi.	Is a variety of educational services to meet the needs of the person in the educational process of opening of the human abilities. ESTS gives the opportunity for the teachers to choose higher education institutions, academic disciplines to continue education.
Ta'limning individuallashtiruv	Har bir talabani individual reja va ta'lim dasturlariga ega ekanligini ifoda etadi. Talaba tanlovi asosidagi fanlar 70%ni, majburiy fanlar esa 30% dan oshmaydi. Talabani mustaqil ish hajmi 70%ni, auditoriyadagi ishi esa 30%ni tashkil etadi. Ushbu ko'rsatkichlar individual ta'limni tashkil qilishga asos bo'lib xizmat qiladi.	It means that each student has individual education plan and education programs with that organization. 70% of the student's selection based on science, do not exceed 30% of the compulsory subjects. The size of the independent work of the student is 70%, and the audience is 30%. These indicators serve as a basis for individual education.
Ta'limning samaradorligi	Guruhda individual o'qitishli auditoriya mashg'ulotlari va talabani mustavqil ishlarini uyg'unlashtirish orqali ta'minlanadi. Auditoriya o'quv vaqtining 70% gacha qismini individual o'qitishga, shuningdek umumiy o'quv vaqtining 70%gacha qismini mustaqil ishga ajratilishi o'quv fanlarining talabalar tomonidan o'z qobiliyatlari darajasida o'zlashtirishga imkon yaratadi. Ushbu bilan ta'limning samaradorligi ta'minlanadi.	Is provided through the harmonization of independent works of student and individually teaching of auditory lessons in the group. Auditory training takes up to 70% of individual training, as well as up to 70% of the total teaching time allocation of part of the independent academic science students the opportunity to develop their skills at the appropriate level. The effectiveness of the education is provided by that.

Qiziqtirish tamoyili	Bu tamoyilning mohiyati ta'lim oluvchining bilim olish faoliyatini rag'batlantirishdan iborat bo'ladi. Modulning o'quv materialiga qiziqishni uyg'otish, bilim olishga rag'batlantirish, mashg'ulotlar paytida faol ishtirok etish, ijodiy fikrlashga da'vat etish modulning tarixiy va muammoli elementlarining vazifalari hisoblanadi.	The essence of this principle is the principle of an interest in learning will stimulate the activity of the recipient's knowledge. Most materials intriguing, stimulating knowledge, active participation during the training, and to encourage creative thinking module historical elements and problematic tasks.
Modulli o'qitish	O'quv dasturlarini to'la qisqartirilgan va chuqurlashtirilgan tabaqalash orqali bosqichma-bosqich o'qitish imkoniyati yaratiladi. Ya'ni o'qitishni individuallashtirish mumkin bo'ladi. O'qitishning istiqbolli tizimlaridan biri hisoblanadi, chunki u ta'lim oluvchilarning bilim imkoniyatlarini va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish tizimiga eng yaxshi moslashgandir.	Systematic quantum theory of the method is the principle of didactic units based on the generalized theories requirements. Activity principle: This principle is in line with the content of the professional activities of the formation. According to this principle or approach to science modules can be created on the basis of a systematic approach.
Sport	(fr. <i>desporter</i> - "o'ynamoq", "maza qilmoq" qatnashuvchilarning jismoniy va yoki aqliy qobiliyatlarini solishtirishga va yoki zavqlanishga mo'ljallangan, tayinli qoidalarga ega faoliyat turidir.	(fr. <i>Desporter</i> "play", "pleasure" upon their physical or mental abilities and to compare and / or regulations designed to enjoy certain activities.
Innovatsiya	(ingl. «innovation» – yangilik kiritish, ixtiro) o'qituvchida yangi g'oya, me'yor, qoidalarni yaratish, o'z g'oyalar tomonidan yaratilgan ilg'or g'oyalarni qabul qilishga oid sifat, malakalarni shakllantirish imkoniyatini beradi.	add news, invention) of teachers in the new ideas, Norms, rules, creating itself, created advanced ideas regarding the received quality, allows the formation of abilities and skills

Strategiya	(strategia) yunoncha soʻzdan olingan boʻlib, harbiy sohada, siyosiy partiyalarda eng samarali yoʻl, usul yoki vositani tanlab, gʻalaba sari olib borish maʼnosini ifodalaydi.	(from Greek στρατηγία <i>stratēgia</i> , "art of troop leader; office of general, command, generalship" ^[1]) is a high level <u>plan</u> to achieve one or more goals under conditions of uncertainty.
Didaktika	(ot grech. <i>didaktikos</i> – oʻqitaman, oʻrgataman) – taʼlim jarayoni, mazmuni, qonuniyat va tamoyillari, shakl, metod va vositalarini ilmiy asoslab beruvchi pedagogik taʼlim nazariyasi, pedagogikaning alohida sohasi.	i teach teachers I) – the process of education, content, and qonuniyat principles, forms, methods and teaching means of numerous Scientific fundamentals of the theory of education, pedagogy, specific area.

OLYMPIC COUNCIL OF ASIA

O'ZBEKISTON MILLIY OLIMPIYA QO'MITASI

MUNDARIJA

Kirish	3
Ma'ruza mashg'ulotlari:	
1-ma'ruza: Jismoniy tarbiya va sportni boshqarishning nazariy asoslari	7
2-ma'ruza: O'zbekiston Respublikasi Sport vazirligi	43
3-ma'ruza: Sport menejmentining davlat idoralari	75
4-ma'ruza: Sport maktablari va markazlari faoliyatini tashkil qilish	85
5-ma'ruza: Aholi turar joylarida ommaviy sog'lomlashtirish va xalq milliy o'yinlarini tashkil qilish	94
6-ma'ruza: Alpomish va barchinoy maxsus testlari aholini jismoniy tayyorgarligini aniqlovchi asosiy me'yorlar	103
7-ma'ruza: Jismoniy tarbiya va sportni targ'ibot va tashviqot ishlari	110
8-ma'ruza: Jismoniy tarbiya jamoalari faoliyatini nazorat qilish	115
9-ma'ruza: Jismoniy tarbiya va sport ishlarini boshqarish usullari	135
10-ma'ruza: Sport menejmentining ijtimoiy-psixologik, pedagogik va huquqiy asoslari	144
11-ma'ruza: Sport menejmentining iqtisodiy asoslari	156
12-ma'ruza: Hamdo'stlik mamlakatlarda jismoniy tarbiya ishlarini tashkil qilish. Xorij mamlakatlarida sport menejmenti	169
13-ma'ruza: Ommaviy sportni tashkil etish va sport musobaqalari boshqaruvida xorijiy tajribalarni joriy etish	178
14-ma'ruza: O'zbekiston – Xalqaro olimpiya harakatida. O'zbekiston Respublikasi Milliy olimpiya qo'mitasi	186
15-ma'ruza: Xalqaro zamonaviy sport harakatini tashkil qilish va rivojlantirish	203
Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati	219
Glossariy	222

O'QUV ADABIYOTINING NASHR RUXSATNOMASI

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligining 2023 yil "22" Dekabr dagi "537"-sonli buyrug'iga asosan

K.X. Xukimayev

(amaliyotning jismoniy asosi, 11-mi-sharh)

Jismoniy madaniyat

ta'lim va'nalishi (mutaxassisligi)

ning

talabalari (o'quvchilari) uchun tavsiya etilgan

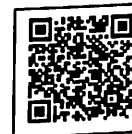
Sport menejmenti

(o'quv adabiyotining nomi va turi, darslik, o'quv qo'llanma)

ga

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan litsenziya berilgan nashriyotlarda nashr etishga ruxsat berildi.

Vazirning birinchi
o'rinbosari

K. Karimov

№ 537168

Xukimayev Kamoliddin Xusniddinovich

Kirish

1-ma'ri

2-ma'ri

3-ma'ri

4-ma'ri

5-ma'ri

6-ma'ri

7-ma'r

8-ma'r

9-ma'r

10-ma'

11-ma'

12-ma'

13-ma'

14-ma'

15-ma'

Foydal

Glossa

**SPORT
MENEJMENTI**

O'quv qo'llanma

“Pages print” nashriyoti
Toshkent – 2025

Nashr uchun mas'ul: B. Mavlonov

Muharrir: E. Sultonov

Badiiy muharrir: F. Sobirov

Dizayner-sahifalovchi: L. Abdullayev

Nashriyot ro'yxat raqami № 263082. 25.04.2024-y.

Bosishga ruxsat etildi: 24.10.2025.

“Times New Roman” garniturasida. Qog'oz bichimi: 60x84 1/16

Nashriyot bosma tabog'i 13,2. Adadi 100 nusxa.

Toshkent shahri, Olmazor tumani,

Chimboy ko'chasi, 8-uy.

«Pages Print» MCHJ bosmaxonasida chop etildi.

Toshkent, Olmazor tuman, Chimboy ko'chasi, 8-uy.

SPORT MENEJMENTI

Mazkur qo'llanma 60112200 - Jismoniy madaniyat bakalavriat ta'lim yo'nalishining malaka talablariga mos ravishda yaratilgan bo'lib, jismoniy tarbiya sohasida sport menejeri, sport marketologi, menejer-iqtisodchi, ish yurituvchi, kadrlar masalalari bo'yicha menejer, reklama bo'yicha menejer, kreativ (ijodkor) menejer, investitsiya va innovatsion loyihalarni boshqarish bo'yicha menejrlarni tayyorlashda muhim nazariy va amaliy ahamiyatga ega va «Sport menejmenti» fanini mustaqil ravishda o'rganayotganlar uchun ham foydadan holi bo'lmaydi.

ISBN 978-9910-8365-2-7

9 789910 836527